

กระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน

นางสาวกฤตพร ห่าวเจริญ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองดุสิต

สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2555

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)

are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

THE EMERGENCE AND TRANSFORMATION PROCESSES OF WATERFRONT
COMMUNITY MARKETS IN THA CHIN RIVER BASIN

Miss Kritaporn Haocharoen

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Urban and Regional Planning

Department of Urban and Regional Planning

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2012

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	กระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ บริเวณลุ่มน้ำท่าจีน
โดย	นางสาวกฤตพร ห่าวเจริญ
สาขาวิชา	การวางแผนภาคและเมือง
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณศิลป์ พิรพันธุ์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไชศรี ภัคดีสุขเจริญ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทชั้นปริญญาโท

..... คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....	ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดุขฎิ ทายตะคุ)	
.....	อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณศิลป์ พิรพันธุ์)	
.....	อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไชศรี ภัคดีสุขเจริญ)	
.....	กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิวัฒน์ รัตนวราหะ)	
.....	กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิรมล กุลศรีสมบัติ)	
.....	กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิรดี เกษมสุข)	

กฤตพร ท้าวเจริญ : กระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน. (THE EMERGENCE AND TRANSFORMATION PROCESSES OF WATERFRONT COMMUNITY MARKETS IN THA CHIN RIVER BASIN) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : รศ.ดร.วรรณศิลป์ พิรพันธุ์, อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม : ผศ. ดร.ไชศรี ภัคดีสุขเจริญ, 228 หน้า.

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยของฐานพื้นที่และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ ที่มีผลต่อกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ลักษณะฐานพื้นที่และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนตั้งแต่อดีตและปัจจุบัน รวมทั้งเงื่อนไขหรือปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน โดยในงานวิจัยนี้ใช้ทฤษฎีหลักฐานศูนย์กลาง (theory of spatial centrality) ที่อธิบายถึงกระบวนการเกิดฐานศูนย์กลาง (centrality as a process) (Hillier, 1999) รวมถึงแนวคิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Kaufman 1959) แนวคิดองค์กรชุมชน (สมพันธ์ เตชะอธิก, 2540) แนวคิดระบบกิจกรรม (Chapin, 1972) และแนวคิดระบบที่ตั้ง (Rapoport, 1977) ที่จะนำมาใช้ในการอธิบายโดยเฉพาะในประเด็นที่มีความเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำแต่ละแห่งมีความแตกต่างกัน

การวิจัยนี้แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ศึกษากระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำระดับพื้นที่รวม โดยอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลจากการทบทวนเอกสาร แบบจำลองโครงสร้างเชิงฐาน การลงสำรวจพื้นที่ และการสัมภาษณ์ทั่วไป ส่วนที่ 2 ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา ได้แก่ กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำเดิมคงอยู่แต่มีสภาพที่ชบเซา (ตลาดเก่าห้อง) กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำที่สิ้นสุดหรือเลิกให้บริการ (ตลาดบ้านกว้าง) และกลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ (ตลาดสามชุก) โดยอาศัยข้อมูลจากการทบทวนเอกสาร แบบจำลองโครงสร้างเชิงฐาน การสำรวจพื้นที่ การสัมภาษณ์เชิงลึก และการใช้แบบสอบถาม ส่วนที่ 3 การสรุปผลการศึกษาจากข้อค้นพบสำคัญที่ได้จากการวิเคราะห์ รวมถึงข้อสรุปที่เป็นนัยเชิงแนวคิดทฤษฎี และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผลจากการวิจัยพบว่า ฐานพื้นที่เป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่มีผลต่อการเลือกที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำ ที่มีความได้เปรียบในเชิงที่ตั้ง ที่โครงสร้างเชิงฐานของการสัญจรทางน้ำและทางบก (ทางเกวียน) มีศักยภาพการเข้าถึงสูง ทำให้เกิดตลาดชุมชนริมน้ำขึ้น ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำในปัจจุบันขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ ได้แก่ ผู้กระทำ และระบบกิจกรรมที่ทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำแต่ละแห่งในปัจจุบัน แม้ว่าจะยังคงอยู่เช่นเดียวกัน แต่มีสภาพที่แตกต่างกัน ได้แก่ ตลาดชุมชนริมน้ำเดิมคงอยู่แต่มีสภาพที่ชบเซา และตลาดชุมชนริมน้ำที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่

ภาควิชา การวางแผนภาคและเมือง   ลายมือชื่อ.....
 สาขาวิชา การวางแผนภาคและเมือง   ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....
 ปีการศึกษา 2555.....   ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม.....

5074401625 : MAJOR URBAN AND REGIONAL PLANNING

KEYWORDS : WATERFRONT COMMUNITY MARKET / THA CHIN RIVER BASIN

KRITAPORN HAOCHAROEN : THE EMERGENCE AND TRANSFORMATION
 PROCESSES OF WATERFRONT COMMUNITY MARKETS IN THA CHIN
 RIVER BASIN. ADVISOR : ASSOC. PROF. WANNASIPA PEERAPUN, Ph.D.,
 CO-ADVISOR : ASST. PROF. KHAISRI PAKSUKCHARERN, Ph.D, 228 pp.

This research study investigated conditions and factors relating to spatial configuration and socio-economic characteristics that had facilitated the processes of emergence and transformation of waterfront community markets in Tha Chin River basin. The researcher took into consideration the spatial configuration and socio-economic characteristics of the area from the past to the present. This included the conditions and factors that have made recent transformations of the markets and those that have caused the markets to remain the same. The research project made use of the theory of spatial centrality to describe centrality as a process (Hillier, 1999), the concept of social interaction (Kaufman 1959), the concept of community organization (Somphan techaathik, 1997), system of activities (Chapin, 1972), and system of setting. (Rapoport, 1977) All these theories and concepts were taken into consideration in order to explain individual issues in relation to the transformations of waterfront community markets. Each market has its own unique accounts.

The research study is divided into three parts: Part I concentrates on the processes of emergence and transformation of waterfront community markets, including global level with a detailed analysis of secondary data, configurational model, field survey and general interview. Part II are case studies of the processes of emergence and transformation of waterfront community markets of which their details include the "existing but less active" waterfront markets -- Kao Hong Market; "end-of-life or disused" waterfront markets -- Ban Grang Market; and "regenerated" waterfront markets -- Sam Chuk Market. All these case studies were done with reference to secondary data, configurational model, in-dept interview, and questionnaire. Part III are the conclusions of the research study. It also offers the result analysis and theoretical implications as well as policy implications.

The research has revealed that spatial configuration is the key and fundamental condition that affects the selecting of a location for waterfront community markets. An advantageous spatial configuration must have high integration values, that is, it can be reached by all kinds of transport available. To illustrate, in the past waterway transport was essential; therefore, it facilitated waterfront community markets. At the present time, the existence of waterfront community markets as well as their transformation depends largely on the socioeconomic conditions of the actors and activity system which evidently characterize the differences of both the "existing but less active" waterfront markets and the "regenerated" waterfront markets.

Department : Urban and Regional Planning..... Student's Signature .....

Field of Study : Urban and Regional Planning.... Advisor's Signature .....

Academic Year : 2012..... Co-advisor's Signature .....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจาก “ทุนอุดหนุนวิทยานิพนธ์สำหรับนิสิต” ครั้งที่ 1 ปีงบประมาณ 2555 บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจากบุคคลหลายท่าน โดยผู้ศึกษาขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณศิลป์ พีรพันธุ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไชศรี ภัคดีสุขเจริญ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ที่กรุณาให้คำแนะนำ และข้อคิดเห็นต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและการจัดทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ รวมถึงความช่วยเหลือ ความเอาใจใส่ และกำลังใจที่มีให้เสมอมา และขอขอบพระคุณกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ คณาจารย์ของภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง ที่ได้ให้ความรู้และคำแนะนำต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ตลอดระยะเวลาการศึกษา

ขอขอบคุณหน่วยงานต่างๆ และผู้ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลทุกท่านในตลาดชุมชนริมน้ำที่เกี่ยวข้องทั้ง 25 แห่ง ที่ให้ความร่วมมือ และเสียสละเวลาอันมีค่าในการให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย

ขอขอบคุณพี่ๆ เพื่อนๆ ทุกคนในกำลังใจและความช่วยเหลือที่มีให้กันตลอดมา

ท้ายที่สุด ขอกราบขอบพระคุณ บิดามารดา ที่มอบความรัก ความห่วงใย และความเอาใจใส่ รวมถึงขอบคุณน้องสาวสุดที่รักเพียงคนเดียวที่คอยเป็นกำลังใจ และให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ตลอดระยะเวลาในการศึกษาจนข้าพเจ้าสำเร็จการศึกษาคั้งนี้

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฐ
สารบัญภาพ.....	ฌ
สารบัญแผนที่.....	ด
สารบัญแผนภูมิ.....	ต
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 คำถามการวิจัย.....	3
1.3 สมมติฐานการวิจัย.....	4
1.4 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	5
1.5 ขอบเขตของการวิจัย.....	5
1.5.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา.....	5
1.5.2 ขอบเขตด้านพื้นที่.....	6
1.6 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย.....	7
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	8
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับฐานพื้นที่และฐานศูนย์กลางของตลาดชุมชนริมน้ำ.....	9
2.1.1 ฐานพื้นที่ของตลาดชุมชนริมน้ำ.....	9
2.1.1.1 การตั้งถิ่นฐานและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลือกที่ตั้งถิ่นฐาน	9
2.1.1.2 ลักษณะและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์.....	13
2.1.1.3 การตั้งถิ่นฐานและองค์ประกอบของชุมชนริมน้ำในภาคกลาง ของประเทศไทย.....	16
2.1.2 ฐานศูนย์กลางของตลาดชุมชนริมน้ำ.....	19

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำ.....	30
2.2.1 สังคมไทยและชุมชนไทยในอดีต.....	30
2.2.2 ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของตลาดชุมชนริมน้ำ.....	33
2.2.3 แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรม ระบบกิจกรรม และระบบที่ตั้ง ของตลาดชุมชนริมน้ำ.....	39
2.3 อภิปรายสรุปจากการทบทวนวรรณกรรม.....	43
2.3.1 อภิปรายสรุปเกี่ยวกับกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาด ชุมชนริมน้ำ.....	43
2.3.2 อภิปรายสรุปเกี่ยวกับเทคนิคการวิเคราะห์ฐานพื้นที่.....	45
2.4 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	46
 บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	
3.1 การออกแบบการวิจัยและวิธีการวิจัย.....	48
3.1.1 การออกแบบการวิจัย.....	48
3.1.2 วิธีการวิจัย.....	48
3.2 ขั้นตอนในการวิจัย.....	50
3.3 วิธีการเก็บข้อมูลและการได้มาของข้อมูลในการวิจัย.....	53
3.3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร รายงาน และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง หรือข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data).....	53
3.3.2 การสำรวจพื้นที่ (field survey).....	53
3.3.3 การสัมภาษณ์ (interview).....	54
3.3.4 การใช้แบบสอบถาม (questionnaire).....	55
3.4 วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล.....	56
3.5 ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย.....	58
3.5.1 การวิเคราะห์ตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนหรือระดับพื้นที่รวม.....	58
3.5.1.1 ฐานพื้นที่ (spatial configuration).....	59
3.5.1.2 ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ (socio-economic characteristics).....	59
3.5.2 การวิเคราะห์ตลาดชุมชนริมน้ำระดับพื้นที่เฉพาะ.....	59

3.5.2.1 ตัวแปรระดับพื้นที่เฉพาะของการสำรวจพื้นที่.....	60
3.5.2.2 ตัวแปรระดับพื้นที่เฉพาะของการสัมภาษณ์เชิงลึก.....	60
3.5.2.3 ตัวแปรระดับพื้นที่เฉพาะของการใช้แบบสอบถาม.....	61
3.5.3 สรุปตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย.....	61
3.6 การแบ่งกลุ่มและการคัดเลือกพื้นที่กรณีศึกษา.....	63
3.7 การคัดเลือกประชากรกลุ่มตัวอย่าง.....	64

**บทที่ 4 กระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ
ระดับพื้นที่รวม**

4.1 พัฒนาการและสภาพทั่วไปของบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน.....	67
4.1.1 ความเป็นมาของลุ่มน้ำท่าจีน.....	67
4.1.2 สภาพทั่วไปของบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน.....	72
4.1.2.1 ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของลุ่มน้ำท่าจีน.....	72
4.1.2.2 โครงข่ายการสัญจรบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน.....	75
4.2 พัฒนาการของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนหรือระดับพื้นที่รวม (global level).....	79
4.2.1 ช่วงเวลาที่ 1: ยุคการสัญจรทางน้ำและทางบก (พ.ศ.2436 – พ.ศ.2484)	80
4.2.2 ช่วงเวลาที่ 2: ยุคการขยายตัวของการสัญจรทางน้ำ (พ.ศ.2485 – พ.ศ.2505).....	83
4.2.3 ช่วงเวลาที่ 3 ยุคการสัญจรทางบก (พ.ศ.2506 – พ.ศ.2554).....	84
4.3 การวิเคราะห์เงื่อนไขหรือปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาด ชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในแต่ละช่วงเวลา.....	84
4.3.1 การเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำในช่วงเวลาที่ 1 ยุคการสัญจรทางน้ำและทางบก (ทางเกวียน).....	84
4.3.1.1 สันฐานพื้นที่ของตลาดชุมชนริมน้ำ.....	84
4.3.1.2 ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำ.....	94
4.3.1.3 สรุปการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในช่วงเวลาที่ 1 ยุคการสัญจรทางน้ำและ ทางบก.....	97
4.3.2 การเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำในช่วงเวลาที่ 2	

ยุคการขยายตัวของการสัญจรทางน้ำ.....	100
4.3.2.1 ฐานพื้นที่ของตลาดชุมชนริมน้ำ.....	100
4.3.2.2 ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำ.....	111
4.3.2.3 สรุปการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในช่วงเวลาที่ 2 ยุคการขยายตัวของการ สัญจรทางน้ำ.....	114
4.3.3 การเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำในช่วงเวลาที่ 3	
ยุคการสัญจรทางบก (ทางถนน).....	118
4.3.3.1 ฐานพื้นที่ของตลาดชุมชนริมน้ำ.....	118
4.3.3.2 ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำ.....	127
4.3.3.3 สรุปการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำ ท่าจีนในช่วงเวลาที่ 3 ยุคการสัญจรทางบก (ทางถนน).....	129
4.3.4 สรุปการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนหรือระดับพื้นที่รวม (global level).....	134
4.3.5 ลักษณะฐานพื้นที่ที่มีผลต่อกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของ ตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนหรือระดับพื้นที่รวม.....	135
4.3.5.1 ลักษณะฐานพื้นที่ที่มีผลต่อการเกิดของตลาดชุมชน ริมน้ำ.....	135
4.3.5.2 ลักษณะฐานพื้นที่ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาด ชุมชนริมน้ำ.....	136
4.3.6 สรุปเงื่อนไขหรือปัจจัยของฐานพื้นที่ที่มีผลต่อการเกิดและการ เปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนหรือระดับพื้นที่ รวม.....	138
4.4 การพิจารณาแบ่งกลุ่มและคัดเลือกตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา.....	139
4.4.1 การพิจารณาแบ่งกลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน.....	139
4.4.1.1 กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง และตลาดชุมชนริมน้ำเดิมคงอยู่แต่มีสภาพที่ซบเซา.....	140
4.4.1.2 กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง แต่ตลาดชุมชนริมน้ำลึกลงหรือเลิกให้บริการ.....	141

4.4.1.3 กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง และตลาดชุมชนริมน้ำได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่.....	142
4.4.2 การคัดเลือกตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา.....	142
4.4.2.1 ความพร้อมของข้อมูล.....	143
4.4.2.2 ความร่วมมือของผู้ให้สัมภาษณ์.....	143
 บทที่ 5 การเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษาบริเวณ ลุ่มน้ำท่าจีน	
5.1 การเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา: ตลาดเก่าห้อง ตลาด บ้านกว้าง และตลาดสามชุก.....	145
5.1.1 พัฒนาการและสภาพทั่วไปของตลาดเก่าห้อง.....	145
5.1.2 พัฒนาการและสภาพทั่วไปของตลาดบ้านกว้าง.....	150
5.1.3 พัฒนาการและสภาพทั่วไปของตลาดสามชุก.....	156
5.2 การวิเคราะห์การเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา ในปัจจุบัน.....	164
5.2.1 สันฐานพื้นที่ของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา.....	164
5.2.1.1 ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์.....	164
5.2.1.2 โครงข่ายการสัญจร.....	165
5.2.1.3 การตั้งถิ่นฐานของชุมชน.....	167
5.2.1.4 สรุปการวิเคราะห์สันฐานพื้นที่ของตลาดชุมชนริมน้ำ กรณีศึกษา.....	168
5.2.2 ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา.....	169
5.2.2.1 ผู้กระทำ.....	169
5.2.2.2 ระบบกิจกรรมของตลาดชุมชนริมน้ำ.....	180
5.3 สรุปการวิเคราะห์การเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา.....	191
5.3.1 การวิเคราะห์การเกิดของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา.....	191
5.3.2 การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา.....	192
 บทที่ 6 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	
6.1 สรุปผลการวิจัย.....	196

6.2 ข้อสรุปและข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัย.....	197
6.3 ข้อสรุปที่เป็นนัยเชิงแนวคิดทฤษฎี (theoretical implication).....	201
6.4 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย (policy implication).....	202
รายการอ้างอิง.....	204
ภาคผนวก.....	216
ภาคผนวก ก.....	217
ภาคผนวก ข.....	220
ภาคผนวก ค.....	223
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	228

สารบัญญัตราสาร

		หน้า
ตารางที่ 3.1	สรุปรายละเอียดตัวแปรแต่ละระดับและวิธีการได้มาของข้อมูลวิจัยสรุป.....	62
ตารางที่ 3.2	กลุ่มประชากรเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ระดับพื้นที่เฉพาะ.....	66
ตารางที่ 4.1	ค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ระดับต่างๆ บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในยุคการสัญจรทางน้ำและทางบก (ทางเกวียน).....	89
ตารางที่ 4.2	สรุปลักษณะการเกิดที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนยุคการสัญจรทางน้ำและทางบก (เกวียน).....	98
ตารางที่ 4.3	ค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ระดับต่างๆ บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในยุคการขยายตัวของการสัญจรทางน้ำ.....	106
ตารางที่ 4.4	สรุปลักษณะการเกิดที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนยุคการขยายตัวของการสัญจรทางน้ำ.....	115
ตารางที่ 4.5	สรุปลักษณะการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนยุคการขยายตัวของการสัญจรทางน้ำ.....	116
ตารางที่ 4.6	ค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ระดับต่างๆ บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในยุคการสัญจรทางบก.....	122
ตารางที่ 4.7	สรุปลักษณะการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนยุคการสัญจรทางบก (ถนน).....	130
ตารางที่ 4.8	ลักษณะสัณฐานพื้นที่ที่มีผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนหรือระดับพื้นที่รวม.....	137
ตารางที่ 4.9	การคัดเลือกตลาดชุมชนน้ำกรณีศึกษา.....	143
ตารางที่ 5.1	สรุปผู้กระทำที่มีส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา.....	177
ตารางที่ 5.2	วิถีชีวิตของผู้คนในตลาดชุมชนน้ำกรณีศึกษาปัจจุบัน.....	182
ตารางที่ 5.3	ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนในตลาดชุมชนน้ำกรณีศึกษาปัจจุบัน.....	183
ตารางที่ 5.4	กลุ่มผู้ซื้อ ช่วงเวลา และความถี่ในการใช้บริการในตลาดชุมชนน้ำกรณีศึกษาปัจจุบัน.....	184
ตารางที่ 5.5	กลุ่มผู้ขาย ชั่วโมงและวันเปิดทำการของร้านค้าในตลาดชุมชนน้ำกรณีศึกษาปัจจุบัน.....	185

ตารางที่ 5.6	สัดส่วนของกิจกรรมการค้าและบริการของตลาดชุมชนริมน้ำกรณศึกษาใน ปัจจุบัน.....	187
ตารางที่ 5.7	ลักษณะของสินค้า และรูปแบบการค้าของตลาดชุมชนริมน้ำกรณศึกษาใน ปัจจุบัน.....	188
ตารางที่ 5.8	สรุปการเปรียบเทียบความแตกต่างถึงเงื่อนไขการคงอยู่ของตลาดชุมชน ริมน้ำกรณศึกษา.....	195

สารบัญภาพ

		หน้า
ภาพที่ 2.1	ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งดึงดูด (A) สันฐาน (C) และการสัญจร (M).....	20
ภาพที่ 2.2	ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรม พฤติกรรม ระบบกิจกรรม และระบบที่ตั้ง ของสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น.....	41
ภาพที่ 4.1	โครงสร้างเชิงสันฐานในระดับเมือง (ศักยภาพการเข้าถึงตลาดชุมชนริมน้ำ ในยุคการสัญจรทางน้ำและทางเกวียน).....	90
ภาพที่ 4.2	โครงสร้างเชิงสันฐานในระดับย่าน (ศักยภาพการเข้าถึงตลาดชุมชนริมน้ำใน ยุคการสัญจรทางน้ำและทางเกวียน).....	91
ภาพที่ 4.3	เรือเมล์โดยสารชั้นเดียว และเรือเมล์โดยสารสองชั้น ของบริษัทสุพรรณขนส่ง	103
ภาพที่ 4.4	โครงสร้างเชิงสันฐานในระดับเมือง (ศักยภาพการเข้าถึงตลาดชุมชนริมน้ำ ในยุคการขยายตัวของการสัญจรทางน้ำ).....	107
ภาพที่ 4.5	โครงสร้างเชิงสันฐานในระดับย่าน (ศักยภาพการเข้าถึงตลาดชุมชนริมน้ำใน ยุคการขยายตัวของการสัญจรทางน้ำ).....	108
ภาพที่ 4.6	โครงสร้างเชิงสันฐานในระดับเมือง (ศักยภาพการเข้าถึงตลาดชุมชนริมน้ำ ในยุคการสัญจรทางบก).....	124
ภาพที่ 4.7	โครงสร้างเชิงสันฐานในระดับย่าน (ศักยภาพการเข้าถึงตลาดชุมชนริมน้ำใน ยุคการสัญจรทางบก).....	125
ภาพที่ 4.8	การแบ่งกลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน.....	140
ภาพที่ 4.9	กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำเดิมคงอยู่แต่มีสภาพที่ซบเซา.....	141
ภาพที่ 4.10	กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำที่สิ้นสุด.....	141
ภาพที่ 4.11	กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่.....	142
ภาพที่ 4.12	ตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา.....	144
ภาพที่ 5.1	ที่ตั้งของตลาดเก่าห้องในอดีต.....	146
ภาพที่ 5.2	โรงสีนายทองดีและยุ้งข้าวภายในตลาดเก่าห้อง.....	148
ภาพที่ 5.3	ที่ตั้งของตลาดบ้านกว้างในอดีต.....	151
ภาพที่ 5.4	อาคารแถวใต้ของตลาดบ้านกว้างในอดีต.....	153
ภาพที่ 5.5	ที่ตั้งของตลาดสามชุกในอดีต.....	157
ภาพที่ 5.6	ท่าเรือบริเวณด้านหน้าตลาดสามชุก (ท่าที่ 1 – ท่าที่ 3).....	158

ภาพที่ 5.7	ท่าเรือบริเวณด้านหน้าตลาดสามชุก (ท่าที่ 4 – ท่าที่ 6).....	159
ภาพที่ 5.8	ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษาในปัจจุบัน (พ.ศ.2554)	164
ภาพที่ 5.9	โครงสร้างเชิงสัณฐานของการสัญจรทางน้ำและทางบกของตลาดเก่าห้องใน ปัจจุบัน.....	166
ภาพที่ 5.10	การตั้งถิ่นฐานของชุมชนบริเวณตลาดเก่าห้องในปัจจุบัน (พ.ศ.2554).....	168

สารบัญแนที่

		หน้า
แนที่ 1.1	พื้นที่ศึกษาบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน.....	7
แนที่ 4.1	ลุ่มน้ำในประเทศไทย.....	68
แนที่ 4.2	ขอบเขตลุ่มน้ำท่าจีน.....	73
แนที่ 4.3	ลักษณะทางภูมิประเทศของบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน.....	75
แนที่ 4.4	โครงข่ายการสัญจรทางน้ำของบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนและบริเวณใกล้เคียง.....	76
แนที่ 4.5	โครงข่ายการสัญจรทางบกของบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนและบริเวณใกล้เคียง.....	79
แนที่ 4.6	ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของตลาดชุมชนริมน้ำในยุคการสัญจรทางน้ำและ ทาง บก (เกวียน).....	86
แนที่ 4.7	การตั้งถิ่นฐานของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในยุคการสัญจรทางน้ำและ ทางบก (เกวียน).....	93
แนที่ 4.8	ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของตลาดชุมชนริมน้ำในยุคการขยายตัวของ การสัญจร ทางน้ำ.....	102
แนที่ 4.9	เส้นทางเรือเมล์โดยสารของบริษัทสุพรรณชนสงจำกัด.....	104
แนที่ 4.10	การตั้งถิ่นฐานของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในยุคการขยายตัวของ การ สัญจรทางน้ำ.....	109
แนที่ 4.11	ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของตลาดชุมชนริมน้ำในยุคการสัญจรทางบก.....	119
แนที่ 4.12	การตั้งถิ่นฐานของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในยุคการสัญจรทางบก.....	126
แนที่ 4.13	การแบ่งกลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน.....	140
แนที่ 5.1	ผังแสดงประเภทกิจกรรมการค้าและบริการของตลาดเก่าห้องในปัจจุบัน (พ.ศ. 2554).....	189
แนที่ 5.2	ผังแสดงประเภทกิจกรรมการค้าและบริการของตลาดสามชุกในปัจจุบัน (พ.ศ.2554).....	191

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ 2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	47
แผนภูมิที่ 3.1 ขั้นตอนในการวิจัย.....	52
แผนภูมิที่ 3.2 การแบ่งกลุ่มและการคัดเลือกตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา.....	65
แผนภูมิที่ 5.1 โครงสร้างคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก่าห้อง.....	170
แผนภูมิที่ 5.2 โครงสร้างคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์.....	174
แผนภูมิที่ 5.3 องค์กรหรือหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาตลาดเก่าห้อง.....	178
แผนภูมิที่ 5.4 องค์กรหรือหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาตลาดสามชุกเชิง อนุรักษ์.....	179
แผนภูมิที่ 6.1 แบบจำลองกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ...	198
แผนภูมิที่ 6.2 ข้อค้นพบเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำ	200

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พื้นที่ลุ่มน้ำท่าจีนส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มและพื้นที่ลาดชันเล็กน้อย มีทรัพยากรน้ำหรือแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะสมต่อการใช้พื้นที่เพื่อการเกษตรกรรม มีแม่น้ำและลำคลองสายหลักมากมายเป็นโครงข่ายการสัญจรเพื่อเชื่อมโยงพื้นที่ต่างๆ ทั้งในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนและชุมชนภายนอกลุ่มน้ำได้อย่างสะดวก ทำให้มีการอพยพและบุกเบิกพื้นที่เพื่อการตั้งถิ่นฐานริมน้ำ วิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำในอดีตจึงผูกพันกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นบริเวณริมน้ำ นับตั้งแต่การสร้างบ้านเรือน วัดวาอาราม ตลาดร้านค้า ท่าเรือ ทำสวนและไร่นา เมื่อมีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยหนาแน่นขึ้น ทำให้ชุมชนเกิดการขยายตัว โดยเฉพาะในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นช่วงเวลาที่มีการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรและขนส่งทางน้ำ ด้วยการนำเรือยนต์หรือเรือเมล์มาใช้เพื่อการสัญจรและขนส่งสินค้าที่เป็นผลผลิตทางการเกษตรไปยังพื้นที่อื่น ทำให้เกิดท่าเรือตามที่ตั้งของชุมชนริมน้ำ และใช้พื้นที่บริเวณชุมชนเพื่อประกอบกิจกรรมการค้า เป็นพื้นที่ศูนย์กลางการค้าแลกเปลี่ยนสินค้าของชุมชนหรือตลาดชุมชนริมน้ำ

ด้วยเงื่อนไขของที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ความสำคัญของแม่น้ำลำคลองและโครงข่ายการสัญจรที่สะดวก ทำให้เกิดตลาดชุมชนริมน้ำ (waterfront community market) โดยเป็นศูนย์กลางรวม (node) บนระบบโครงข่ายการสัญจรทางน้ำและทางบก ตลาดชุมชนริมน้ำจะตั้งอยู่บนพื้นที่ที่มีความได้เปรียบเชิงที่ตั้ง มีโครงข่ายการสัญจรที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง เชื้อให้เกิดการดึงดูดกิจกรรมการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ามากระจุกตัวอย่างหนาแน่น และมีผู้คนจากที่ต่างๆ สัญจรผ่านเข้ามามากมายกลายเป็นบริเวณที่มีการรวมกลุ่มของผู้คนอย่างชัดเจน ผสมผสานกับการทำกิจกรรมการค้าขายที่หลากหลายบนตำแหน่งที่ตั้งอันโดดเด่นบนริมฝั่งแม่น้ำลำคลอง บริเวณที่ทางเกี่ยวพันกับแม่น้ำ และบริเวณที่คลองบรรจบกับแม่น้ำหรือคลองสายหลัก แสดงให้เห็นถึงการเลือกที่ตั้งตลาด ซึ่งเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของกิจกรรมทางการค้าหรือทางเศรษฐกิจอย่างเหมาะสม (Isard, 1956) เป็นพื้นที่ศูนย์กลางชุมชนที่มีลักษณะพิเศษเป็นองค์ประกอบสำคัญที่คล้ายคลึงกันคือ คน รูปแบบทางสถาปัตยกรรม กิจกรรมการค้า ท่าเรือ และศาลเจ้า สะท้อนให้เห็นว่าลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำ ทั้งนี้ตำแหน่งที่ตั้งและองค์ประกอบสำคัญดังกล่าวถือเป็นเอกลักษณ์สำคัญของตลาดชุมชนริมน้ำ

ตลาดชุมชนริมน้ำจะพบได้ในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทยเป็นส่วนใหญ่ ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมเป็นที่ราบผืนใหญ่ ประกอบด้วยลุ่มน้ำเจ้าพระยา ลุ่มน้ำท่าจีน ลุ่มน้ำแม่กลอง และลุ่มน้ำบางปะกง ซึ่งมีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มมีแม่น้ำลำคลองมากมายสามารถเชื่อมต่อกับพื้นที่ต่างๆ เป็นโครงข่ายการสัญจรได้อย่างสะดวก โดยหลังจากการทำสนธิสัญญาบาวริง (พ.ศ.2398) เป็นต้นมา ส่งผลให้เกิดการค้าอย่างเสรีโดยเฉพาะข้าวเป็นสินค้าหลัก ทำให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานตามริมฝั่งแม่น้ำลำคลองเพื่อทำเกษตรกรรม อยู่อาศัย และทำการค้าขายซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาวจีน โดยเฉพาะบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนจะพบเห็นตลาดชุมชนริมน้ำเป็นจำนวนมากที่มีลักษณะเป็นอาคารเรือนแถวไม้ตั้งอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำท่าจีนเรียงรายเป็นระยะตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำเชื่อมต่อกันเป็นระบบเครือข่ายทางการค้า แม่น้ำท่าจีนจึงเป็นเส้นทางหลักในการสัญจรและการขนส่งสินค้า ส่วนใหญ่จะเป็นผลผลิตทางการเกษตร ทั้งข้าวปลาอาหารแห้ง ถั่ว งา ผักผลไม้ และถ่าน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีคลองสายสำคัญมากมายเชื่อมโยงกันเป็นโครงข่ายการสัญจรระหว่างชุมชนทั้งภายในและภายนอกลุ่มน้ำได้โดยสะดวก ซึ่งถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเลือกที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูงและสะดวก สามารถดึงดูดกิจกรรมการค้าและบริการให้มากระจุกตัว เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารร้านค้ามากขึ้น และมีกิจกรรมการค้าที่หลากหลาย สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของตลาดชุมชนริมน้ำ

จากการพัฒนาระบบการสัญจรและการขนส่งทางน้ำ โดยนำเรือยนต์หรือเรือเมล์โดยสารมาใช้เป็นพาหนะในการเดินทางและขนส่งสินค้า สามารถเชื่อมต่อกับพื้นที่ต่างๆ ได้โดยสะดวกและรวดเร็วขึ้น ผู้คนในบริเวณใกล้เคียงจึงนิยมเดินทางเข้ามาภายในตลาดชุมชนริมน้ำมากขึ้น กิจกรรมการค้าและบริการขยายตัวและเติบโตอย่างรวดเร็ว บริเวณท่าเรือจึงหนาแน่นด้วยผู้คนสัญจรผ่านไปมาเพื่อนำผลผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะข้าวเพื่อส่งไปขายยังพื้นที่อื่นๆ โดยมีพ่อค้าคนกลางส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีน วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คนในตลาดจึงเป็นสังคมไทยจีนที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ส่วนการค้าขายได้ขยายวงกว้างไปทั่วลุ่มน้ำท่าจีนและลุ่มน้ำอื่นๆ รวมทั้งกรุงเทพฯ เกิดเป็นเครือข่ายทางการค้าอย่างเป็นระบบ ทำให้สินค้ามีความหลากหลายและทันสมัยมากขึ้น เช่น อาหาร เครื่องดื่ม สุรา เสื้อผ้า ยารักษาโรค เครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องมือทำการเกษตร สินค้าอุปโภคบริโภค และวัสดุก่อสร้าง ฯลฯ ส่วนร้านค้าที่ให้บริการเพิ่มขึ้นได้แก่ ร้านถ่ายรูป ร้านตัดผม โรงพิมพ์ โรงแรม และโรงหนัง เป็นต้น ทำให้การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนในพื้นที่กับพื้นที่อื่นๆ โดยรอบมีมากขึ้น ส่งผลให้กิจกรรมการค้าขายเกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ตลาดชุมชนริมน้ำจึงรุ่งเรืองเรื่อยมาจนถึงขีดสุด

เมื่อเกิดการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกขึ้นนับตั้งแต่พ.ศ.2500 เป็นต้นมา ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ส่งผลให้โครงข่ายการสัญจรทางน้ำเริ่มลดบทบาท รวมทั้งกระแสของความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่เข้ามาเพื่อให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ พัฒนาการของโครงข่ายการสัญจรทางบกเกิดขึ้นทั่วประเทศ การสัญจรทางน้ำคลายความสำคัญ การขนส่งสินค้าทางเรือไปยังตลาดเริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลง (อรศิริ ปาณินท์ และสมคิด จิระทัศนกุล, 2544: 3) อีกทั้งเมื่อรัฐบาลได้ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ เกิดการสร้างถนนขึ้นเป็นจำนวนมาก เพื่อเชื่อมโยงชุมชนต่างๆ ด้วยมีการตัดถนนและสะพานเข้าสู่บริเวณตลาดชุมชนริมน้ำ โครงข่ายการสัญจรทางน้ำจึงมีบทบาทน้อยลง ในขณะที่การสัญจรทางบกมีบทบาทมากขึ้น เนื่องจากมีความสะดวกสบายและรวดเร็วกว่า ชุมชนบางส่วนย้ายไปตั้งถิ่นฐานและกระจุกตัวอยู่ตามริมถนน ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำเป็นอย่างมาก ตลาดชุมชนริมน้ำบางแห่งคงอยู่แต่มีสภาพที่ชบเซา บางแห่งสิ้นสุดหรือเลิกให้บริการ และบางแห่งได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่น่าสนใจศึกษาเพื่อต้องการค้นหาว่าปรากฏการณ์ของการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนมีกระบวนการแบบใด มีเงื่อนไขหรือปัจจัยอะไรที่เกี่ยวข้องและเป็นอย่างไร รวมถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนมีเงื่อนไขหรือปัจจัยอะไรที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ประเด็นและข้อค้นพบที่ได้จากงานวิจัยครั้งนี้ จะช่วยสร้างความเข้าใจถึงกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำในเงื่อนไขหรือปัจจัยต่างๆ เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถนำไปประกอบการพิจารณาวางแผนการอนุรักษ์ การฟื้นฟู ตลอดจนการวางผังชุมชน เพื่อรักษาตลาดชุมชนริมน้ำให้ยั่งยืนต่อไป และให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้และเข้าถึงปรากฏการณ์ของตลาดชุมชนริมน้ำที่มีคุณค่ามาแต่อดีต ซึ่งเป็นหนึ่งในเอกลักษณ์ที่สำคัญของประเทศไทย

1.2 คำถามการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ต้องการค้นหาถึงกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีคำถามการวิจัยหลัก คือ กระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำเป็นแบบใด มีเงื่อนไขหรือปัจจัยอะไรที่เกี่ยวข้อง โดยมีประเด็นคำถามการวิจัยเฉพาะที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. การเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนมีกระบวนการแบบใด

2. ตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในอดีตและปัจจุบันมีลักษณะเฉพาะแบบใด และมีความแตกต่างกันอย่างไร

3. กระบวนการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนมีเงื่อนไขหรือปัจจัยอะไรที่เกี่ยวข้อง และเป็นอย่างไร

1.3 สมมติฐานของการวิจัย

สมมติฐานหลักของการวิจัย คือ กระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน เป็นผลมาจากเงื่อนไขร่วมกันของ “สัณฐานพื้นที่” (spatial configuration) และ “ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ” (socio-economic characteristics) โดย สัณฐานพื้นที่เป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยพื้นฐานด้านที่ตั้ง (location) ของตลาดชุมชนริมน้ำ ขณะที่ ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจเป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยด้านผู้กระทำ (agents) และระบบกิจกรรมของตลาดชุมชนริมน้ำ ซึ่งมีข้อเสนอ (proposition) ดังนี้

1. ตลาดชุมชนริมน้ำเป็นผลมาจากเงื่อนไขของสัณฐานพื้นที่และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจที่ต่างก็เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน ที่ทำให้เกิดการบุกเบิกพื้นที่เพื่อการตั้งถิ่นฐาน โดยอาศัยแม่น้ำคูคลองหรือโครงข่ายการสัญจรทางน้ำที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ มีลักษณะเป็นโครงสร้างที่ถูกจัดวางความสัมพันธ์ของที่ว่าง เกิดเป็นโครงข่ายกริดของเส้นทางการสัญจรที่เชื่อมต่อกันกลุ่มต่างๆ เข้าด้วยกัน และเกิดเป็นพื้นที่ศูนย์กลางที่ใช้ในการพบปะหรือซื้อขายสินค้าระหว่างกันบนพื้นที่ที่มีความเหมาะสม ด้วยเหตุนี้กระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำจึงน่าจะเป็นผลมาจากภายใต้เงื่อนไขของสัณฐานพื้นที่และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจร่วมกัน

2. เงื่อนไขของสัณฐานพื้นที่ เป็นเงื่อนไขที่มีผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ ตลาดชุมชนริมน้ำจำเป็นต้องตั้งอยู่บนพื้นที่ที่มีความเป็นพื้นที่ศูนย์กลาง มีโครงข่ายการสัญจรที่สามารถเข้าถึงได้อย่างสะดวก ดังนั้น “โครงข่ายการสัญจร” จึงเป็นปัจจัยสำคัญของเงื่อนไขสัณฐานพื้นที่ที่มีผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยสำคัญอื่นๆ ได้แก่ ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ และการตั้งถิ่นฐาน ที่เอื้อต่อการเกิดและการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำบนเงื่อนไขของสัณฐานพื้นที่

3. เงื่อนไขของลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ นอกจากนี้อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำอาจไม่จำเป็นต้องตั้งอยู่บนพื้นที่ที่มีความเป็นศูนย์กลางที่สามารถเข้าถึงได้อย่างสะดวกหรือมีศักยภาพการเข้าถึงจากพื้นที่โดยรอบสูงเสมอไป แต่อาจเกิดจากลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของ “ผู้กระทำ” (agents) และปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำ โดยผู้กระทำหมายถึงกลุ่มคน

ที่เข้ามาซื้อขายสินค้าในตลาด และกลุ่มคนที่เกิดการรวมกลุ่มเป็นองค์กรชุมชน ซึ่งในที่นี้ “องค์กรชุมชน” หมายถึง กลุ่มผู้กระทำที่เกี่ยวเนื่องกับการบริหารจัดการตลาดชุมชนริมน้ำเท่านั้น และความสัมพันธ์ขององค์กรชุมชนกับองค์กรหรือหน่วยงานจากภายนอกที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการตลาด ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ รวมถึง “ระบบกิจกรรม” ที่สะท้อนถึงขอบเขตการให้บริการของตลาดชุมชนริมน้ำ ดังนั้นผู้กระทำ และระบบกิจกรรม จึงเป็นปัจจัยสำคัญของเงื่อนไขลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ ที่เกี่ยวข้องการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำบนเงื่อนไขของลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ

1.4 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงปรากฏการณ์ของกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยของสถานการณ์พื้นที่และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจที่มีผลต่อกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน
2. ศึกษาลักษณะสถานการณ์พื้นที่และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนตั้งแต่อดีตและปัจจุบัน
3. ศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

1.5.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการอธิบายปรากฏการณ์ในเชิงประจักษ์ (empirical study) เพื่อค้นหาและอธิบายถึงกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน โดยเป็นตลาดที่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา รวมทั้งอธิบายถึงเงื่อนไขของสถานการณ์พื้นที่และเงื่อนไขลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ ที่มีผลต่อกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนตั้งแต่เริ่มก่อตั้งหรือเกิดตลาดขึ้นจนสามารถคงอยู่ได้ถึงปัจจุบัน ซึ่งในการกำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาจะแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ระดับ คือ

- 1) ระดับพื้นที่รวม (global level) หรือระดับลุ่มน้ำท่าจีน เป็นการศึกษารวมของพื้นที่ศึกษาในด้านต่างๆ ประกอบด้วย ประวัติศาสตร์ความเป็นมา ในส่วนของเนื้อหาพื้นฐาน

พื้นที่ จะศึกษาและวิเคราะห์เกี่ยวกับ ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ โครงข่ายการสัญจร (โครงสร้างเชิง
 สันฐานของการสัญจรทางน้ำและทางบก) และการตั้งถิ่นฐานของชุมชน สำหรับเนื้อหาลักษณะ
 ทางสังคมเศรษฐกิจ จะศึกษาและวิเคราะห์เกี่ยวกับ วิถีชีวิตของผู้คนในตลาด ผู้กระทำและ
 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำ ที่มีความเกี่ยวข้องกับพ่อค้าแม่ค้าในตลาด และกลุ่มคนในองค์กร
 ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการตลาดชุมชนริมน้ำ รวมถึงระบบกิจกรรม ทั้งนี้เพื่อให้เห็น
 ภาพรวมของบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน และตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนทั้งหมด และสร้างความ
 เข้าใจถึงเงื่อนไขหรือปัจจัยต่างๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา นำไปสู่การจัดแบ่งกลุ่ม และการ
 คัดเลือกตัวแทนตลาดชุมชนริมน้ำเพื่อการศึกษาในเชิงลึก โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content
 analysis) จากการทบทวนเอกสาร แผนที่ (map analysis) การซ้อนทับชั้นข้อมูล (overlay
 analysis) แบบจำลองโครงสร้างเชิงสันฐาน (configuration model) และการสัมภาษณ์โดยทั่วไป
 (general interview)

2) ระดับพื้นที่เฉพาะ (local level) จากการวิเคราะห์ในระดับพื้นที่ที่รวมนำมาสู่
 การศึกษารายละเอียดในเชิงลึกจากตัวแทนตลาดชุมชนริมน้ำที่เลือกมาแต่ละกลุ่ม โดยทำการ
 วิเคราะห์ถึงเงื่อนไขของสันฐานพื้นที่และเงื่อนไขของลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจที่มีผลต่อ
 กระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา ที่ทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำ
 เกิดขึ้น คงอยู่แต่มีสภาพที่ซบเซา ล้นสุดหรือเลิกให้บริการ และที่ฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ โดยใช้วิธีการ
 วิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) จากการทบทวนเอกสาร แผนที่ (map analysis) การซ้อนทับ
 ชั้นข้อมูล (overlay analysis) และแบบจำลองโครงสร้างเชิงสันฐาน (configuration model)
 ประกอบกับการวิเคราะห์ผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) การสำรวจพื้นที่ (field
 survey) และการใช้แบบสอบถาม (questionnaire)

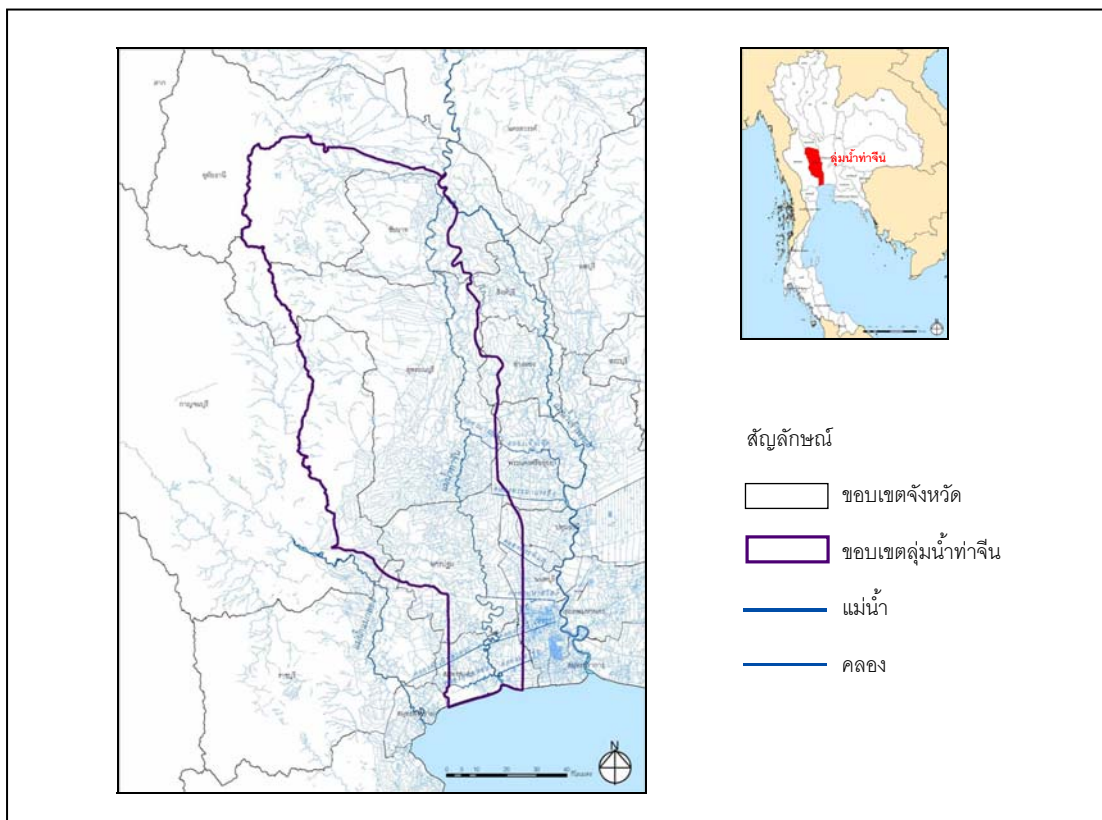
1.5.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

จากการทบทวนวรรณกรรมและการสำรวจพื้นที่พบว่า บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนยังคงพบตลาด
 ชุมชนริมน้ำที่หลงเหลือและเกาะกลุ่มกันอยู่ตลอดลำแม่น้ำท่าจีนตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ ที่มีมา
 ตั้งแต่อดีตและยังคงอยู่จนถึงปัจจุบันเป็นจำนวนมาก ซึ่งในการศึกษารั้งนี้จะกำหนดขอบเขตพื้นที่
 ศึกษาออกเป็น 2 ระดับ เพื่ออธิบายถึงกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ
 ดังนี้ (แผนที่ 1.1)

1) การวิเคราะห์พื้นที่ระดับพื้นที่รวม (global analysis) คือ บริเวณลุ่มน้ำท่าจีน
 ได้แก่ พื้นที่บางส่วนของจังหวัดชัยนาท จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดนครปฐม และจังหวัดสมุทรสาคร

2) การวิเคราะห์พื้นที่ระดับพื้นที่เฉพาะ (local analysis) คือ ตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษาที่เป็นตัวแทนของตลาดชุมชนริมน้ำแต่ละกลุ่ม โดยเฉพาะพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี เนื่องจากมีตลาดชุมชนริมน้ำหลากหลายกลุ่มหลงเหลืออยู่มาก

แผนที่ 1.1 พื้นที่ศึกษาบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน

ที่มา: กรมพัฒนาที่ดิน และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

1.6 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ตลาดชุมชนริมน้ำ (waterfront community market) หรือ ตลาดริมน้ำ ในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึง ตลาดบกที่ตั้งอยู่บนฝั่งริมแม่น้ำลำคลอง เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา และถือเป็นศูนย์รวม (node) บนระบบโครงข่ายการสัญจร ที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ศูนย์กลางที่ดึงดูดให้เกิดการรวมกลุ่มของผู้คนและกิจกรรมการจากที่ต่างๆ รวมถึงมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวที่ใกล้เคียงกันที่ถือเป็นเอกลักษณ์สำคัญ คือ ตำแหน่งที่ตั้ง และองค์ประกอบของตลาด ได้แก่ คน รูปแบบทางสถาปัตยกรรม กิจกรรมการค้าขาย ท่าเรือ และศาลเจ้า

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. สร้างความเข้าใจถึงกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำที่เป็นผลมาจากเงื่อนไขของฐานพื้นที่และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจร่วมกัน
2. ช่วยสร้างความเข้าใจถึงลักษณะฐานพื้นที่และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจที่มีความสำคัญเป็นพิเศษและมีผลต่อกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ
3. เป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้เพื่อประกอบการพิจารณาในการวางแผนการอนุรักษ์พื้นที่ฟู หรือปรับปรุงตลาดชุมชนริมน้ำ รวมถึงเป็นแนวทางนำไปประยุกต์ใช้พื้นที่ศูนย์กลางอื่นๆ ที่อาจมีเงื่อนไขหรือปัจจัยที่เหมือนหรือแตกต่างกันออกไปได้อย่างเหมาะสม

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาในประเด็นสำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับความเป็นพื้นที่ ศูนย์กลางของตลาดชุมชนริมน้ำที่มีผลต่อกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชน ริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมเบื้องต้นพบว่า แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับความเป็นพื้นที่ศูนย์กลางนั้นมีอยู่หลากหลาย โดยเฉพาะแนวคิดที่มีความเกี่ยวข้องกับฐานพื้นที่และฐานศูนย์กลางที่ได้แบ่งแกนหลักของ แนวคิดทฤษฎีออกเป็น 2 ส่วนที่มีความเกี่ยวพันกัน คือ ลักษณะทางกายภาพที่อธิบายถึง โครงสร้างเชิงฐานพื้นที่ และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจที่อธิบายถึงการตัดสินใจหรือ ความนิยมของผู้คนในการสัญจรที่มีผลต่อการเกิดเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของกิจกรรมและผู้คน ซึ่ง สามารถนำไปใช้ในการอธิบายถึงการเกิดฐานศูนย์กลางหรือพื้นที่ศูนย์กลางในหลากหลาย บริบท โดยเฉพาะในประเด็นของการศึกษาและอธิบายถึงเงื่อนไขหรือปัจจัยเชิงพื้นที่ที่มีผลต่อการ เกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำที่มีความเป็นพื้นที่ศูนย์กลางที่มีชีวิตชีวา แต่ เนื่องจากตลาดชุมชนริมน้ำเป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีคนหลากหลายกลุ่มเข้ามาเกี่ยวข้อง จึง จำเป็นต้องมีการศึกษาแนวคิดในกลุ่มที่เกี่ยวกับลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจเพิ่มเติม เพื่อจะได้ สามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นของตลาดชุมชนริมน้ำอันเป็นผลมาจากเงื่อนไขของลักษณะ ทางสังคมเศรษฐกิจได้อย่างครอบคลุม ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้จะแบ่งกลุ่มแนวคิดทฤษฎีที่จะ ทำการศึกษาออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ 1) แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับฐานพื้นที่และฐาน ศูนย์กลางของตลาดชุมชนริมน้ำ และ 2) แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาด ชุมชนริมน้ำ ดังนี้

2.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับฐานพื้นที่และฐานศูนย์กลางของตลาดชุมชนริมน้ำ

2.1.1 ฐานพื้นที่ของตลาดชุมชนริมน้ำ

2.1.1.1 การตั้งถิ่นฐาน และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลือกที่ตั้งถิ่นฐาน

การเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำมีความเกี่ยวข้องกับฐานพื้นที่ (spatial configuration) จากการตั้งถิ่นฐานที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันและ มนุษย์กับสภาพแวดล้อม ภายใต้เงื่อนไขของฐานพื้นที่ของที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ซึ่งมนุษย์ใช้เป็น แหล่งที่อยู่และแหล่งประกอบกิจกรรมต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต เป็นการแสดงออก

ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพื้นที่ในอดีต จึงเน้นความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างสภาพแวดล้อมทางกายภาพและพรรณณะต่างๆ ที่มนุษย์เข้าครอบครองพื้นที่ รวมถึงรูปแบบและการกระจายของแหล่งตั้งถิ่นฐาน สันฐานของแหล่งตั้งถิ่นฐาน และความสัมพันธ์กับรูปแบบด้านกายภาพ (Chorley และ Haggett, 1967) โดยการตั้งถิ่นฐานเป็นกระบวนการของการบุกเบิกและเข้าอยู่อาศัยครอบครองพื้นที่ส่วนหนึ่งส่วนใดของโลกที่ไม่มีผู้ใดอาศัยมาก่อน รูปแบบและขนาดของแหล่งตั้งถิ่นฐานมีความซับซ้อนแตกต่างกันไป ตั้งแต่การตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างโดดเดี่ยวครอบครัวยุคเดียวไปจนถึงรวมกันอยู่เป็นหมู่บ้านใหญ่ๆ เป็นเมืองหรือนครและมหานคร เป็นต้น หน่วยของการตั้งถิ่นฐานจึงเป็นการแสดงออกซึ่งการจัดการพื้นที่ของมนุษย์ในรูปของอาคารบ้านเรือน ถนนหนทาง และการใช้ที่ดิน ตลอดจนถึงผลกระทบที่มีต่อสภาพแวดล้อม ซึ่งการตั้งถิ่นฐานเป็นระบบเปิดแบบพลวัต (dynamic) ประกอบด้วยจำนวนประชากร รูปแบบ และองค์ประกอบย่อย ที่มีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางสังคมและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งรูปแบบและองค์ประกอบของแหล่งตั้งถิ่นฐานมนุษย์จะเพิ่มความซับซ้อนขึ้นเมื่อจำนวนประชากรในแหล่งตั้งถิ่นฐานเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้การตั้งถิ่นฐานยังประกอบด้วยระบบย่อยหรือองค์ประกอบย่อยคือ มนุษย์ในฐานะเป็นบุคคล สังคมคือระบบปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ โครงสร้างคือสิ่งก่อสร้างทุกรูปแบบ และโครงข่ายคือระบบถนนหนทางและการคมนาคมติดต่อทุกชนิด (ฉัตรชัย พงษ์ประยูร, 2536: 1-2) กล่าวได้ว่า การตั้งถิ่นฐานเป็นองค์ประกอบที่มนุษย์สร้างขึ้นภายใต้เงื่อนไขของสันฐานพื้นที่ รวมถึงลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมก็เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานด้วยเช่นเดียวกันที่สะท้อนวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละช่วงเวลา

การตั้งถิ่นฐานเป็นการจัดรูปแบบของพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยของมนุษย์ และยกระดับของความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นตามลำดับ การที่จะเข้าใจการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ได้ต้องอาศัยมิติของเวลาและสถานที่ และเริ่มด้วยจักรภพลงมาถึงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ บรรยากาศ ตัวมนุษย์ โดยการตั้งถิ่นฐานมีขนาดตั้งแต่ที่อยู่อาศัยชั่วคราวไปจนถึงที่อยู่อาศัยถาวรและถาวร และมีองค์ประกอบสำคัญของการตั้งถิ่นฐาน เสนอโดย Doxiadis (1976) ตามกรอบแนวคิดทฤษฎี Ekistic Model ประกอบด้วยองค์ประกอบ 5 ประการ คือ 1) ธรรมชาติ (natural) เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม การใช้ประโยชน์ของทรัพยากรทางธรรมชาติ การใช้ประโยชน์ที่ดิน สถานที่พักผ่อน และการท่องเที่ยว 2) คน (anthropos) เกี่ยวกับความต้องการทางกายภาพ ความปลอดภัย ความมั่นคง ความรู้สึก ความสัมพันธ์ระหว่างกัน รูปแบบทางสังคม และแบบแผนการดำเนินชีวิต 3) สังคม (society) เกี่ยวกับองค์ประกอบทางด้านประชากร ความสัมพันธ์ทางสังคม แบบแผนของวัฒนธรรม การพัฒนาเศรษฐกิจ 4) โครงสร้างทางกายภาพ (shells) เกี่ยวกับสิ่งปกป้องและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่อยู่อาศัยหรือเคหะสถาน ศูนย์การค้าและตลาด หรือสิ่งที่มีมนุษย์สร้าง

ขึ้นและจัดวางบนพื้นที่ 5) โครงข่าย (networks) เป็นระบบที่เกิดจากทั้งธรรมชาติและมนุษย์สร้าง ขึ้น เช่น ระบบขนส่งและระบบติดต่อสื่อสาร องค์ประกอบทั้ง 5 ประการจะเริ่มจากความต้องการ ของคนเกี่ยวกับความต้องการพื้นที่เพื่อทำกิจกรรมต่างๆ โดยแนวคิดนี้สะท้อนถึงความสัมพันธ์ของ องค์ประกอบทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ คน และสังคม กับองค์ประกอบทางด้านสัญญาณ พื้นที่ ได้แก่ ธรรมชาติ โครงสร้างทางกายภาพ และโครงข่าย ซึ่งองค์ประกอบทั้ง 2 ส่วนจะมีความ เกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์กันที่ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานขึ้น

การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ยังเป็นปรากฏการณ์ทางด้านภูมิศาสตร์วัฒนธรรม (cultural geography) ของการจัดการทางพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัย ทำมาหากิน และการแสวงหาโอกาสต่างๆ ของมนุษย์ที่มาอยู่ร่วมกัน ซึ่งสิ่งที่ปรากฏบนพื้นที่เกิดจากผลของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และ สภาพแวดล้อม อีกส่วนหนึ่งมาจากบทบาททางด้านวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตของผู้คน รวมถึง โลกทัศน์ ความเชื่อ และความต้องการของคนในพื้นที่ที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ มนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับสภาพแวดล้อม ที่เชื่อมโยงไปสู่แหล่งที่ตั้งและสิ่งแวดล้อม ผ่านการทำกิจกรรมต่างๆ และการใช้พื้นที่เพื่อทำกิจกรรม ขณะเดียวกันสภาพแวดล้อมทาง ภูมิศาสตร์ของแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานแต่ละแห่งมีผลต่อการกำหนดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ สังคม และ วัฒนธรรมของคนในชุมชน รวมถึงการกำหนดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่แตกต่างกัน (Spencer และ Thomas, 1978: 6) กล่าวได้ว่าการตั้งถิ่นฐานเป็นการที่มนุษย์มาอาศัยอยู่ร่วมกัน เพื่อวัตถุประสงค์ ในการดำเนินชีวิต และแสวงหาโอกาสต่างๆ ตลอดจนมีความผูกพันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตามวิถีชีวิตสังคมในชุมชน โดย Jones (1964: 9-10) กล่าวถึง การตั้งถิ่นฐานเป็นความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เน้นถึงที่กำบัง (shelter) และที่อยู่อาศัย (habitat) ตลอดจนถึง อำนาจความสะดวกสบายที่สร้างขึ้นโดยมนุษย์ นอกจากนี้จะหมายถึงการสร้างที่อยู่อาศัยของ มนุษย์ โดยอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม หมู่บ้านและเมืองแล้ว ยังมีส่วนประกอบที่สำคัญ คือ คน พื้นที่ การ ติดต่อกันระหว่างกันและกัน และการใช้บริการต่างๆ เพื่อสนองต่อความต้องการของคนในกลุ่มชน เช่น โรงเรียน วัด ร้านค้า และยังหมายรวมถึงการที่มนุษย์อพยพย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยเข้าไปตั้งถิ่นฐาน ในดินแดนแห่งใหม่ด้วยเหตุผลต่างๆ เช่น ทางเศรษฐกิจ และการเมือง ซึ่งการตั้งถิ่นฐานสามารถ สะท้อนถึงการปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทาง วัฒนธรรม ส่งผลให้การสร้างที่อยู่อาศัยในแต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันออกไป

การเลือกทำเลที่ตั้งในการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีปัจจัยที่สำคัญอยู่ 3 ประการ คือ

- 1) ปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ เป็นปัจจัยทางกายภาพที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด ซึ่งมีรูปแบบทางพื้นที่ที่ เหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐานและการประกอบอาชีพ ได้แก่ สภาพภูมิประเทศ อากาศ ดิน แหล่งน้ำ

ที่ดอน และที่ดินอุดมสมบูรณ์ เป็นต้น 2) ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยสำคัญที่มักจะเกิดคู่กับการตั้งถิ่นฐาน และมีอิทธิพลต่อการขยายตัวเป็นเมืองต่อไปในอนาคต ได้แก่ บริเวณที่อยู่ใกล้แหล่งวัตถุดิบ บริเวณจุดตัดของเส้นทางคมนาคม และบริเวณจุดเชื่อมต่อของเส้นทางคมนาคม เป็นต้น 3) ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนความเชื่อของแต่ละกลุ่มชน ได้แก่ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ สถานที่ประวัติศาสตร์ ลักษณะที่เป็นประเพณีนิยมหรือความเชื่อต่างๆ เป็นต้น ปัจจัยทั้ง 3 ดังกล่าวมีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ แต่ความแตกต่างของแต่ละปัจจัยจะขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ความสะดวกในการคมนาคมขนส่ง ตลอดจนเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและความเชื่อของกลุ่มชน ด้วยเหตุนี้ส่งผลให้การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีลักษณะและรูปแบบที่แตกต่างกัน (Trewartha, 1969: 77-78) ในขณะที่ Robinson (1972: 439) ได้อธิบายถึง การเลือกบริเวณที่ตั้งถิ่นฐานในแต่ละบริเวณขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์หรือความต้องการของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกัน เช่น แหล่งน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภค (water supplies) ดินอุดมสมบูรณ์ที่เหมาะสมต่อการเกษตร (farming land) ความปลอดภัยจากการรุกราน (defense possibilities) พื้นที่ที่แห้งปราศจากน้ำท่วม (dry land) และแหล่งกำบังจากธรรมชาติ (shelter) จากอิทธิพลต่างๆ ที่มีผลต่อการเลือกที่ตั้ง การประกอบอาชีพ และการดำรงชีพของมนุษย์ แต่สำหรับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐาน คือ 1) สภาพแวดล้อม (environment) และ 2) ท่าที่ตั้ง (site and situation) โดยที่สภาพแวดล้อมอันเหมาะสมถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการตัดสินใจเลือกการตั้งถิ่นฐานของประชาชน (Sjoberg, 1960: 24)

นอกจากนี้ ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม ประกอบด้วยระบบเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนนโยบายทางการเมืองของรัฐ ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐาน ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 4 ข้อ คือ 1) ระบบเศรษฐกิจและสังคม เป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นภายหลังเมื่อการตั้งถิ่นฐานได้เริ่มเกิดขึ้นแล้ว และผ่านระยะการตั้งตัวไปได้แล้ว หลังจากนั้นความแตกต่างในเรื่องการขยายตัวและความมั่นคงของแหล่งตั้งถิ่นฐานจะขึ้นอยู่กับระบบเศรษฐกิจและสังคมในระดับท้องถิ่น ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและระบบเศรษฐกิจสังคมของประเทศ ไทยส่วนใหญ่มีชีวิตรอยู่ตามหมู่บ้านที่พึ่งตนเอง การติดต่อกับโลกภายนอกมีจำกัดอยู่เฉพาะการแลกเปลี่ยนระดับภูมิภาคเท่าที่จำเป็น ภายใต้ระบบชีวิตหมู่บ้านที่พึ่งตนได้ ภายหลังเมื่อได้ติดต่อกับค้าขายกับโลกภายนอกมากขึ้น วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนไทยส่วนใหญ่ได้เปลี่ยนไป จากที่เคยมีวิถีชีวิตแบบพอกินพอใช้ได้หันมาทำการเกษตรเพื่อการค้า (market economy) ผลก็คือทำให้แปรสภาพเป็นชุมชนเมืองมากขึ้นกว่าเดิม 2) การถือครองที่ดิน ตั้งแต่สมัยโบราณ ชาวไทยผู้มีอิสระเสรีสามารถบุกเบิกพื้นที่ซึ่งเป็นของรัฐ ทำการเพาะปลูกเพื่อเลี้ยงครอบครัวได้ การถือครองสมัยก่อนจึงไม่ใช่ปัญหา เห็นได้จากสมัยที่ประเทศได้เข้าสู่สมัยใหม่ ประชากรได้เพิ่มขึ้น การ

ขยายการตั้งถิ่นฐาน และเกิดครอบครัวใหม่จึงเป็นไปได้โดยง่าย (Ingram, 1971) แต่สมัยปัจจุบัน บริเวณอันอุดมสมบูรณ์ต่อการเกษตรได้หมดไป เนื่องจากการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ที่บุกเบิกใหม่ ส่วนมากเป็นบริเวณที่ไม่เหมาะมีข้อจำกัดหลายอย่าง (marginal land) การบุกเบิกที่เพาะปลูกใหม่จะติดตามด้วยการตั้งถิ่นฐานใหม่ และในที่สุดก็กลายเป็นหมู่บ้านถาวรที่มีการจดทะเบียนถูกต้องตามกฎหมาย 3) วิวัฒนาการทางการขนส่ง การสร้างเส้นทางคมนาคมต่างๆ มีอิทธิพลต่อรูปแบบการกระจายของแหล่งตั้งถิ่นฐาน หมู่บ้านจำนวนมากได้เกิดตามเส้นทางคมนาคมเท่ากับเป็นการกระจายความหนาแน่นของหมู่บ้านไปสู่ที่บุกเบิกใหม่ (Rimmer, 1971) แหล่งชุมชนเหล่านี้จะมีบทบาทและหน้าที่แตกต่างจากหมู่บ้านเกษตรแบบเดิม เพราะส่วนใหญ่จะทำหน้าที่เป็นแหล่งบริการ และศูนย์กลางการค้าและอาชีพอื่นๆ ด้วยเหตุนี้การตัดเส้นทางคมนาคมเพื่อบุกเบิกที่ทำกิน และเพื่อความสะดวกในการคมนาคมจึงมีอิทธิพลต่อการกระจายแหล่งตั้งถิ่นฐาน รวมถึง 4) นโยบายด้านการเมืองของรัฐ ปัจจัยทางการเมือง หมายถึง อิทธิพลต่างๆ อันเกิดจากรัฐบาล การตัดสินใจของรัฐบาล และมีผลโดยตรงต่อลักษณะการตั้งถิ่นฐาน ทั้งนี้แนวความคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานจะปราศจากวัตถุประสงค์ทางการเมืองไม่ได้ ในเมื่อความสะดวกสบายของประชาชน ความปลอดภัย โอกาส และวัฒนธรรม ต่างผูกพันอย่างใกล้ชิดกับสภาพแวดล้อมในแหล่งตั้งถิ่นฐาน (Ward, 1976)

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้นสรุปได้ว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐาน คือ สภาพทางภูมิศาสตร์หรือสภาพทางภูมิประเทศ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการเลือกทำเลที่ตั้งถิ่นฐานเป็นอย่างมาก โดยพื้นที่ที่อยู่ติดกับแม่น้ำลำคลองจะเป็นจะเกิดการตั้งถิ่นฐาน และรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่มีลักษณะเป็นชุมชนริมน้ำขึ้น เนื่องจากความต้องการพื้นฐานในด้านต่างๆ ทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันและขยายตัวมากขึ้นเมื่อเวลาผ่านไป ซึ่งการเติบโตและขยายตัวที่เกิดขึ้นได้รับอิทธิพลของทำเลที่ตั้ง พื้นที่ สภาพอากาศของคน หน้าที่ของคนและพื้นที่ประกอบกับปัจจัยทางด้านอื่นๆ ที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานมาสนับสนุนร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อการเดินทางเข้าถึงเกิดความสะดวกจากโครงข่ายในพื้นที่ ทำให้การตั้งถิ่นฐานเกิดการขยายตัว เกิดการบุกเบิกพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยและอาชีพต่างๆ นับเป็นจุดเริ่มต้นที่มีผลต่อการเกิดตลาดชุมชนริมน้ำเพื่อให้บริการกับกลุ่มคนดังกล่าว

2.1.1.2 ลักษณะและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์

การตั้งถิ่นฐานสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ การตั้งถิ่นฐานแบบเมือง (urban settlement) และการตั้งถิ่นฐานแบบชนบท (rural settlement) การตั้งถิ่นฐานทั้ง 2 แบบมีความแตกต่างกันในเรื่องของจำนวนประชากรและความหนาแน่น การบริหารและการปกครอง

บทบาทหน้าที่ ประวัติความเป็นมาในอดีต ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม และกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้ลักษณะเด่นของการตั้งถิ่นฐานแบบเมือง คือ การที่มีคนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันอย่างหนาแน่น มีการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ด้านอุตสาหกรรม การค้าหรือบริการเป็นหลัก สำหรับลักษณะเด่นของการตั้งถิ่นฐานแบบชนบท คือ ขนาดของแห่งตั้งถิ่นฐานต้องเล็กกว่าขนาดของตัวเมือง ความหนาแน่นประชากรเบาบาง สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติมีมากกว่าสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น การประกอบอาชีพมีพื้นฐานทางเศรษฐกิจหลักจากการทำเกษตรกรรมที่ใช้แรงงานจากภายในครัวเรือน บทบาททางสังคมมักเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (ฉัตรชัย พงษ์ประยูร, 2536: 20-23) และระบบปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนส่วนใหญ่จะรู้จักกันเกือบทุกคนและมีปฏิสัมพันธ์กันบ่อยครั้ง โดยมีเหตุผลสำคัญในการเกิดปฏิสัมพันธ์ คือ ความเป็นเครือญาติ วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ การเมือง กิจกรรมทางศาสนา และการพักผ่อนหย่อนใจ (Clout, 1972: 35)

การปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับสัณฐานพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน ส่งผลต่อการเกิดรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน (settlement patterns) ในหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ 1) การตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม (clustered settlement) หรือการตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัว การตั้งถิ่นฐานรูปแบบนี้มักพบในบริเวณศูนย์กลางของเส้นทางคมนาคม มีความสัมพันธ์กับปัจจัยทางธรรมชาติ หรือปัจจัยทางกายภาพ เช่น ที่ราบลุ่มแม่น้ำ บริเวณที่แม่น้ำบรรจบกัน การตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่มนี้มีผลดีต่อทางด้านสังคม และจิตใจ คือ การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มทำให้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันแบบเครือญาติ 2) การตั้งถิ่นฐานแบบกระจาย (dispersed หรือ scattered settlement) เป็นรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่บ้านเรือนกระจัดกระจายอยู่รอบๆ ชุมชน ที่เป็นศูนย์กลางร่วมกันของชุมชน เช่น วัด โรงเรียน หรือตลาด โดยตั้งอยู่กระจัดกระจายบนพื้นที่เกษตร เนื่องจากความสะดวกในการประกอบอาชีพ การตั้งถิ่นฐานในรูปแบบนี้ทำให้ไม่เสียเวลาในการเดินทาง 3) การตั้งถิ่นฐานแบบสุ่ม (random settlement) มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มและกระจายโดดเดี่ยวสลับกัน โดยการตั้งถิ่นฐานครั้งแรกจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่มหมู่บ้าน เมื่อคนจำนวนมากขึ้นมีการขยายการตั้งถิ่นฐาน และต้องการความเป็นอิสระ จึงมีการตั้งถิ่นฐานกระจายออกไปจากศูนย์กลาง หรืออาจเป็นเพราะเหตุผลอื่นๆ ซึ่งลักษณะนี้จะพบได้ในชุมชนเกษตรของประเทศไทย 4) การตั้งถิ่นฐานตามแนวเส้นทางคมนาคม (linear settlement) การตั้งถิ่นฐานประเภทนี้จะปรากฏบริเวณที่ราบเป็นส่วนใหญ่โดยไม่พบบริเวณที่สูง ลักษณะการตั้งบ้านเรือนเป็นแนวยาวตามเส้นทางคมนาคมที่สะดวก โดยอาจตั้งอยู่เป็นกลุ่มติดต่อกันในเขตที่เป็นชุมชนการค้า หรือทางแยกของเส้นทางคมนาคม เส้นทางคมนาคมที่ส่งเสริมให้มีการตั้งถิ่นฐานในรูปแบบนี้ ได้แก่ แม่น้ำ ลำคลอง และถนน เป็นต้น (นำพวัลย์ กิจรักษ์กุล, 2528: 76-91)

ความแตกต่างของสัณฐานพื้นที่จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้รูปแบบการตั้งถิ่นฐานแตกต่างกันออกไป Leong และ Morgan (1982) กล่าวว่า หากพิจารณารูปร่างและอิทธิพลของปัจจัยต่างๆ ที่มีต่อการตั้งถิ่นฐานจะสามารถแบ่งรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนได้เป็น 3 ลักษณะที่สำคัญ ประกอบด้วย 1) การตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่มหรือแบบกระจุกตัว (cluster settlements) เป็นการรวมกลุ่มของบ้านเรือนที่เกิดจากอิทธิพลของปัจจัยต่างๆ เป็นตัวกำหนดและควบคุม โดยเฉพาะปัจจัยทางธรรมชาติ เช่น ที่ราบลุ่มแม่น้ำ หุบเขา ทางแยกของถนน และบริเวณที่แม่น้ำลำคลองมาบรรจบกัน เป็นต้น ซึ่งการตั้งบ้านเรือนจะมีลักษณะที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่มกระจุกตัวหนาแน่น มีศูนย์กลางบริการชุมชนอยู่ไม่ไกลจากที่ตั้งบ้านเรือน เช่น ร้านค้า โรงเรียน ตลาด วัด และมีพื้นที่การเกษตรอยู่โดยรอบชุมชนหรือหมู่บ้าน 2) การตั้งถิ่นฐานแบบกระจาย (scattered settlements) เป็นการตั้งถิ่นฐานที่บ้านเรือนของเกษตรกรตั้งอยู่ภายในที่ดินของตน การกระจายตัวของที่อยู่อาศัยจะมีความสัมพันธ์กับขนาดของที่ดินทำกิน ส่วนมากตั้งกระจายตัวอยู่ทั่วไปตามไร่นา ที่สวน หรือเป็นที่บุกเบิกใหม่ห่างจากหมู่บ้านเดิม ศูนย์บริการชุมชน เช่น ร้านค้า โรงเรียน วัด ตลาด ก็จะอยู่ห่างจากบ้านเรือนออกไป (ฉัตรชัย พงษ์ประยูร, 2536: 171) แต่บ้านเรือนจะตั้งกระจายอยู่ไม่ไกลกัน และมีคูคลองเป็นแนวกัน 3) การตั้งถิ่นฐานตามแนวยาว (linear settlements) ส่วนใหญ่พบในบริเวณที่เป็นที่ราบ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนวางตัวเรียงยาวไปตามปัจจัยที่ตั้งพื้นฐาน ได้แก่ แม่น้ำ คลอง ชายฝั่งทะเล ถนน หรือตามเส้นทางคมนาคมที่เกิดขึ้นใหม่ โดยในเขตที่เป็นชุมชนการค้าหรือทางแยกของเส้นทางคมนาคม บ้านเรือนมักตั้งอยู่เป็นกลุ่มติดต่อกัน ส่วนบริเวณที่อยู่ไกลออกไป บ้านเรือนจะตั้งอยู่ห่างกัน และมีพื้นที่ด้านหลังเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งการตั้งถิ่นฐานบริเวณริมฝั่งแม่น้ำถือเป็นการตั้งถิ่นฐานในระยะแรก เป็นที่ตั้งของแหล่งอารยธรรม เมืองหลวง และเมืองต่างๆ เพราะมนุษย์จำเป็นต้องอาศัยน้ำในการอุปโภคและบริโภคเป็นสำคัญ

จากงานวิจัยของ Wang (2009) ที่เกี่ยวข้องกับสัณฐานพื้นที่และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนจีนโบราณที่ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการตั้งถิ่นฐานของเมืองหวางเจา ประเทศจีน ซึ่งเป็นแหล่งค้าขายและขนส่งสินค้าทั้งทางน้ำและทางบกหรือตลาดริมน้ำที่สำคัญในอดีต โดยมีการใช้ประโยชน์แบบผสมระหว่างที่อยู่อาศัยและพาณิชยกรรม และมีการกระจายตัวของที่ตั้งถิ่นฐานขนานกับแม่น้ำซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลัก จากการศึกษาภายใต้กรอบแนวคิดสัณฐานพื้นที่ พบว่า ทำเลที่ตั้งของพื้นที่ดังกล่าวมีผลต่อการตั้งถิ่นฐานและสภาพสังคมวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในเมือง อาศัยจากการใช้แบบจำลองโครงสร้างเชิงสัณฐาน (configurational model) เพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เกิดขึ้นกับการสัญจรที่เกิดขึ้น ซึ่งผลการวิจัยพบว่า การสัญจรในเมืองหวางเจามีความสัมพันธ์กับสภาพภูมิ

ประเทศและสภาพที่ตั้งของพื้นที่ เห็นได้จากผู้คนส่วนใหญ่เลือกเส้นทางในระยะทางที่สั้นที่สุดใน การเดินทาง ดังเห็นได้จากตำแหน่งในการเลือกซื้อหรือบริการจากร้านค้าและอาคารต่างๆ โดย บริเวณที่มีการสัญจรผ่านมาก พื้นที่บริเวณนั้นจะกลายเป็นที่ตั้งของร้านค้าและอาคารมากมาย แสดงให้เห็นว่าการเลือกทำเลที่ตั้งในการตั้งถิ่นฐานและการประกอบกิจกรรมต่างๆ จะมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมในการสัญจรของผู้คนที่เกิดขึ้น

2.1.1.3 การตั้งถิ่นฐานและองค์ประกอบของชุมชนริมน้ำในภาคกลางของ ประเทศไทย

เนื่องจากสัณฐานพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทยเป็นที่ราบลุ่ม ประกอบไปด้วยแม่น้ำ ลำคลองที่เป็นโครงข่ายสำคัญที่ครอบคลุมพื้นที่บริเวณต่างๆ ทั่วประเทศ ส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานที่ ความสัมพันธ์กับแม่น้ำ ลำคลอง สังคมไทยจึงมีวิถีการดำเนินชีวิตแบบชาวน้ำ คือ การสร้างถิ่น ฐานบ้านเรือนอยู่แบบง่าย ๆ ตามริมแม่น้ำลำคลองที่เป็นเอกลักษณ์ของไทย (สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา: 2528: 175) กล่าวคือ การตั้งถิ่นฐานของไทยนั้น ลักษณะของชุมชนโดยทั่วไปจะเกิดขึ้น จากการรวมตัวขึ้นตามสภาพทางภูมิศาสตร์ ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานตาม บริเวณริมน้ำ และการประกอบอาชีพ เนื่องจากเป็นชุมชนเกษตรที่แต่เดิมคนไทยมีอาชีพเพาะปลูก เช่น ทำนา ทำไร่ และทำสวน จึงจำเป็นต้องอาศัยแหล่งน้ำและเกาะตัวต่อเนื่องกันมาโดยตลอด (นำพวัลย์ กิจรักษ์กุล, 2528) ซึ่งนอกเหนือจากที่จะใช้น้ำเพื่อการเพาะปลูกแล้วยังใช้ในการอุปโภค บริโภค และใช้เป็นเส้นทางในการคมนาคมติดต่อถึงกัน แม้ว่าในอดีตจะมีทั้งการคมนาคมทางน้ำ และทางบก แต่ด้วยความสะดวกของการคมนาคมทางน้ำที่มีมากกว่าทำให้เกิดหมู่บ้านขึ้นตามริม แม่น้ำลำคลองที่เรียกว่า “หมู่บ้านริมน้ำหรือชุมชนริมน้ำ” (waterfront community) กระจายอยู่ ทั่วไปในบริเวณที่ราบลุ่มของประเทศไทย และเกิดการสร้างอาคารบ้านเรือนอย่างต่อเนื่องเรียงราย ไปตามแนวตลิ่งหรือริมแม่น้ำลำคลอง

จากพื้นฐานของการดำเนินชีวิตและโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่มีความผูกพันกับการ เกษตรกรรม ทำให้ชีวิตคนไทยมีความสัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลองอย่างมาก (ส. พลายน้อย, 2525) โดยวิถีชีวิตของคนไทยที่มีความผูกพันกับสายน้ำ การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนจึงอยู่ริมน้ำ หลังบ้าน มักจะเป็นสวน ถัดออกไปจะเป็นทุ่งนา ถัดจากทุ่งนาเป็นป่าละเมาะ จากริมน้ำถึงพื้นที่เพาะปลูกจะ เชื่อมต่อด้วยคลองเล็กๆ ซึ่งมาจากแม่น้ำ โดยใช้เป็นเส้นทางสัญจรเข้าสู่พื้นที่ (สุนทร ชูติธรานนท์, 2540) นอกจากนี้ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำ การสร้างบ้านเรือนจะเป็นแนวยาวไป ตามลำน้ำทั้งสองฝั่งในลักษณะสะเทินน้ำสะเทินบก บ้านเรือนเป็นจำนวนมากตั้งอยู่ในน้ำหน้าตลิ่ง เป็นแถวแรก ต่อด้วยกลุ่มเรือนที่ตั้งอยู่บนตลิ่งหรือหลังตลิ่งขึ้นไปอีกหนึ่งหรือสองแถวขึ้นอยู่กับ

ความแออัดของชุมชน (เอกวิทย์ ณ ถกลาง, 2540: 63-65) เมื่อหมู่บ้านปรากฏขึ้นแล้ว สิ่งจำเป็นอื่นๆ ก็มักเกิดขึ้นตามมาภายหลัง ได้แก่ ตลาดและวัด สำหรับตลาดถือเป็นศูนย์กลางการซื้อขาย แลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งกันและกัน ต่อมาภายหลังจึงใช้เงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนแทน ด้วยเหตุดังที่กล่าวมาผลักดันให้เกิดร้านค้าบริเวณริมแม่น้ำลำคลองขึ้น หมู่บ้านที่เกิดขึ้นนี้มักจะมีลักษณะยาวติดต่อกันไปตามลำคลองหรือแม่น้ำ ส่วนพื้นที่ด้านหลังมักเป็นสวน และถัดจากสวนออกไปเป็นทุ่งนาหรือไร่ หมู่บ้านลักษณะดังกล่าวมักจะมีการขยายตัวไปตามแนวลำน้ำ ภายในหมู่บ้านมีศูนย์กลางอยู่ที่ “วัด” แต่โดยทั่วไปแล้ววัดจะเกิดขึ้นภายหลังจากมราชาวบ้านมีความกินดีอยู่ดีกันแล้ว อย่างไรก็ตามแม้ว่าวัดจะเกิดขึ้นภายหลังแต่วัดก็มีความสำคัญต่อหมู่บ้านเป็นอันมาก เพราะวัดเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านและมีอิทธิพลในการประสานยึดเหนี่ยวให้หมู่บ้านดำรงอยู่ได้ เป็นกลุ่มก้อน ทั้งนี้เมื่อหมู่บ้านมีจำนวนมากที่เพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้ร้านค้าเพิ่มจำนวนและหนาแน่นขึ้น เกิดการขยายและรวมตัวกันขึ้นเป็นเมืองที่มีแม่น้ำหรือลำคลองขนาดใหญ่ผ่ากลาง เช่น เมืองสุพรรณบุรี เป็นต้น (ฤทัย จงใจรัก, 2539: 5-7) โดยจะเห็นว่าการตั้งบ้านเมืองของประเทศไทยในอดีตที่ผ่านมาจะตั้งบ้านเมืองและชุมชนอยู่ริมแม่น้ำทั้งสิ้น

ชุมชนริมน้ำจึงมีความสำคัญเป็นรูปแบบของชุมชนที่อยู่คู่กับวิถีชีวิตของคนไทยมาแต่อดีต โดยมีองค์ประกอบสำคัญ คือ 1) วัด ซึ่งเป็นที่รวมจิตใจของผู้คนชาวพุทธ หรือโรงเจ (ชาวจีน) ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งคลอง สิ่งที่ยังถึงจุดเริ่มต้นของการก่อกำเนิดของชุมชนริมน้ำ 2) ท่าเรือร่วม บ้านริมคลองส่วนใหญ่จะมีที่ขึ้นลงเรือประจำบ้านอยู่ แต่กรณีที่บ้านอยู่เข้าไปในคลองสายหรือคลองสวนซึ่งเรือหางยาวหลักไม่วิ่งผ่านก็ต้องอาศัยเรือแท็กซี่ในบริเวณหนึ่งมาส่งที่ท่าเรือร่วมหน้าวัด นอกเหนือจากท่าเรือร่วมหน้าวัดแล้วบริเวณที่เป็นท่าเรื่อนั้นถูกกำหนดเป็นจุดศูนย์รวมของชุมชน 3) ตลิ่งเหนือเขื่อน เป็นตัวกำหนดแนวเขตของลำน้ำตามธรรมชาติ หรือเพื่อกันคลื่นซัด แต่เดิมเริ่มจากตลิ่งดิน ต่อมาทำเขื่อนไม้ และเปลี่ยนมาเป็นเขื่อนหินทิ้ง เพื่อรักษาหน้าดินและนำหินมาก่อเป็นกำแพงล้อมบ้านตนเอง แล้วนำไปสู่การเทคอนกรีตหินที่รวมกันเป็นเขื่อนคอนกรีตเสริมเหล็กแบบถาวรในที่สุด (เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร, 2542: 15) ในขณะเดียวกัน เดิมศักดิ์ ภาณุวรรณ (2543: 41-42) กล่าวว่า ลักษณะของชุมชนริมน้ำมีองค์ประกอบหลักที่สำคัญ ประกอบด้วย 1) สถานที่ที่เป็นที่ตั้งอาคารบ้านเรือนหรือที่พักอาศัย 2) แหล่งที่ทำมาหากินหรือสร้างผลผลิต 3) โครงข่ายลำน้ำและลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยต่อการตั้งถิ่นฐานและการดำรงชีวิต 4) บริเวณที่เป็นย่านการค้าหรือแหล่งในการแลกเปลี่ยนสินค้า 5) มีการปะทะสัมพันธ์หรือความผูกพันร่วมกันทางสังคม และ 6) วัด ซึ่งเป็นศูนย์รวมของผู้คนในชุมชนและความเชื่อทางศาสนา โดยองค์ประกอบทั้งหมดมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกัน ปรากฏให้เห็นชัดเจนในรูปแบบทางกายภาพของการตั้งถิ่นฐานใดๆ ขึ้นมา

ดังนั้นการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำจึงมีความผูกพันกับกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นริมแม่น้ำอยู่มากมายตั้งแต่ในอดีต นับตั้งแต่การสร้างบ้านเรือน วัดวาอาราม ท่าเรือ ร้านค้า บ้านและสวนไร่่นาต่างๆ และเมื่อมีคนอยู่อาศัยในชุมชนเป็นจำนวนมากขึ้น จึงเกิดการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าต่างๆ ระหว่างกัน และเกิดเป็นตลาดที่กลายเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยกิจกรรมที่เกิดขึ้นในตลาดส่วนใหญ่จะมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน มีสินค้าและผลผลิตที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยสี่เกือบทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ตลาดชุมชนริมน้ำซึ่งเป็นตลาดรูปแบบหนึ่งที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของคนในบริเวณชุมชนริมน้ำ อาศัยความได้เปรียบของที่ตั้งที่สามารถเข้าถึงได้อย่างสะดวกจากโครงข่ายการสัญจรทางน้ำภายในพื้นที่ ทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำเกิดขึ้นและตั้งอยู่ตามบริเวณริมน้ำ โดยเฉพาะในพื้นที่แถบภาคกลางของประเทศไทยเป็นจำนวนมาก

จากแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับฐานฐานพื้นที่ข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า สภาพทางภูมิศาสตร์ทำเลที่ตั้งมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตการดำรงชีพของคน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของคนหรือชุมชนในพื้นที่นั้นๆ รวมถึงวิถีการดำเนินชีวิตและการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างกันของคนและระหว่างชุมชน ซึ่งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อพิจารณาองค์ประกอบย่อยๆ รวมกันแล้ว ทำให้เข้าใจภาพรวมของชุมชนหรือคนในพื้นที่ได้อย่างชัดเจน ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่มีความเหมาะสมจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการเลือกบริเวณพื้นที่ที่จะทำการตั้งถิ่นฐานในรูปแบบต่างๆ เกิดการใช้พื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยและทำการค้าขาย ซึ่งส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์กับโครงข่ายการสัญจร โดยเฉพาะในช่วงเริ่มต้นของการตั้งถิ่นฐานจะมีความเกี่ยวข้องกับโครงสร้างเชิงฐานฐานของการสัญจรทางน้ำและทางบก (ทางเกวียน) เป็นสำคัญ ทั้งนี้โครงข่ายการสัญจรที่เชื่อมต่อกันอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้บางพื้นที่กลายเป็นพื้นที่ศูนย์กลางที่เป็นผลมาจากการเดินทางหรือการสัญจรบนโครงข่ายที่เกิดขึ้น ดังนั้นแนวคิดทฤษฎีที่มีความเกี่ยวข้องกับฐานฐานพื้นที่จึงน่าจะช่วยอธิบายถึงเงื่อนไขของฐานฐานพื้นที่ที่มีผลต่อการเลือกที่ตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่เหมาะสมกับฐานฐานพื้นที่ในบริเวณนั้น ด้วยการบุกเบิกพื้นที่เกิดเป็นโครงข่ายกริดและนำไปสู่การสัญจรที่มีผลต่อกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน โดยการเลือกที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำจะมีความเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเลือกของผู้คนที่มีความเกี่ยวข้องกันกับฐานฐานพื้นที่ที่มีความได้เปรียบ เอื้อให้เกิดการรวมกลุ่มของผู้คนและกิจกรรม ทั้งนี้การเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำที่มีความเป็นพื้นที่ศูนย์กลางจะมีความเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจของผู้คนและลักษณะฐานฐานพื้นที่ในการเดินทางเข้าถึงบนโครงข่ายผ่านรูปร่างหรือรูปทรงของพื้นที่และการเชื่อมต่อของโครงข่าย ที่ทำให้พื้นที่บางบริเวณมีความหนาแน่นของการสัญจรเพื่อเข้าถึงและการรวมกลุ่มของกิจกรรม เกิดเป็นโครงสร้างและลักษณะฐานฐานพื้นที่ที่บ่งบอกถึงความเป็นพื้นที่

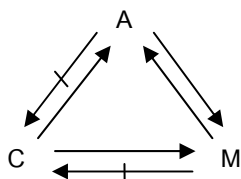
ศูนย์กลางของการตั้งถิ่นฐานขึ้น ด้วยเหตุนี้ในการศึกษาถึงกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาแนวคิดทฤษฎีในกลุ่มที่มีความเกี่ยวข้องกับการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของฐานศูนย์กลางด้วยเป็นสำคัญ

2.1.2 ฐานศูนย์กลางของตลาดชุมชนริมน้ำ

ตลาดชุมชนริมน้ำมีลักษณะของความเป็นพื้นที่ศูนย์กลาง (spatial centrality) เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ที่เกิดการรวมกลุ่มของผู้คนและกิจกรรมอย่างหนาแน่นเพื่อซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน เป็นผลมาจากการมีทำเลที่ตั้งที่ได้เปรียบจากโครงข่ายการสัญจร ทำให้สามารถเชื่อมโยงกับพื้นที่ต่างๆ โดยรอบได้ดี ซึ่งจากปรากฏการณ์ดังกล่าวสามารถอธิบายได้โดยอาศัยทฤษฎีฐานศูนย์กลาง (theory of spatial centrality) ที่เป็นการอธิบายถึงกระบวนการเกิดฐานศูนย์กลาง (process of centrality) (Hillier, 1999) ที่มีความเกี่ยวข้องกับฐานที่ดึงดูด (configurational attractor) จากแนวคิดของ (Hillier et al., 1993) กล่าวถึงปรากฏการณ์ของศูนย์กลางเมืองที่ดีควรมีลักษณะของความเป็นศูนย์กลางที่มีชีวิต (live centrality) ฐานเมืองจะเป็นตัวการหลักที่ทำให้เกิดรูปแบบของการเคลื่อนที่หรือการสัญจร (natural movement) เช่น การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทพาณิชยกรรมหรือกิจกรรมการค้ามักตั้งอยู่บริเวณที่มีข้อได้เปรียบของโอกาสในการเสนอขายสินค้าและบริการด้วยสถานที่ที่มีผู้คนสัญจรผ่าน (passers by) โดยกิจกรรมการค้าเหมือนเป็นสิ่งดึงดูด (attractor) และทำให้เกิดผลกระทบทวีคูณ (multiplier effect) บนพื้นฐานของการสัญจรอิสระที่เกิดขึ้นจากฐานของกริด ความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างเชิงฐานและระดับความนิยมในการสัญจร ทำให้เกิดวิธีการแสดงและทำนายลักษณะกิจกรรม การใช้ที่ดินและอาคาร ที่เป็นผลมาจากระดับความนิยมในการสัญจรที่แตกต่างกันในแต่ละเส้นทาง (ไซศรี ภัคดิษฐ์เจริญ, 2548) ฐานจึงมีความสัมพันธ์กับรูปแบบการสัญจรที่พบและวัดได้โดยคุณลักษณะพื้นที่รวม (global properties) ของกริด อาศัยการวิเคราะห์โครงสร้างเชิงฐานพื้นที่ผ่านการเข้าถึงและการมองเห็นตามแนวคิดฐานวิทยาเมือง

จากทฤษฎีสิ่งดึงดูด (attractor theory) ของการสัญจรโดยการเดินเท้า การดึงดูดและฐาน Hillier และคณะ (1993) อธิบายว่า องค์ประกอบฐานพื้นที่จากการที่ผู้คนสัญจรผ่านไม่ว่าจะเป็นถนน จัตุรัส ตรอก ซอย เป็นต้น จะมีความเชื่อมโยงและเชื่อมต่อกันเข้าด้วยกันและก่อให้เกิดเป็นรูปแบบบางอย่างของพื้นที่รวม (global pattern) สามารถพิสูจน์ทางทฤษฎีได้ว่า ฐานส่งผลกระทบต่อการสัญจรที่เป็นอิสระต่อกันของสิ่งดึงดูด ซึ่งการสัญจรเป็นการเคลื่อนที่ไปข้างหน้า (to) และเริ่มเคลื่อนที่จากที่ใดที่หนึ่ง (from) ด้วยระดับการดึงดูดที่แตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้จึงเชื่อได้ว่าฐานอาจมีผลกระทบต่อทั้งการสัญจรเพื่อผ่านและการสัญจรเพื่อไปถึงในพื้นที่ ใน

สถานการณ์ที่ เมื่อการสัญจร (movement) สัณฐาน (configuration) และ สิ่งดึงดูด (attractor) มีความสอดคล้องกัน จะนำไปสู่เหตุผลที่มีตรรกะที่น่าเชื่อถือของสัณฐาน สัณฐานจะมีอิทธิพลสูงมากในฐานะที่เป็นสาเหตุเริ่มต้นของการสัญจร ซึ่งสิ่งดึงดูดจะมีอิทธิพลต่อการดึงดูดผู้คน แต่ไม่มีอิทธิพลต่อการกำหนดรูปแบบสัณฐานที่ใช้อธิบายตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่ และในทำนองเดียวกัน สัณฐานจะส่งผลกระทบต่ออาการสัญจร แต่สัณฐานจะไม่ได้รับผลกระทบไปด้วย ในกรณีที่พบว่าทั้งสามสิ่งนี้มีความสอดคล้องกันอย่างมาก ดังนั้นก็อาจเป็นไปได้ว่าเป็นผลจากความบังเอิญหรือเป็นผลมาจากที่สัณฐานมีอิทธิพลต่อทั้งรูปแบบของการสัญจร และการกระจายตัวของสิ่งดึงดูด (ภาพที่ 2.1)

ภาพที่ 2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งดึงดูด (A: attractor) สัณฐาน (C: configuration) และการสัญจร (M: movement) ที่มา: Hillier, 1987.

จากภาพที่ 2.1 อธิบายได้ว่าสิ่งดึงดูดและการสัญจรอาจมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน แต่อีก 2 ความสัมพันธ์นั้นไม่สมมาตร สัณฐานนั้นอาจมีอิทธิพลต่อตำแหน่งที่ตั้งของสิ่งดึงดูด แต่ตำแหน่งที่ตั้งของสิ่งดึงดูดไม่ได้มีอิทธิพลต่อสัณฐาน ในทำนองเดียวกัน สัณฐานอาจมีอิทธิพลต่อการสัญจร แต่การสัญจรไม่มีอิทธิพลต่อสัณฐาน ถ้าพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างการสัญจร (movement) สัณฐาน (configuration) และสิ่งดึงดูด (attractor) นั้นมีความสัมพันธ์สูง จะทำให้อิทธิพลของสัณฐานส่งผลต่อการสัญจรและสิ่งดึงดูด รวมทั้งการสัญจรกับสิ่งดึงดูดก็มีอิทธิพลซึ่งกันและกัน ในสถานการณ์จริงของเมือง เราอาจพบว่าการขัดแย้งกันของสิ่งดึงดูด และสัณฐาน เช่น ในพื้นที่เมืองหลายแห่ง มีแนวโน้มว่าสิ่งดึงดูดจะรวมกลุ่มอยู่ในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งเฉพาะ เช่น ร้านค้ามักตั้งอยู่บนเส้นทางสายหลัก ซึ่งอาจคาดได้ว่าจะได้รับอิทธิพลเชิงสัณฐาน ในกรณีนี้เราคาดว่าจะเห็นกลุ่มของสิ่งดึงดูด ทำหน้าที่เป็น ตัวทวีคูณ (multiplier) ตามรูปแบบพื้นฐานของการสัญจรที่เกิดขึ้นโดยสัณฐาน ในอีกทางหนึ่งผลกระทบจากสิ่งดึงดูดถูกกระจายออกไปเท่าๆ กันตลอดทั้งระบบในบริเวณเมือง เช่น ในการเลือกที่ตั้งที่อยู่อาศัย สัณฐานจะมีอิทธิพลเหนือกว่าการสัญจรอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้ สัณฐานจะไม่มีอิทธิพลต่อการสัญจรเฉพาะในกรณีที่รูปแบบของสิ่งดึงดูดมีความมั่นคงไม่เท่าเทียมกัน และกระจายตัวอยู่โดยไม่เป็นไปตามตรรกะของสัณฐานเฉพาะในระบบเมืองเท่านั้น โดยทั่วไปสิ่งดึงดูดจะสามารถกระจายออกให้เท่าเทียมกันได้ เช่นเดียวกับที่สามารถเป็นตัวทวีคูณตามรูปแบบของการสัญจรที่เกิดขึ้นโดยสัณฐาน แต่ไม่ได้หมายความว่าทุกครั้งที่เกิดการ

สัญจรที่มากขึ้นจะเป็นผลมาจากสัญญาณ ในทางกลับกันสิ่งที่มักเกิดขึ้นเสมอ คือ ผลกระทบทวีคูณของสิ่งดึงดูดนั้นเกินกว่าผลกระทบของสัญญาณอย่างมาก

การสัญจรอิสระที่เกิดขึ้นมีได้หลายรูปแบบแตกต่างกันไปตามแต่ละวัฒนธรรม และยังสะท้อนให้เห็นถึงตรรกะเชิงสัญญาณที่ต่างกันในกริดเมือง อาจกล่าวได้ว่า สถานการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์ที่เหมาะสมที่เกิดจากสัญญาณ เนื่องจากการสัญจรถูกกำหนดขึ้นโดยสัญญาณของกริด (grid configuration) พื้นฐานการสัญจรอิสระในกริดจึงเป็นความสัมพันธ์ที่เหมาะสมในการตัดสินใจในการสัญจรของผู้คน อย่างไรก็ตามกริดของเมืองจะเป็นโครงสร้างที่ถูกสร้างและจัดวางให้มีลำดับโดยผู้คนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน และเป็นเส้นทางการสัญจรที่มีความเกี่ยวข้องกับประเภทของศักยภาพในการเผชิญหน้าหรือการหลีกเลี่ยงกันที่เป็นผลมาจากสังคมวัฒนธรรมนั้น เนื่องจากกริดถูกสร้างผ่านการสัญจรอิสระของผู้คน ด้วยโครงสร้างที่มีความแตกต่างกัน โดยพื้นฐานที่ทำให้เกิดความแตกต่างเหล่านี้ ประกอบด้วย ระดับความแตกต่างและความเป็นไปได้ในการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันไม่ว่าจะเป็นระหว่างคนพื้นเมืองและคนแปลกหน้า บุรุษกับสตรี ผู้ใหญ่กับเด็ก ความแตกต่างทางชนชั้น ฯลฯ ดังนั้นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการสัญจรอิสระ คือ ตรรกะที่เชื่อมสัญญาณพื้นที่เข้ากับการสัญจร กุญแจสำคัญของการเชื่อมโยงสองสิ่งนี้ คือ การสัญจรอิสระเป็นพื้นที่ระดับรวมของสัญญาณที่ตอบสนองต่อปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดสัญญาณ (configuration parameters) ที่เชื่อมโยงองค์ประกอบเชิงสัญญาณแต่ละตัวเข้าด้วยกันเป็นระบบ นอกจากนี้ การสัญจรอิสระยังได้รับอิทธิพลในระดับพื้นที่เฉพาะ เช่น การอธิบายความสัมพันธ์ของพื้นที่กับพื้นที่ข้างเคียง การสัญจรอิสระจึงมีอิทธิพลทั้งในระดับพื้นที่รวม (global) และระดับพื้นที่เฉพาะ (local) อธิบายด้วยความสัมพันธ์ของแต่ละพื้นที่ว่าง (space) ไปสู่สิ่งที่อยู่ใกล้เคียง การสัญจรอิสระจึงทำให้เกิดการกระจายพื้นที่ว่างและเป็นสาเหตุภายใต้การใช้สอย (Hillier et al., 1987) โดยในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงใช้เป็นแนวคิดทฤษฎีหลักในการอธิบายถึงการเกิดและการเปลี่ยนแปลงสัญญาณศูนย์กลาง ของ Hillier ดังนี้

ทฤษฎีการสัญจรอิสระ (theory of natural movement) (Hillier et al., 1993) เป็นการอธิบายถึงสัญญาณกริดของเมืองว่ามีศักยภาพที่ทำให้เกิดการสัญจรในบางพื้นที่ที่มากกว่าพื้นที่อื่นๆ โครงข่ายที่เชื่อมต่อกันจะกระจายการสัญจรอิสระมากขึ้นไปตามบริเวณต่างๆ อย่างไม่เท่าเทียมกัน และการสัญจรอิสระยังแสดงให้เห็นถึงบทบาทและความสำคัญของสัญญาณพื้นที่ในการทำหน้าที่ใช้สอยของแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกัน จากการสัญจรในระบบที่เชื่อมโยงส่วนต่างๆ ของพื้นที่เข้าด้วยกันและเกิดความต่อเนื่อง เป็นผลโดยตรงจากโครงข่ายการเชื่อมต่อของเส้นทางการสัญจรในระบบ ทฤษฎีการสัญจรอิสระจึงมุ่งเน้นให้เห็นถึงผลของการฝังตัวของโครงข่ายการสัญจร

ที่ทำให้ค่าความเข้มข้นของการสัญจรอิสระที่แตกต่างกัน โดยพื้นที่ที่มีปริมาณการสัญจรอิสระที่มากกว่าบริเวณอื่นๆ จะกลายเป็นพื้นที่ศูนย์กลางขึ้น โดยเกิดจากการวางตัวของพื้นที่ในตำแหน่งโครงข่ายที่แตกต่างกัน ทำให้ค่าของปริมาณการสัญจรอิสระที่ต่างกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นปริมาณการใช้งานพื้นที่ที่มีความคึกคักหรือเงียบเหงาแตกต่างกันไป โดยเป็นผลมาจากลักษณะโครงข่ายการเชื่อมต่อที่มีการกระจายตัวไม่เท่ากันและไม่สม่ำเสมอ จึงมักปรากฏให้เห็นว่าในตำแหน่งพื้นที่ศูนย์กลางมีค่าการสัญจรอิสระที่สูงกว่าพื้นที่บริเวณอื่นๆ แสดงให้เห็นว่ากระแสการเคลื่อนที่ในส่วนต่างๆ ของโครงข่ายได้รับอิทธิพลอย่างเป็นระบบมาจากสัณฐานพื้นที่ หรือระดับการสัญจรมีความสอดคล้องกับลักษณะการเชื่อมต่อของโครงข่าย การสัญจรก็สามารถกระจายตัวไปได้อย่างอิสระทั้งระบบจากจุดหนึ่งไปอีกจุดหนึ่งในระบบได้อย่างเสรี ทั้งนี้พื้นที่เมืองหรือพื้นที่ใดๆ สามารถแบ่งการสัญจรได้เป็น 2 ลักษณะ คือ 1) การสัญจรอิสระ (natural movement) คือ ลักษณะการสัญจรที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ปราศจากการขึ้นนำหรือดึงดูด มีลักษณะที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือ มีความคงที่ เลื่อนไหล และต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา ไม่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของเวลาในการใช้งาน ลักษณะดังกล่าวปรากฏให้เห็นในเส้นทางการสัญจรที่มีผู้ใช้งานอย่างหนาแน่นและเข้มข้นอยู่เสมอ และ 2) การสัญจรที่เกิดจากสิ่งดึงดูด (attractor movement) คือ ลักษณะการสัญจรที่เกิดขึ้นโดยมีเงื่อนไขของกิจกรรมการใช้งานและเวลา หรือปัจจัยอื่นๆ เป็นปัจจัยร่วม และเมื่อขาดปัจจัยเหล่านี้จะส่งผลให้การสัญจรลักษณะนี้หายไป เช่น การสัญจรในเส้นทางที่เป็นที่ตั้งของกิจกรรมต่างๆ ซึ่งนอกจากเวลาที่ใช้งานแล้วเส้นทางเหล่านี้มักจะมีปริมาณการสัญจรที่ลดลงอย่างมาก

ทฤษฎีเศรษฐกิจสัญจร (theory of movement economy) (Hillier, 1996) ทฤษฎีนี้ได้รับการพัฒนาขึ้นมาจากความรู้ด้าน 'การสัญจรอิสระ' (natural movement) ทฤษฎีเศรษฐกิจสัญจรจะเป็นการอธิบายถึงกลไกที่ทำให้เกิดความเข้มข้นระหว่างการสัญจรและสิ่งดึงดูด เนื่องจากความเข้มข้นของกิจกรรมในพื้นที่ศูนย์กลางมักเกิดขึ้นในลักษณะการกระจุกตัว ณ ตำแหน่งต่างๆ แตกต่างกันไป ทฤษฎีเศรษฐกิจสัญจรอธิบายว่าพื้นที่ที่มีอัตราการสัญจรอิสระสูงจะดึงดูดกิจกรรมได้มากกว่าพื้นที่ที่มีการสัญจรอิสระต่ำ เนื่องจากพื้นที่ศูนย์กลางสามารถใช้ประโยชน์จากการผ่านของคนหรือลูกค้าได้มากกว่า เช่น กรณีของพื้นที่พาณิชยกรรมที่มีระบบเศรษฐกิจสัญจรที่มีประสิทธิภาพมักจะไม่ประสบกับภาวะชบเซาของกิจกรรมการค้า เป็นต้น นอกจากนี้ ทฤษฎีเศรษฐกิจสัญจรยังอธิบายถึงความสำคัญของโครงข่ายการสัญจรว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้กิจกรรมการใช้งานพื้นที่ในแต่ละส่วนมีความแตกต่างกันไป เช่น ย่านพาณิชยกรรมมักฝังตัวในพื้นที่ที่มีคนผ่านมาก เป็นต้น ดังนั้นกล่าวได้ว่ากระแสการสัญจรของแต่ละส่วนในถนนโครงข่าย (street network) ได้รับอิทธิพลอย่างเป็นระบบจากสัณฐานพื้นที่ของโครงข่ายนั้น และทฤษฎีเศรษฐกิจสัญจรที่ถูกคิดค้นบนพื้นฐานเดียวกันนี้ได้เสนอว่า การจัดระเบียบพื้นที่ว่างที่อยู่ระหว่างการพัฒนาในการ

ตั้งถิ่นฐานนั้น จะก่อให้เกิดแบบแผนของการสัญจรที่มีอิทธิพลต่อทางเลือกต่างๆ ในการใช้ประโยชน์ที่ดิน และกลับกันทางเลือกเหล่านี้ก็จะส่งผลกระทบต่อแบบทวีคูณต่อการสัญจร และมีผลเพิ่มเติมส่งกลับคืนไปยังทางเลือกในการใช้ประโยชน์ที่ดินและกิริระดับพื้นที่เฉพาะ (local grid) อีกครั้งเพื่อปรับตัวให้มีการพัฒนาที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่าเศรษฐกิจสัญจรผลักดันให้เกิดเครือข่ายใยแมงมุมที่ไร้ขอบเขตของบริเวณที่มีความหนาแน่นของประชากรต่ำและบริเวณที่มีประชากรหนาแน่นสูง รวมถึงจุดศูนย์กลางในฐานะบริเวณที่มีประชากรหนาแน่นที่สุด คือ ชุมชนหรือเมืองขนาดใหญ่

เมื่อใดที่พื้นที่ศูนย์กลางเมืองประกอบไปด้วยโครงข่ายการสัญจรที่มีศักยภาพการเข้าถึงดี มีแนวโน้มที่จะดึงดูดกิจกรรมที่อาศัยประโยชน์จากการสัญจรนั้นตามมา และระดับการสัญจรอิสระที่สูงกว่าในบางบริเวณจะดึงดูดกิจกรรมการค้าให้มากระจุกตัวกันมากกว่าปกติ และเกิดเป็น ตัวดึงดูด (attractor) ทำให้โครงข่ายมีอิทธิพลต่อรูปแบบของการสัญจรและมีผลกระทบต่อการกระจายตัวของสิ่งดึงดูด ที่จะกลับมาทำให้เกิดการสัญจรที่เพิ่มมากขึ้น และเกิดการสร้างผลกระทบทวีคูณ (multiplier effect) ของการสัญจรที่ยิ่งดึงดูดการสัญจรให้เพิ่มมากขึ้นกว่าเดิมในพื้นที่ ผลก็คือเมืองจะเกิดบริเวณที่มีกิจกรรมกระจุกตัวกันอย่างหนาแน่นผิดปกติ อาจสรุปได้ว่าทฤษฎีเศรษฐกิจสัญจร ยังมีส่วนทำให้กิจกรรมเป็นตัวดึงดูดการสัญจร และการสัญจรเป็นตัวดึงดูดกิจกรรม จนเกิดเป็นผลกระทบทวีคูณ ส่งผลเป็นลูกโซ่ต่อเนื่องให้เกิดองค์ประกอบอื่นๆ ตามมา หากมองในเชิงสัจฐานพบว่ากระบวนการเศรษฐกิจก่อให้เกิดแบบแผนของพื้นที่ศูนย์กลางใน 2 ระดับ คือ ระดับพื้นที่รวม (global level) และระดับพื้นที่เฉพาะ (local level) โดยระดับพื้นที่รวมกระบวนการดังกล่าวจะเลือกตำแหน่งที่ตั้ง ซึ่งผ่านการฝังตัวอย่างเหมาะสมในแง่ของภาพรวมการตั้งถิ่นฐาน สำหรับระดับพื้นที่เฉพาะจะใช้เงื่อนไขของกิริในระดับพื้นที่เฉพาะ (local grid) บางประการในการเลือกตำแหน่งที่ตั้ง แม้จะแตกต่างกันแต่ทั้งสองระดับจะอยู่ในกระบวนการที่เป็นพลวัต คือ ขณะที่การตั้งถิ่นฐานเติบโตขึ้น แบบแผนการฝังตัวในระดับพื้นที่รวมก็มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงตาม ซึ่งทำให้เกิดความกดดันเชิงพื้นที่เพื่อเคลื่อนย้ายพื้นที่ศูนย์กลาง และลักษณะที่เด่นชัดที่สุด คือ การสัญจรออกห่างจากจุดศูนย์กลางรวมเดิม สำหรับระดับพื้นที่เฉพาะขณะที่ศูนย์กลางเติบโตขึ้นจะก่อให้เกิดความกดดันเพื่อฝังตัวหรือการรวมตัวในเชิงพื้นที่มากยิ่งขึ้น กล่าวคือ โครงข่ายที่สานกันอย่างหนาแน่น (grid intensification) และขนาดแปลงที่ดินที่เล็กลง เพื่อให้ง่ายต่อการเคลื่อนย้ายภายในศูนย์กลาง

ทฤษฎีสัจฐานศูนย์กลาง (theory of spatial centrality) อธิบายถึงกระบวนการเศรษฐกิจสัญจรผ่านโครงข่ายกิริของการสัญจรอิสระ โดยโครงข่ายการเชื่อมต่อที่มีผลต่อระดับการ

สัญจรอิสระจะทำให้บริเวณต่างๆ มีระดับการสัญจรอิสระที่มากน้อยแตกต่างกัน หากโครงข่ายการสัญจรมีการประสานเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ สามารถสัญจรจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่งในระบบได้อย่างเสรี จะทำให้เกิดกิจกรรมการสัญจรเพื่อผ่าน (moving through) และเข้าถึง (moving to) เกิดการไหลเวียนปะปนกันของผู้คนที่มีความวัตถุประสงค์หลากหลาย และจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกัน เกิดชีวิตสาธารณะที่สมบูรณ์ในพื้นที่นั้นๆ (ไซคี ภัคดีสุขเจริญ, 2547) ซึ่งสามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีเศรษฐกิจสัญจรว่า พื้นที่ที่มีระดับการสัญจรสูงนั้นจะดึงดูดกิจกรรมการค้า หรือกิจกรรมที่ต้องอาศัยประโยชน์จากการสัญจรให้มากระจุกตัวกันมากกว่าปกติ ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าบริเวณที่มีกิจกรรมการค้าที่เกิดจากการสัญจรอิสระที่มากอยู่แล้วจะยิ่งดึงดูดการสัญจรให้มากขึ้นไปอีก เกิดเป็นผลกระทบทวีคูณขึ้น โดยผลกระทบทวีคูณส่งผลเป็นลูกโซ่ต่อเนื่อง กล่าวคือ การใช้พื้นที่ที่มีแนวโน้มไปสู่ความเข้มข้นของการใช้สอย ทำให้พื้นที่เกิดการแบ่งโครงข่ายออกเป็นส่วนย่อยๆ ที่เล็กลง เพื่อเพิ่มพื้นที่ในการรองรับการสัญจรอิสระที่เพิ่มสูงขึ้น เกิดเป็นบริเวณที่มีโครงข่ายกระจุกตัวหนาแน่นเป็นพิเศษ (grid intensification) และมีสัญญาณทางกายภาพที่ละเอียดขึ้น จนเกิดเป็นลักษณะสัญญาณที่ดึงดูด (configurational attractor) ที่เพิ่มการสัญจรมากขึ้น เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างหลากหลาย คึกคัก และมีชีวิต จนเกิดเป็นบริเวณที่มีการกระจุกตัวหรือจุดดึงดูดกิจกรรมหนาแน่นเป็นพิเศษ ลักษณะเช่นนี้มักพบใน “ศูนย์กลางที่มีชีวิต” (live center) เรียกกระบวนการนี้ว่าเป็นกระบวนการเกิดสัญญาณศูนย์กลาง (centrality as a process) (Hillier, 1999) ทั้งนี้องค์ประกอบเชิงพื้นที่อันโดดเด่นจะปรากฏในศูนย์กลางที่มีชีวิตไม่ว่าจะเป็นระดับใด เนื่องจากการกำหนดตำแหน่งที่ตั้งซึ่งเป็นผลและได้รับอิทธิพลจากเศรษฐกิจสัญจร

โดยสามารถอธิบายกระบวนการของการพัฒนาพื้นที่ศูนย์กลางที่มีชีวิตได้ว่าประกอบด้วย 1) พื้นที่ศูนย์กลางเมืองนั้นควรมีลักษณะโครงข่ายการสัญจรที่สานกันอย่างหนาแน่นเป็นตาราง เพื่อให้เกิดทางเลือกในการสัญจรอย่างแตกต่างอย่างแตกต่างหลากหลายในปริมาณสูง มีพื้นที่บดอัดถนนขนาดเล็กเพื่อให้เกิดพื้นที่ผิวของมวลอาคารมากกว่าบริเวณอื่น เกิดเป็นสภาพแวดล้อมที่ผู้สัญจรสามารถเดินเดินทางเชื่อมโยงกันได้ในพื้นที่ได้อย่างทั่วถึง 2) โครงข่ายการสัญจรที่หนาแน่นของพื้นที่ศูนย์กลาง ต้องเชื่อมต่อหรือสัมพันธ์เป็นส่วนหนึ่งของระบบโครงข่ายการสัญจรของเมืองโดยรวมได้เป็นอย่างดี ลักษณะเชิงสัญญาณที่สำคัญทั้งสองประการเอื้อทำให้เกิดระดับการสัญจรอิสระในพื้นที่ศูนย์กลางเมืองนั้นๆ อย่างคงที่และต่อเนื่อง และที่สำคัญมีแนวโน้มที่จะเหนี่ยวนำให้เกิดกระบวนการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรที่สานกันอย่างหนาแน่นยิ่งขึ้นไปเมื่อเวลาผ่านไป เพื่อพื้นที่ศูนย์กลางนั้นจะได้มีศักยภาพในการรองรับการสัญจรอิสระที่มากขึ้นเป็นทวีคูณ ทั้งนี้สัญญาณศูนย์กลางมีลักษณะสำคัญ คือ เส้นทางในย่านศูนย์กลางมีระยะทางสั้น

เมื่อเทียบกับย่านอื่นๆ ในเมือง มีทางเลือกในการใช้เส้นทางในการเดินทางและการสัญจรที่มากกว่า และการเดินทางในย่านศูนย์กลางมีเส้นทางอื่นเป็นทางเลือกไปยังที่อื่นได้มาก มีศักยภาพในการเข้าถึงสูงกว่าบริเวณอื่นๆ พื้นที่ที่มีขนาดบล็อกเล็กกะทัดรัด และมีอัตราส่วนของด้านกว้างต่อด้านยาวสูง อีกนัยหนึ่งคือศูนย์กลางเมืองที่ดีมีวิวัฒนาการของการแบ่งซอยพื้นที่ออกเป็นบล็อกย่อยๆ ที่สานกันด้วยโครงข่ายการสัญจรที่หนาแน่นยิ่งขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากต้องการเพิ่มพื้นที่ผิวของมวลอาคารในการรองรับปริมาณการสัญจรที่เพิ่มมากขึ้น โดยที่ศักยภาพการเข้าถึงของเส้นทางในระดับต่างๆ ควรมีความสัมพันธ์กับรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินของเมืองด้วย โดยเส้นทางสำคัญระดับพื้นที่รวมหรือระดับพื้นที่เฉพาะมักมีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการค้าและพาณิชยกรรม เส้นทางรองและเส้นทางย่อยมักมีการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบผสมผสานระหว่างพักอาศัยและพาณิชยกรรม หรือพักอาศัยอย่างเดียว ทำให้เกิดพื้นที่ศูนย์กลางที่มีความหลากหลายของกิจกรรมและผู้คน เกิดเป็นสภาพแวดล้อมที่มีชีวิตชีวาอย่างแท้จริง

นอกจากนี้พื้นฐานศูนย์กลางยังหมายถึงศูนย์กลางหรือพื้นที่ศูนย์กลาง ซึ่ง Hillier (1999) อธิบายว่า ศูนย์กลาง (center) ของการตั้งถิ่นฐานไม่ว่าจะในนครขนาดใหญ่ ชุมชนเมืองขนาดย่อม หรือหมู่บ้าน มักหมายถึง การกระจุกตัวและผสมผสานกันของการใช้ประโยชน์ที่ดินและกิจกรรมที่หลากหลายบนตำแหน่งที่ตั้งอันโดดเด่นเป็นจุดสนใจ บ่อยครั้งที่พื้นที่ศูนย์กลางไม่มีความชัดเจนและไม่มีความเสถียร ทั้งในแง่ของจุดศูนย์กลางรวมหรือขอบเขต ถึงแม้ว่าในการตั้งถิ่นฐานตำแหน่งและขอบเขตของศูนย์กลางยังคงอยู่ที่เดิมเป็นระยะเวลานานโดยมีเพียงการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย แต่ก็ยังมีอีกหลายแห่งที่ศูนย์กลางไม่เพียงขยายหรือหดตัวเท่านั้น แต่ได้มีการเคลื่อนย้ายจุดศูนย์กลาง กรณีของการย้ายของศูนย์กลางที่พบมากที่สุด คือ การย้ายจากสถานที่ที่ซึ่งอยู่ใจกลางความสำคัญทางประวัติศาสตร์ไปสู่บริเวณที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นชานเมือง โดยคำว่าศูนย์กลางเมื่อนำมาใช้กับการตั้งถิ่นฐาน มีทั้งองค์ประกอบเชิงประโยชน์ใช้สอย และองค์ประกอบเชิงพื้นที่สำหรับเชิงประโยชน์ใช้สอย หมายถึง การกระจุกตัวอย่างเห็นได้ชัดเจนและการผสมผสานของกิจกรรมที่หลากหลายในพื้นที่บริเวณใดบริเวณหนึ่ง สำหรับเชิงพื้นที่ หมายถึง ตำแหน่งที่ตั้งบริเวณดังกล่าวในการตั้งถิ่นฐานภาพรวม มีหัวใจสำคัญของพื้นที่ศูนย์กลาง คือ ความเป็นศูนย์กลางที่มีชีวิต (live centrality) ทุกระดับของการตั้งถิ่นฐาน โดยมีองค์ประกอบสำคัญของพื้นที่ศูนย์กลางที่ขับเคลื่อนโดยร้านค้าปลีก ตลาด รวมถึงกิจกรรมอื่นๆ ที่ได้รับประโยชน์เป็นพิเศษจากการสัญจร ทั้งนี้ลักษณะที่นิยมนำมาใช้ในการวิเคราะห์และบ่งชี้ความเป็นพื้นที่ศูนย์กลาง และอธิบายถึงกระบวนการเกิดพื้นฐานศูนย์กลาง (process of centrality) ได้แก่ รูปแบบโครงข่ายการสัญจร รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร เป็นต้น กล่าวคือ รูปแบบโครงข่ายการสัญจร สามารถแสดงให้เห็นว่าพื้นที่ศูนย์กลางมักมีโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่างสาธารณะที่หนาแน่นมากกว่า

พื้นที่บริเวณอื่น และมักมีแนวโน้มของการสานเชื่อมต่อกันของโครงข่ายเป็นระบบตาราง (grid system) เพื่อรองรับการสัญจรทั้งแบบผ่านและเข้าถึงในปริมาณที่สูงกว่าบริเวณอื่น นอกจากนี้ พื้นที่ศูนย์กลางเมืองมักมีรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารที่หลากหลายประเภทอยู่กระจุกตัวกัน สามารถดึงดูดการใช้พื้นที่ของผู้คนหลากหลายกลุ่มในหลายช่วงเวลาเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ มากกว่าบริเวณอื่นๆ รวมทั้งมีความหนาแน่นของมวลอาคารและพื้นที่ว่าง ตลอดจนบล็อกถนนที่มีขนาดเล็ก เพื่อรองรับการสัญจรได้มากและทั่วถึง และเนื่องจากพื้นที่ศูนย์กลางนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีการปรับตัว การสร้างสมดุล และการขยายตัวอย่างเป็นพลวัตรและต่อเนื่อง โดยเฉพาะสัญญาณพื้นที่จะช่วยอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงสัญญาณของพื้นที่ศูนย์กลางเมืองได้เป็นอย่างดี ในประเด็นของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบโครงข่ายการสัญจรของพื้นที่ศูนย์กลางเมือง กล่าวคือ เป็นมิติทางสัญญาณหรือกายภาพ โดยเฉพาะรูปแบบโครงข่ายการสัญจรถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงสัญญาณของพื้นที่ศูนย์กลาง เนื่องจากความสะดวกในการเข้าถึงมีผลโดยตรงที่เอื้อประโยชน์ต่อความเป็นพื้นที่ศูนย์กลาง ดังเช่นที่ Murphy (1968) กล่าวว่า องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดที่บ่งชี้ให้เห็นถึงลักษณะและระดับความเป็นพื้นที่ศูนย์กลาง คือ โครงข่ายการสัญจร การเปลี่ยนแปลงโครงข่ายการสัญจรในพื้นที่ศูนย์กลาง เกิดขึ้นเมื่อเมืองมีการปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ และต้องการให้เกิดการเดินทางเข้าถึงพื้นที่ที่สะดวก และสามารถตอบสนองต่อความต้องการที่มากขึ้น

ในขณะที่การเข้าถึง Johnston (1972) กล่าวว่า เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างมากต่อประสิทธิภาพของความเป็นพื้นที่ศูนย์กลาง เพราะการเข้าถึงพื้นที่ศูนย์กลางจากบริเวณโดยรอบที่ง่ายที่สุดทั้งจากระยะใกล้และไกลจะก่อให้เกิดพื้นที่อรรถประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ดังนั้นพื้นที่ศูนย์กลางที่มีความสำคัญๆ มักตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีโครงข่ายการคมนาคมสำคัญทำให้สามารถเข้าถึงได้ง่ายจากพื้นที่โดยรอบ นอกจากนี้โครงข่ายการสัญจรยังมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่องตามขนาดและขอบเขตเส้นอิทธิพลการให้บริการในรูปแบบต่างๆ สำหรับรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร พื้นที่ศูนย์กลางเมืองมักมีการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารค่อนข้างหนาแน่น มีการใช้ที่ดินแบบผสมผสาน ทำให้มีการใช้พื้นที่โดยผู้คนหลากหลายประเภทและวัตถุประสงค์ ส่งผลให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม เกิดเป็นย่านศูนย์กลางการค้าและพาณิชยกรรมกลางเมือง และมักมีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยกระจายอยู่บริเวณโดยรอบ หรือบางพื้นที่มีการกระจุกตัวกันอย่างหนาแน่นและแออัดในพื้นที่ศูนย์กลาง และมีการขยายตัวในรูปแบบต่างๆ ขึ้นอยู่กับโครงข่ายการสัญจรเดิม และลักษณะภูมิประเทศ ทั้งนี้พื้นที่ศูนย์กลางเมืองจะมีความเด่นชัดทั้งความหนาแน่น การกระจุกตัว ความหลากหลายเข้มข้นของการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างคุ้มค่าและมีความแตกต่างจากการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารบริเวณโดยรอบ ส่วนรูปแบบการใช้ประโยชน์

อาคารในบริเวณพื้นที่ศูนย์กลางเมือง มักจะพบรูปแบบของกิจกรรมและการใช้ประโยชน์อาคาร ประเภทพาณิชยกรรม การค้าและการบริการ หรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจของพื้นที่เป็นส่วนใหญ่ โดยจะกระจุกตัวเป็นกลุ่มอย่างหนาแน่นมีกิจกรรมที่ค่อนข้างเข้มข้นกว่าพื้นที่โดยรอบ การใช้ประโยชน์อาคารดังกล่าวมีทั้งรูปแบบการใช้ประโยชน์ด้วยกิจกรรมประเภทนั้นเพียงอย่างเดียว และการใช้ประโยชน์อาคารผสมผสานกับการใช้กิจกรรมประเภทอื่นๆ เช่น การใช้ประโยชน์อาคารเพื่อการพาณิชยกรรมผสมกับการพักอาศัย เป็นต้น รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงเชิงสัณฐานของพื้นที่ศูนย์กลางเมืองได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อ วัฒนธรรม การใช้สอย เศรษฐกิจ และลักษณะภูมิประเทศของแต่ละพื้นที่ เพื่อประโยชน์ในการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน ตลอดจนยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป และเพื่อการดำรงชีวิตที่เป็นไปอย่างเกี่ยวเนื่องกัน และมีเงื่อนไขอย่างเป็นรูปธรรม (Hillier และ Hanson, 1984: 62)

สำหรับงานวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับสัณฐานศูนย์กลาง เช่น การอธิบายโครงข่ายเชิงสัณฐานและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นที่ของกรุงเทพมหานครและพื้นที่เฉพาะ ของ Kasemsook, A. และ Supsook S. (2001, 2002) ภายใต้กรอบแนวคิดกระบวนการเกิดสัณฐานศูนย์กลาง อาศัยแบบจำลองโครงสร้างเชิงสัณฐาน (configurational model) ที่สรุปว่า กรุงเทพฯ เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่จากระบบแม่น้ำลำคลองมาเป็นระบบถนน แกนของเมืองขยับศูนย์กลางจากพื้นที่บริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ไปสู่รอบนอก การตัดถนนส่วนใหญ่ส่งผลต่อสัณฐานพื้นที่ โดยถนนที่เกิดบริเวณริมคลองมีแนวโน้มหยุดอยู่ที่ริมคลองมากกว่าที่จะทอดยาวเชื่อมพื้นที่สองฝั่งทำให้พื้นที่ขาดการเชื่อมต่อ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสัณฐานของเครือข่ายที่ว่างที่สัมพันธ์กับการสัญจร และจากงานวิจัยของ Dai, X. and Dong, Q. (2002) ในการหาปัจจัยสำคัญเชิงพื้นที่ของกระบวนการเกิดศูนย์กลางที่มีชีวิตของเมืองซูโจว ประเทศจีน ด้วยกรอบแนวคิดทฤษฎีสัณฐานศูนย์กลาง ผ่านการวิเคราะห์ด้วยแบบจำลองโครงสร้างเชิงสัณฐานสรุปได้ว่า ปัจจัยเชิงพื้นที่ของความเป็นพื้นที่ศูนย์กลางจะเกิดขึ้นด้วยเงื่อนไขของโครงข่ายกริดที่แตกต่างกัน โครงข่ายกริดโดยทั่วไปจะมีศักยภาพการเข้าถึงที่ใกล้เคียงกัน แต่โครงข่ายกริดแบบฉาก (orthogonal grid) จะทำให้เกิดโครงข่ายกริดที่सानกันอย่างหนาแน่น (grid intensification) เนื่องจากสัดส่วนความยาวของถนนในโครงข่ายกริดแบบฉากที่ยาวกว่าสามารถเชื่อมโยงหรือเชื่อมต่อกับพื้นที่ต่างๆ ได้ดีพิจารณาได้จากค่าศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองที่สูงกว่า ทำให้เกิดการสัญจรและการเข้าถึงพื้นที่ที่ดีกว่าด้วยบล็อคนขนาดเล็ก นอกจากนี้การศึกษาพื้นที่ศูนย์กลางที่มีความแตกต่างกันในเขตเมืองโดยใช้แบบจำลองโครงสร้างเชิงสัณฐาน ของ Cha, L. W. (2005) เป็นการนำเสนอผลการค้นพบเบื้องต้นในความพยายามที่จะขยายขอบเขตการวิเคราะห์สัณฐานพื้นที่ของโครงข่ายถนน

จากหนึ่งเมืองให้เป็นโครงข่ายถนนที่เชื่อมต่อกับในระดับเมืองและภาค ด้วยมุ่งหวังที่จะเข้าใจถึงพลวัตหรือการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ที่มีต่อกระบวนการตั้งถิ่นฐานทั้งภายในและระหว่างเมือง (inter- and intra-settlement) ซึ่งน่าจะนำมาอธิบายถึงความเป็นพื้นที่ศูนย์กลางที่แตกต่างกันในระดับเมืองและภาคที่มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว และยังช่วยอธิบายถึงศูนย์กลางที่เกิดขึ้นใหม่ การศึกษานี้จะมีความเกี่ยวข้องกับทฤษฎีการวิเคราะห์ผลรวมของคุณสมบัติเชิงพื้นที่ ศักยภาพการเข้าถึง และมาตรการทางเลือกของโครงข่ายเชิงพื้นที่ในเมืองของประเทศมาเลเซีย 2 แห่ง ได้แก่ เกาะปีนัง และเขตยะโฮร์ บารูห์ ที่มีการพัฒนาอย่างรวดเร็วและมีความหลากหลายของโครงสร้างทางภูมิศาสตร์ โดยพบว่าทฤษฎีการวิเคราะห์โครงข่ายเชิงพื้นที่ถูกนำไปปรับใช้ในการวิเคราะห์โครงข่ายถนนที่ต่อเนื่องและพัฒนาแล้วของเมืองหนึ่งนั้นเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพสำหรับการศึกษาพื้นที่ศูนย์กลางที่แตกต่างกันตามประเภทของฐานพื้นที่ที่สามารถชี้ให้เห็นว่า พื้นที่ศูนย์กลางที่มีค้อยๆ พัฒนามาตามประวัติศาสตร์มีแนวโน้มที่จะสามารถทำความเข้าใจเมืองได้ง่ายกว่าและมีความสอดคล้องกับเมืองมากกว่าพื้นที่ศูนย์กลางที่ถูกกำหนดขึ้นตามผังที่ได้วางไว้ล่วงหน้า เนื่องจากอาจไม่สัมพันธ์กับสภาพความเป็นจริงของเมืองที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

กระบวนการเกิดฐานศูนย์กลางยังสามารถนำมาประยุกต์ใช้โดยเฉพาะในการศึกษาถึงความสัมพันธ์ของพื้นที่ศูนย์กลางกับเศรษฐกิจเมือง เช่น ในงานวิจัยของ Nes, A.V. (2007) ที่ได้ทำการศึกษาถึงความสัมพันธ์ของศูนย์กลางและการพัฒนาเศรษฐกิจในเขตเมืองริจินแลนด์ของดัทช์ จากมุมมองเชิงพื้นที่ ด้วยวิธีการใช้แบบจำลองโครงสร้างเชิงฐานพบว่า แม้ว่าเมืองริจินแลนด์จะตั้งอยู่ในทำเลที่ดีที่เอื้อให้เกิดโอกาสต่างๆ มากมาย แต่กลับมีการลงทุนและการพัฒนาน้อยกว่าเมืองอื่นๆ เนื่องจากโครงข่ายถนนในระดับภูมิภาคนั้นไม่ดีสำหรับทางหลวงที่จะสามารถใช้เดินทางไปยังศูนย์กลางเมืองระดับท้องถิ่นอื่นๆ ถนนที่เชื่อมโยงกันนั้นไม่ก่อให้เกิดความสะดวกและรวดเร็วในการสัญจรและการเดินทางไปยังศูนย์กลางอื่น ในขณะที่ถนนสายหลักกลับไปตั้งอยู่บริเวณรอบนอกซึ่งเป็นบริเวณที่เจริญและมีชุมชนหนาแน่นที่สุด ด้วยเหตุนี้ศูนย์กลางที่จะมีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ หรือเป็นพื้นที่ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่สำคัญจะขึ้นอยู่กับที่ตั้งที่เป็นเส้นทางหลัก โดยเป็นถนนสายหลักที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายก่อให้เกิดความสะดวกในการติดต่อกับศูนย์กลางอื่นๆ ภายในเมืองได้ดี เพื่อให้เกิดพื้นที่ศูนย์กลางที่มีการเชื่อมโยงหรือเชื่อมต่อกันอย่างสมบูรณ์ และจากงานวิจัยของ Chiaradia, A., Hillier, B., Schwander, C. and Wedderburn, M. (2009) ที่ได้ทำการศึกษาถึงฐานศูนย์กลางและสภาพที่เอื้อให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยใช้แบบจำลองโครงสร้างเชิงฐาน และการวิเคราะห์พื้นที่ เพื่อวิเคราะห์รูปแบบของเศรษฐกิจและสังคม และรูปแบบของพื้นที่ศูนย์กลาง 10 แห่ง ซึ่งตั้งอยู่ในมหานคร London ชั้นในและชั้นนอก และเพื่อที่จะให้เกิดความเข้าใจดีขึ้นเกี่ยวกับเรื่องปฏิสัมพันธ์

ระหว่างตัวแปรทางเศรษฐกิจสังคมและลักษณะเฉพาะของพื้นที่ โดยใช้แบบจำลองเชิงสัจฐานในการวิเคราะห์ โดยการตั้งค่าเพื่อวัดลักษณะเฉพาะเชิงพื้นที่ของความเป็นพื้นที่ศูนย์กลาง เพื่อที่จะบอกได้ว่าส่วนไหนเป็นศูนย์กลางส่วนไหนไม่ใช่ศูนย์กลาง หลักฐานเชิงประจักษ์ที่ชี้ให้เห็นสัมพันธภาพระหว่างการเข้าถึงพื้นที่และเศรษฐกิจที่มีได้เป็นไปตามข้อกำหนดของสัจฐานพื้นที่ตามเรื่องของเศรษฐกิจเชิงพื้นที่ฐานเราทราบดีว่าจะมีตัวแปรทางเศรษฐกิจโดยทั่วไปที่สัมพันธ์กันกับการเข้าถึงพื้นที่ มูลค่าทางเศรษฐกิจที่มีความสัมพันธ์กันกับตัวแปรต่างๆ จะเป็นตัวแยกให้เห็นศูนย์กลาง และบริบทต่างๆของศูนย์กลาง ค่าทางเศรษฐกิจนี้ อาจจะอธิบายได้ในแง่รายละเอียดของพื้นที่ตลาดภายในท้องถิ่น ทั้งที่เป็นการเข้าถึงพื้นที่ในท้องถิ่น การเพิ่มขึ้นของประชากร และรายละเอียดอื่นๆ ข้อค้นพบจากงานวิจัยแสดงให้เห็นว่าศูนย์กลางทั้ง 10 แห่งมีรูปแบบของสัจฐานพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนตามบริบทของพื้นที่ ลักษณะเฉพาะเหล่านี้สามารถนำไปอธิบายและแบ่งแยกองค์ประกอบต่างๆ ที่เป็นปัจจัยสำคัญของแต่ละพื้นที่ศูนย์กลางได้

นอกจากนี้งานวิจัยเชิงสัจฐานพื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นทางด้านสังคมเศรษฐกิจในเรื่องของการวางผังชุมชนหลักในกลุ่มน้ำเพชรบุรี โดยอภิรดี เกษมสุข ไซศรี ภักดีสุขเจริญ และสิงหนาท แสงสีหนาท (2550) ด้วยกรอบแนวคิดและทฤษฎีหลักเชิงพื้นที่ และแนวคิดตรรกะทางสังคมของพื้นที่ (social logic of space) ที่เสนอว่าโครงสร้างเชิงสัจฐานของที่ว่าง (spatial morphology) ที่เป็นตัวแทนถิ่นฐานชุมชนที่เราเห็นอยู่ สังคมจะเป็นตัวกำหนดกฎเกณฑ์และตรรกะในการจัดความสัมพันธ์ของที่ว่างเอาไว้ เพื่อรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ ความสำคัญ หรือความสัมพันธ์ด้านอื่นๆ ที่มีอยู่ในสังคม และให้โครงสร้างเชิงสัจฐานของที่ว่างเป็นกลไกในการส่งต่อคติความเชื่อ หรือคบบทบาทด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนไว้ โดยในการศึกษาคั้งนี้โครงสร้างเชิงสัจฐานของที่ว่างสาธารณะคือถนนของชุมชน และมีสมมติฐานของการศึกษา คือ ลักษณะเฉพาะผังชุมชนหลักของเมืองในกลุ่มน้ำเพชรบุรีน่าจะเป็นผลมาจากพื้นฐานของสภาพแวดล้อมและสังคมเศรษฐกิจเป็นหลัก อาศัยวิธีการโดยใช้แบบจำลองโครงสร้างเชิงสัจฐาน ได้แก่ 1) แผนภูมิจัดสภาพย์ (justified graph) วิเคราะห์รูปแบบโครงข่ายการเชื่อมต่อและจัดวางหน่วยพื้นที่การสัญจร อธิบายพฤติกรรมกรรมกรสัญจรและโครงข่ายการจัดวางเชื่อมต่อโครงข่ายกริด และ 2) แบบจำลองโครงสร้างเชิงสัจฐาน สร้างจากโครงข่ายเส้นถนน (axial network) ซึ่งผลที่ได้จากแบบจำลองทั้ง 2 นำมาวิเคราะห์ร่วมกับเทคนิคการซ้อนทับบนแผนผังการใช้ประโยชน์ที่ดิน ผังความหนาแน่นสิ่งปลูกสร้าง และการสำรวจภาคสนาม อธิบายได้ว่าแม่น้ำเพชรบุรีและทรัพยากรธรรมชาติมีอิทธิพลต่อที่ตั้ง ลักษณะเฉพาะของผังชุมชนทำให้บทบาททางเศรษฐกิจและสังคมแตกต่างกัน งานวิจัยนี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสัจฐานพื้นที่ที่เป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมกับลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจ โดยชุมชนแต่ละแห่งจะมีบทบาทหน้าที่ที่

แตกต่างกัน ซึ่งเป็นผลมาจากโครงสร้างเชิงสัณฐานที่ถูกกำหนดขึ้นจากตรรกะทางสังคมของการจัดความสัมพันธ์ที่วาง ในเบื้องต้นด้วยคติความเชื่อ บทบาท และสังคมวัฒนธรรมของชุมชนนั้น

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับสัณฐานศูนย์กลางสามารถสรุปได้ว่า โครงข่ายการสัญจรของกริดเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการสัญจรอิสระของผู้คน สามารถทำการศึกษาโดยอาศัยแบบจำลองโครงสร้างเชิงสัณฐานในการวิเคราะห์ โดยโครงข่ายของกริดที่แตกต่างกันมีผลต่อระดับความนิยมในการสัญจรอิสระที่ต่างกันในแต่ละบริเวณ ที่มีผลต่อกระบวนการเกิดศูนย์กลางที่มีชีวิตจากผู้ที่สัญจรผ่านและเข้าถึงพื้นที่บนโครงข่ายการสัญจรที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง ซึ่งจะเห็นว่าแนวคิดทฤษฎีนี้จะถูกนำไปประยุกต์ใช้ในการอธิบายถึงกระบวนการเกิดสัณฐานศูนย์กลางหรือพื้นที่ศูนย์กลางที่มีชีวิตที่มีความเกี่ยวข้องกับการสัญจรในรูปแบบต่างๆ รวมทั้งงานวิจัยที่พยายามอธิบายถึงความเกี่ยวข้องกันของสภาพทางเศรษฐกิจที่เป็นผลจากโครงข่ายการสัญจรและความเป็นพื้นที่ศูนย์กลางที่เกิดขึ้น ดังนั้นจึงมีความน่าสนใจในการที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการอธิบายถึงกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ที่มีลักษณะสัณฐานศูนย์กลาง ซึ่งเป็นผลมาจากการสัญจรอิสระทางน้ำและทางบก นอกจากนี้ในการทบทวนวรรณกรรมยังทำให้พบว่า การพิจารณาสัณฐานศูนย์กลางนอกจากที่จะมีความเกี่ยวข้องข้องกับเรื่องของโครงข่ายเชิงสัณฐานหรือลักษณะทางกายภาพแล้ว ยังมีความเกี่ยวข้องข้องกับการนำตัวแปรทางสังคมเข้ามาร่วมในการวิเคราะห์ด้วย นำมาสู่ประเด็นที่ทำให้เกิดข้อโต้แย้งที่ว่า การเกิดและการเปลี่ยนแปลงสัณฐานศูนย์กลางของตลาดชุมชนริมน้ำ อาจไม่ได้เกิดขึ้นด้วยเงื่อนไขหรือปัจจัยของสัณฐานศูนย์กลางเพียงอย่างเดียวเสมอไป แต่อาจมีความเกี่ยวข้องข้องกับเงื่อนไขหรือปัจจัยอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ เนื่องจากตลาดชุมชนริมน้ำเป็นพื้นที่ทางสังคมที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนหรือผู้กระทำที่เกี่ยวข้อง และก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันขึ้นในหลากหลายรูปแบบ ด้วยเหตุนี้ในการที่จะอธิบายถึงปรากฏการณ์ทางสังคมของตลาดชุมชนริมน้ำ จึงจำเป็นต้องมีการศึกษารายละเอียดของแนวคิดในกลุ่มลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจร่วมด้วย

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำ

2.2.1 สังคมไทยและชุมชนไทยในอดีต

การเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำจะมีความเกี่ยวข้องข้องกับวิถีชีวิตของชุมชนไทย โดยเฉพาะชุมชนหรือหมู่บ้านที่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณริมแม่น้ำลำคลอง เนื่องจากเป็นเส้นทางการสัญจรหลักในอดีต ทำให้เกิดการเกาะกลุ่มหรือรวมกลุ่มของผู้คนเกิดเป็นสังคมๆ

หนึ่งขึ้น โดยตลาดชุมชนริมน้ำจะมีลักษณะเฉพาะของความเป็นสังคมชนบทที่มีลักษณะเฉพาะตัว ด้วยเหตุที่สังคมไทยคือกลุ่มคนไทยที่ตั้งถิ่นฐานทำมาหากินต่อเนื่องกันมาในพื้นที่ที่มีขอบเขตจำนวนหนึ่ง บุคคลที่อาศัยอยู่ในสังคมหนึ่งล้วนต้องพึ่งพาอาศัย และมีภาระหน้าที่ทั้งที่เป็นภาระส่วนตัว ครอบครัว และภาระหน้าที่ต่อชุมชน (กฤษณา วงษาสันต์ และคณะ, 2542: 14) สะท้อนถึงการดำรงชีวิตของสังคมไทยในอดีตที่จะต้องอยู่ภายในขอบเขตของภูมิศาสตร์และเป็นบริเวณที่กลุ่มคนในสังคมตั้งถิ่นฐานและหลักแหล่งในการทำมาหากินร่วมกัน ใช้ชีวิตขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมร่วมกันมา (วิมล จิโรจน์พันธุ์ ประชิต สกฤษณะพัฒน์ และอุดม เขยกีวงศ์, 2548: 43) ชุมชนไทยจะมีลักษณะสำคัญที่มีเศรษฐกิจที่เลี้ยงตัวเองได้ เพราะผลิตขึ้นเองและยังสามารถหาได้จากธรรมชาติ และมีลักษณะทางสังคมเป็นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เนื่องจากผู้คนในหมู่บ้านมักเกี่ยวดองเป็นญาติกัน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2540: 47)

นับแต่อดีตสังคมไทยจะมีลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรม ที่คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพที่มีความเกี่ยวข้องกับเกษตรเป็นหลัก เช่น ทำนา ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น และเป็นสังคมที่มีความแตกต่างระหว่างสังคมชนบทกับสังคมเมืองไม่มากนัก โดยเฉพาะในสังคมชนบทผู้คนส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และมีความผูกพันกับท้องถิ่น (วิมล จิโรจน์พันธุ์ ประชิต สกฤษณะพัฒน์ และอุดม เขยกีวงศ์, 2548: 51) รวมถึงชุมชนจะมีขนาดเล็กทำให้คนในชุมชนรู้จักมักคุ้นกันสามารถพึ่งพากันได้พอสมควร และมีการพึ่งพาธรรมชาติสูง โดยเฉพาะอาชีพทางการเกษตรกรรม เนื่องจากชาวชนบทส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก ดังนั้นวิถีชีวิตจึงถูกหล่อหลอมด้วยสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการประกอบอาชีพเป็นสำคัญ (กฤษณา วงษาสันต์ และคณะ, 2542: 15-19) โดยเฉพาะการทำนาถือเป็นระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่สำคัญ ที่เป็นการผลิตเพื่อการยังชีพ เพื่อความพอเพียงในครอบครัวและชุมชน สมาชิกเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกันเต็มที่ เป็นระบบที่มีศักยภาพที่จะพึ่งตนเองได้ เพราะผลิตอาหารและของใช้แทบทุกอย่างได้เองจากที่ดินของตนเอง โดยใช้แรงงานของสมาชิกในครัวเรือน โดยพื้นฐานแล้วการผลิตของชุมชนชาวนามีลักษณะที่เป็นอิสระ โดยมีลักษณะเป็นผู้ผลิตขนาดเล็กที่มีครอบครัวเป็นหน่วยการผลิต และโยงเข้าด้วยกันโดยสมัครใจระหว่างกันเองเกิดเป็นระบบชุมชนหมู่บ้านขึ้น (ธัญญา ใจเที่ยง และฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2547: 10)

อย่างไรก็ตาม วิถีชีวิตของคนไทยไม่ใช่จะเหมือนกันทั้งประเทศ ด้วยสาเหตุที่แต่ละภูมิภาคมีสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนการเคลื่อนย้ายของประชากรกลุ่มเผ่าพันธุ์ตลอดเวลา จึงทำให้สังคมในแต่ละภูมิภาคแตกต่างกันออกไป โดยเฉพาะในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย ด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เป็นปัจจัยสำคัญทำให้บริเวณ

ภาคกลางเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ (ภคณา วรชาสันต์ และคณะ, 2542: 34) เป็นที่ราบขนาดใหญ่ ทำให้เป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญ จึงมีผู้คนอพยพหรือเคลื่อนย้ายมาตั้งหลักแหล่งเป็นชุมชนที่รวมผู้คนจากท้องถิ่นต่างๆ อันหลากหลายที่อาศัยอยู่ร่วมกัน โดยชุมชนไทยในภาคกลางจะมีลักษณะที่ตั้งหมู่บ้านที่สำคัญสรุปได้เป็น 3 ลักษณะ คือ 1) หมู่บ้านเก่าแก่ดั้งเดิมตั้งอยู่ริมสองฟากฝั่งแม่น้ำ ใช้เส้นทางน้ำในการไปมาหาสู่ซื้อขายสินค้าอุปโภคบริโภคกัน 2) หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ตามท้องทุ่ง เนื่องจากการตั้งหมู่บ้านไม่ได้อยู่ในเงื่อนไขที่จะรวมกลุ่มกันใกล้ที่นาของตนเองเสมอไป ทำให้ความเป็นสมาชิกของชุมชนถูกโยงเข้ากับท้องทุ่งที่ทำการผลิต ใช้เส้นทางสัญจรทางน้ำที่มีความสะดวกในเชื่อมโยงถึงกันได้ง่าย จึงมีลักษณะเป็นชุมชนเปิดและเป็นเครือข่ายที่ทำให้มีการร่วมมือการแลกเปลี่ยนถ่ายทอดระหว่างหมู่บ้าน และเมื่อมีผู้คนหนาแน่นขึ้นก็พากันอพยพไปยังพื้นที่แห่งใหม่ และ 3) หมู่บ้านที่อยู่ห่างจากท้องทุ่ง ถูกบุกเบิกและเป็นพื้นที่ที่ขยายออกเป็นทุ่งนาและหมู่บ้านในภายหลัง โดยหมู่บ้านเหล่านี้มักอยู่บนที่ดอนและติดต่อกันโดยทางเกวียนเป็นสำคัญ หมู่บ้านแบบนี้เดิมชาวนามักเป็นเจ้าของที่ดิน แต่ภายหลังสูญเสียที่ดินบางส่วนให้แก่พวกพ่อค้าชาวจีน ที่เป็นกลุ่มพ่อค้าที่รับซื้อข้าวหรือพ่อค้าที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งในหมู่บ้านเพื่อทำการค้าขายต่างๆ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพีโล เลิศวิชา, 2541: 196-200)

ด้วยเหตุนี้อาจสรุปได้ว่า ผู้คนที่อยู่อาศัยในบริเวณโดยรอบชุมชนริมน้ำของภาคกลางในอดีตจึงเป็นกลุ่มชาวนาเป็นสำคัญ โดยมีการทำเกษตรกรรมหรือการเพาะปลูกในพื้นที่ภาคกลางที่มีความอุดมสมบูรณ์ อาศัยการไปมาหาสู่ติดต่อถึงกันโดยทางน้ำที่สามารถทำได้อย่างสะดวก ทำให้เกิดเป็นสังคมของชาวนาที่มีการแลกเปลี่ยนซื้อขายข้าวและสินค้าอื่นๆ ระหว่างกัน สำหรับการค้าขายแลกเปลี่ยนข้าวของชาวนาที่อยู่ห่างไกลจะอาศัยการขนข้าวโดยใช้เกวียนเป็นพาหนะมายังพื้นที่ค้าขายบริเวณริมฝั่งแม่น้ำลำคลองเพื่อส่งต่อไปยังพื้นที่อื่นๆ ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดตลาดชุมชนริมน้ำขึ้นในพื้นที่บริเวณดังกล่าว ทำให้มีลักษณะเป็นสังคมเปิดที่เกิดจากการติดต่อระหว่างผู้คนกลุ่มต่างๆ เกิดการพึ่งพาและแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าระหว่างกัน และด้วยเหตุที่สังคมไทยมีวัฒนธรรมสืบทอดกันมาช้านาน มีเอกลักษณ์ของตัวเองจึงสามารถรักษาเอกลักษณ์และวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เข้มแข็งของตัวเองไว้ได้ โดยเฉพาะวัฒนธรรมชุมชน วัฒนธรรมชาวบ้าน ซึ่งมีคุณลักษณะเป็นเอกภูมิ (uniqueness) คือ ความมีน้ำใจช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยความเต็มใจอย่างเต็มที่ ตัวอย่างในกิจกรรมเศรษฐกิจ เช่น การลงแขกในการดำนา เกี่ยวข้าว นวดข้าว ซึ่งเป็นสังคมของชาวนา รวมทั้งการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกิจกรรมทางสังคม เช่น การทำบุญ บวชนาค แต่งงาน เป็นต้น กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นการช่วยเหลือกันเองด้วยแรงเกาะเกี่ยวภายในชุมชน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2540: 48-49) กล่าวได้ว่าสังคมไทยในอดีตจึงมีลักษณะ

ทางสังคมแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างชัดเจน ในอันที่จะทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนในชุมชนหรือสังคมเดียวกัน

2.2.2 ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของตลาดชุมชนริมน้ำ

ตลาดชุมชนริมน้ำมีลักษณะของความเป็นพื้นที่ทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการที่มีผู้คนกลุ่มหนึ่งที่มีการร่วมมือกันเพื่อการดำรงชีพ ผู้คนเหล่านี้มีการเฝ้า และการตอบสนองในทางสังคม ซึ่งเรียกว่าการกระทำต่อกันทางสังคม จึงเป็นปรากฏการณ์ชีวิตของคนแต่ละคนมาอยู่ร่วมกันและรับรู้สิ่งต่าง ๆ ร่วมกัน ซึ่งเป็นองค์ประกอบในแต่ละคน (Outhwaite และ Bottomore, 1994: 581) ทำให้เกิดเป็นสังคมของตลาดชุมชนริมน้ำขึ้นในหลากหลายรูปแบบที่อาจมีความเหมือนหรือแตกต่างกันตามแต่ช่วงเวลา ทั้งนี้สังคมเป็นระบบของความสัมพันธ์ของมนุษย์ เป็นความสัมพันธ์ที่มองเห็นได้และมองไม่เห็น มีรูปแบบเป็นโครงข่ายหรือเป็นเครือข่าย (network) ระหว่างมนุษย์และการดำรงอยู่ของมนุษย์ (Doxiadis, 1976: 18-20) ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องตามระเบียบ และกฎเกณฑ์ของแต่ละพื้นที่ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญร่วมกันขึ้นอยู่กับลักษณะของสังคม นอกจากนี้ตลาดชุมชนริมน้ำสะท้อนถึงการอยู่ร่วมกันของผู้คนและขยายตัวจนเกิดเป็นชุมชน (community) ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถแสดงถึงรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน (settlement pattern) ของผู้คนอย่างถาวร และสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของคนในชุมชน George (1955: 118) กล่าวว่าชุมชนเป็นผลที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติจากการรวมตัวกันของกลุ่มคน มีความผูกพันกับพื้นที่อยู่อาศัย การประกอบอาชีพ และกิจกรรมต่างๆ โดยมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ 1) พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (geographical areas) 2) การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) และ 3) ความรู้สึกผูกพันร่วมกัน (common ties) ในขณะเดียวกัน สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์ (2533: 13-14) กล่าวว่าระบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนประกอบด้วย 3 ระบบ ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ประกอบด้วย 1) ระบบการผลิตหรือการทำมาหากิน 2) ระบบความสัมพันธ์เกิดจากการอยู่ร่วมกันของผู้คนในชุมชน เช่น ระบบครอบครัว เครือญาติ ชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และ 3) ระบบความเชื่อ ได้แก่ โลกทัศน์ ค่านิยม ศาสนา และพิธีกรรม ซึ่งความสัมพันธ์ของระบบทั้ง 3 เรียกว่า “วิถีชีวิตของชุมชน” เป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้อย่างมีเอกลักษณ์ เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงจะส่งผลกระทบต่อระบบอื่น ทำให้โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนเปลี่ยนแปลงโดยรูปแบบวิถีชีวิตที่ถูกถ่ายทอดออกมาส่งผลต่อการที่ตลาดชุมชนริมน้ำแต่ละแห่งจะมีลักษณะความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นของกลุ่มคนในสังคมที่อาจเหมือนหรือแตกต่างกันออกไป

ความสัมพันธ์ระหว่างของผู้คนในสังคมของตลาดชุมชนริมน้ำจะมีผลต่อการดำเนินชีวิตที่สะท้อนถึงปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) ที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิด

ความสัมพันธ์ในทุกระดับของสังคม ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมยังช่วยในการวิเคราะห์รูปแบบความสัมพันธ์ของผู้คนในตลาดชุมชนริมน้ำที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต และคุณค่าที่เชื่อมโยงหรือผูกพันระหว่างกลุ่มคน ไม่ว่าจะ เป็นช่วงเวลาหรือสถานที่ โดยปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นการกระทำหรือการปฏิบัติของคน 2 คนหรือมากกว่าต่อกัน ซึ่งเป็นสังคัมรูปแบบหนึ่งเนื่องจากคนไม่สามารถคิดหรือกระทำใดได้เพียงคนเดียว จำเป็นต้องมีการตอบสนองระหว่างกันในการดำเนินชีวิต จากพฤติกรรมและความเชื่อของแต่ละคนและคนรอบข้าง ซึ่งทำให้บุคคลอื่นๆ เข้ามามีส่วนร่วมในปฏิสัมพันธ์นั้น และในปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันจะมีลำดับของการมีปฏิสัมพันธ์ (Poplin, 1972: 17) โดยลำดับของปฏิสัมพันธ์พิจารณาได้จากสถานภาพทางสังคมที่คนสองคนหรือมากกว่ามีการตอบสนองในสิ่งที่อีกฝ่ายกระทำในทางกายภาพหรือที่สามารถสังเกตเห็นได้ เช่น การพูด การเขียน ปฏิสัมพันธ์สามารถเกิดขึ้นได้ทุกสถานที่และทุกพื้นที่ นอกจากนี้ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมยังถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งของชุมชนนอกเหนือจากองค์ประกอบที่เป็นสถานที่และความรับผิดชอบทางการเมืองและสังคม ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นสิ่งที่มีความซับซ้อนและเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาในความสัมพันธ์ระหว่างกัน ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นมุมมองที่สำคัญของการมองชุมชนโดยทั่วไป ดังนั้นกระบวนการปฏิสัมพันธ์ของชุมชนจึงเป็นสิ่งสำคัญในการศึกษาชุมชน (Goffman, 1983: 2) ดังเช่นในกรณีของตลาดชุมชนริมน้ำที่มีลักษณะเป็นชุมชนชนบท มีความเกี่ยวข้องกับที่ Tonnies (1887) กล่าวว่า การทำความเข้าใจถึงปฏิสัมพันธ์ในชุมชนชนบทจะพิจารณาขนาดของพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ซึ่งมีลักษณะความสัมพันธ์เป็นแบบชนบทหรือขั้นปฐมภูมิ ในลักษณะของครอบครัว กลุ่มเพื่อน ที่มีเป้าหมายร่วมกัน มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงหรือผูกพันกันในเรื่องของพันธะ หน้าที่ ความสัมพันธ์ลักษณะดังกล่าวเรียกว่าเป็นความต้องการตามธรรมชาติ (natural will) และในทางกลับกันหากความสัมพันธ์กันเนื่องจากเหตุผลหลายเหตุผล หลายประเภท หลายลักษณะ หลายรูปแบบของความสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยน โดยแสดงออกมาในรูปแบบของการตลาด เช่น ความสัมพันธ์ทางการค้าหรือแลกเปลี่ยนกับคนอื่นที่ต้องการ ทั้งนี้เหตุผลสำคัญที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ของแต่ละคนที่มีมองเห็นเรียกความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุเป็นผล (rational will) โดยความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น ทำให้เข้าใจถึงสภาพชุมชนในอดีต ปัจจุบัน ขนาดของชุมชน ทั้งขนาดใหญ่และเล็ก โดยเป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ของคน คือ ครอบครัว เพื่อนบ้าน กลุ่มเพื่อนที่สัมพันธ์กัน ในความหมายของการร่วมกัน การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ และขอบเขตภาวะหน้าที่ที่เป็นความสัมพันธ์ หรือปฏิสัมพันธ์ในชุมชนของผู้คนในชุมชนหรือสังคมนั้นๆ ขณะเดียวกัน Kaufman (1959: 8-17) กล่าวว่า ชุมชนเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันทางสังคมกับพื้นที่ทางภูมิศาสตร์และการมีความผูกพันเกิดขึ้นตามธรรมชาติร่วมกันเพิ่มขึ้น (common ties) โดยชุมชนนั้นต้องมีองค์ประกอบร่วมกันอย่างน้อย 3

อย่างในความหมายของชุมชน คือ 1) ชุมชน เป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่มีพื้นที่ (space) เป็นส่วนหนึ่งในการผสมผสานหมายถึงชุมชนคือสถานที่ (place) ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกัน 2) ชุมชนแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนและการดำเนินชีวิตประจำวัน แสดงถึงการกระทำและความต้องการที่เกิดขึ้นในชุมชน สถาบัน ความต้องการที่บรรลุเป้าหมาย และ 3) ชุมชนเป็นที่รวมของการกระทำร่วมกันของคน ที่แสดงถึงการกระทำระหว่างกันของคนที่อยู่ในชุมชนในการทำกิจกรรมต่างๆ ความถี่บ่อยของการทำกิจกรรมร่วมกันในระหว่างการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งในการวิเคราะห์รูปแบบปฏิสัมพันธ์ของการทำกิจกรรมร่วมกันของชุมชนมีองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ ส่วนที่มีความเกี่ยวข้องกับคน เรียกว่า ผู้กระทำหรือผู้มีส่วนร่วม (agents) รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม ที่เกิดจากการกระทำระหว่างกันในสถานที่นั้นๆ และขั้นตอนของการกระทำในช่วงเวลาต่างๆ ในระดับของการร่วมมือในชุมชนนั้นมีรูปแบบที่เป็นแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่นเดียวกับตลาดชุมชนริมน้ำที่มีผู้กระทำหรือผู้คนเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเงื่อนไขที่หลากหลาย และทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยมีพื้นที่ของตลาดชุมชนริมน้ำที่เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ ขึ้น

การมีปฏิสัมพันธ์ของผู้กระทำกลุ่มต่างๆ ในตลาดชุมชนริมน้ำ ยังเกิดจากการรวมตัวกันของผู้คนหรือกลุ่มคนที่มีความต้องการเดียวกัน เกิดเป็น “องค์กรชุมชน” ขึ้น โดยเป็นการจัดรูปแบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนตลาดชุมชนริมน้ำและที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้ลุล่วงซึ่งองค์กรชุมชนเกิดจากการรวมตัวกันของชาวบ้านตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป อาจอยู่ภายในหมู่บ้านเดียวกันหรือต่างหมู่บ้านไม่จำกัดพื้นที่ แต่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีผู้นำและกิจกรรมพัฒนาร่วมกัน (สมพันธ์ เตชะอธิก, 2540: 67) การดำเนินการขององค์กรชุมชนเพื่อให้บรรลุถึงผลสำเร็จในเป้าหมายที่สูงขึ้น ซึ่งไม่อาจทำได้ด้วยการกระทำเพียงลำพังหรือโดยอิสระ องค์กรจะมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพียงใดขึ้นอยู่กับการจัดการหรือการบริหารองค์กรนั้น โดยแต่ละองค์กรต่างก็มีการทำงานในลักษณะที่เป็นกลุ่มหรือทำงานร่วมกัน ซึ่งจำเป็นจะต้องมีการจัดแบ่งงานหรือแบ่งอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบ และมีการดำเนินการทำงานร่วมกัน ใช้ทรัพยากรร่วมกัน เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ตามเป้าหมายที่วางไว้ (บรรยงค์ ไตจินดา, 2542)

การรวมกลุ่มเป็นองค์กรชุมชนนั้นเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นถือเป็นเครื่องมือต่อสู้กับสถานการณ์ต่างๆ อีกทั้งยังทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ อันเป็นการเพิ่มพลังทางปัญญาและรวมปัญญาในการจัดการกับปัญหาของตน และริเริ่มสร้างสรรค์กิจกรรมที่ยังประโยชน์ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งการรวมกลุ่มขององค์กรไม่ได้เป็นเป้าหมายในตัวเองหรือไม่ได้เป็นเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนา แต่การรวมกลุ่มนั้นเป็นสื่อกิจกรรมที่เอื้อให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความเข้มแข็ง ชุมชน

สามารถกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ของตน ชุมชนสามารถรักษาวัฒนธรรมประเพณี ทั้งยังทำให้มีความเชื่อมั่นและภาคภูมิใจในความเป็นชุมชนของตน (นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร, 2546: 18-19) โดยองค์กรชุมชนเป็นระบบใหญ่ระบบหนึ่งของชุมชน ที่มีระบบย่อยๆ รวมกลุ่มกันเป็นองค์ประกอบที่ทำให้องค์ชุมชนดำรงอยู่ได้ ซึ่งองค์ชุมชนนั้นจะมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ 1) การมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน 2) คน เป็นองค์ประกอบสำคัญของชุมชน ซึ่งมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับผู้นำองค์กร สมาชิก และคนในชุมชนที่ไม่ได้เข้าร่วมในองค์กร 3) การมีผลประโยชน์ร่วมกัน และกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม 4) การบริหารจัดการ ถือเป็นเรื่องชี้ขาดถึงความเข้มแข็งขององค์กรในการดำเนินกิจกรรมของชุมชนให้มีประสิทธิภาพ โดยมีการตัดสินใจร่วมกัน มีการสื่อสารระหว่างผู้นำกับสมาชิก และมีการควบคุมตรวจสอบกันอย่างสม่ำเสมอและโปร่งใส 5) กิจกรรม เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความคงอยู่ขององค์กร เพราะหากองค์กรไม่มีการทำกิจกรรมก็จะหมายถึงองค์กรนั้นๆ ได้หยุดตัวเองชั่วคราวหรือถาวร และ 6) งบประมาณ เพื่อที่จะสามารถดำเนินงานไปได้ (สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, 2540: 3-9)

โดยการแบ่งประเภทขององค์กรชุมชนนั้น เป็นการอธิบายถึงลักษณะการเกิดขององค์กรชุมชนว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร ซึ่งการแบ่งประเภทขององค์กรชุมชนสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท (สมพันธ์ เตชะอธิก, 2540: 67) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1) องค์กรแบบทางการ (formal organization) ได้แก่ องค์กรการบริหารส่วนตำบล คณะกรรมการหมู่บ้าน มูลนิธิ สมาคม เป็นต้น ซึ่งมีลักษณะที่รัฐลงไปจัดตั้งและมีการจดทะเบียนกับภาครัฐ มีกฎหมายรองรับ และได้รับการสนับสนุนงบประมาณและการดำเนินกิจกรรมจากภาครัฐ โดย Mahadehasan (2009) กล่าวว่า องค์กรแบบทางการเป็นองค์กรที่มีระเบียบแบบแผน และโครงสร้างภายในองค์กรในลักษณะคงที่ชัดเจน ด้วยเหตุนี้ จึงมักจะมีการระบุรายละเอียดต่างๆ เป็นลายลักษณ์อักษรด้วยภาษาที่แสดงถึงระเบียบข้อบังคับ ทำให้จำกัดความสามารถของคนในองค์กรในเรื่องความอิสระในการตัดสินใจซึ่งน้อยลงไปด้วย ในสังคมและองค์กรบางแห่งอาจกำหนดให้ต้องปฏิบัติตามระเบียบเหล่านี้โดยเคร่งครัด ซึ่งอาจมีลักษณะที่รัฐลงไปจัดตั้งและมีการจดทะเบียนกับภาครัฐ มีกฎระเบียบรองรับ และได้รับการสนับสนุนงบประมาณและการดำเนินกิจกรรมจากภาครัฐ แต่สำหรับองค์กรประเภทอื่นนั้น ระเบียบแบบแผนอาจไม่ใช่เรื่องสำคัญนัก

2) องค์กรแบบไม่เป็นทางการ (informal organization) ได้แก่ องค์กรที่ชื่อขึ้นต้นต่างๆ เช่น ชมรม กลุ่ม คณะกรรมการ คณะทำงาน ชมรม เป็นต้น โดยเป็นการรวมตัวกันเองหรือมีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้าไปร่วมจัดตั้ง มีกฎระเบียบที่สร้างขึ้นเองส่วนใหญ่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ซึ่ง Mahadehasan (2009) อธิบายว่าหมายถึง องค์กรที่ไม่มีรูปแบบภายในแน่นอน

เพราะเกิดขึ้นจากโครงสร้างทางสังคมที่เชื่อมต่อกัน อีกนัยหนึ่งขององค์กรแบบไม่เป็นทางการเป็นการรวมกลุ่มของบุคคลที่มีพฤติกรรม การมีปฏิสัมพันธ์ ค่านิยม ทัศนคติทั้งส่วนตัวและทางวิชาชีพที่เกี่ยวข้องหรือต้องตรงกัน องค์กรจะดำเนินงานให้สำเร็จได้โดยอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลผู้เข้าร่วมในองค์กรนั้น หรือกลุ่มบุคคลที่มีเป้าหมายความพึงพอใจในลักษณะเดียวกัน นอกจากนี้ องค์กรประกอบที่ขาดไม่ได้ขององค์กรแบบไม่เป็นทางการ ได้แก่ การมีความสัมพันธ์ส่วนตัวที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีเครือข่ายการทำงานเชิงสังคม มีกลุ่มชุมชนหรือมีความสนใจร่วมกัน และมีประเด็นที่ส่งผลกระทบต่อทางจิตใจเป็นแรงจูงใจร่วมกัน ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงขององค์กรแบบไม่เป็นทางการมักจะเป็นในเชิงโครงสร้างและเกิดขึ้นโดยมิได้กำหนดไว้ล่วงหน้าเพื่อตอบสนองต่อประเด็นต่างๆ องค์กรแบบไม่เป็นทางการมีแนวโน้มที่จะส่งเสริมลักษณะโครงสร้างแบบแผน และกระบวนการที่ชัดเจนขององค์กรแบบทางการได้ โดยการเร่งและกระตุ้นการตอบสนองต่อเหตุการณ์ที่มีได้คาดไว้ เปิดโอกาสให้บุคลากรสามารถแก้ไขปัญหาที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากแผนงานอื่นๆ และยังสามารถชี้ให้เห็นถึงช่องทางการจัดการที่องค์กรแบบทางการอาจต้องพิจารณา ดำเนินการในอนาคตได้เช่นกัน

ดังนั้น การที่ตลาดชุมชนริมน้ำจะยังคงอยู่ได้จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนในการรวมกลุ่มหรือเป็นองค์กรชุมชนที่มีเป้าหมายเดียวกัน ในอันที่จะทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น สอดคล้องกับที่ กาญจนา แก้วเทพ (2540: 12) ได้กล่าวไว้ว่า ชุมชนจะดำรงอยู่ได้จะต้องมีองค์กรชุมชนที่เป็นระบบใหญ่ของชุมชน ซึ่งประกอบด้วย การมีอุดมการณ์ร่วมกัน หมายถึง การมีทัศนคติต่อโลก ต่อสังคม ต่อชุมชนร่วมกัน ยิ่งถ้าสามารถกำหนดเป้าหมายหรือวิสัยทัศน์ได้จะยิ่งทำให้องค์กรชุมชนมีการรวมตัวกันเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจแก่ชุมชน และไม่ละเลยที่จะส่งเสริมความเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมร่วมกัน และสำหรับการที่องค์กรชุมชนจะดำรงอยู่ได้ยาวนานจำเป็นต้องมีศักยภาพในการพิจารณาปรับเปลี่ยนตนเองเพื่อให้สามารถทำหน้าที่ตอบสนองต่อความต้องการใหม่ๆ ของชุมชนและคนในสังคม รวมทั้งต้องแปรเปลี่ยนตนเองให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป (สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2540: 12)

จากแนวคิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่แสดงถึงการรวมตัวกันของกลุ่มคนหรือองค์กรชุมชน เป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมหรือปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล และยังเป็นการขยายความร่วมมือไปสู่ “เครือข่ายทางสังคม” (social network) หมายถึง กลุ่มของผู้กระทำ (agent) และความสัมพันธ์ที่รวมสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกัน ผู้กระทำอาจเป็นคนแต่ละคน หรือรวมกันเป็นหน่วย เช่น ครอบครัว ผู้กระทำสามารถแลกเปลี่ยนทรัพยากรกับผู้ที่เข้ามาติดต่อใน

เครือข่ายทางสังคมได้ ทรัพยากรนั้นอาจหมายถึงทั้งข้อมูล สินค้า การบริการ การให้การสนับสนุนทางสังคมหรือการเงิน ในแต่ละประเภทของการแลกเปลี่ยนพิจารณาได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ในเครือข่ายทางสังคม (social network relation) หรือเครือข่ายปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction network) และผู้กระทำที่เป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายนั้นจะเป็นผู้ที่รักษาความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นการรักษาความผูกพันหรือการยึดเหนี่ยวระหว่างกันไว้ในสังคม ความผูกพันอาจจะมีช่วงตั้งแต่ความผูกพันกันน้อยไปจนถึงมาก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนความถี่หรือลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น โดยความถี่จะแสดงให้เห็นถึงความใกล้ชิดระหว่างกัน (Marsden และ Campbell, 1984) โดยเป็นความเชื่อมโยงระหว่างกันของปรากฏการณ์ที่มีความหลากหลายทั้งในธรรมชาติ สังคม ประวัติศาสตร์ ซึ่งมีความซับซ้อนของสังคม โดยยากที่จะคาดการณ์ถึงความแปรเปลี่ยนที่จะเกิดขึ้นได้ในระบบของสังคมหรือวัฒนธรรมใดๆ ในทางสังคมวิทยา เครือข่ายทางสังคมเกิดขึ้น เนื่องจากการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล มีลักษณะเป็นเครือข่าย ที่เรียกว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใยแมงมุม (webs of social relationship) เป็นความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กันหลากหลายรูปแบบ ทั้งลักษณะสัญลักษณ์ เช่น แบบแผนในการดำรงชีวิตที่สามารถกำหนดบทบาทของแต่ละคนได้ (Calhoun et al., 1994: 75-102) การก่อตัวและกระจายตัวของกลุ่มเชิงพื้นที่และกลุ่มข้ามพื้นที่ มีลักษณะคล้ายใยแมงมุมที่บุคคลหนึ่งย่อมมีความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมากในหลากหลายรูปแบบและสถานการณ์ บุคคลที่มีความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ต่อไปอีก เป็นเครือข่ายทางสังคม (ม.ร.ว.อศิน ทรัพย์พัฒน, 2537) ทั้งนี้ลักษณะเครือข่ายทางสังคมประกอบด้วย โครงสร้างทางสังคม (social structure) ซึ่งมีลักษณะธรรมชาติของความสัมพันธ์ เช่น ความสัมพันธ์แบบเพื่อน ความสัมพันธ์แบบผู้ร่วมงาน ฯลฯ และประกอบด้วยบทบาทและสถานภาพของแต่ละคนในความสัมพันธ์นั้น เช่น เป็นผู้ชาย เป็นเจ้านาย ฯลฯ โดยเครือข่ายทางสังคมเป็นการบูรณาการของแต่ละบุคคลในชุมชนของตนเองและระดับความเชื่อมโยงที่ไปสู่แต่ละบุคคล มีความสัมพันธ์โดยตรงที่แน่นแฟ้นระหว่างจำนวนและความถี่ของการติดต่ออย่างใกล้ชิด (Berkman และ Syme, 1979) นอกจากนี้ความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลที่มีการเชื่อมโยงกันจากบุคคลหรือจุดเล็กๆ เป็นเครือข่ายของความสัมพันธ์ในพื้นที่หรือชุมชนนั้นๆ จะประสบความสำเร็จได้ต้องอาศัยความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมที่มีการติดต่อโดยตรงอย่างแนบแน่น

จากแนวคิดปฏิสัมพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า ปฏิสัมพันธ์เป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินชีวิตในสังคม หากไม่มีปฏิสัมพันธ์ก็จะไม่เกิดสังคมขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการตั้งถิ่นฐานหรือมีคนอยู่ใกล้ชิดกันแม้ไม่มากในทางกายภาพก็จะมีปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้นระหว่างกัน กล่าวคือ

ปฏิสัมพันธ์จะสามารถอธิบายได้ทั้งความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลต่างๆ ไป ที่มีการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน รวมถึงกลุ่มคนที่มีการกระทำบางอย่างโดยมีเป้าหมายร่วมกัน เกิดการรวมกลุ่มของผู้กระทำเป็นองค์กรชุมชนขึ้น ซึ่งการวิเคราะห์ถึงลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำ สะท้อนให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มผู้กระทำหรือคนกลุ่มต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องในการจัดการตลาดและมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ โดยในการศึกษาครั้งนี้จะอาศัยแนวคิดองค์กรชุมชนมาช่วยในการอธิบายในส่วนของปฏิสัมพันธ์ของผู้กระทำที่เกิดจากการรวมกลุ่มกันเป็นองค์กรชุมชนหรือหน่วยงานในท้องถิ่น และความสัมพันธ์กับองค์กรหรือหน่วยงานจากภายนอกที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และมีการดำเนินการวางแผนและจัดการในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับตลาดชุมชนริมน้ำ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน โดยกลุ่มจะเป็นตัวแทนของชุมชนในการรักษาผลประโยชน์ เป็นเงื่อนไขให้ผู้คนได้มีโอกาสเรียนรู้ปัญหา และแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน ทั้งปัญหาเฉพาะหน้าและปัญหาในระยะยาว ซึ่งทำให้ชุมชนมีการพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยความร่วมมือขององค์กรและคนกลุ่มต่างๆ ทั้งในและนอกพื้นที่ เพื่อให้ตลาดชุมชนริมน้ำยังคงอยู่ได้ ทั้งนี้ปฏิสัมพันธ์ของผู้กระทำในแต่ละพื้นที่จะแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับลักษณะทางสังคมของแต่ละชุมชน ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้จะนำแนวคิดกลุ่มดังกล่าวมาใช้ในการอธิบายถึงปฏิสัมพันธ์ของผู้กระทำที่มีผลต่อการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน

2.2.3 แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรม ระบบกิจกรรม และระบบที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำ

ตลาดชุมชนริมน้ำนอกจากที่จะมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องของปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นของผู้กระทำกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับตลาดชุมชนริมน้ำแล้ว เนื่องจากลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมก็เป็นส่วนสำคัญของความเป็นมนุษย์ เป็นสองสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ และมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างลึกซึ้ง วัฒนธรรมของแต่ละสังคมจะแตกต่างกันออกไปมากบ้าง น้อยบ้างแล้วแต่ความจำเป็น และความจำกัดทางด้านภูมิศาสตร์และทรัพยากรต่างๆ (วิเชียร รักการ, 2529: 29) ทั้งนี้ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมสะท้อนและเชื่อมโยงไปสู่ลักษณะทางกายภาพ และส่งผลให้พื้นที่นั้นมีความเป็นเอกลักษณ์หรือลักษณะเฉพาะของชุมชน ด้วยเหตุนี้ลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำจึงสามารถรับรู้ได้จากบริบทของระบบกิจกรรมและระบบที่ตั้งได้ด้วยเช่นเดียวกัน โดยอาศัยแนวคิดของ Rapoport (1977) ที่แสดงถึงการเชื่อมโยงกันของความสัมพันธ์ทั้งทางด้านกายภาพและสังคม อธิบายได้จากความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น

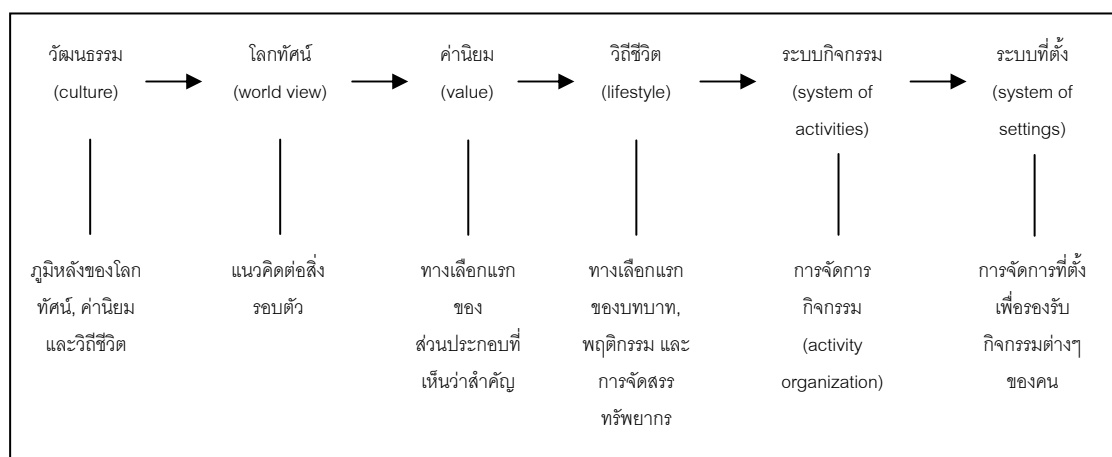
ในชุมชนระหว่างวัฒนธรรม ระบบกิจกรรม และระบบที่ตั้ง โดยความสัมพันธ์ที่เกิดจากองค์ประกอบทั้ง 3 ถือเป็นพื้นฐานทำให้ชุมชนแต่ละแห่งมีเอกลักษณ์แตกต่างกัน ดังนี้ (ภาพที่ 2.2)

1. วัฒนธรรม (culture) เป็นทุกสิ่งที่มนุษย์คิดหรือสร้างขึ้นเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม เป็นทั้งสิ่งที่มีระเบียบ แบบแผน และมีรูปแบบเป็นที่ยอมรับกันในสังคม (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2532: 122) โดย อมรา พงศาพิชญ์ (2549: 25-26) กล่าวว่า ในสังคมทั่วไปแบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 2 ลักษณะใหญ่ คือ 1) วัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมหรือวัฒนธรรมทางด้านวัตถุ ได้แก่ สิ่งของหรือวัตถุที่มนุษย์ประดิษฐ์และสร้างขึ้นเพื่อใช้ในการดำรงชีวิต ผ่านทางวิถีชีวิตและกิจกรรม เช่น อาคารบ้านเรือน วัด สิ่งของเครื่องใช้ สถาปัตยกรรม ฯลฯ 2) วัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น ภาษาพูด ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม โลกทัศน์ ขนบธรรมเนียม ประเพณีต่างๆ ที่มีผลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ส่วน Rapoport (1994: 474-478) มองว่า วัฒนธรรมส่วนใหญ่มักถูกกล่าวไปในทางกว้างและเป็นนามธรรม เน้นที่ระบบความเชื่อ (belief system) และค่านิยมทางสังคม (social system) วัฒนธรรมในมุมมองนี้จึงไม่ใช่พฤติกรรมที่สังเกตเห็นโดยทั่วไป แต่เป็นระบบความเชื่อ และค่านิยมทางสังคม ซึ่งอยู่เบื้องหลังการกระทำหรือพฤติกรรมของมนุษย์ โดยเฉพาะระบบกิจกรรมถือเป็นองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่เป็นกายภาพมากที่สุด และมีผลต่อการจัดองค์ประกอบทางพื้นที่และสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น

2. ระบบกิจกรรม (system of activities) Chapin (1972: 221-253) เป็นรูปแบบพฤติกรรมของบุคคล ครอบครัว และสถาบัน ที่แสดงให้เห็นรูปแบบของการใช้พื้นที่ ซึ่งไม่ได้เกิดจากผลของกิจกรรมประจำวันโดยตรง แต่เป็นผลของ พฤติกรรมเชิงที่ตั้ง (location behavior) ทั้งนี้ระบบกิจกรรมไม่เพียงแต่เป็นตัวกำหนดรูปแบบทางพื้นที่ แต่ยังสามารถอธิบายถึงสาเหตุของการเกิดรูปแบบทางพื้นที่ และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้พื้นที่ในอนาคต โดยองค์ประกอบของระบบกิจกรรม ได้แก่ 1) แหล่งประกอบกิจกรรม (activity agents) คือ ตำแหน่งหรือสถานที่ที่สื่อความหมายทางกายภาพ 2) ประเภทของกิจกรรม (activity types) คือ ชนิดของกิจกรรมที่สื่อถึงวิถีชีวิตตามธรรมชาติของผู้คนที่มีความผูกพันกับชุมชน และ 3) ระบบกิจกรรม (activity systems) คือ สิ่งที่อยู่ภายในวิถีชีวิตและพฤติกรรมของแต่ละบุคคล ครอบครัว และสังคมที่กระทำมาอย่างต่อเนื่อง สื่อให้เข้าใจถึงระบบสังคมที่อยู่ร่วมกันและพึ่งพากัน โดย Golledge และ Stimson (1997: 288-289) กล่าวว่า ระบบกิจกรรมเกิดขึ้นได้บนพื้นที่ทั้งในระดับบุคคล (individual level) และระดับกลุ่ม (group level) ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ 1) เวลา (the time of an activity) แบ่งเป็นช่วงเวลาของการทำกิจกรรม (duration) และเวลาที่ทำกิจกรรม (time of occurrence) 2) พื้นที่ที่ใช้ทำกิจกรรม (the space over which the activity takes place) 3) ชนิด

ของกิจกรรม (the type of activity) อีกทั้งระบบกิจกรรมยังขึ้นอยู่กับลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ (socio-economic attributes) รวมถึงตำแหน่งที่ตั้ง ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ วัตถุประสงค์ของการเดินทาง ช่วงชีวิต และโอกาสที่จะทำกิจกรรม ฯลฯ ซึ่งส่งผลให้เกิดเป็นโครงสร้างของรูปแบบกิจกรรม (structure of activity patterns) ทำให้ทราบถึงบทบาทเด่นของพื้นที่ที่เกิดจากกิจกรรม โดย Rapoport (1994: 478) สรุปว่า กิจกรรมเป็นสิ่งที่ถูกถ่ายทอดโดยตรงจากวิถีชีวิตและภูมิหลังทางวัฒนธรรม มีองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ คือ ตัวกิจกรรม วิธีการประกอบกิจกรรม การเกี่ยวข้องกับกิจกรรมอื่น และการรวมตัวกันเป็นระบบกิจกรรม สิ่งที่สำคัญของระบบกิจกรรมคือไม่สามารถเกิดขึ้นได้โดยปราศจากพื้นที่ที่ใช้ทำกิจกรรมและเวลา รวมทั้งต้องพิจารณาเป็นระบบไม่สามารถแยกการพิจารณาออกจากได้

3. ระบบที่ตั้ง (system of setting) เป็นการจัดการพื้นที่ตั้งเพื่อรองรับกิจกรรมต่างๆ ของคนในสังคม และระบบกิจกรรมมีความสัมพันธ์โดยตรงกับระบบที่ตั้ง การพิจารณาที่ตั้งเพียงแห่งใดแห่งหนึ่งนั้นไม่เพียงพอต้องพิจารณาพื้นที่หลายๆ แห่งเชื่อมโยงกัน เพราะระบบกิจกรรมหนึ่ง ๆ ของคนในสังคมจะประกอบด้วยกิจกรรมต่างๆ เป็นจำนวนมาก และใช้พื้นที่ที่หลากหลาย นอกจากนี้ระบบที่ตั้งยังถือเป็นสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นที่มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบ 4 ตัว คือ พื้นที่ เวลา ความหมาย และการติดต่อสื่อสาร โดยองค์ประกอบทั้ง 4 จะแปรเปลี่ยนไปตามกิจกรรมของคนที่แปรเปลี่ยนไปตามวัฒนธรรม ซึ่งระบบกิจกรรมที่เกิดขึ้นในระบบที่ตั้ง ทำให้เข้าใจถึงเหตุผลของการเลือกที่อยู่อาศัย รูปแบบการใช้พื้นที่ เพราะที่ตั้งหรือสิ่งต่างๆ ที่คนในพื้นที่เป็นผู้กำหนดขึ้นย่อมมีความเป็นมาและเรื่องราวต่างๆ แฝงอยู่ เช่น วิถีชีวิต ค่านิยม ความเชื่อ ฯลฯ ทั้งนี้หากคนในชุมชนมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันจะส่งผลให้การจัดระเบียบพื้นที่หรือที่ตั้งมีลักษณะที่แตกต่างกัน ซึ่งในที่สุดก็จะเกิดเป็นลักษณะเฉพาะของพื้นที่ (Rapoport, 1994: 479-480)

ภาพที่ 2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรม พฤติกรรม ระบบกิจกรรม และระบบที่ตั้งของสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ที่มา: Rapoport, 1977.

ประเด็นความสัมพันธ์ของวัฒนธรรม กิจกรรม และที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำ จากงานวิจัยของ อรศิริ ปาณินท์ และสมคิด จิระทัศน์กุล (2544) ที่เป็นการวิเคราะห์ลักษณะเด่นของตลาดและเรือนค้าขายพื้นถิ่น (ตลาดชุมชนริมน้ำ) กรณีศึกษา พบว่า ปัจจัยหลักที่ทำให้ตลาดและเรือนค้าขายพื้นถิ่นมีลักษณะที่แตกต่างไปจากศูนย์ธุรกิจการค้าในชุมชนเมืองในปัจจุบัน คือความสัมพันธ์และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับสภาพแวดล้อม แหล่งที่ตั้งของตลาดแต่ละแห่งจะมีความสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานริมน้ำ สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนที่มีความผูกพันกับน้ำในการดำรงชีวิต นอกจากนี้กิจกรรมการค้าและบริการในตลาด ลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่แตกต่างไปจากศูนย์การค้าสมัยใหม่ สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นอยู่และวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการค้าขายในตลาดที่เป็นศูนย์กลางในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยตลาดชุมชนริมน้ำเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของแถบภาคกลางของประเทศไทยมาแต่อดีต ที่ช่วยทำให้เข้าใจถึงวัฒนธรรมของท้องถิ่นผ่านการประกอบกิจกรรมการค้าขายต่างๆ ที่กระทำบนพื้นที่และมีการปรับตัวในแต่ละช่วงเวลา ทั้งนี้ความสัมพันธ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในตลาดชุมชนริมน้ำยังเป็นความสัมพันธ์ที่เป็นผลมาจากปัจจัยอื่นๆ ร่วมด้วย ซึ่งมักเป็นปัจจัยจากภายนอกที่เข้ามาและส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้น เป็นต้น ในขณะที่ยานวิจัยของเสาวภา พรศิริพงษ์ และคณะ (2548) ได้วิเคราะห์ถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่บริเวณสองฝั่งแม่น้ำและลำคลองต่างๆ เรียงรายอยู่ริมแม่น้ำเป็นระยะๆ ในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย และดำเนินชีวิตอย่างสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ทั้งในแง่ของการทำมาหากิน การคมนาคม การทำกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรม โดยตลาดจะทำหน้าที่เป็นพื้นที่ทางสังคมอีกแห่งหนึ่งที่แสดงถึงความผูกพันกับสายน้ำ เป็นพื้นที่ศูนย์กลางในการพบปะของผู้คนจากคิ่่งน้ำต่างๆ และพ่อค้าจากถิ่นอื่นที่นำสินค้ามาซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน เกิดเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในรูปแบบที่หลากหลายบนพื้นที่ที่ใช้ทำกิจกรรม

จากแนวคิดระบบกิจกรรมและระบบที่ตั้งสรุปได้ว่า แนวคิดดังกล่าวสามารถใช้อธิบายลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำในแต่ละช่วงเวลา ที่แสดงให้เห็นถึงกลุ่มคนที่เข้ามาทำกิจกรรมต่างๆ ในตลาดชุมชนริมน้ำ ทั้งเพื่อการอยู่อาศัยและการซื้อขายสินค้า นอกจากนี้ ความหลากหลายของประเภทสินค้าในตลาดชุมชนริมน้ำ และรูปแบบการใช้พื้นที่ สามารถสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของพื้นที่และการให้บริการ โดยกิจกรรมจะเป็นสิ่งที่ถูกถ่ายทอดมาจากวิถีชีวิตของผู้กระทำกลุ่มต่างๆ ที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง และเนื่องด้วยกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากความพยายามในการปรับเปลี่ยนคุณภาพ ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำในรูปแบบต่างๆ ด้วยเหตุนี้

ตลาดชุมชนริมน้ำในปัจจุบันจึงมีความแตกต่างกันไปตามหน้าที่ใช้สอย และมีความสัมพันธ์อย่างเป็นเงื่อนไขกับฐานพื้นที่

2.3 อภิปรายสรุปจากการทบทวนวรรณกรรม

จากการทบทวนวรรณกรรม ทำให้ทราบถึงความสำคัญของฐานพื้นที่ และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจว่า เป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ โดยมีข้ออภิปรายสรุปจากการทบทวนวรรณกรรม ดังนี้

2.3.1 อภิปรายสรุปเกี่ยวกับกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ

1) ฐานพื้นที่ของตลาดชุมชนริมน้ำ (spatial configuration) ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่มีความได้เปรียบถือเป็นเงื่อนไขพื้นฐานในการเลือกที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชน โดยเฉพาะบริเวณภาคกลางของประเทศไทยที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบลุ่มมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำเกษตรกรรมและการตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากมีโครงข่ายกีดขวางการสัญจรทั้งทางน้ำและทางบกที่เชื่อมโยงพื้นที่ในส่วนต่างๆ ได้อย่างครอบคลุม ทำให้เกิดการสัญจรอิสระบนโครงข่ายในแต่ละบริเวณที่มีความแตกต่างกันและพัฒนาเป็นพื้นที่ศูนย์กลาง โดยเฉพาะบริเวณที่มีการสัญจรผ่านมากหรือมีศักยภาพการเข้าถึงสูง ผ่านโครงข่ายเชิงฐานของการสัญจรที่เชื่อมโยงกันได้อย่างทั่วถึง และสามารถเชื่อมต่อกับโครงข่ายทั้งหมดได้ดี มักจะเกิดการรวมกลุ่มของผู้คนและกิจกรรมและเกิดการสร้างพื้นที่ประกอบกิจกรรมการค้าหรือตลาดชุมชนริมน้ำขึ้น เพื่อใช้เป็นพื้นที่ค้าขายอย่างถาวร และอาศัยประโยชน์จากที่ตั้งที่มีความได้เปรียบที่มีความสะดวกในการเข้าถึงพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลาง ดึงดูดให้ผู้คนเดินทางสัญจรเข้ามาใช้บริการ

2) ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำ (socio-economic characteristics) เป็นเงื่อนไขสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับฐานพื้นที่ โดยลักษณะเชิงฐานเป็นกลไกสำคัญส่วนหนึ่งที่ส่งผลต่อการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน และยังคงบทบาทในวิถีชีวิตของความเป็นชุมชนริมน้ำ โดยมีลักษณะเป็นระบบชุมชนที่พึ่งพาตนเอง ผลผลิตที่ได้จากที่ดินจะถูกนำไปขายยังตลาดชุมชนริมน้ำ ซึ่งที่เป็นพื้นที่ศูนย์กลางของผู้คนจากชุมชนต่างๆ ทั้งที่ใกล้และไกลออกไป ตลาดชุมชนริมน้ำจึงมีความหลากหลายของผู้คนและสินค้าที่เข้ามาซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้การอธิบายถึงปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นของตลาดชุมชนริมน้ำจะมีความเกี่ยวข้องกับผู้กระทำ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าและลูกค้าในตลาด และกลุ่มคนที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการตลาด ด้วยเหตุนี้

ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นของกลุ่มผู้กระทำทั้ง 2 กลุ่มมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำเป็นอย่างมาก ทำให้เกิดการพบปะเผชิญหน้าจากการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันบนพื้นที่

3) การเกิดของตลาดชุมชนริมน้ำเป็นปรากฏการณ์ของความเป็นพื้นที่ศูนย์กลางที่มีชีวิต ของการใช้งานบนโครงข่ายกริดที่มีความเกี่ยวข้องกับศักยภาพการเข้าถึงและการมองเห็นของผู้คนในการสัญจรอิสระที่นำไปสู่ลักษณะพื้นฐานศูนย์กลาง ผ่านโครงสร้างเชิงพื้นฐานของการสัญจรทางน้ำและทางบก (ทางเกวียน) ที่เชื่อมโยงถึงกันได้อย่างทั่วถึง และสามารถเชื่อมต่อกับโครงข่ายทั้งหมดในระบบได้เป็นอย่างดี ทำให้เกิดการเข้าบุกเบิกพื้นที่เพื่อการตั้งถิ่นฐาน และเกิดการรวมกลุ่มกันเป็นชุมชนเกาะตัวตามแนวเส้นทางการสัญจร โดยเฉพาะบริเวณริมน้ำซึ่งเป็นโครงข่ายการสัญจรหลัก ดังนั้นพื้นฐานพื้นที่ของตลาดชุมชนริมน้ำจึงสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นพื้นที่ศูนย์กลางที่มีชีวิต ที่มีความหลากหลายของผู้คนและกิจกรรมที่เข้ามารวมกลุ่มและทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน เกิดเป็นพื้นที่ทางสังคมขึ้น

4) การเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ ได้แก่ การคงอยู่แต่ซบเซา การสิ้นสุดหรือเลิกให้บริการ และการฟื้นฟูขึ้นใหม่ ด้วยเงื่อนไขของพื้นฐานพื้นที่และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจที่ต่างก็เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน ที่มีผลต่อตลาดชุมชนริมน้ำแต่ละประเภทที่แตกต่างกัน โดยมีพื้นฐานพื้นที่เป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยพื้นฐาน ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงพื้นฐานของการสัญจรจากทางน้ำมาเป็นทางบก การตั้งถิ่นฐานของชุมชนเมืองหนาแน่นบริเวณริมน้ำ เป็นต้น และมีลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจเป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ ได้แก่ การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตแบบสังคมเมือง ประเภทกิจกรรมการค้าและบริการที่เปลี่ยนแปลงไปเพื่อการท่องเที่ยว รวมถึงผู้กระทำและปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำที่มีความเกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ เช่น เจ้าของที่ดิน เจ้าของตลาด ผู้นำชุมชน คณะกรรมการพัฒนาตลาด มูลนิธิ เทศบาล ฯลฯ ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำด้วยเช่นเดียวกัน

ทั้งนี้จากการทบทวนวรรณกรรมและการอภิปรายสรุปสามารถสรุปได้ว่า แนวคิดทฤษฎีที่มีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำประกอบด้วย แนวคิดทฤษฎีหลักในประเด็นของพื้นฐานพื้นที่ และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจที่เป็นเหตุเป็นผลเกี่ยวเนื่องกัน ได้แก่ ทฤษฎีสถูฐานศูนย์กลางที่อธิบายถึงกระบวนการเกิดพื้นฐานศูนย์กลาง (centrality as a process) (Hillier, 1999) รวมถึงแนวคิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Kaufman 1959) แนวคิดองค์กรชุมชน (สมพันธ์ เตชะอธิก, 2540) แนวคิดระบบกิจกรรม (Chapin, 1972) และแนวคิดระบบที่ตั้ง (Rapoport, 1977) ที่จะนำมาใช้ในการอธิบายโดยเฉพาะ

ในประเด็นที่มีความเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำแต่ละแห่งมีความแตกต่างกัน ซึ่งจากข้อสรุปดังกล่าวนำมาสู่การพิจารณาเลือกเทคนิควิธีการวิเคราะห์ และการสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัย เพื่ออธิบายสมมติฐานของการวิจัยที่ว่า สัดส่วนพื้นที่เป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยพื้นฐานที่มีผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ โดยมีลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจเป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำร่วมด้วย มีรายละเอียดดังนี้

2.3.2 อภิปรายสรุปเกี่ยวกับเทคนิคการวิเคราะห์สัดส่วนพื้นที่

1) เทคนิคการวิเคราะห์สัดส่วนพื้นที่ผ่านศักยภาพการเข้าถึงและการมองเห็น ด้วยเครื่องมือวิเคราะห์เชิงสัดส่วน สเปซ ซินแทกซ์ (Space Syntax) เพื่อวิเคราะห์ถึงการเกิดและการเปลี่ยนแปลงเชิงสัดส่วน โดยการสร้างแบบจำลองโครงสร้างเชิงสัดส่วนจากโครงข่ายแอกเซียล (axial network) ของเส้นทางสัญจรทางน้ำ เกวียน และถนน โดยทำการวิเคราะห์การเข้าถึงและการมองเห็นผ่านโครงข่ายเส้น เมื่อนำมาประมวลผลสามารถทำนายปริมาณการสัญจร หรือระดับความนิยมในการใช้งานของเส้นทางในระบบ ซึ่งโครงข่ายจะมีผลต่อเนื่องไปยังกิจกรรมที่หลากหลาย ทั้งในระดับพื้นที่รวม (ระดับเมือง) (global) ระดับพื้นที่เฉพาะ (ระดับชุมชนหรือย่าน) (local) และระดับตัวเอง (connectivity) แสดงผลเป็นแผนผังที่วิเคราะห์โครงสร้างเชิงสัดส่วนของการสัญจรทางน้ำและทางบก ด้วยค่าศักยภาพการเข้าถึงของโครงข่าย และแทนค่าด้วยการไล่สีตามวรรณะสีรุ้ง โดยกลุ่มของเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูงจะแสดงเป็นสีแดง และกลุ่มของเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงต่ำหรือน้อยจะแสดงเป็นสีน้ำเงิน

2) เทคนิคการซ้อนทับแผนที่ (overlay mapping) ด้วยระบบภูมิสารสนเทศ (GIS: Geo Informations System) ของการศึกษาชุมชนหรือเมืองในพื้นที่เดียวกันด้วยแผนที่ แผนที่ที่มีขนาดมาตราส่วนและค่าระบบตำแหน่งเชิงพื้นที่ (coordinate system) เดียวกันของแต่ละชั้นข้อมูล (layer) ที่มีรายละเอียดแตกต่างกัน เช่น ข้อมูลโครงข่ายการสัญจรทางน้ำและทางบก ข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดิน และข้อมูลที่ตั้งชุมชน ฯลฯ รวมทั้งการวิเคราะห์ด้วยการซ้อนทับชั้นข้อมูลร่วมกับแผนที่วิเคราะห์โครงสร้างเชิงสัดส่วนจากแบบจำลองโครงสร้างเชิงสัดส่วน เพื่อแสดงให้เห็นถึงตำแหน่งที่ตั้งของตลาด การเปลี่ยนแปลงสัดส่วนพื้นที่ และการเปลี่ยนแปลงสัดส่วนศูนย์กลาง ในการนำมาเปรียบเทียบความแตกต่างเชิงพื้นที่ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา

2.4 กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมและการอภิปรายสรุปสามารถสรุปได้ว่า กระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน เป็นผลมาจากเงื่อนไขของสัณฐานพื้นที่ (spatial configuration) และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ (socio-economic characteristics) ซึ่งสามารถอธิบายด้วยแนวคิดทฤษฎีสำคัญต่างๆ และนำมาสู่การสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัย (ภาพที่ 2.3) ดังนี้

1) **เงื่อนไขของสัณฐานพื้นที่** อาศัยทฤษฎีการตั้งถิ่นฐาน Doxiadis (1976) ในการอธิบายถึงองค์ประกอบของการตั้งถิ่นฐานของชุมชน และทฤษฎีสัณฐานศูนย์กลาง อธิบายถึงกระบวนการเกิดสัณฐานศูนย์กลาง (centrality as a process) (Hillier, 1999) ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยสำคัญ ได้แก่ ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ โครงข่ายการสัญจร และการตั้งถิ่นฐานของชุมชน มีรายละเอียด ดังนี้

- ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ เป็นเงื่อนไขของความได้เปรียบในเชิงที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำ โดยเป็นบริเวณที่มีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมเป็นที่ราบลุ่มบริเวณริมแม่น้ำลำคลองที่เหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐาน และการเป็นพื้นที่กิจกรรมการค้าและบริการ รวมถึงมีโครงข่ายการสัญจรทั้งทางน้ำและทางบกที่เชื่อมโยงพื้นที่ส่วนต่างๆ เข้าด้วยกัน

- โครงข่ายการสัญจร โครงข่ายกิริตของการสัญจรที่สร้างขึ้นเป็นผลมาจากตรรกะทางสังคม และเป็นสาเหตุเริ่มต้นที่ทำให้เกิดการสัญจรอิสระที่มีผลต่อการเกิดพื้นที่ศูนย์กลางหรือตลาดชุมชนริมน้ำ ที่มีลักษณะสัณฐานศูนย์กลางที่เกิดจากการสัญจรอิสระบนโครงข่าย ทำให้เกิดการเลือกสัญจรบนโครงข่ายในแต่ละบริเวณที่มากขึ้นแตกต่างกัน โดยเฉพาะบริเวณที่มีการเชื่อมต่อที่ดีระหว่างตลาดชุมชนริมน้ำกับภายนอกจะเป็นที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำ

- การตั้งถิ่นฐานของชุมชน เป็นผลจากการบุกเบิกพื้นที่ต่างๆ ที่เหมาะสมเพื่อใช้เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชน โดยเฉพาะบริเวณริมโครงข่ายการสัญจรที่สำคัญ และเกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินในหลากหลายรูปแบบ

2) **เงื่อนไขของลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ** อาศัยแนวคิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Kaufman 1959) อธิบายถึงความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นของผู้กระทำในชุมชน ประกอบกับใช้แนวคิดองค์กรชุมชน (สมพันธ์ เตชะอธิก, 2540) ในการอธิบายปฏิสัมพันธ์ของผู้กระทำที่รวมกลุ่มกันเป็นองค์กรชุมชนของตลาดหรือหน่วยงานภายในพื้นที่ และความสัมพันธ์กับองค์กรหรือหน่วยงานภายนอก ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ รวมถึงแนวคิดระบบกิจกรรม (Chapin, 1972)

และระบบที่ตั้ง (Rapoport, 1977) ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรม ระบบกิจกรรม และระบบที่ตั้ง ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยสำคัญ ได้แก่ ผู้กระทำ และระบบกิจกรรม มีรายละเอียด ดังนี้

- ผู้กระทำ เป็นเงื่อนไขความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นของกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าและผู้ซื้อสินค้าในตลาดชุมชนริมน้ำ รวมถึงความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่มีความเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการตลาดชุมชนริมน้ำในรูปแบบของกลุ่มองค์กรชุมชน และความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นกับองค์กรหรือหน่วยงานภายนอก ที่มีผลทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำเกิดการเปลี่ยนแปลง

- ระบบกิจกรรม เป็นรูปแบบของกิจกรรมการค้าและบริการ และพื้นที่กิจกรรม ที่แสดงถึงความหลากหลายของประเภทสินค้า และกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการทำกิจกรรม ได้แก่ พ่อค้าแม่ค้าและผู้ซื้อหรือผู้ใช้บริการ ฯลฯ รวมถึงการใช้พื้นที่ในการประกอบกิจกรรมของตลาดชุมชนริมน้ำ

แผนภูมิที่ 2.3 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ที่มา : จากการวิเคราะห์โดยผู้วิจัย

ทั้งนี้กรอบแนวคิดดังกล่าวถือเป็นปรากฏการณ์โดยทั่วไปที่สามารถเกิดขึ้นได้กับตลาดชุมชนริมน้ำทุกแห่งไม่เฉพาะตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนเท่านั้น ทั้งนี้เมื่อเมืองเกิดความเจริญหรือเกิดการพัฒนาในด้านต่างๆ แล้วย่อมนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของตลาดชุมชนริมน้ำแต่ละแห่งที่อาจเหมือนหรือแตกต่างกันออกไปตามแต่เงื่อนไขหรือปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจำเป็นต้องมีการศึกษาถึงรายละเอียดต่อไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาระบบการเกิดและเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ในบทนี้เป็นส่วนของการอธิบายกรอบแนวคิดในการวิจัย และระเบียบวิธีการที่ใช้ในการวิจัย ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

3.1 การออกแบบการวิจัยและวิธีการวิจัย

3.1.1 การออกแบบการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการผสมผสานระหว่างการศึกษาฐานพื้นที่ตามแนวคิดฐานฐานวิทยาเมืองกับลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่เป็นเงื่อนไขของฐานพื้นที่ (spatial configuration) กับเงื่อนไขของลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ (socio-economic characteristics) โดยใช้ทั้งระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ด้วยเทคนิควิธีการวิเคราะห์แผนที่ การวิเคราะห์โครงสร้างเชิงฐาน ระบบภูมิสารสนเทศ และการเก็บข้อมูลอย่างหลากหลาย เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่สามารถช่วยอธิบายหรือตอบคำถามการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดอย่างเป็นเหตุเป็นผล และมีความน่าเชื่อถือมากที่สุด

ทั้งนี้การออกแบบการวิจัยให้ได้มาซึ่งข้อมูลและวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลตัวแปรสำคัญ แบ่งการศึกษาเป็นสองระดับ คือ การศึกษาระดับพื้นที่รวม (global level) ครอบคลุมพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำท่าจีน อธิบายเงื่อนไขกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำด้วยเงื่อนไขของฐานพื้นที่กับลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ แล้วจึงทำการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อเป็นตัวแทนในการศึกษาเชิงลึกระดับพื้นที่เฉพาะ (local level) จากกลุ่มตัวอย่างตลาดชุมชนริมน้ำประเภทต่างๆ เพื่อศึกษาถึงเงื่อนไขหรือปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดขึ้น การคงอยู่ การสิ้นสุดลง และการฟื้นฟูขึ้นใหม่ จากนั้นจึงสรุปผลจากการศึกษาทั้งสองระดับเพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงการเกิดของตลาดชุมชนริมน้ำว่าเป็นอย่างไร มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร มีเงื่อนไขหรือปัจจัยอะไรที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำ

3.1.2 วิธีการวิจัย

การวิจัยมีขั้นตอนของการวิจัยอยู่ 2 ระดับ คือ การศึกษาวิเคราะห์ระดับพื้นที่รวม และการศึกษาวิเคราะห์ระดับพื้นที่เฉพาะ ดังนี้

1) การศึกษาวิเคราะห์ระดับพื้นที่รวม (global level) เพื่อวิเคราะห์กระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน จากฐานฐานพื้นที่กับลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ อาศัยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) จากการทบทวนวรรณกรรม ร่วมกับการวิเคราะห์แผนที่ (map analysis) ที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงของโครงข่ายการสัญจร และการใช้ประโยชน์ที่ดินในแต่ละช่วงเวลา รวมทั้งการวิเคราะห์โครงสร้างเชิงฐานพื้นที่และฐานศูนย์กลางของตลาดชุมชนริมน้ำในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ด้วยแบบจำลองโครงสร้างเชิงฐาน (configurational model) ร่วมกับเทคนิควิเคราะห์การซ้อนทับแผนที่ (overlay mapping) ด้วยระบบภูมิสารสนเทศ (Geo Informatics System) และการสัมภาษณ์โดยทั่วไป (general interview) เพื่อวิเคราะห์หาเงื่อนไขหรือปัจจัยของกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ และประเภทของตลาดชุมชนริมน้ำหลากหลายรูปแบบ ในปัจจุบัน จากนั้นทำการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อศึกษาในเชิงลึกระดับพื้นที่เฉพาะต่อไป

2) การศึกษาวิเคราะห์ระดับพื้นที่เฉพาะ (local level) ของกลุ่มตัวอย่างที่เลือกมาเป็นตัวแทนหรือเป็นกรณีศึกษา เพื่อวิเคราะห์เงื่อนไขปัจจัยที่เกี่ยวข้องของตลาดชุมชนริมน้ำแต่ละประเภทระหว่างฐานพื้นที่กับลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ ใช้วิธีการวิเคราะห์ตัวอย่างตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษาในเชิงลึก คือ การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) จากการทบทวนวรรณกรรม ร่วมกับการวิเคราะห์แผนที่ (map analysis) ที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงของโครงข่ายการสัญจร และการใช้ประโยชน์ที่ดินในแต่ละช่วงเวลา การวิเคราะห์โครงสร้างเชิงฐานพื้นที่และฐานศูนย์กลางของตลาดชุมชนริมน้ำที่เป็นตัวแทน ด้วยแบบจำลองโครงสร้างเชิงฐาน (configurational model) ร่วมกับเทคนิควิเคราะห์การซ้อนทับแผนที่ (overlay mapping) ด้วยระบบภูมิสารสนเทศ (Geo Informatics System) รวมถึงการสำรวจ (surveying) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) และการใช้แบบสอบถาม (questionnaire) เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยข้อมูลในเชิงคุณภาพจากแบบสัมภาษณ์จะอาศัยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) เป็นการสรุปผลที่ได้จากข้อความ โดยการนำข้อมูลที่ได้มาจำแนกและจัดหมวดหมู่ออกให้เป็นระบบ และวิเคราะห์เพื่อหาข้อสรุปร่วมกันของเรื่องหรือประเด็นนั้นๆ แล้วจึงนำเสนอข้อค้นพบทั้งหมดในรูปแบบของการบรรยาย สำหรับข้อมูลในเชิงปริมาณจากแบบสอบถามจะนำมาคำนวณทางสถิติด้วยโปรแกรมวิเคราะห์ทางสถิติ ประกอบด้วยค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย รวมถึงนำเสนอด้วยตารางหรือแผนภูมิตามความเหมาะสม เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบกับตัวแปรอื่นๆ ที่ทำการศึกษาของตลาดชุมชนริมน้ำแต่ละประเภท และยังเป็นการตรวจสอบหรือยืนยันความถูกต้องของข้อมูลซึ่งกันและกันของข้อมูลทั้งในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ

3.2 ขั้นตอนในการวิจัย

การวิจัยนี้มีขั้นตอนหลักๆ ในวิจัย ดังนี้ (แผนภูมิที่ 3.1)

1) การศึกษาแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัย และวรรณกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัย ประกอบด้วยแนวคิดและทฤษฎี 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสถานการณ์พื้นที่ และแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ ตลอดจนการศึกษาวิธีการและเทคนิคการวิเคราะห์ต่างๆ ที่สามารถจะนำมาประยุกต์ใช้ในการวิจัยได้

2) การสร้างกรอบแนวคิดและเครื่องมือในการวิจัย เป็นการนำสิ่งที่ได้จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง มาสร้างเป็นกรอบแนวคิด เพื่ออธิบายถึงสิ่งที่ปรากฏเป็นประเด็นคำถามการวิจัย และวัตถุประสงค์ของการวิจัย พร้อมทั้งกำหนดเครื่องมือในการวิจัย อาทิ เทคนิควิธีการเก็บข้อมูลในหลายลักษณะ ได้แก่ การศึกษาเอกสาร รายงาน และงานวิจัยต่างๆ (secondary data) ร่วมกับการวิเคราะห์แผนที่ (map analysis) การเปลี่ยนแปลงของโครงข่ายการสัญจรในแต่ละช่วงเวลามาทำการสร้างและวิเคราะห์ลักษณะโครงสร้างเชิงสถานการณ์พื้นที่ศูนย์กลางด้วยแบบจำลองโครงสร้างเชิงสถานการณ์ (configurational model) ร่วมกับเทคนิคการซ้อนทับแผนที่ (overlay mapping) ด้วยระบบภูมิสารสนเทศ (GIS) รวมถึงการสำรวจพื้นที่ (field survey) การสัมภาษณ์ (interview) และการใช้แบบสอบถาม (questionnaire)

3) การสืบค้น และเก็บรวบรวมข้อมูลระดับพื้นที่รวม (global level) คือ ภาพรวมของตลาดชุมชนริมน้ำในลุ่มน้ำท่าจีน โดยการสืบค้นและเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษาในด้านต่างๆ ดังนี้

3.1) ข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ ความเป็นมา และเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ที่ส่งผลต่อกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ศึกษาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประกอบด้วยประวัติของพื้นที่ศึกษา และเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษา ฯลฯ โดยอาศัยการสืบค้น และเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารวิชาการ หลัฐานต่างๆ และการสัมภาษณ์ ทั้งจากหน่วยงานราชการและผู้คนในท้องถิ่น

3.2) ข้อมูลสถานการณ์พื้นที่ของพื้นที่กรณีศึกษาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประกอบด้วยที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ โครงข่ายการสัญจร การตั้งถิ่นฐานของชุมชน โดยอาศัยการสืบค้น และเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารวิชาการ หลัฐานต่างๆ การสำรวจพื้นที่ การสัมภาษณ์ และการใช้แบบสอบถาม ทั้งจากผู้คนในท้องถิ่นและหน่วยงานราชการ รวมถึงการศึกษาแผนที่ในช่วงเวลาต่างๆ เพื่อให้เห็นภาพรวมของโครงสร้างเชิงสถานการณ์พื้นที่ และลักษณะสถานการณ์ศูนย์กลางที่เกิดขึ้นและที่มีการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลาของพื้นที่ศึกษา

3.3) ข้อมูลลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของพื้นที่กรณีศึกษาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประกอบด้วย ผู้กระทำ และระบบกิจกรรม

4) การแบ่งกลุ่มและการคัดเลือกพื้นที่กรณีศึกษา อาศัยการพิจารณาจากตัวแปรของสถานการณ์พื้นที่และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ โดยในแต่ละกลุ่มจะต้องมีการคัดเลือกตลาดชุมชนริมน้ำบางแห่งขึ้นเป็นกรณีศึกษา เพื่อเป็นตัวแทนในการศึกษาเชิงลึกหรือชั้นรายละเอียด

5) การเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นที่กรณีศึกษาหรือระดับพื้นที่เฉพาะ (local level) เพื่อการศึกษาเชิงลึกถึงรายละเอียดในด้านต่างๆ ของพื้นที่กรณีศึกษาที่คัดเลือกมาเป็นตัวอย่างหรือตัวแทน โดยเฉพาะในประเด็นของเงื่อนไขหรือปัจจัยลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ ที่มีผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของแต่ตลาดชุมชนริมน้ำแต่ละกลุ่ม

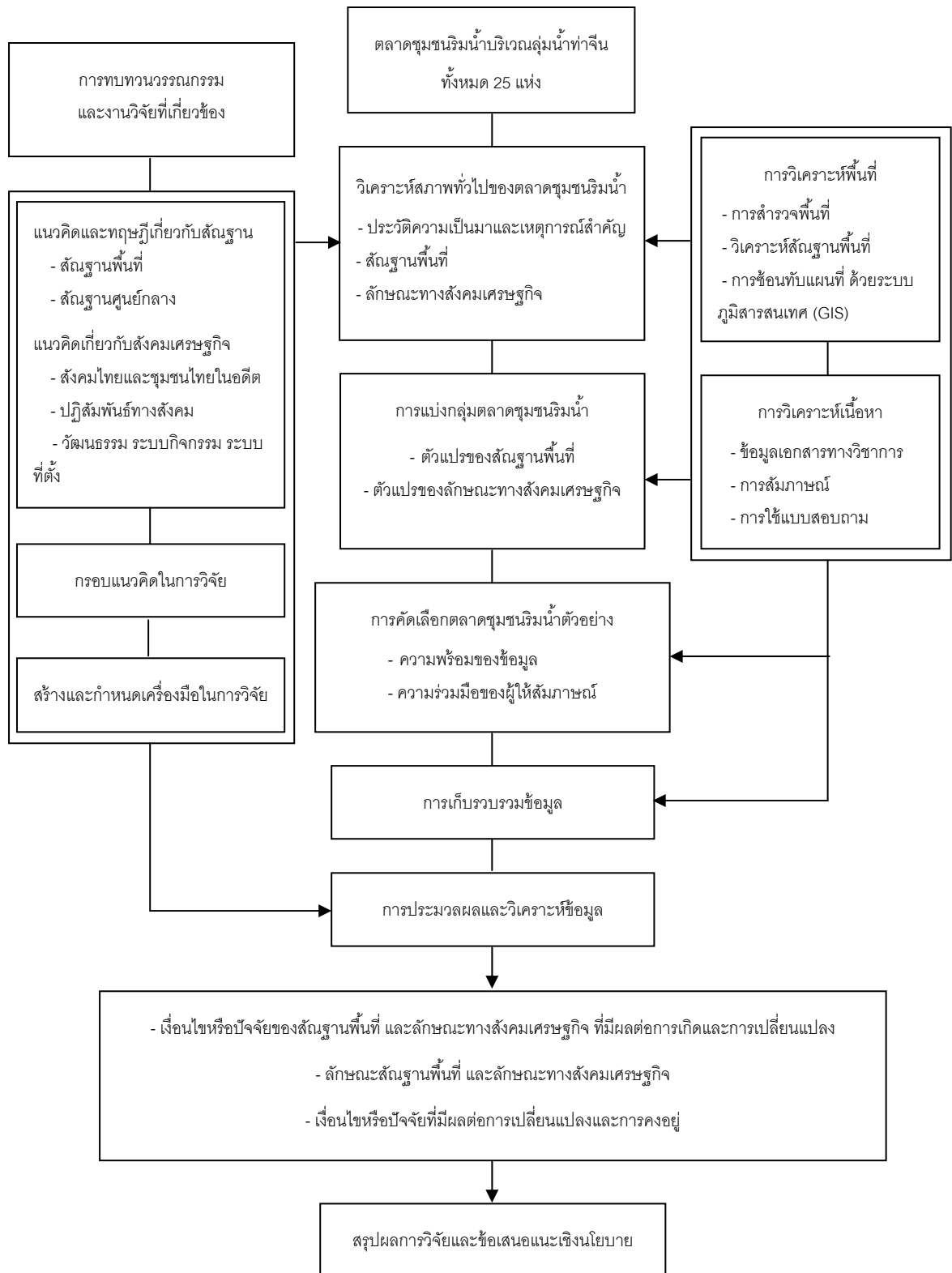
6) ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล อาศัยข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมข้างต้น มาทำการประมวลผลและวิเคราะห์ เพื่ออธิบายถึงกระบวนการการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้น โดยมีประเด็นหลักๆ ที่ทำการวิเคราะห์ ดังนี้

6.1) การวิเคราะห์เงื่อนไขหรือปัจจัยของสถานการณ์พื้นที่และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจที่มีผลต่อกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน

6.2) การวิเคราะห์ลักษณะสถานการณ์พื้นที่และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำท่าจีนตั้งแต่อดีตและปัจจุบัน

6.3) การวิเคราะห์เงื่อนไขหรือปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน

7) สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะจากการวิจัย เป็นการสรุปผลที่ได้จากการวิจัยถึงกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนที่คัดเลือกมาเป็นกรณีศึกษา โดยข้อค้นพบที่เป็นนัยสำคัญในเชิงทฤษฎี และการเสนอแนะเชิงนโยบาย

แผนภูมิที่ 3.1 ขั้นตอนในการวิจัย

3.3 วิธีการเก็บข้อมูล และการได้มาของข้อมูลในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ อาศัยวิธีการเก็บข้อมูลหรือการได้มาของข้อมูลในหลากหลายลักษณะ ร่วมกับการใช้เทคนิควิธีการวิเคราะห์ข้อมูลแบบต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความสมบูรณ์และน่าเชื่อถือมากที่สุด โดยมีรายละเอียด ดังนี้

3.3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร รายงาน และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง หรือข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) เป็นการศึกษาหลักฐานจากเอกสาร รายงาน บันทึกรายงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับตลาดชุมชนริมน้ำและพื้นที่ศึกษา จากหน่วยงานราชการ และองค์กรเอกชน ทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น รวมถึงการศึกษาจากภาพถ่ายเก่า แผนที่โบราณ และแผนที่ปัจจุบัน เพื่อเป็นประโยชน์ในการที่จะสามารถลำดับ เชื่อมโยงเหตุการณ์ และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นของตลาดชุมชนริมน้ำ ที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องของสิ่งแวดล้อมพื้นที่ และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำ และใช้แผนที่เพื่อเป็นตัวแทนในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงสัญญาณของการสัญจรที่มีความเกี่ยวข้องกับตลาดชุมชนริมน้ำในแต่ละช่วงเวลา ด้วยการสร้างแบบจำลองโครงสร้างเชิงสัญญาณตามวิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

3.3.2 การสำรวจพื้นที่ (field survey) เป็นวิธีการเก็บข้อมูลในพื้นที่ศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลและสร้างความเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ รวมทั้งสร้างความเข้าใจสภาพปัจจุบันของพื้นที่ศึกษา โดยการศึกษาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่หลงเหลืออยู่ในพื้นที่ ซึ่งถือเป็นข้อมูลสำคัญที่สามารถช่วยอธิบายและสะท้อนถึงเรื่องราวในอดีต ไม่ว่าจะเป็นการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ ความเชื่อ การปรับตัวของผู้คนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปในช่วงเวลาต่างๆ เช่น อาคารบ้านเรือน รูปแบบทางสถาปัตยกรรม การใช้ประโยชน์อาคาร เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้สะท้อนถึงเอกลักษณ์เฉพาะตัวของแต่ละท้องถิ่นที่สืบทอดแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน โดยในการสำรวจจะอาศัยข้อมูล ได้แก่ แผนที่ แบบสำรวจพื้นที่ รวมถึงการถ่ายภาพเหตุการณ์และสถานที่ต่างๆ ในพื้นที่ศึกษา โดยมีประเด็นโครงสร้างของการสำรวจเพื่อการวิเคราะห์เงื่อนไขของตลาดชุมชนริมน้ำในปัจจุบัน ดังนี้

- การสำรวจรูปแบบและลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารเรือนแถวไม้ในตลาดที่ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งของตลาดชุมชนริมน้ำ ที่สะท้อนความแท้และดั้งเดิมของตลาดชุมชนริมน้ำ รวมถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้น

- การสำรวจการใช้ประโยชน์อาคาร ที่แสดงถึงหน้าที่การใช้สอยในอาคารเรือนแถวไม้ของตลาดชุมชนริมน้ำ และสะท้อนบทบาทหน้าที่ของตลาดชุมชนริมน้ำแต่ละแห่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

- การสำรวจประเภทกิจกรรมการค้าภายในอาคาร ที่แสดงชนิดของสินค้าและบริการต่างๆ ที่ปรากฏอยู่จริงในตลาด สะท้อนถึงกลุ่มผู้คนที่เข้ามาใช้บริการในตลาดชุมชนริมน้ำ

3.3.3 การสัมภาษณ์ (interview) เป็นการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา ซึ่งในการสัมภาษณ์บางครั้งอาจทำให้ได้มาซึ่งข้อมูลเชิงลึก ที่ไม่สามารถหาได้จากเอกสารหรือวรรณกรรมต่างๆ ที่ได้มีการบันทึกไว้ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการได้ข้อมูลจากผู้รู้หรือผู้ที่สัมผัสกับเหตุการณ์ในช่วงเวลานั้นอย่างแท้จริง ทั้งนี้ในการศึกษาจะแบ่งการสัมภาษณ์ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1) การสัมภาษณ์โดยทั่วไป (general interview) ซึ่งจะทำการเก็บข้อมูลจาก พ่อค้าแม่ค้าและผู้คนที่อาศัยอยู่ในตลาด ในประเด็นที่มีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำทั้ง 25 แห่งในภาพรวม เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปเสริมกับข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร รายงาน และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ซึ่งแนวทางในการสัมภาษณ์จะเป็นการพูดคุยอาศัยคำถามปลายเปิด (open-ended question) และยังเปิดโอกาสให้แก่ผู้ให้ข้อมูลได้เสนอประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องนอกเหนือไปจากประเด็นคำถามที่วางไว้ ซึ่งประเด็นคำถามหลักในการสัมภาษณ์จะแนวโครงสร้างคำถามหลักเกี่ยวกับสถานการณ์พื้นที่ และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ ที่เกี่ยวข้องกับการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ แต่ยังคงเป็นประเด็นกว้างๆ มากกว่าการเจาะลึกถึงรายละเอียด ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจเบื้องต้นถึงตลาดชุมชนริมน้ำทั้ง 25 แห่ง ดังนี้

- สภาพทั่วไปและความเป็นมาในด้านต่างๆ ของตลาดชุมชนริมน้ำ ได้แก่ ช่วงเวลาเกิด สภาพพื้นที่ ตำแหน่งที่ตั้ง การสัญจร การตั้งถิ่นฐานของชุมชน กิจกรรมการค้าและบริการต่างๆ รวมถึงความแตกต่างของสภาพโดยรวมของตลาดชุมชนริมน้ำแต่ละแห่งเปรียบเทียบกับอดีตกับปัจจุบัน

2) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-dept interview) โดยเน้นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก หรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant) โดยกำหนดลักษณะของผู้ให้สัมภาษณ์ คือ ผู้กระทำหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเกิดและการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ศึกษา โดยสัมภาษณ์ผู้สูงอายุ พ่อค้าแม่ค้า หรือหรือผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ รวมถึงผู้มีบทบาทสำคัญ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการพัฒนาตลาดเจ้าของที่ดิน/ เจ้าของตลาด ฯลฯ สำหรับการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักในเบื้องต้นเป็นการระบุอย่างกว้างๆ เนื่องจากในการสัมภาษณ์อาจทำให้ได้ข้อมูลใหม่ถึงผู้ที่สามารถให้ข้อมูลรายต่อๆ ไปได้ใน

เวลาเดียวกัน เป็นประโยชน์ต่อการหาข้อมูลที่สะดวกขึ้น ทั้งนี้กระบวนการสัมภาษณ์จะทำไปจนกว่าข้อมูลที่ได้เริ่มมีลักษณะที่ซ้ำๆ กัน ทำให้สามารถได้ข้อสรุปจากประเด็นการสัมภาษณ์ กระบวนการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ก็ถือเป็นอันยุติ ซึ่งแนวทางในการสัมภาษณ์จะเป็นการพูดคุยอาศัยคำถามปลายเปิด (open-ended question) และยังเปิดโอกาสให้แก่ผู้ให้ข้อมูลได้เสนอประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องนอกเหนือไปจากประเด็นคำถามที่วางไว้ ซึ่งประเด็นคำถามหลักในการสัมภาษณ์จะมีความเกี่ยวข้องกับสถานการณ์พื้นที่ และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ ที่เกี่ยวกับการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ ดังนี้

- พัฒนาการและสภาพทั่วไปของตลาดชุมชนริมน้ำ ได้แก่ สภาพพื้นที่ การเลือกที่ตั้ง การตั้งถิ่นฐานของชุมชน การสัญจร ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ ผู้กระทำ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับผู้กระทำ ความหลากหลายของประเภทกิจกรรมการค้าและบริการในตลาดชุมชนริมน้ำ และสภาพปัจจุบันของตลาดชุมชนริมน้ำในด้านต่างๆ

- การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของตลาดชุมชนริมน้ำประเภทต่างๆ ได้แก่ ที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำ การตั้งถิ่นฐานของชุมชน การสัญจร ผู้กระทำที่เกี่ยวข้องกับตลาดชุมชนริมน้ำ ปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มผู้กระทำ ประเภทและชนิดสินค้าและบริการของตลาดชุมชนริมน้ำ การใช้พื้นที่ในการประกอบกิจกรรม ช่วงเวลาประกอบกิจกรรมการค้าและบริการ การส่งเสริมการฟื้นฟูและการท่องเที่ยวตลาดชุมชนริมน้ำเก่า รวมถึงเงื่อนไขหรือปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของตลาดชุมชนริมน้ำที่ทำให้สามารถอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน

3.3.4 การใช้แบบสอบถาม (questionnaire) เป็นการได้มาซึ่งรายละเอียดของข้อมูลลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำโดยตรง รวมถึงประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างสถานการณ์พื้นที่กับสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำประเภทต่างๆ ในปัจจุบัน ได้แก่ ลักษณะทางสังคมของพ่อค้าแม่ค้าและผู้อยู่อาศัยในตลาด กลุ่มลูกค้าส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับตลาดชุมชนริมน้ำประเภทต่างๆ ในปัจจุบัน กิจกรรมการค้าและบริการในตลาด และกิจกรรมอื่นๆ นอกเหนือจากการค้าขายในตลาดชุมชนริมน้ำ ดังนี้

- ข้อมูลพื้นฐานของพ่อค้าแม่ค้าในตลาดชุมชนริมน้ำ พื้นฐานสังคมเศรษฐกิจ ได้แก่ เชื้อชาติ ระยะเวลาที่ประกอบกิจกรรมการค้าและบริการ และกลุ่มผู้ทำการค้าขาย

- ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมการค้าและบริการในตลาดชุมชนริมน้ำ ประเภทกิจกรรมการค้าและบริการ รูปแบบกิจกรรมการค้าและบริการ ช่วงเวลาในการประกอบกิจกรรม กลุ่มลูกค้าที่มาใช้บริการ ช่วงเวลาที่เข้ามาใช้บริการ และความถี่ในการเข้ามาใช้บริการ

- ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมอื่นๆ นอกเหนือจากการค้าและบริการในตลาดชุมชนริมน้ำ ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันในตลาดชุมชนริมน้ำ การรวมกลุ่มหรือการมีส่วนร่วมของผู้กระทำกลุ่มต่างๆ และแนวโน้มการสืบทอดกิจกรรมการค้าและบริการในตลาดชุมชนริมน้ำ รวมถึงความคิดเห็นที่มีต่อการฟื้นฟูของตลาดชุมชนริมน้ำ

3.4 วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาเพื่ออธิบายกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน อาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิด้วยเทคนิคและวิธีการต่าง ๆ ดังนี้

1) **เทคนิคการวิเคราะห์พื้นฐานพื้นที่** ตามแนวคิดพื้นฐานวิทยาเมือง ศึกษาวิเคราะห์ระดับพื้นที่รวมของพื้นที่ลุ่มน้ำท่าจีน เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างเชิงพื้นฐาน และพื้นฐานศูนย์กลางของตลาดชุมชนริมน้ำ ด้วยการใช้แบบจำลองโครงสร้างเชิงพื้นฐาน (configurational model) ของชุดโปรแกรม สเปนซ์ ซินแทกซ์ (Space Syntax) อาศัยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS: Geo Informations System) ในการสร้างแผนที่แกนเขี้ยว (axial map) โดยการเขียนเส้นแกนเขี้ยว (axial line) ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างเชิงพื้นฐานกับระดับความนิยมในการสัญจร ซึ่งแบ่งพื้นที่สาธารณะของเมืองออกเป็นหน่วยพื้นที่ย่อย (convex space) ด้วยการเขียนแทนด้วยเส้นตรงที่ยาวที่สุดและมีจำนวนน้อยที่สุดในแต่ละพื้นที่ย่อย เป็นการวิเคราะห์ด้วยระบบสถิติผ่านผังเส้นแกนเขี้ยวของระบบโครงข่ายทั้งหมด และทำการประมวลผลทางคณิตศาสตร์เพื่อหาค่าศักยภาพการเข้าถึง (integration value) ของเส้นแกนเขี้ยวแต่ละเส้นคำนวณด้วยสูตร

$$RA = 2(MD-1)/k-2$$

RA : ค่าศักยภาพในการเข้าถึง (relative asymmetry)

MD : ความลึกเฉลี่ยของเส้นแกนเขี้ยว (mean depth)

k : จำนวนเส้นแกนเขี้ยวทั้งหมดในระบบโครงข่าย (number of spaces in the system)

การประมวลผลทางคณิตศาสตร์เพื่อหาค่าศักยภาพในการเข้าถึง (RA) แล้วจึงนำมาจัดลำดับ (range) จากค่ามากไปหาน้อยแสดงด้วยวรรณะสีรุ้งจาก แดง ส้ม เหลือง เขียว ฟ้า และน้ำเงิน ได้แผนที่วิเคราะห์โครงสร้างเชิงพื้นฐานของเส้นสี่ต่างๆ ที่แสดงค่าศักยภาพการเข้าถึงของเส้นแกนเขี้ยวทั้งหมด เส้นทางที่มีค่าศักยภาพการเข้าถึงสูง มีแนวโน้มที่จะถูกสัญจรผ่านมาก หรือเป็นเส้นทางที่มีความสัมพันธ์กับเส้นอื่นๆ ในระบบมาก จะถูกแสดงออกมาเป็นเส้นสีแดง ไปจนถึงกลุ่มของเส้นที่มีค่าศักยภาพการเข้าถึงต่ำ จะถูกแสดงออกมาเป็นเส้นสีน้ำเงิน หรือเป็นเส้นทางที่มีความสัมพันธ์กับระบบน้อยที่สุด ทั้งนี้แผนที่การวิเคราะห์โครงสร้างเชิงพื้นฐานของโครงข่าย

สามารถทำได้ 3 ระดับ คือ ระดับที่ 1 ศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมือง (global integration value) เป็นการคำนวณค่าเฉลี่ยความลึกของเส้นทางใดเส้นทางหนึ่งจากเส้นทางทั้งหมดในเมือง ระดับที่ 2 ศักยภาพการเข้าถึงในระดับย่าน (local integration value) เป็นการคำนวณหาค่าเฉลี่ยความลึก ของเส้นทางใดเส้นทางหนึ่งจากเส้นทางอื่นๆ ถัดไปทุก 2 เลี้ยว และระดับที่ 3 ศักยภาพการเข้าถึงในระดับตัวเอง (connectivity integration value) หรือค่าความเชื่อมต่อของโครงข่ายการสัญจรในระดับย่านว่ามีจำนวนเส้นที่อยู่ถัดไปหนึ่งเลี้ยวของเส้นทางใดเส้นทางหนึ่งเป็นจำนวนทั้งหมดกี่เส้น

โดยในการศึกษาครั้งนี้จะใช้ชุดโปรแกรม สเปซ ซินแทกซ์ (Space Syntax) เป็นเครื่องมือวิเคราะห์โครงสร้างเชิงสัญญาณที่แสดงถึงลักษณะศูนย์กลางของตลาดชุมชนริมน้ำที่เชื่อมโยงกับระดับการสัญจรบนโครงข่ายการสัญจรทั้งทางน้ำและทางบก โดยศึกษาความสัมพันธ์ในระดับพื้นที่รวมหรือลุ่มน้ำท่าจีน เพื่อแสดงถึงศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่และความเชื่อมโยงทางการค้าของตลาดชุมชนริมน้ำในระดับลุ่มน้ำ และความสัมพันธ์ระดับพื้นที่เฉพาะหรือตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษาและบริเวณโดยรอบ เพื่อแสดงศักยภาพการเข้าถึงและความเชื่อมโยงทางการค้าของตลาดชุมชนริมน้ำกับท้องถิ่นที่อยู่ในขอบข่ายการให้บริการ ซึ่งการศึกษาศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ตลาดชุมชนริมน้ำในครั้งนี้จะพิจารณาจากการวิเคราะห์โครงสร้างเชิงสัญญาณของการสัญจรทางน้ำและทางบกในแต่ละช่วงเวลา กำหนดขอบเขตของการสร้างแผนที่แอ็กเซียล จากการเขียนเส้นที่มีลำดับศักดิ์เดียวกัน คือ เส้นทางสัญจรหลักและรองเท่านั้น

2) **เทคนิคการซ้อนทับแผนที่ (overlay mapping)** นอกเหนือจากเทคนิคการวิเคราะห์โครงสร้างเชิงสัญญาณแล้ว การวิเคราะห์พื้นที่ยังเป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจพื้นที่ การสัมภาษณ์ และจากเอกสารทางวิชาการต่างๆ มาสร้างเป็นแผนที่ เพื่อใช้ในการอธิบายถึงความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงทางพื้นที่ระหว่างตัวแปรต่างๆ รวมถึงการนำข้อมูลแผนที่ต่างๆ มาสร้างเชื่อมโยงกัน ซึ่งอาศัยการซ้อนทับแผนที่ของชั้นข้อมูล (layer) ด้วยระบบภูมิศาสตร์สารสนเทศ (GIS: Geo Informatics System)

ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้จะใช้เทคนิคการซ้อนทับแผนที่ เพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของโครงข่ายการสัญจร ร่วมกับการวิเคราะห์ที่ตั้งต่างๆ เช่น ที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำ ชุมชน วัด ฯลฯ ที่สัมพันธ์กับระบบเครือข่ายลำน้ำ และซ้อนทับกับแผนที่วิเคราะห์โครงสร้างเชิงสัญญาณของการสัญจรที่แสดงถึงลักษณะสัญญาณศูนย์กลางที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา เพื่อประโยชน์ในการอธิบายเหตุผลของกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นร่วมกับข้อมูลลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมถ่ายทอดออกมาในเชิงพื้นที่เพื่อให้สามารถเข้าใจได้ง่ายขึ้น

3) **เทคนิคการวิเคราะห์โดยการแปลงภาพถ่ายทางอากาศ** เป็นการนำภาพถ่ายทางอากาศบริเวณพื้นที่ศึกษามาแปลตีความ เพื่อวิเคราะห์และเปรียบเทียบลักษณะการตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน โดยในการวิจัยครั้งนี้จะอาศัยเทคนิคการวิเคราะห์โดยการแปลงภาพถ่ายทางอากาศในการวิเคราะห์ระดับพื้นที่เฉพาะของตลาดชุมชนริมน้ำกรณศึกษาทั้ง 3 แห่งที่เลือกมาเป็นตัวแทนในการศึกษาเชิงลึกเท่านั้น

4) **เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา** (content analysis) เป็นการสรุปผลที่ได้จากข้อความ โดยการนำข้อมูลที่ได้มาจำแนกและจัดหมวดหมู่ออกให้เป็นระบบ และวิเคราะห์เพื่อหาข้อสรุปร่วมกันของเรื่องหรือประเด็นนั้นๆ แล้วจึงนำเสนอข้อค้นพบทั้งหมดในรูปแบบของการบรรยาย เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบกับตัวแปรที่ทำการศึกษาของตลาดชุมชนริมน้ำแต่ละประเภท

5) **เทคนิคการวิเคราะห์ทางสถิติ** (statistic analysis) ในการศึกษาวิเคราะห์ระดับพื้นที่เฉพาะ จากการใช้แบบสอบถามเพื่อสัมภาษณ์ผู้ทำการค้าขายและให้บริการในตลาดชุมชนริมน้ำประเภทต่างๆ ทำการแปรผลวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปสถิติทางสังคมศาสตร์ (SPSS : Statistical Package for Social Sciences) ใช้การวิเคราะห์การแจกแจงความถี่ ค่าสถิติร้อยละ และค่าเฉลี่ย ทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างของตลาดชุมชนริมน้ำแต่ละประเภท

3.5 ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้แบ่งการวิเคราะห์ถึงกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ 1) การวิเคราะห์กระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำในระดับพื้นที่รวม และ 2) การวิเคราะห์กระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำในระดับพื้นที่เฉพาะ โดยในแต่ละส่วนจะมีรายละเอียดของตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

3.5.1 การวิเคราะห์ตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนหรือระดับพื้นที่รวม

ในส่วนนี้เป็นการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลระดับพื้นที่รวม (global level) หรือภาพรวมของบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ประกอบด้วย การศึกษาและวิเคราะห์ถึงพัฒนาการและสภาพทั่วไปบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน เพื่อแบ่งช่วงเวลาในการศึกษากระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน และสรุปกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนระดับพื้นที่รวม นำมาสู่การแบ่งกลุ่มของตลาดชุมชนริมน้ำในปัจจุบัน แล้วจึงทำการคัดเลือกตลาดชุมชนริมน้ำตัวอย่าง เพื่อเป็นตัวแทนของตลาดชุมชนริมน้ำในการศึกษาเชิงลึกหรือชี้รายละเอียดระดับพื้นที่เฉพาะต่อไป โดยมีรายละเอียดของตัวแปรระดับพื้นที่รวม ดังนี้

3.5.1.1 **สัณฐานพื้นที่ (spatial configuration)** มีรายละเอียดของตัวแปร คือ

- 1) ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ได้แก่ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ตำแหน่งที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำ
- 2) โครงข่ายการสัญจรทางน้ำและทางบก ได้แก่ รูปแบบโครงข่ายกريد โครงสร้างเชิงสัณฐานพื้นที่ สัณฐานศูนย์กลางของตลาดชุมชนริมน้ำ ลักษณะและรูปแบบการสัญจรเพื่อการเข้าถึงตลาดชุมชนริมน้ำ
- 3) การตั้งถิ่นฐานของชุมชน ได้แก่ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำ การใช้ประโยชน์ที่ดิน

3.5.1.2 **ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ (socio-economic characteristics)** มี

รายละเอียดของตัวแปร คือ

- 1) ผู้กระทำ ได้แก่ ผู้มีส่วนร่วมหรือมีความเกี่ยวข้องต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ ทั้งผู้กระทำภายในและภายนอกพื้นที่ รวมถึงลักษณะความสัมพันธ์ และบทบาทหน้าที่ของกลุ่มผู้กระทำ
- 2) ระบบกิจกรรม ได้แก่ สภาพกิจกรรมการค้าและบริการในภาพรวมของพื้นที่ที่สัมพันธ์กับที่ตั้ง และสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทความสำคัญของพื้นที่ในแต่ละช่วงเวลา

ทั้งนี้ข้อมูลที่จะนำมาใช้ในการอธิบายและวิเคราะห์ในส่วนนี้ ประกอบด้วย ข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ อาศัยการรวบรวมข้อมูลจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เอกสารทางวิชาการต่างๆ ที่มีการบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา แผนที่ในแต่ละช่วงเวลาของกรมแผนที่ทหาร การวิเคราะห์โครงข่ายการสัญจรและการเข้าถึง ระบบภูมิสารสนเทศ วิเคราะห์ร่วมกับการซ้อนทับข้อมูลที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์โดยทั่วไป ซึ่งนำข้อมูลที่ได้มาเชื่อมโยง และเรียงลำดับเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น แล้วทำการแบ่งช่วงเวลาหรือยุคสมัยตามเหตุการณ์สำคัญหรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ศึกษาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน นำเสนอในรูปแบบของการบรรยาย แผนที่ และรูปภาพประกอบการอธิบาย รวมทั้งใช้เป็นข้อมูลประกอบการจัดกลุ่มพื้นที่และการคัดเลือกพื้นที่กรณีศึกษาที่จะเป็นตัวแทนในการศึกษาเชิงลึกหรือระดับพื้นที่เฉพาะ

3.5.2 **การวิเคราะห์ตลาดชุมชนริมน้ำระดับพื้นที่เฉพาะ**

ในส่วนนี้เป็นการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลระดับพื้นที่เฉพาะ (local level) เพื่อการศึกษาเชิงลึกถึงเงื่อนไขหรือปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ ที่ทำให้

ตลาดชุมชนริมน้ำบางแห่งสามารถคงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน และรายละเอียดในด้านต่างๆ ของพื้นที่กรณีศึกษาที่คัดเลือกมาเป็นตัวแทนในการศึกษา เพื่ออธิบายถึงรายละเอียดของกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำที่เลือกมาเป็นตัวแทนในการศึกษาว่ามีความเป็นอย่างไร รวมทั้งมีเงื่อนไขหรือปัจจัยอะไรที่มีผลต่อกระบวนการต่างๆ ที่เกิดขึ้นของตลาดชุมชนริมน้ำแต่ละแห่ง โดยมีตัวแปรเช่นเดียวกับการศึกษาวิเคราะห์ระดับพื้นที่รวมแต่มีรายละเอียดที่มากกว่า ดังนี้

3.5.2.1 ตัวแปรระดับพื้นที่เฉพาะของการสำรวจพื้นที่ เกี่ยวข้องกับประเด็นของสัญญาณพื้นที่กับลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ ได้แก่ การสำรวจสภาพทั่วไปของพื้นที่และอาคารเรือนแถวไม้ในตลาดที่มีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการค้าและบริการในรูปแบบต่างๆ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

- พื้นที่กิจกรรมการค้าและบริการของตลาดชุมชนริมน้ำ ได้แก่ การสำรวจลักษณะและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคาร ผังอาคาร รวมถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงต่างๆ
- การใช้ประโยชน์อาคารเรือนแถวไม้ของตลาดชุมชนริมน้ำ ได้แก่ การสำรวจหน้าที่การใช้สอยในอาคาร ประเภทกิจกรรมการค้าภายในอาคาร ที่แสดงชนิดของสินค้าและบริการต่างๆ ที่ปรากฏอยู่จริงในตลาด

3.5.2.2 ตัวแปรระดับพื้นที่เฉพาะของการสัมภาษณ์เชิงลึก เกี่ยวข้องกับประเด็นของปรากฏการณ์ และปัจจัยที่เกี่ยวข้องระหว่างสัญญาณพื้นที่กับลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในประเด็นที่มีความเกี่ยวข้องกับลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำ เพื่อนำมาวิเคราะห์เงื่อนไขของตลาดชุมชนริมน้ำประเภทต่างๆ ร่วมกับข้อมูลที่ได้มาด้วยวิธีการอื่น โดยมีรายละเอียด ดังนี้

- 1) การเกิดขึ้นของตลาดชุมชนริมน้ำ มีรายละเอียดของตัวแปร คือ
  - **สัญญาณพื้นที่** ได้แก่ สภาพพื้นที่ การเกิดที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำ การตั้งถิ่นฐานของชุมชน การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร เส้นทางสัญจรและโครงข่ายการเดินทางของตลาดชุมชนริมน้ำ และลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น
  - **ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ** เชื้อชาติ วิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม ผู้กระทำหรือผู้มีบทบาทต่อการเกิดของตลาดชุมชนริมน้ำ การปฏิสัมพันธ์ของผู้กระทำประเภทสินค้าและบริการของตลาดชุมชนริมน้ำ รูปแบบการแลกเปลี่ยนซื้อขายในตลาดชุมชนริมน้ำ ช่วงเวลาในการประกอบกิจกรรมการค้าและบริการ และการใช้พื้นที่ของตลาดชุมชน

2) การเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ มีรายละเอียดของตัวแปร คือ

- **สถานการณ์พื้นที่** เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตลาดชุมชนริมน้ำ ลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น การขยายตัวของตลาดชุมชนริมน้ำ การเปลี่ยนแปลงโครงข่าย การสัญจร การเปลี่ยนแปลงการใช้สอยอาคารของตลาดชุมชนริมน้ำ

- **ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ** การปรับตัวในวิถีชีวิตและปฏิสัมพันธ์ของผู้กระทำหรือกลุ่มผู้กระทำที่ทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำเกิดการเปลี่ยนแปลง บทบาทหน้าที่ของผู้กระทำ การเปลี่ยนแปลงประเภทของสินค้าและบริการ และการเปลี่ยนแปลงช่วงเวลาในการประกอบกิจกรรม และกลุ่มคนที่เข้ามาใช้บริการในตลาดชุมชนริมน้ำ

3.5.2.3 **ตัวแปรระดับพื้นที่เฉพาะของการใช้แบบสอบถาม** เป็นตัวแปรที่ใช้ในส่วนของการสอบถามในเชิงลึก เพื่อวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องระหว่างสถานการณ์พื้นที่กับลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในประเด็นที่มีความเกี่ยวข้องกับสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำ ทั้งยังเป็นการช่วยตรวจสอบและยืนยันความถูกต้องของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และการใช้แบบสอบถามเข้าด้วยกัน ร่วมกับข้อมูลที่ได้มาด้วยวิธีการอื่นๆ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

- **วิถีชีวิตและผู้กระทำ** เกี่ยวข้องกับข้อมูลพื้นฐานของพ่อค้าแม่ค้าและผู้ซื้อสินค้าในตลาดชุมชนริมน้ำ ได้แก่ เชื้อชาติ ระยะเวลาที่ประกอบกิจกรรมการค้าและบริการ กลุ่มผู้ทำการค้าขาย และกลุ่มลูกค้าที่มาใช้บริการ และแนวโน้มการสืบทอดกิจกรรมการค้าและบริการในตลาดชุมชนริมน้ำ

- **ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม** ได้แก่ ความสัมพันธ์พ่อค้าแม่ค้าในตลาดชุมชนริมน้ำ รูปแบบการรวมกลุ่มของผู้กระทำกลุ่มต่างๆ รวมถึงแนวโน้มการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟู

- **กิจกรรมการค้าและบริการในตลาดชุมชนริมน้ำ** ได้แก่ ประเภทกิจกรรมการค้าและบริการ รูปแบบกิจกรรมการค้าและบริการ ช่วงเวลาในการประกอบกิจกรรม ช่วงเวลาที่เข้ามาใช้บริการ และความถี่ในการเข้ามาใช้บริการในปัจจุบัน

3.5.3 สรุปตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้ ทั้งในระดับพื้นที่รวมและระดับพื้นที่เฉพาะจะมีความเกี่ยวข้องกับตัวแปรหลักของสถานการณ์พื้นที่และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ โดยรายละเอียดของตัวแปรของการศึกษาวิเคราะห์ในระดับพื้นที่รวม เป็นการวิเคราะห์จากเอกสารร่วมกับเทคนิควิธีวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพื้นที่จากแผนที่ ร่วมกับผลจากแบบจำลองโครงสร้างเชิงสถานการณ์ของพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำท่าจีน และร่วมกับเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาจากแบบสัมภาษณ์โดยทั่วไป สำหรับ

การวิเคราะห์ในระดับพื้นที่เฉพาะ เป็นการวิเคราะห์จากเอกสารร่วมกับเทคนิควิธีวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพื้นที่จากแผนที่ ร่วมกับผลจากแบบจำลองโครงสร้างเชิงสัณฐานของตลาดชุมชนริมน้ำกรณศึกษา ร่วมกับเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาจากแบบสัมภาษณ์เชิงลึก และร่วมกับเทคนิคการวิเคราะห์ทางสถิติจากแบบสอบถามของตัวแปรของตลาดชุมชนริมน้ำที่เป็นกรณศึกษา โดยสามารถสรุปตัวแปรและวิธีการได้มาของที่ใช้ในการศึกษาได้ ดังนี้ (ตารางที่ 3.1)

ตารางที่ 3.1 สรุปรายละเอียดตัวแปรแต่ละระดับและวิธีการได้มาของข้อมูลวิจัย

ปัจจัยและตัวแปร	ระดับการศึกษาวิเคราะห์ และวิธีการได้มาของข้อมูล				
	G	L1	L2	L3	L4
สัณฐานพื้นที่					
1) ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์					
- ลักษณะทางภูมิศาสตร์	/				
- ตำแหน่งที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำ	/		/		
- สภาพพื้นที่			/	/	
- การเกิดและการเปลี่ยนแปลงที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำ			/	/	
2) โครงข่ายการสัญจร					
- รูปแบบโครงข่ายกริด	/				
- โครงสร้างเชิงสัณฐานพื้นที่และการเปลี่ยนแปลง	/	/	/		
- สัณฐานศูนย์กลางของตลาดชุมชนริมน้ำและการเปลี่ยนแปลง	/	/	/		
- ลักษณะและรูปแบบการสัญจรเพื่อการเข้าถึงตลาดชุมชนริมน้ำและการเปลี่ยนแปลง			/	/	/
3) การตั้งถิ่นฐานของชุมชน					
- การตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำ และการขยายตัวของชุมชน	/		/	/	
- การใช้ประโยชน์ที่ดินและการเปลี่ยนแปลง	/		/	/	
- รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารและการเปลี่ยนแปลง			/	/	
- การใช้ประโยชน์อาคารหรือหน้าที่การใช้สอยอาคารและการเปลี่ยนแปลง			/	/	
ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ					
1) ผู้กระทำ					
- การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของวิถีชีวิต				/	
- กลุ่มคนที่มีส่วนทำให้เกิดตลาดชุมชนริมน้ำเกิดหรือเปลี่ยนแปลง (ทั้งคนภายในและภายนอกพื้นที่)	/			/	/
- รูปแบบการรวมกลุ่มของผู้กระทำ	/			/	/
- บทบาทหน้าที่ของผู้กระทำ				/	
- กิจกรรมอื่นๆ ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับตลาดชุมชนริมน้ำ	/			/	

ปัจจัยและตัวแปร	ระดับการศึกษาวิเคราะห์ และวิธีการได้มาของข้อมูล				
	G	L1	L2	L3	L4
3) ระบบกิจกรรม					
- กลุ่มคนที่เข้ามาใช้บริการในตลาดชุมชนริมน้ำ	/			/	/
- สภาพกิจกรรมการค้าและบริการ	/			/	
- บทบาทและความสำคัญของพื้นที่ และการเปลี่ยนแปลง	/			/	
- ความหลากหลายของประเภทกิจกรรมการค้าและบริการ และการเปลี่ยนแปลง	/		/	/	/
- ช่วงเวลาในการประกอบกิจกรรมการค้าและบริการ และการเปลี่ยนแปลง				/	/
- ความถี่ในการเข้ามาใช้บริการในปัจจุบัน					/

ที่มา : ผู้วิจัย, 2554

หมายเหตุ: G : การศึกษาระดับพื้นที่รวม (global level) หรือระดับลุ่มน้ำท่าจีน โดยการวิเคราะห์เอกสารร่วมกับการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพื้นที่จากแผนที่ ร่วมกับผลจากแบบจำลองโครงสร้างเชิงสัณฐาน และร่วมกับเทคนิควิเคราะห์เนื้อหาจากแบบสัมภาษณ์โดยทั่วไป

L : การศึกษาวิเคราะห์ระดับพื้นที่เฉพาะ (local level) หรือตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา โดยการวิเคราะห์เอกสารร่วมกับเทคนิควิเคราะห์ต่างๆ ดังนี้

L1 : ระดับพื้นที่เฉพาะโดยการวิเคราะห์โครงสร้างเชิงสัณฐาน

L2 : ระดับพื้นที่เฉพาะโดยการสำรวจพื้นที่

L3 : ระดับพื้นที่เฉพาะโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก

L4 : ระดับพื้นที่เฉพาะโดยการใช้แบบสอบถาม

3.6 การแบ่งกลุ่มและการคัดเลือกพื้นที่กรณีศึกษา

เนื่องจากตลาดชุมชนริมน้ำที่ทำการศึกษาในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนมีจำนวน 25 แห่ง ด้วยเหตุนี้ในการศึกษาเชิงลึก จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการแบ่งกลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำทั้ง 25 แห่ง แล้วทำการคัดเลือกตลาดชุมชนริมน้ำบางแห่งเพื่อเป็นพื้นที่กรณีศึกษา (case study) เพื่อเป็นตัวอย่างหรือตัวแทนของตลาดชุมชนริมน้ำแต่ละกลุ่มในการศึกษาเชิงลึก หรือการศึกษาถึงรายละเอียดของตลาดชุมชนริมน้ำแต่ละแห่งที่เลือกมาเป็นตัวแทน ผลจากการวิเคราะห์ระดับพื้นที่รวมของกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ภายใต้เงื่อนไขของสัณฐานพื้นที่ และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ ด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร ร่วมกับ

เทคนิคการวิเคราะห์เชิงพื้นที่ในรูปแบบต่างๆ นำมาสู่อุปสรรคถึงเงื่อนไขหรือปัจจัยที่มีผลต่อกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำในแต่ละช่วงเวลาที่ผ่านมา และยังทำให้สามารถแบ่งตลาดชุมชนริมน้ำออกเป็นกลุ่มต่างๆ ได้ เป็น 4 กลุ่มใหญ่ (ดังรายละเอียดในบทที่ 4 ข้อ 4.3.1) แต่เมื่อนำมาพิจารณาตามกรอบของสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทำให้เหลือกลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำที่จะทำการศึกษาเชิงลึกเพียง 3 กลุ่ม (รายละเอียดดังในบทที่ 4 ข้อ 4.3.2) ดังนี้ (แผนภูมิที่ 3.2)

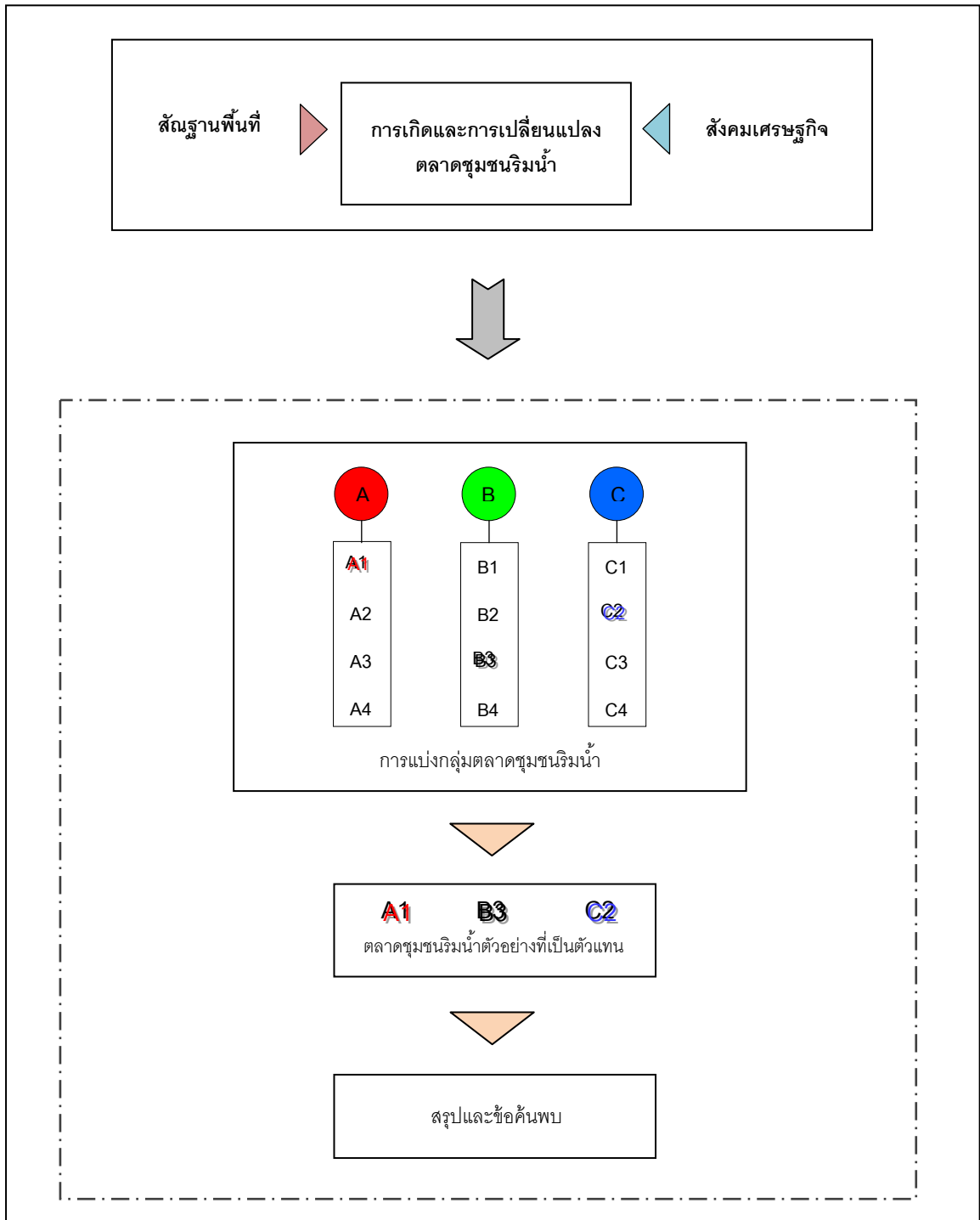
- 1) กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูงแต่มีสภาพที่ชบเซา (ตลาดชุมชนริมน้ำเดิมคงอยู่แต่มีสภาพที่ชบเซา)
- 2) กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูงแต่ตลาดสิ้นสุดลงหรือเลิกให้บริการ (ตลาดชุมชนริมน้ำที่สิ้นสุดหรือเลิกให้บริการ)
- 3) กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูงและได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ (ตลาดชุมชนริมน้ำที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่)

ทั้งนี้การคัดเลือกตลาดชุมชนริมน้ำตัวอย่าง เพื่อเป็นตัวแทนในการศึกษาเชิงลึก หรือชั้นรายละเอียดนั้น จำเป็นต้องคัดเลือกตลาดชุมชนริมน้ำที่สามารถเป็นตัวแทนการอธิบายภาพรวมของปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นของตลาดชุมชนริมน้ำแต่ละกลุ่มที่ได้มีการแบ่งกลุ่มไว้ โดยพิจารณาจากความเหมาะสมในเรื่องความพร้อมของข้อมูล และความร่วมมือของผู้ให้สัมภาษณ์เป็นสำคัญ ซึ่งจะทำการคัดเลือกมากลุ่มละ 1 ตัวอย่าง รวมทั้งหมด 3 ตัวอย่างเป็นกรณีศึกษา

3.7 การคัดเลือกประชากรกลุ่มตัวอย่าง

การศึกษาคั้งนี้ มีเกณฑ์การเลือกขนาดกลุ่มประชากรตัวอย่างในตลาดชุมชนริมน้ำ (sample size) ในการศึกษาวิเคราะห์ในระดับพื้นที่เฉพาะ โดยใช้เทคนิคการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) ซึ่งเป็นการสุ่มตัวอย่างโดยใช้ดุลพินิจของผู้วิจัยว่า กลุ่มตัวอย่างที่เลือกมานี้ต้องเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และเป็นไปตามความเหมาะสม โดยมีรายละเอียด ดังนี้ (ตารางที่ 3.2)

- 1) **กลุ่มประชากรเป้าหมายของการสัมภาษณ์โดยทั่วไป** โดยกลุ่มประชากรเป้าหมายคือ พ่อแม่ค้าผู้ประกอบกิจการการค้าและบริการในตลาดชุมชนริมน้ำ และผู้ที่อยู่อาศัยในตลาดชุมชนริมน้ำ

แผนภูมิที่ 3.2 การแบ่งกลุ่มและการคัดเลือกตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา
ที่มา: จากการวิเคราะห์โดยผู้วิจัย

2) **กลุ่มประชากรเป้าหมายที่เป็นตัวแทนในการสัมภาษณ์เชิงลึก** ทำหน้าที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลักหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant) โดยกลุ่มประชากรเป้าหมายในการสัมภาษณ์คือ ผู้สูงอายุในพื้นที่ที่ทราบความเป็นมาของตลาดชุมชนริมน้ำ โดยเฉพาะผู้ที่ทำการค้าขายหรืออยู่อาศัยในพื้นที่มานานกว่า 50 ปี รวมถึงผู้มีบทบาทสำคัญหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับตลาดชุมชนริมน้ำ ได้แก่ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการพัฒนาตลาด เจ้าของที่ดิน ฯลฯ

3) **กลุ่มประชากรเป้าหมายที่เป็นตัวแทนในการสอบถาม** โดยกลุ่มประชากรเป้าหมายของพ่อค้าแม่ค้าในตลาดชุมชนริมน้ำหรือผู้อยู่อาศัยในตลาดชุมชนริมน้ำ วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างประชากรในการใช้แบบสอบถามที่ต่อเนื่องมาจากวิธีการได้มาซึ่งข้อมูลวิจัยข้างต้นจนเหลือประเด็นที่ต้องการสอบถามเพิ่มเติม รวมถึงตรวจสอบและยืนยันความถูกต้องของข้อมูล

ตารางที่ 3.2 สรุปกลุ่มประชากรเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ระดับพื้นที่เฉพาะ

กลุ่มประชากรเป้าหมาย	จำนวนประชากรเป้าหมาย
1) กลุ่มประชากรเป้าหมายที่เป็นตัวแทนในการสัมภาษณ์ทั่วไป	
- พ่อค้าแม่ค้าในตลาด - ผู้อยู่อาศัยในตลาด	- ตลาดชุมชนริมน้ำ 25 แห่ง ตลาดละประมาณ 10 คน (อ้างอิงการเลือกขนาดกลุ่มตัวอย่างของ Krejcie และ Morgan พิจารณาจากจำนวนประชากรตั้งแต่ 10 หน่วยขึ้นไป ที่ระดับนัยสำคัญ 0.5)
2) กลุ่มประชากรเป้าหมายที่เป็นตัวแทนในการสัมภาษณ์เชิงลึก	
- ผู้สูงอายุ - พ่อค้าแม่ค้าหรือผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ - ผู้มีบทบาทสำคัญ (ผู้นำชุมชน คณะกรรมการพัฒนาตลาด เจ้าของที่ดิน/ เจ้าของตลาด)	- ตลาดเก่าห้อง จำนวน 20 คนขึ้นไป - ตลาดบ้านกว้าง จำนวน 20 คนขึ้นไป - ตลาดสามชุก จำนวน 20 คนขึ้นไป (อ้างอิงการเลือกขนาดกลุ่มตัวอย่างของ Krejcie และ Morgan พิจารณาจากจำนวนประชากรตั้งแต่ 10 หน่วยขึ้นไป ที่ระดับนัยสำคัญ 0.5)
3) กลุ่มประชากรเป้าหมายของการใช้แบบสอบถาม*	
- พ่อค้าแม่ค้าในตลาดชุมชนริมน้ำหรือผู้อยู่อาศัยในตลาดชุมชนริมน้ำ	- ตลาดเก่าห้อง จำนวน 145 คน - ตลาดบ้านกว้าง จำนวน 83 คน - ตลาดสามชุก จำนวน 169 คน

ที่มา: ผู้วิจัย

หมายเหตุ: * จำนวนประชากรเป้าหมายของแบบสอบถาม อาศัยการใช้จำนวนอาคารเรือนแถวของตลาดแทนตัวอย่างของจำนวนประชากรในพื้นที่ แล้วนำจำนวนที่ได้มาเทียบกับตารางสำหรับพิจารณาขนาดของกลุ่มตัวอย่าง ของ Krejcie and Morgan (1970)

กระบวนการศึกษาวิเคราะห์ระดับพื้นที่รวมและพื้นที่เฉพาะ ทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณนำมาประมวลผลร่วมกันในขั้นตอนสุดท้ายเพื่อวิเคราะห์และเชื่อมโยงข้อมูลที่ได้จากผลการวิจัยทั้งหมด สรุปเงื่อนไขหรือปัจจัยของสัจฐานพื้นที่ และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจพิจารณาจากเหตุและการส่งผลต่อกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ และอธิบายสรุปปรากฏการณ์อย่างมีเหตุผลของกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน

บทที่ 4

กระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำระดับพื้นที่รวม

การศึกษาระบบการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำระดับพื้นที่รวม (global level) หรือบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน โดยจะแบ่งเนื้อหาเป็นการอธิบายถึงพัฒนาการและสภาพทั่วไปของบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน พัฒนาการของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนหรือระดับพื้นที่รวม การวิเคราะห์เงื่อนไขหรือปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในแต่ละช่วงเวลา การแบ่งกลุ่มและการคัดเลือกตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา ซึ่งมีรายละเอียดของเนื้อหาในแต่ละส่วน ดังนี้

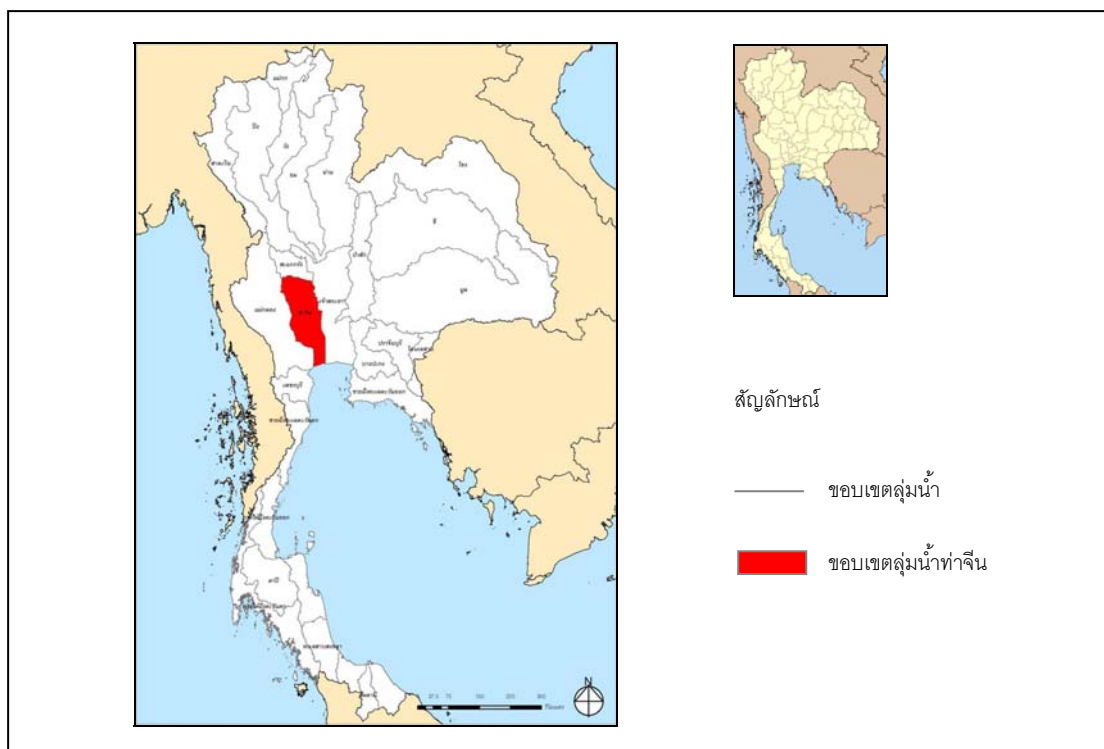
4.1 พัฒนาการและสภาพทั่วไปของบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน

การศึกษาในส่วนนี้จะเป็นการอธิบายถึงสภาพทั่วไปและพัฒนาการของบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ทั้งนี้เพื่อสร้างความเข้าใจและทำให้เห็นภาพรวมเบื้องต้นในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา ได้แก่ ความเป็นมาของลุ่มน้ำท่าจีน และสภาพทั่วไปของบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนตั้งแต่อดีต โดยเฉพาะหลังการทำสนธิสัญญาบาวริงใน พ.ศ.2398 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีเนื้อหาและรายละเอียดที่สำคัญ ดังนี้

4.1.1 ความเป็นมาของลุ่มน้ำท่าจีน

ประเทศไทยประกอบไปด้วยลุ่มน้ำทั้งหมด 25 ลุ่มน้ำ (แผนที่ 4.1) โดยลุ่มน้ำท่าจีนถือเป็นพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติของที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่างประเทศไทย ตั้งอยู่ระหว่างลุ่มน้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำแม่กลอง ขอบเขตของลุ่มน้ำท่าจีนจึงมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มยาวรีตามลำแม่น้ำท่าจีน ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของจังหวัดชัยนาท จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดนครปฐม และจังหวัดสมุทรสาคร นอกจากนี้ลุ่มน้ำท่าจีนยังประกอบด้วยแหล่งน้ำ และคลองสาขามากมาย จึงอุดมสมบูรณ์เหมาะต่อการทำเกษตรกรรมและการตั้งถิ่นฐาน ลุ่มน้ำท่าจีนมีอาณาเขตติดต่อกับชุมชนใกล้เคียงอื่นๆ ในอีกหลายจังหวัดโดยรอบ เช่น จังหวัดอุทัยธานี จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดอ่างทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดปทุมธานี จังหวัดนนทบุรี จังหวัดราชบุรี และจังหวัดกาญจนบุรี อีกทั้งลุ่มน้ำท่าจีนยังอยู่ใกล้กับกรุงเทพมหานคร และมีทางออกทะเลที่บริเวณอ่าวไทย จึงเป็นสิ่งดึงดูดให้ผู้คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานกันมาก ส่งผลให้เกิดการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชุมชนในลุ่มน้ำท่าจีน และชุมชนใกล้เคียง โดยอาศัยเส้นทางตามลำแม่น้ำท่าจีนและลำคลองต่างๆ เป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญเพื่อการติดต่อค้าขายทั้งภายในและภายนอกลุ่มน้ำ

ส่งผลต่อการพัฒนาวัฒนธรรมท้องถิ่นบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยทวารวดี อยุธยา และรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนที่อยู่ใกล้กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจและการเมือง เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ส่วนกลางย่อมส่งผลกระทบต่อ บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนด้วย เพราะอำนาจรัฐย่อมเข้าควบคุมเพื่อตั้งผลประโยชน์เศรษฐกิจท้องถิ่นได้ ใกล้ชิด ดังเช่นในช่วงหลังจากที่ไทยทำสนธิสัญญาบาวริง พ.ศ.2398 มีผลให้ไทยต้องยกเลิกระบบผูกขาดการค้า โดยเปิดเป็นการค้าเสรี เกิดการขยายตัวทางการค้า โดยเฉพาะข้าวกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญในระยะเวลาต่อมา

แผนที่ 4.1 ลุ่มน้ำในประเทศไทย

ที่มา : กรมพัฒนาที่ดิน และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

การทำสนธิสัญญาบาวริงระหว่างไทยกับอังกฤษ พ.ศ.2398 ปลายสมัยรัชกาลที่ 4 มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆ ทางเศรษฐกิจจากลักษณะการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองมาเป็นการผลิตเพื่อการค้าและส่งออก โดยเฉพาะการผลิตข้าว ต่อมาในปลายรัชกาลที่ 4 และในรัชกาลที่ 5 ข้าวกลายเป็นสินค้าส่งออกเสรี และจากความต้องการข้าวของประเทศอาณานิคมของตะวันตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีจำนวนมาก ราคาข้าวจึงพุ่งขึ้น (จากเดิม พ.ศ.2398 ราคาเกวียนละ 12 บาท แต่ใน พ.ศ.2403 กลับขึ้นเป็นเกวียนละ 18-20 บาท) ทำให้เกิดการจูงใจให้เกิดการขยายตัวด้านการเพาะปลูกข้าวไปทั่วบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ส่งผลทำให้มีผู้คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและเกิดการขยายชุมชนบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน นอกจากนี้การขยายตัวทางการค้าภายในทำให้พ่อค้าย่อยและ

พ่อค้าคนกลาง ได้แก่ ชาวจีนและชาวมอญเข้ามามีบทบาทต่อกิจกรรมการค้าขาย ชุมชนหลายแห่งได้พัฒนากลายเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสิ่งของ หรือเป็นร้านค้าขายสินค้าขึ้นตามริมแม่น้ำ หรือริมคลองที่เรียกว่า “ตลาด”

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) โปรดฯ ให้มีการขุดคลองเพื่อความสะดวกในการคมนาคม 4 คลอง ได้แก่ คลองเจดีย์บูชา (ขุด พ.ศ.2401) และคลองมหาสวัสดิ์ (ขุด พ.ศ.2403) คลองดำเนินสะดวก (ขุด พ.ศ.2409) และคลองภาษีเจริญ (ขุด พ.ศ.2410) เป็นการพัฒนาเพื่อส่งเสริมการคมนาคมและการค้า ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) โปรดฯ ให้เอกชนขุดคลองทางฝั่งตะวันออกตอนบนของแม่น้ำเจ้าพระยาจำนวนมาก เช่น คลองนราภิรมย์ (ขุดเมื่อ พ.ศ.2421-พ.ศ.2423 จากแม่น้ำสุพรรณเมืองนครชัยศรี เชื่อมคลองทวีวัฒนา) คลองพระราชทาน (ขุดเมื่อ พ.ศ.2433 จากทุ่งบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี ถึงทุ่งบางปลา บางภาษี เมืองนครชัยศรี) และคลองพระยาบรรลือ (ขุดเมื่อ พ.ศ.2435-พ.ศ.2442 เพื่อเชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีน) เป็นการขยายพื้นที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำท่าจีนไปจรดแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณนี้จะอยู่ในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีตอนล่าง (จากอำเภอเมืองลงมา) กับบริเวณจังหวัดนครปฐม และเป็นพื้นที่ราบเหมาะต่อการปลูกข้าว นอกจากนี้การขุดคลองหลายคลองในบริเวณตอนกลางและตอนล่างของกลุ่มน้ำท่าจีน ยังเป็นการดึงดูดการเข้ามาของคนจีนในฐานะแรงงานหรือกูดิจำนวนมาก คนจีนจึงเพิ่มขึ้นในกลุ่มน้ำท่าจีนในปลายสมัยรัชกาลที่ 4 และในรัชกาลที่ 5 ด้วย (สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์, 2554: 45-47) การขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าวมีมากขึ้นเนื่องข้าวมีราคาดีส่งผลให้กลุ่มคนต่างๆ อพยพเข้ามาสู่กลุ่มน้ำท่าจีนบริเวณเมืองสุพรรณบุรีและเมืองนครชัยศรี และมีการขยายชุมชนจากริมน้ำเข้าสู่ที่ลุ่มและที่ดอนตอนในของแม่น้ำท่าจีนมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 เช่น ในจังหวัดสุพรรณบุรีพื้นที่ตั้งแต่อำเภอเมืองลงมาเป็นเขตทำนาที่อุดมสมบูรณ์ มีชาวไทยและชาวลาวอาศัยอยู่เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นผู้คนที่เคยอาศัยอยู่อย่างเบาบางตามริมฝั่งแม่น้ำบริเวณกลุ่มน้ำท่าจีนจึงเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ หลังพ.ศ.2398 และขยายตัวสู่ตอนในของแม่น้ำในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6

การขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าวดังกล่าวส่งผลให้เกิดการขาดแคลนแรงงานซึ่งผูกติดอยู่กับระบบไพร่และทาส จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่รัชกาลที่ 5 โปรดฯ ให้เลิกทาส (เริ่มในพ.ศ.2417) และยกเลิกระบบไพร่ (พ.ศ.2448) ปลดปล่อยผู้คนให้เป็นอิสระ และเป็นกำลังสำคัญในการขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าว เมื่อโปรดฯ ให้เลิกทาสและเลิกไพร่จึงได้มีการปลดปล่อยผู้คนออกไปบุกเบิกหาพื้นที่ทำนา มีการถางป่าขยายชุมชนจากบริเวณริมแม่น้ำเข้าสู่พื้นที่ตอนในของกลุ่มน้ำ ฉะนั้นการเลิกทาสและยกเลิกระบบไพร่จึงเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่ส่งเสริมให้มีการขยายชุมชนในกลุ่มน้ำท่าจีน

มากขึ้น ทำให้มีผู้คนอพยพเข้ามาใหม่และเกิดการเพิ่มประชากรของกลุ่มต่างๆ ในลุ่มน้ำท่าจีน เช่น ชาวไทย ชาวลาว ชาวจีน ชาวมอญ ชาวญวน และชาวเขมร ส่วนใหญ่มักจะตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณ จังหวัดสุพรรณบุรี ลงมาถึงจังหวัดนครปฐม ส่วนจังหวัดสมุทรสาครนั้นยังคงมีผู้คนเบาบางเพราะ พื้นที่ดินเค็มไม่เหมาะในการทำเกษตรกรรม ส่วนบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนตอนบนตั้งแต่เหนืออำเภอ เมือง จังหวัดสุพรรณบุรีถึงตอนใต้จังหวัดชัยนาทนั้น ผู้คนอาศัยอยู่อย่างเบาบาง เนื่องจากเป็น พื้นที่สูง ทำนาไม่ค่อยได้ผล และลำน้ำท่าจีนตอนบนมักตื้นเขินในหน้าแล้ง ทำให้การคมนาคมขึ้น ล่องตอนบนจึงไม่ค่อยสะดวก จนกระทั่งในต้นสมัยรัชกาลที่ 6 โปรดฯ ให้ขุดประตูน้ำโพธิ์พระยาใน จังหวัดสุพรรณบุรี และในสมัยรัชกาลที่ 7 โปรดฯ สร้างประตูระบายน้ำโพธิ์พระยา และประตูน้ำที่ ปากคลองมะขามเฒ่าในจังหวัดชัยนาท จึงทำให้น้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาไหลเข้าแม่น้ำท่าจีน ตอนบน และทำให้แม่น้ำท่าจีนตอนบนมีน้ำตลอดปี ผู้คนจึงเข้ามาตั้งถิ่นฐานทางตอนเหนือของกลุ่ม น้ำท่าจีนเพิ่มมากขึ้น ซึ่งการดำรงอยู่ของประชากรในลุ่มน้ำท่าจีนยังคงมีลักษณะเป็นหมู่บ้านอยู่ เป็นกลุ่มๆ ต่างกลุ่มต่างก็ยังคงรักษาภาษาและวัฒนธรรมของตนไว้บ้าง โดยตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณ ริมแม่น้ำลำคลอง ปากคลองต่างๆ เพื่อใช้น้ำสำหรับทำการเกษตรกรรม (ทำนา ทำสวน ทำไร่ จับ ปลา เลี้ยงสัตว์ ปลูกผัก) และใช้เป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อ ทำให้ชุมชนริมน้ำหรือปากคลอง กลายเป็นชุมชนใหญ่ขึ้นหลายแห่งเพราะเป็นชุมทางและทางผ่านไปมาของชุมชนอื่นๆ ต่อมาชุม ทางหรือจุดศูนย์รวมจะพัฒนากลายเป็นศูนย์กลางคมนาคมจนกระทั่งกลายเป็นศูนย์กลาง แลกเปลี่ยนสินค้า คือ ตลาด ซึ่งในขณะนั้นตลาดจะมีเฉพาะอำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี และ จังหวัดนครปฐมที่นครชัยศรีเท่านั้น

ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ระบบคมนาคมขนส่งทางน้ำเกิดการเปลี่ยนแปลงด้วยการนำ เรือยนต์ หรือเรือดีดเครื่องยนต์มาใช้ในลุ่มน้ำต่างๆ ทั่วประเทศ การสัญจรและขนส่งทางน้ำจึง สะดวกและรวดเร็วขึ้นมาก และต่อมาใน พ.ศ.2485 มีการให้บริการของบริษัทสุพรรณขนส่งจำกัด เป็นเรือโดยสารประจำทางระหว่างจังหวัดสุพรรณบุรี-กรุงเทพฯ ซึ่งการให้บริการในระยะเริ่มแรกจะ เป็นเรือโดยสารชั้นเดียว ภายหลังเปลี่ยนเป็นเรือโดยสารสองชั้นที่มีขนาดใหญ่ขึ้น เส้นทางเดินเรือที่ สำคัญ 2 สาย คือ สายสุพรรณบุรี-ท่าเตียน และสายสุพรรณบุรี-จรัญฯ (ต่อรถไฟเข้ากรุงเทพฯ) โดยผูกขาดการให้บริการในเส้นทางนี้ ทั้งการโดยสาร และการขนส่งสินค้า ด้วยเรือโดยสารของ บริษัทสุพรรณขนส่งจำกัดที่สะดวกและรวดเร็วขึ้นมาก ทำให้ชุมชนริมน้ำหลายแห่งตามริมแม่น้ำ และลำคลองสำคัญเกิดการพัฒนาเป็นจุดศูนย์กลางสินค้าขึ้นลง หรือเป็นจุดแลกเปลี่ยนการค้า ขายเป็นตลาด หรือตลาดชุมชนริมน้ำไปทั่วบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน โดยเจ้าของและผู้สร้างตลาด มักจะเป็นชาวจีนที่มีฐานะร่ำรวย ในอดีตเคยเป็นพ่อค้า เจ้าภาษี หรือนายอากรมาก่อน ดังนั้น ตลาดจึงเป็นชุมชนใหญ่ที่มีชาวจีนตั้งบ้านเรือนร้านค้าเป็นส่วนใหญ่ ส่วนพื้นที่โดยรอบตลาดที่ห่าง

ออกไปจะเป็นที่อยู่ของกลุ่มคนต่างๆ ที่เดินทางไปมาค้าขายที่ตลาด สังคมวัฒนธรรมบริเวณตลาด จึงผสมผสานระหว่างไทยจีน ผู้คนอาศัยการสัญจรด้วยเรือโดยสารทั้งการเดินทางและการขนส่งสินค้า สามารถเชื่อมโยงระหว่างตลาดชุมชนริมน้ำทั้งในลุ่มน้ำท่าจีนและลุ่มน้ำอื่นๆ ส่งผลให้เกิดการขยายตัวทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมไปทั่วบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนอย่างต่อเนื่องมายาวนาน

หลังจาก พ.ศ.2500 เป็นต้นมา รัฐได้ตระหนักถึงการพัฒนาชุมชนทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมแบบตะวันตก จึงมีโครงการกำหนดแผนพัฒนาฯ ฉบับต่างๆ ที่ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมเป็นหลัก โดยมีงบประมาณในการสร้างถนนเข้าไปยังหมู่บ้านและชุมชนต่างๆ พร้อมทั้งการขยายไฟฟ้า การชลประทาน ตลอดจนสาธารณูปโภคอื่นๆ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางกายภาพเหล่านี้มีผลทำให้ทรัพยากรธรรมชาติที่เคยมีอยู่แปรสภาพไป ของป่ากำลังหมดไปหรือหายากเข้าทุกที การหากินจากธรรมชาติ เช่น หาปลา หาสัตว์ใหญ่สัตว์เล็ก ผักหญ้าต่างๆ กำลังหมดไปจนต้องอาศัยเงินในการซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคที่นายทุนท้องถิ่น นายทุนเมืองและนายทุนตะวันตกผลิตขึ้นและนำเข้าขาย เช่น วิทยุ ตู้เย็น โทรทัศน์ จักรยาน รถจักรยานยนต์ รถถีบ สารเคมี ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ และอาหารการกิน ผู้คนในหมู่บ้านถูกบีบคั้นให้ทำการผลิตเฉพาะอย่างและผลิตเพื่อขายในตลาด ชุมชนหมู่บ้านที่เคยเป็นอิสระด้วยพื้นฐานเศรษฐกิจพอเพียงชีพดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจในลักษณะชุมชนที่พึ่งพาตนเองได้จึงค่อยๆ หมดไป วัฒนธรรมประเพณีและระบบค่านิยมของชุมชนหมู่บ้านเริ่มสั่นคลอน อุตสาหกรรมในครัวเรือนค่อยๆ เลิกราสลายไป การพึ่งพาผลผลิตเกษตรกรรมไม่แน่นอน ทำให้เกิดภาวะหนี้สิน สภาพการไร้ที่ทำกินมากขึ้น การขยายที่นาและหาที่ทำกินใหม่นั้นยากขึ้น เพราะพื้นที่ว่างเปล่าให้จับจองมีน้อยลง ราคาที่ดินสูงขึ้นและความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติที่เคยมีถูกรุกทำลายอย่างรวดเร็วและกำลังหมดไป ถนนจึงเป็นเส้นทางและปัจจัยสำคัญที่ทำให้ระบบทุนนิยมจากภายนอกเริ่มเข้ามาในชุมชนบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจในลุ่มน้ำท่าจีน ชุมชนต่างๆ เริ่มอยู่ด้วยการพึ่งตนเองยากขึ้น ชุมชนตลาด ชุมชนริมน้ำ และบ้านเรือนริมน้ำที่อาศัยเส้นทางน้ำ หรือการคมนาคมทางน้ำเป็นหลักค่อยๆ ชบเซาลงและไม่คึกคัก บ้านเรือนผู้คน ชุมชน ตลาด และเมืองเริ่มย้ายและหันหน้าออกสู่ถนนแทน เท่ากับเป็นการเปิดตัวเองให้กว้างขึ้น และกำลังเผชิญกับภาวะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม เพราะการเข้ามาของทุนนิยมจากภายนอก

กล่าวโดยสรุปได้ว่า นับแต่มีการเปิดการค้าเสรีหลัง พ.ศ.2398 มีการขุดคลองในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 และมีการเลิกทาส-ไพร่ ในรัชกาลที่ 5 ส่งผลต่อการอพยพของกลุ่มคนต่างๆ เข้าสู่ลุ่มน้ำท่าจีน เกิดการขยายชุมชนอย่างเห็นได้ชัดว่าเกิดจากการขยายพื้นที่ปลูกข้าว โดยกลุ่มคนที่มีอยู่ก่อนแล้วในลุ่มน้ำ และจากการเพิ่มประชากรที่อพยพเข้าไปใหม่ รัฐส่งเสริมการ

พัฒนาด้านการคมนาคมด้วยการขุดคลองเพื่อการสัญจร ส่งผลต่อการขยายพื้นที่ทำนาในรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ทำให้เศรษฐกิจและสังคมบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนเริ่มขยายตัวอย่างช้าๆ แต่ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 มีการใช้เรือยนต์ หรือเรือติดเครื่องยนต์เป็นพาหนะ การสัญจรทางน้ำจึงสะดวกและรวดเร็วกว่าในอดีต การค้าขายขยายตัวมากขึ้นพัฒนาเป็นตลาดชุมชนริมน้ำขึ้นหลายแห่ง และจากการให้บริการทางน้ำของบริษัทสุพรรณชนสง จำกัด ใน พ.ศ.2485 โดยนำเรือโดยสารมาให้บริการทั้งการเดินทางและการขนส่งสินค้า ทำให้การสัญจรสะดวกและรวดเร็วขึ้นมาก ส่งผลให้กิจกรรมทางการค้าขายบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนเกิดโดยเฉพาะตลาดชุมชนริมน้ำเกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็ว และรุ่งเรืองต่อเนื่องมานานหลายสิบปีจวบจน พ.ศ.2500 มีการตัดถนนจำนวนมากเข้าไปตามชุมชนต่างๆ ทั่วบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ระบบทุนนิยมจากภายนอกจึงเริ่มเข้ามา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็วในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน

4.1.2 สภาพทั่วไปของบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน

การศึกษาสภาพทั่วไปของบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในส่วนนี้ มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ของลุ่มน้ำท่าจีน โครงข่ายการสัญจรบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน การตั้งถิ่นฐานของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน กลุ่มคนในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน และสิ่งดึงดูดทางการค้าและบริการบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

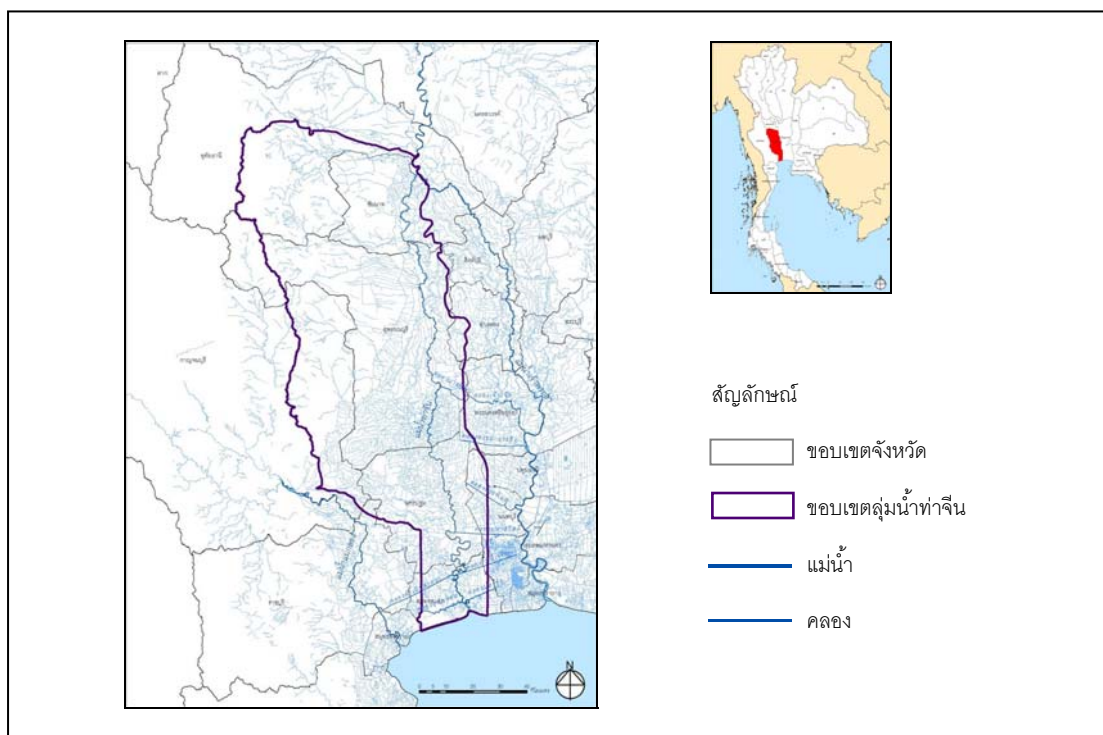
4.1.2.1 ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของลุ่มน้ำท่าจีน

การศึกษาลักษณะทางภูมิศาสตร์ของลุ่มน้ำท่าจีนจะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของที่ตั้ง ขนาด และอาณาเขตของลุ่มน้ำท่าจีนเป็นสำคัญ โดยมีเนื้อหาและรายละเอียด ดังนี้

1) ที่ตั้ง ขนาด และอาณาเขต

ที่ตั้งของลุ่มน้ำท่าจีนเป็นพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์ของที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย ตั้งอยู่ระหว่างกลางของแม่น้ำสายสำคัญสองสาย คือ แม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ทางทิศตะวันออก และแม่น้ำแม่กลองอยู่ทางทิศตะวันตก กล่าวคือ พื้นที่ของลุ่มน้ำท่าจีนส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มมีอาณาเขตติดต่อกับลุ่มน้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำแม่กลอง พื้นที่ของลุ่มน้ำทั้งสามมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มดินตะกอนทับถมริมฝั่งแม่น้ำ ภูมิประเทศไม่ค่อยมีความแตกต่างกันทางด้านระดับความสูงมากนัก บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนมีลักษณะเอียงลาดติดต่อกันจากด้านทิศตะวันตกไปทางทิศตะวันออกจนจรดแม่น้ำเจ้าพระยา ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของจังหวัดชัยนาท จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดนครปฐม และจังหวัดสมุทรสาคร ทั้งนี้เพื่อความเหมาะสมของเนื้อหาและความเข้าใจ ในงานวิจัยนี้จะแบ่งพื้นที่ของลุ่มน้ำท่าจีนออกเป็น 2 ส่วน กล่าวคือ ลุ่มน้ำท่าจีนตอนบน หมายถึง

พื้นที่ลุ่มน้ำบริเวณจังหวัดชัยนาท และจังหวัดสุพรรณบุรี ส่วนพื้นที่ลุ่มน้ำท่าจีนตอนล่าง หมายถึง พื้นที่ลุ่มน้ำบริเวณจังหวัดนครปฐม และจังหวัดสมุทรสาคร (แผนที่ 4.2)

แผนที่ 4.2 ขอบเขตลุ่มน้ำท่าจีน

ที่มา : กรมพัฒนาที่ดิน และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

ลุ่มน้ำท่าจีนมีลักษณะเป็นพื้นที่ยาวในแนวเหนือใต้ มีแม่น้ำท่าจีนเป็นแม่น้ำสายสำคัญ แยกมาจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่ตำบลมะขามเฒ่า อำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท ไหลผ่านเขตจังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดนครปฐม และออกสู่อ่าวไทยที่จังหวัดสมุทรสาคร พื้นที่ตอนล่างของแม่น้ำท่าจีนติดต่อกับแม่น้ำแม่กลองในเขตอำเภอสองพี่น้อง อำเภอบางเลน และอำเภอกำแพงแสน แม่น้ำท่าจีนมีชื่อเรียกต่างกันตั้งแต่ตอนต้นจนถึงปากแม่น้ำ คือ แม่น้ำมะขามเฒ่า แม่น้ำสุพรรณบุรี แม่น้ำนครชัยศรี และแม่น้ำท่าจีน ต้นน้ำอยู่ในตำบลมะขามเฒ่า อำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท ช่วงที่ไหลผ่านอำเภอวัดสิงห์ อำเภอเมืองชัยนาท และอำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท เรียกว่า “แม่น้ำมะขามเฒ่า” ช่วงที่ไหลผ่านอำเภอเดิมบางนางบวช อำเภอสามชุก อำเภอศรีประจันต์ อำเภอเมืองสุพรรณบุรี อำเภอบางปลาม้า และอำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี เรียกว่า “แม่น้ำสุพรรณบุรี” ช่วงไหลผ่านอำเภอบางเลน อำเภอนครชัยศรี และอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เรียกว่า “แม่น้ำนครชัยศรี” และช่วงที่ไหลผ่านอำเภอกระทุ่มแบน อำเภอบ้านแพ้ว อำเภอเมืองสมุทรสาคร เรียกว่า “แม่น้ำท่าจีน” ในทางภูมิศาสตร์ได้กำหนดชื่อของแม่น้ำแต่ละสายโดยใช้ชื่อตรงปลายน้ำ แม่น้ำทั้ง 4 ชื่อดังกล่าวข้างต้นอยู่ในเกณฑ์นี้ เพราะปลายน้ำสิ้นสุดในอ่าว

ไทยระหว่างตำบลหญ้าแพรกกับตำบลโกรกกราก อำเภอเมืองสมุทรสาคร ชื่อแม่น้ำตอนนี้เรียกว่า “แม่น้ำท่าจีน” ชื่อของแม่น้ำตลอดสายจึงเรียกว่าแม่น้ำท่าจีน ซึ่งในงานวิจัยครั้งนี้จะเรียกแม่น้ำสายนี้ว่า “แม่น้ำท่าจีน” ตลอดสาย แม่น้ำท่าจีนมีความยาวประมาณ 315 กิโลเมตร มีความกว้างเฉลี่ยประมาณ 80 เมตร ช่วงที่กว้างที่สุดประมาณ 100 เมตร อยู่ในเขตจังหวัดสุพรรณบุรีระหว่างอำเภอด่านช้างกับอำเภอดำเนินนางพิก ส่วนที่แคบที่สุดประมาณ 30 เมตร อยู่ในแนวเส้นแบ่งเขตจังหวัดนครปฐมกับจังหวัดสมุทรสาคร

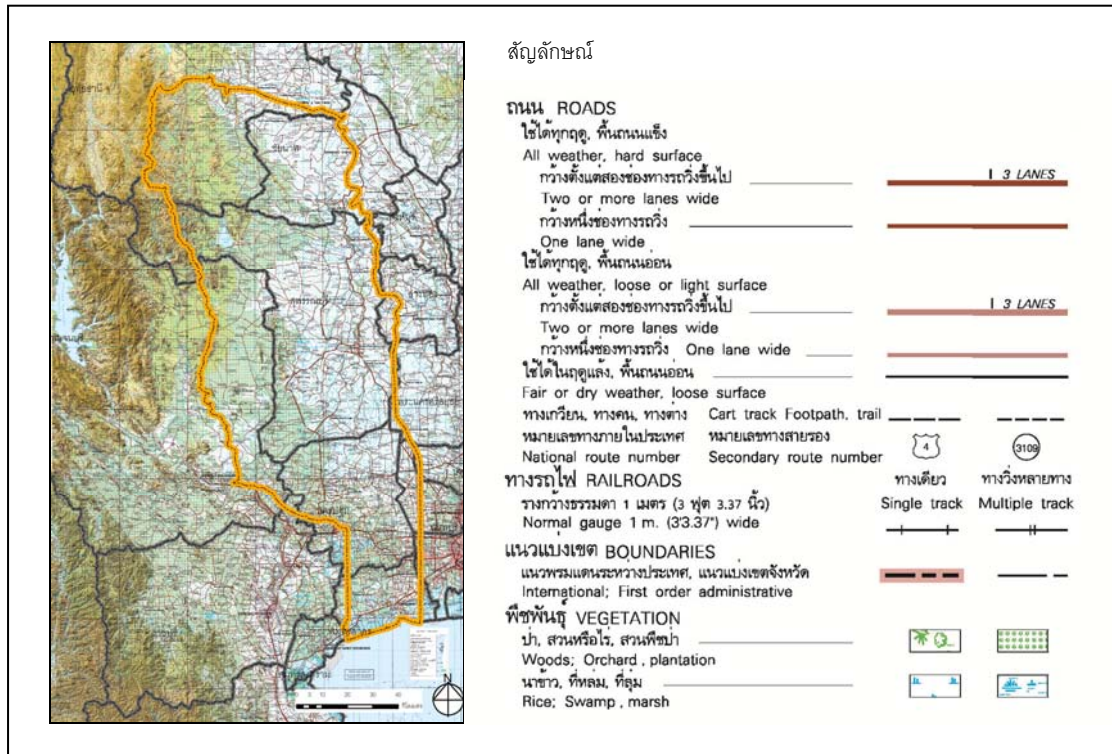
ขนาดของกลุ่มน้ำท่าจีนมีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 10,868.428 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 6,792,762 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 2 ของเนื้อที่รวมทั้งประเทศ และร้อยละ 23.5 ของเนื้อที่ภาคตะวันตก จังหวัดที่มีเนื้อที่มากที่สุด คือ จังหวัดสุพรรณบุรี มีมากถึงร้อยละ 49.30 ของเนื้อที่กลุ่มน้ำท่าจีน ส่วนจังหวัดที่มีเนื้อที่น้อยที่สุด คือ จังหวัดสมุทรสาคร มีเนื้อที่เพียงร้อยละ 8.03 ของเนื้อที่กลุ่มน้ำท่าจีน

อาณาเขตกลุ่มน้ำท่าจีนตั้งอยู่แนวรุ้งที่ 13 องศา 25 ลิปดา ถึง 24 องศา 24 ลิปดา เหนือ และแนวแวงที่ 99 องศา 17 ลิปดา ถึง 100 องศา 26 ลิปดาตะวันออก มีอาณาเขตติดต่อดังนี้ ทิศเหนือติดต่อกับภาคเหนือตอนล่างที่จังหวัดอุทัยธานี และจังหวัดนครสวรรค์ ทิศตะวันออกติดต่อกับภาคกลางที่จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดอ่างทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดนนทบุรี และกรุงเทพมหานคร ทิศใต้ติดต่อกับอ่าวไทย และจังหวัดสมุทรสงคราม ทิศตะวันตก ติดต่อกับภาคตะวันตกที่จังหวัดราชบุรี และจังหวัดกาญจนบุรี และภาคเหนือตอนล่างที่จังหวัดอุทัยธานี

1.2) ลักษณะทางภูมิประเทศของกลุ่มน้ำท่าจีน

ลักษณะทางภูมิประเทศของกลุ่มน้ำท่าจีนครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของจังหวัดชัยนาท จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดนครปฐม และจังหวัดสมุทรสาคร พื้นที่ของกลุ่มน้ำตอนบนส่วนใหญ่ทางด้านตะวันออกเป็นที่ราบลุ่ม ส่วนทางด้านตะวันตกของกลุ่มน้ำบริเวณจังหวัดชัยนาท และจังหวัดสุพรรณบุรีจะเป็นพื้นที่ลูกคลื่นลอนลาด ระดับความสูงของพื้นที่จะมีลักษณะเอียงลาดจากทิศตะวันตกไปตะวันออก ความสูงเฉลี่ยประมาณ 50 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลางเอียงลาดไปจนถึงบริเวณแม่น้ำท่าจีน ระดับความสูงจะลดลงเหลือเฉลี่ยประมาณ 10 กว่าเมตร จากนั้นระดับความสูงของพื้นที่จะลดลงเรื่อยๆ ตามความลาดเอียงของที่ราบลุ่มกลุ่มน้ำท่าจีนจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ บริเวณตอนบนของกลุ่มน้ำท่าจีนซึ่งอยู่ในจังหวัดสุพรรณบุรีมีระดับความสูงประมาณ 10 เมตรเศษ ส่วนพื้นที่ของกลุ่มน้ำตอนล่างบริเวณจังหวัดนครปฐมซึ่งอยู่ถัดลงไประดับความสูงไม่เกิน 10 เมตร และบริเวณจังหวัดสมุทรสาคร ระดับความสูงจะลดลงเหลือประมาณ 2 ถึง 3 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ส่วนบริเวณปากแม่น้ำท่าจีน และบริเวณริมทะเลติดต่อกับอ่าวไทยจะมี

ระดับความสูงเฉลี่ยใกล้ระดับน้ำทะเลเป็นส่วนใหญ่ ด้วยลักษณะทางภูมิประเทศของกลุ่มน้ำท่าจีนดังกล่าวจะเห็นว่าพื้นที่ส่วนใหญ่ของกลุ่มน้ำท่าจีนเป็นที่ราบลุ่มมีความอุดมสมบูรณ์สูงตามธรรมชาติ เหมาะสมเพื่อการเกษตรกรรม ยกเว้นพื้นที่ทางตะวันตกของจังหวัดชัยนาท และจังหวัดสุพรรณบุรีที่มีความสมบูรณ์ต่ำ และพื้นที่ตอนล่างของจังหวัดสมุทรสาครเป็นดินเค็ม จึงไม่เหมาะกับการเกษตรกรรม (แผนที่ 4.3)

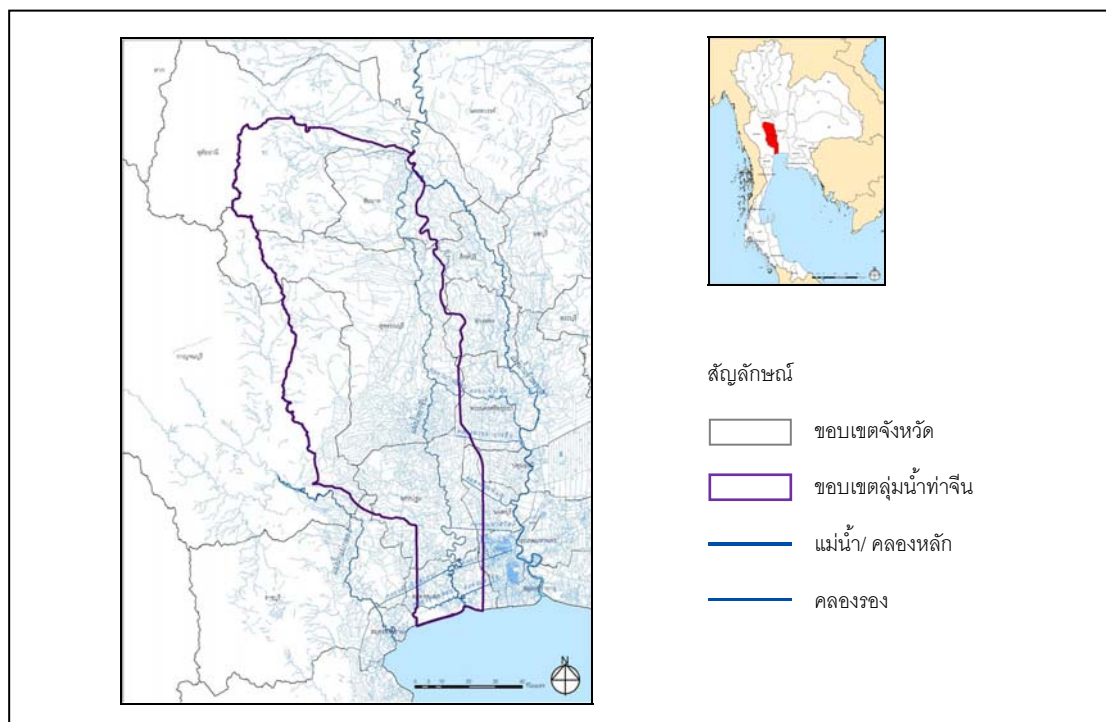
แผนที่ 4.3 ลักษณะทางภูมิประเทศของบริเวณกลุ่มน้ำท่าจีน
 ที่มา : กรมแผนที่ทหาร พ.ศ.2549 และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

4.1.2.2 โครงข่ายการสัญจรบริเวณกลุ่มน้ำท่าจีน

บริเวณกลุ่มน้ำท่าจีนมีโครงข่ายการสัญจรและระบบเส้นทางคมนาคมขนส่งทั้งทางน้ำและทางบก โครงข่ายการสัญจรทางน้ำมีแม่น้ำท่าจีนและคลองขุดต่างๆ แยกไปเชื่อมต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำแม่กลองสามารถใช้สัญจรทางเรือได้โดยสะดวก โครงข่ายการสัญจรทางบกมีทางหลวงแผ่นดินและทางหลวงจังหวัดหลายสายที่ต่อเนื่องกันเป็นโครงข่าย และมีทางรถไฟผ่าน 2 สาย กลุ่มน้ำท่าจีนจึงมีโครงข่ายการสัญจรและระบบเส้นทางคมนาคมขนส่งที่สมบูรณ์ทั้งทางน้ำและทางบก โดยมีรายละเอียด ดังนี้

- 1) **โครงข่ายการสัญจรทางน้ำ** ในอดีตเป็นเส้นทางที่มีบทบาทและมีความสำคัญที่สุดของประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตกลุ่มน้ำท่าจีน ทั้งนี้เนื่องจากเส้นทางคมนาคมทาง

น้ำเป็นเส้นทางประเภทแรกที่ได้รับการพัฒนาอย่างมากในอดีต ดังปรากฏหลักฐานให้เห็นในปัจจุบันว่าได้มีการขุดคลองแยกจากแม่น้ำท่าจีนไปเชื่อมต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำแม่กลอง ชื่อของคลองก็มีทั้งเป็นชื่อของบุคคลสำคัญในอดีต เช่น คลองพระยาบวรลือ คลองพระพิมล คลองมหาสวัสดิ์ หรือไม่ก็เป็นชื่อที่บอกจุดประสงค์ของการขุด เช่น คลองดำเนินสะดวก คลองภาษีเจริญ เป็นต้น แม่น้ำและลำคลองที่สำคัญในกลุ่มน้ำท่าจีนซึ่งสามารถใช้เป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อทั้งภายในและภายนอกกลุ่มน้ำ มีดังนี้ คือ (แผนที่ 4.4)

แผนที่ 4.4 โครงข่ายการสัญจรทางน้ำของบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนและบริเวณใกล้เคียง
ที่มา : กรมพัฒนาที่ดิน และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

แม่น้ำท่าจีน เป็นแม่น้ำสายสำคัญของลุ่มน้ำท่าจีน ไหลผ่าน 4 จังหวัด และมีชื่อเรียกแตกต่างกัน แม่น้ำท่าจีนแยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาทางฝั่งขวาที่ตำบลมะขามเฒ่า อำเภอดงสิงห์จังหวัดชัยนาท ไหลไปทางทิศตะวันตกผ่านที่ว่าการอำเภอดงสิงห์เดิมแล้วจึงหักลงไปทางใต้เรียก แม่น้ำมะขามเฒ่า เข้าเขตจังหวัดสุพรรณบุรี มีชื่อว่าแม่น้ำสุพรรณบุรี ไหลผ่านท้องที่อำเภอเดิมบางนางบวช สามชุก ศรีประจันต์ อำเภอเมือง บางปลาม้า และสองพี่น้อง เข้าเขตจังหวัดนครปฐมเรียกชื่อว่าแม่น้ำนครชัยศรี ผ่านท้องที่อำเภอบางเลน นครชัยศรี และสามพราน เข้าเขตจังหวัดสมุทรสาครจึงเรียกว่าแม่น้ำท่าจีน ผ่านท้องที่อำเภอกระทุ่มแบน บ้านแพ้ว อำเภอเมือง ไหลลงสู่อ่าวไทยที่ตำบลหญ้าแพรกกับตำบลโกรกกราก อำเภอเมืองสมุทรสาคร แม่น้ำสายนี้มีความยาวประมาณ 315 กิโลเมตร และในงานวิจัยนี้จะเรียกแม่น้ำสายนี้ว่า “แม่น้ำท่าจีน” ตลอดสาย

ปัจจุบันแม่น้ำท่าจีนยังสามารถใช้เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำ เพื่อการขนส่งผลผลิตทางเกษตรกรรมระหว่างพื้นที่ใกล้เคียงเป็นสำคัญ

นอกจากนี้แม่น้ำท่าจีนยังมีคลองแยกออกไปเชื่อมต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำน้อย หรือคลองอื่นๆ อีกหลายคลอง เช่น

- คลองบางยี่หวด-คลองเจ้าเจ็ด ผ่านประตูน้ำบางยี่หวด อำเภอบางปลาร้า จังหวัดสุพรรณบุรี เข้าประตูน้ำเจ้าเจ็ด อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผ่านแม่น้ำน้อย ออกสู่มแม่น้ำเจ้าพระยา

- คลองพระยาบรรลือ ผ่านประตูน้ำพระยาบรรลือ อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี ประตูน้ำสิงหนาท อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ออกสู่มแม่น้ำเจ้าพระยา

- คลองพระพิมล-คลองบางบัวทอง ผ่านประตูน้ำพระพิมล อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ผ่านประตูน้ำบางบัวทอง อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี ออกสู่มแม่น้ำเจ้าพระยา

- คลองมหาสวัสดิ์ ผ่านประตูน้ำมหาสวัสดิ์ อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ประตูน้ำฉิมพลี อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ผ่านคลองแม่น้ำอ้อม ออกสู่มแม่น้ำเจ้าพระยา

- คลองดำเนินสะดวก เริ่มต้นจากประตูน้ำบางยาง ไหลผ่านอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี และอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ออกสู่มแม่น้ำแม่กลอง

- คลองภาษีเจริญ เริ่มต้นจากแม่น้ำท่าจีนที่โค้งวัดอ่างทอง อำเภอกระทุ่มแบน ออกสู่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

- คลองสุนัขหอน เริ่มต้นจากแม่น้ำท่าจีนที่อำเภอเมืองสมุทรสาคร ออกสู่มแม่น้ำแม่กลองที่จังหวัดสมุทรสงคราม

- คลองมหาชัย แยกจากแม่น้ำท่าจีนที่ตำบลมหาชัย ไปเข้าคลองด่าน คลองบางหลวง ออกสู่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่ปากคลองตลาด ถ้าแยกไปทางขวาที่สถานีตำรวจนครบาลบางขุนเทียน จะไปออกดาวคะนองและออกสู่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่ถนนตก

- คลองพิทยาลงกรณ์ เริ่มต้นจากแม่น้ำท่าจีนที่อำเภอเมืองสมุทรสาคร ออกสู่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่จังหวัดสมุทรปราการ

2) **โครงข่ายการสัญจรทางบก** ในอดีตจะเป็นเพียงทางเกวียนและการเดินเท้าเท่านั้น แต่หลังปีพ.ศ. 2500 เป็นต้นมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้ในกลุ่มน้ำท่าจีนมีการตัดถนนเชื่อมโยงติดต่อกันระหว่างชุมชนเป็นโครงข่ายและระบบทางหลวงแผ่นดิน

ค่อนข้างจะสมบูรณ์กว่าทางรถไฟและทางน้ำ ทำให้มีผู้นิยมใช้ถนนเป็นเส้นทางสัญจรกันมาก เพราะสะดวก รวดเร็ว และประหยัดเวลากว่าการเดินทางด้วยเส้นทางอื่นๆ นอกจากนี้ยังมีบริการสาธารณะ เช่น รถโดยสารประจำทาง เข้าถึงแทบทุกชุมชนอีกด้วย ถนนสายสำคัญในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนมีอยู่ 2 ทิศทาง คือ ในแนวทิศเหนือ-ใต้ และแนวทิศตะวันออก-ตะวันตก ดังนี้ (แผนที่ 4.5)

ถนนในแนวทิศเหนือ – ใต้ ที่สามารถใช้เดินทางได้ตลอดตามความยาวของพื้นที่ลุ่มน้ำที่สำคัญมี ดังนี้

- ช่วงที่ 1 ทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3039 ระหว่างชุมชนเมืองชัยนาทกับชุมชนเมืองสุพรรณบุรีระยะทางยาว 107 กิโลเมตร ผ่านอำเภอบ้านแพรก อำเภอบางน้ำเปรี้ยว อำเภอสองพี่น้อง และอำเภอดำรงวิทยารพช.

- ช่วงที่ 2 ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 321 หรือถนนมาลัยแมน เป็นเส้นทางติดต่อระหว่างชุมชนเมืองสุพรรณบุรีกับชุมชนเมืองนครปฐม ผ่านอำเภอดำรงวิทยารพช. และอำเภอดำรงวิทยารพช. เป็นเส้นทางติดต่อระหว่างกรุงเทพฯ กับสุพรรณบุรีสายเก่า

- ช่วงที่ 3 ทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3097 เชื่อมต่อระหว่างชุมชนเมืองนครปฐมกับชุมชนเมืองสมุทรสาคร โดยผ่านทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4 และ 35 เส้นทางสายนี้ผ่านอำเภอบ้านแพรก

ถนนในแนวเหนือ – ใต้ ที่สำคัญอีกสายหนึ่ง คือ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 340 (สายตลิ่งชัน-สุพรรณบุรี) เป็นถนนสายใหม่เชื่อมต่อระหว่างชุมชนเมืองสุพรรณบุรีกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 334 (ถนนปิ่นเกล้า-นครชัยศรี) ผ่านอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี และอำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี เป็นเส้นทางติดต่อระหว่างสุพรรณบุรีกับกรุงเทพฯ

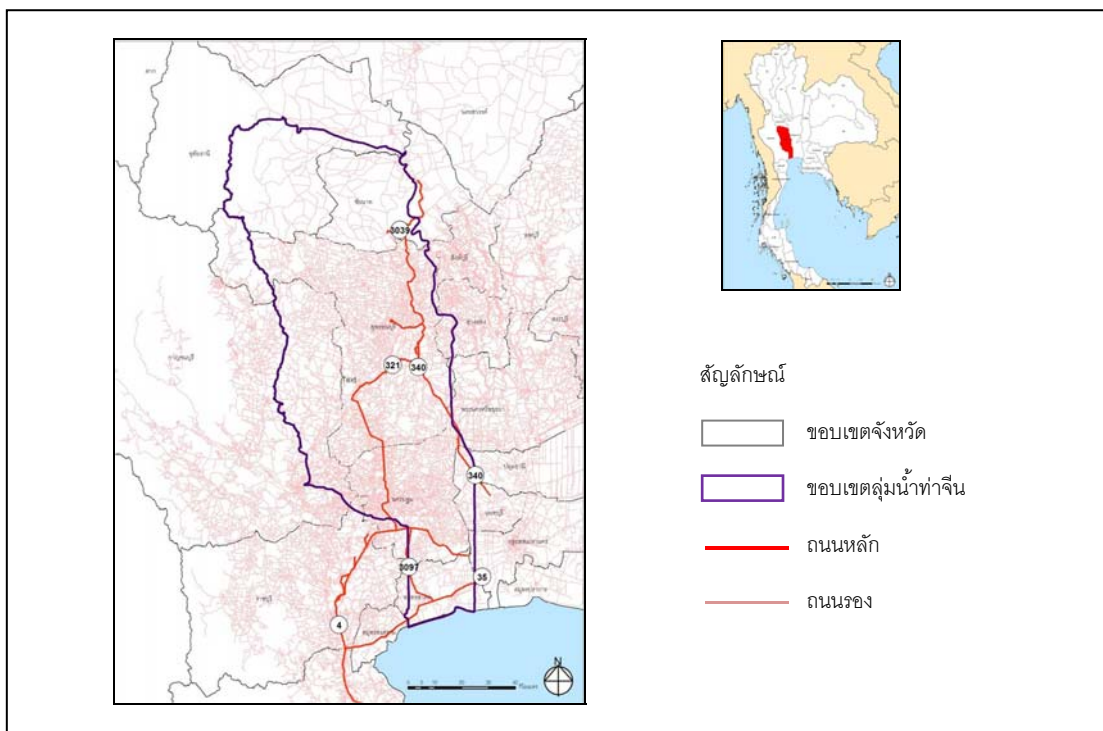
ถนนในแนวตะวันออก – ตะวันตก เป็นถนนตัดผ่านด้านแคบของพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่สำคัญมี 2 สาย อยู่ทางตอนใต้ของลุ่มน้ำ

- ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4 หรือถนนเพชรเกษม เป็นถนนจากกรุงเทพฯ ผ่านจังหวัดนครปฐมไปสู่ภาคตะวันตกและภาคใต้ ถนนสายนี้ต่อมาได้ตัดพุ่งตรงจากบริเวณท้องที่อำเภอนครชัยศรี เข้าสู่สะพานปิ่นเกล้าและกรุงเทพมหานคร มีชื่อว่าทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 334 หรือถนนปิ่นเกล้า-นครชัยศรี ทำให้การติดต่อระหว่างกรุงเทพฯ กับนครปฐมสะดวกมากขึ้น และช่วยแบ่งเบาปริมาณการจราจรบนถนนเพชรเกษม

- ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 35 หรือถนนธนบุรี-ปากท่อ ระหว่างกรุงเทพฯ กับอำเภอบางแพ จังหวัดเพชรบุรี เป็นเส้นทางลัดลงสู่ภาคใต้ของถนนเพชรเกษมโดยไม่ต้องผ่าน

นครปฐมและราชบุรี ถนนสายนี้ผ่านลุ่มน้ำท่าจีนทางตอนล่างที่ชุมชนเมืองสมุทรสาคร ระยะทางยาวประมาณ 29 กิโลเมตร

แผนที่ 4.5 โครงข่ายการสัญจรทางบกของบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนและบริเวณใกล้เคียง
ที่มา : กรมพัฒนาที่ดิน และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

ส่วนโครงข่ายการสัญจรทางบกโดยทางรถไฟมีบทบาทน้อยที่สุด ซึ่งมีอยู่เพียง 2 สาย คือ ทางรถไฟสายใต้ กับทางรถไฟสายวงเวียนใหญ่-มหาชัย-แม่กลอง มีผู้นิยมเดินทางด้วยรถไฟน้อย เพราะไม่ได้รับความสะดวกและเสียเวลาในการเดินทางมาก อีกทั้งเป็นระยะทางช่วงสั้นๆ ประชาชนไม่นิยมเดินทางด้วยรถไฟ

สรุปได้ว่าโครงข่ายการสัญจรบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน การคมนาคมขนส่งทางน้ำที่เคยมีบทบาทและความสำคัญในอดีตลดลงไปมาก อุปสรรคสำคัญของการสัญจรทางน้ำ คือ การมีประตุน้ำเป็นจำนวนมาก อีกทั้งทางตอนใต้ของประตุน้ำมีปริมาณน้ำน้อยเกือบตลอดปี และมักจะตื้นเขินในฤดูแล้งไม่สามารถเดินเรือได้ ส่วนการคมนาคมขนส่งทางบกได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีความสะดวกและรวดเร็วกว่า จึงมีบทบาทและความสำคัญมากในปัจจุบัน

4.2 พัฒนาการของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนหรือระดับพื้นที่รวม (global level)

จากการศึกษาข้อมูลพัฒนาการและสภาพทั่วไปของบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนที่เกี่ยวกับความเป็นมาของบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนประกอบด้วย ลักษณะทางภูมิศาสตร์ (ที่ตั้ง ขนาด และอาณาเขต)

ลักษณะทางภูมิประเทศ และลักษณะทางภูมิอากาศ โครงข่ายการสัญจรบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน (การสัญจรทางน้ำ และการสัญจรทางบก) การตั้งถิ่นฐานของชุมชน กลุ่มคนต่างๆ ตลอดจนสภาพเศรษฐกิจในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่ได้จากการสำรวจพื้นที่ การศึกษาแผนที่ของกรมแผนที่ทหาร การศึกษาแผนที่ทางภูมิศาสตร์ และจากการสัมภาษณ์ ข้อมูลดังกล่าวได้นำมาใช้ประกอบในการวิเคราะห์ถึงการแบ่งช่วงเวลาของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ซึ่งเป็นการพิจารณาจากฐานพื้นที่ ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ และปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ที่มีผลต่อกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในระดับพื้นที่รวม โดยสามารถแบ่งช่วงเวลาของกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนออกได้เป็น 3 ช่วงเวลา กล่าวคือ

4.2.1 ช่วงเวลาที่ 1: ยุคการสัญจรทางน้ำและทางบก (พ.ศ.2436 - พ.ศ. 2484)

ในช่วงเวลานี้ถือเป็นช่วงเริ่มต้นหรือช่วงของการเกิดขึ้นของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน กล่าวคือ จากการไปมาหาสู่และการขนส่งสินค้าในภาคกลางจะอาศัยแม่น้ำลำคลองเป็นเส้นทางการสัญจรที่นิยมมากที่สุด เพราะในภาคกลางมีแม่น้ำลำคลองมาก แม่น้ำสายหนึ่งๆ มีคลองแยกออกเป็นสาขาไปยังท้องที่ต่างๆ มากกว่าภาคอื่นๆ คลองนอกจากจะเป็นเส้นทางสัญจรของคนในท้องถิ่นแล้ว คลองยังมีความจำเป็นในการส่งเสริมให้เกิดอาชีพทางเกษตรกรรมทั้งการทำนาและทำสวน แยกกระจายเป็นวงกว้างทั่วทั้งภาคกลาง ผู้คนที่อยู่อาศัยในบริเวณโดยรอบชุมชนริมน้ำของภาคกลางในอดีตจึงเป็นกลุ่มชาวนาเป็นสำคัญ โดยมีการทำเกษตรกรรมหรือการเพาะปลูกในพื้นที่ภาคกลางที่มีความอุดมสมบูรณ์ อาศัยการไปมาหาสู่ติดต่อถึงกันโดยทางน้ำที่สามารถทำได้สะดวก ทำให้เกิดเป็นสังคมของชาวนาที่มีการแลกเปลี่ยนซื้อขายข้าวและสินค้าอื่นๆ ระหว่างกัน สำหรับการค้าขายแลกเปลี่ยนข้าวของชาวนาที่อยู่ห่างไกลจะอาศัยการขนข้าวโดยใช้เกวียนเป็นพาหนะมายังพื้นที่ค้าขายบริเวณริมฝั่งแม่น้ำลำคลองเพื่อส่งต่อไปยังพื้นที่อื่นๆ ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดตลาดชุมชนริมน้ำขึ้นในพื้นที่บริเวณดังกล่าว (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2540: 48-49) ทั้งการตั้งถิ่นฐานของชุมชนและการก่อตัวของย่านการค้า ซึ่งมักเกาะตัวไปกับเส้นทางน้ำเป็นหลัก โดยเฉพาะแม่น้ำสายสำคัญๆ นอกจากนี้หากมีการขุดคลองแยกก็อาจเกาะตัวกับคลองแยก ตลาดที่อยู่โดดๆ โดยอาศัยการคมนาคมทางบกอย่างเดียวนั้นแทบไม่พบ เพราะโครงข่ายถนนยังไม่สามารถเข้าถึงได้สะดวก และในขณะที่การสัญจรทางบกยังเป็นทางเกวียน ด้วยเหตุนี้การสัญจรและการขนส่งทางน้ำจึงมีความสะดวกและคล่องตัวมากกว่า การเกิดขึ้นของตลาดชุมชนริมน้ำจึงมีการสัญจรและขนส่งสินค้าทางน้ำเป็นปัจจัยสำคัญ

โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากอิทธิพลของการเปิดการค้าเสรี พ.ศ.2398 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจไปจากอดีต แต่เดิมการทำนาถือเป็นระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่สำคัญ ที่เป็นการผลิตเพื่อการยังชีพ เพื่อความพอเพียงในครอบครัวและชุมชน สมาชิกเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกันเต็มที่ เป็นระบบที่มีศักยภาพที่จะพึ่งตนเองได้ เพราะผลิตอาหารและของใช้แทบทุกอย่างได้เองจากที่ดินของตนเอง โดยใช้แรงงานของสมาชิกในครัวเรือน โดยพื้นฐานแล้วการผลิตของชุมชนชาวนามีลักษณะที่เป็นอิสระ โดยมีลักษณะเป็นผู้ผลิตขนาดเล็กที่มีครอบครัวเป็นหน่วยการผลิต และโยงเข้าด้วยกันโดยสมัครใจระหว่างกันเองเกิดเป็นระบบชุมชนหมู่บ้านขึ้น (ธันวาคม ใจเที่ยง และฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2547: 10) แต่ในช่วงเวลานี้เกิดการเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองมาเป็นการผลิตเพื่อการค้าขาย ข้าวกลายเป็นผลิตผลที่สำคัญเพราะสามารถทำกำไรได้มาก การปลูกข้าวจึงกลายเป็นอาชีพที่ชาวบ้านนิยมทำกันมากขึ้น ส่งผลให้บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนที่มีความอุดมสมบูรณ์เกิดการขยายตัวของพื้นที่ปลูกข้าว และการขุดคลองเพื่อขยายพื้นที่นาและความสะดวกในการสัญจร โดยในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้มีการขุดคลองเจดีย์บูชา ขุดเมื่อ พ.ศ. 2401 เพื่อใช้เป็นเส้นทางไปบูชาพระปฐมเจดีย์ และมีประโยชน์ในการขนอ้อยและน้ำตาลมายังแม่น้ำท่าจีนได้อย่างสะดวก คลองมหาสวัสดิ์ ขุดเมื่อ พ.ศ.2403 เพื่อเชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีนเข้าด้วยกัน คลองดำเนินสะดวก (ขุดเมื่อ พ.ศ.2409) และคลองภาษีเจริญ (ขุดเมื่อ พ.ศ. 2410) โดยคลองดำเนินสะดวกและคลองภาษีเจริญขุดเพื่อเชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน และแม่น้ำแม่กลองเข้าด้วยกัน ซึ่งแม่น้ำสายต่างๆ ที่ขุดขึ้นเหล่านี้เป็นการพัฒนาพื้นที่ฝั่งตะวันตกตอนล่างของแม่น้ำเจ้าพระยา หรือเป็นการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำท่าจีนตอนล่าง เพื่อมุ่งผลทางด้านการคมนาคมและการค้า นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดฯให้เอกชนขุดคลองทางฝั่งตะวันออกตอนบนของแม่น้ำเจ้าพระยา เช่น คลองนราภิรมย์ (ขุดเมื่อ พ.ศ.2421-พ.ศ.2423 จากแม่น้ำสุพรรณเมืองนครชัยศรีเชื่อมคลองทิววัฒนา) คลองราชาภิรมย์ (ขุดเมื่อ พ.ศ.2433-พ.ศ.2442 จากทุ่งบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรีถึงทุ่งบางปลา บางภาษี เมืองนครชัยศรี) และคลองพระยาบวรลือ (ขุดเมื่อ พ.ศ.2435-พ.ศ.2442 เชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำสุพรรณบุรี) เท่ากับเป็นการขยายพื้นที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสุพรรณบุรีไปจรดแม่น้ำเจ้าพระยา รวมทั้งคลองสายย่อยอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมากที่ราษฎรขุดขึ้นมาซึ่งยังไม่พบข้อมูลที่ระบุถึงประวัติคลองเหล่านี้ คลองที่มีการขุดขึ้นทั้งสิ้นในลุ่มน้ำท่าจีนรวมกว่า 200 คลอง (สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์, 2532: 44-45) การขุดคลองต่างๆ ยิ่งทำให้การเดินทางเข้าถึงพื้นที่ และการติดต่อกับพื้นที่ต่างๆ ที่อาศัยการเดินทางโดยเรือมีความสะดวกยิ่งขึ้น ซึ่งผลของการขุดคลองที่เกิดขึ้นนอกจากจะเป็นไปตามจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อใช้เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งแล้ว ยังทำให้การค้าขายภายในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนเกิดขึ้น พัฒนาเป็นตลาดชุมชนริมน้ำในเวลาต่อมา และมีการขยายตัวมากขึ้นเรื่อยๆ อีกทั้งการขุดคลองมีผลต่อ

การบุกเบิกพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐานของชุมชน และการเปิดที่ดินเพื่อการเพาะปลูก เพราะสามารถเดินทางเข้าไปในที่ดินบริเวณต่างๆ ได้สะดวกมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ โครงการสายการสัญจรดั้งเดิมที่มีความสำคัญอีกทางหนึ่ง คือ ทางเกวียน เป็นโครงการสายการสัญจรทางบกที่มีความสำคัญต่อท้องถื่นที่อยู่ห่างไกลจากลำน้ำมาก เพราะเป็นเส้นทางที่สำคัญในการขนส่งผลผลิต และเกวียนยังมีความสำคัญต่อท้องถื่นในฤดูแล้ง เนื่องจากเมื่อระดับน้ำในไร่นาลดลงประชาชนจะใช้ทางเกวียนในการติดต่อระหว่างหมู่บ้านและขนส่งผลผลิตจาไร่นามาสูบน้ำ แม้ว่าทางเกวียนจะมีความสำคัญต่อการสัญจรในท้องถื่นเป็นอย่างมาก แต่อุปสรรคในการใช้ทางเกวียนก็เป็นปัญหาสำคัญในการติดต่อระหว่างชุมชน เนื่องจากการสัญจรตามทางเกวียนใช้เวลานาน การขนส่งผลผลิตก็มีขอบเขตจำกัดเพราะเกวียนนั้นไม่สามารถบรรทุกของได้มากเทียบเท่าเรือบรรทุกขนาดใหญ่ จากการพิจารณาแผนที่จะพบว่าในช่วงเวลานี้ปรากฏเส้นทางเกวียนเป็นจำนวนมากในพื้นที่ โดยเส้นทางเกวียนส่วนใหญ่จะทอดยาวจากบริเวณด้านในที่ลึกเข้าไปในพื้นที่และมาสิ้นสุดบริเวณริมแม่น้ำลำคลอง เพื่อโดยสารเรือในการเดินทางหรือการขนส่งสินค้าไปยังพื้นที่อื่นๆซึ่งบริเวณริมแม่น้ำท่าจีนโดยเฉพาะในจังหวัดสุพรรณบุรีจะพบเส้นทางเกวียนเป็นจำนวนมาก เนื่องจากเป็นเส้นทางขนส่งข้าวและสินค้าต่างๆ ที่สำคัญของบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ประกอบกับโครงการสายการสัญจรด้วยระบบรางหรือเส้นทางรถไฟ ก็เป็นอีกเส้นทางการสัญจรที่เข้ามามีบทบาทในลุ่มน้ำท่าจีนภายหลังเส้นทางน้ำและทางเกวียน ทางรถไฟของลุ่มน้ำท่าจีนเป็นเส้นทางสายการสัญจรทางบกที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือ มีการสร้างทางรถไฟขึ้นมา 3 สายในลุ่มน้ำท่าจีนระหว่าง พ.ศ.2442-พ.ศ.2447 ทางรถไฟสายแรกของลุ่มน้ำท่าจีน คือ ทางรถไฟสายกรุงเทพฯ ถึงเพชรบุรี โดยมีช่วงหนึ่งผ่านเมืองนครชัยศรี ทางรถไฟสายนี้รัฐบาลเป็นผู้ลงทุนใน พ.ศ.2443 ใน พ.ศ.2445 รัฐบาลได้มอบหมายให้บริษัทท่าจีนเรลเวก้าปนี (Thachin Railway Company Limited) สร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ ถึงมหาชัย เป็นเส้นทางที่เชื่อมระหว่างกรุงเทพฯ กับลุ่มน้ำท่าจีนในเขตเมืองสมุทรสาคร ทางรถไฟอีกสายที่ลงทุนโดยเอกชน คือ ทางรถไฟสายแม่กลอง รัฐบาลได้ให้บริษัทรถไฟแม่กลองทุนจำกัดเป็นผู้ดำเนินการใน พ.ศ.2447 ทางรถไฟสายนี้เชื่อมเมืองสมุทรสาครกับสมุทรสงคราม (มณฑล คงแถวทอง, 2527: 28-30) กล่าวได้ว่าโครงการสายการสัญจรทางรถไฟทั้งสามสายที่เกิดขึ้นบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนนี้ ส่งผลให้การติดต่อระหว่างลุ่มน้ำท่าจีนตอนล่างกับกรุงเทพฯ และลุ่มน้ำท่าจีนตอนล่างกับชุมชนใกล้เคียง สามารถทำได้อย่างสะดวกรวดเร็ว และเอื้อต่อการขนส่งผลผลิตมายังกรุงเทพฯ

จากการที่บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนเริ่มได้รับการพัฒนา โดยการขุดคลองสายต่างๆ ยังประโยชน์นอกเหนือจากการใช้เป็นเส้นทางสัญจรแล้ว ยังเป็นการอาศัยประโยชน์จากการสัญจรที่มี

ความสะดวก เปิดโอกาสให้สามารถเข้าไปบุกเบิกพื้นที่ทำกินได้ง่ายขึ้นเพราะยังมีที่ดินว่างเปล่าอยู่มาก ด้วยเหตุนี้ การส่งเสริมให้มีการขุดคลองอย่างจริงจังในสมัยรัชกาลที่ 4-5 ทั้งด้วยวิธีการจ้างและวิธีการเกณฑ์แรงงานราษฎรขุด และอนุญาตให้ประชาชนร่วมมือกันขุดคลองให้ท้องถิ่นตนเองเพื่อการทำนาและสาธารณประโยชน์ด้านการคมนาคมขนส่งแล้ว การขุดคลองจำนวนมากนี้จึงเท่ากับเป็นการเปิดพื้นที่ให้มีการใช้ประโยชน์มากขึ้น ส่งผลให้มีผู้เข้ามาอยู่อาศัยและประกอบอาชีพต่างๆ ในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนมากขึ้น ทั้งที่เข้ามาเป็นแรงงานในการขุดคลองและที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัย จากการที่มีคนเข้ามาอยู่อาศัยในบริเวณนี้เพิ่มมากขึ้น จึงเกิดตลาดชุมชนริมน้ำเพื่อคอยให้บริการกับกลุ่มคนดังกล่าว โดยอาศัยประโยชน์จากโครงข่ายการสัญจรทั้งทางน้ำและทางบกที่มีความคล่องตัว มีศักยภาพการเข้าถึงแหล่งที่ตั้งของตลาดที่มีลักษณะฐานพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางที่ทำให้สามารถเข้าถึงพื้นที่ตลาดได้อย่างสะดวกเป็นปัจจัยสำคัญ

4.2.2 ช่วงเวลาที่ 2: ยุคการขยายตัวของการสัญจรทางน้ำ (พ.ศ.2485 - พ.ศ.2505)

การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในช่วงเวลานี้ ส่งผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ กล่าวคือ การเดินทางสัญจรและการเข้าถึงพื้นที่ต่างๆ ด้วยเรือพายเรือแจวและเรือยนต์ดังเช่นในช่วงเวลาแรกเริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงมาเป็นการใช้เรือเมล์โดยสาร ซึ่งเป็นเรือเครื่องที่รับจ้างขนส่งผู้คนโดยสารและสินค้า รวมถึงเรือข้ามฟาก เรือขนส่งสินค้าเรือพ่วง 4-5 ตอน (ถานินทร์ แสงสว่างภูมิกุล, สัมภาษณ์ 5 มีนาคม 2554) จากการเกิดขึ้นของเรือเมล์โดยสารของบริษัทสุพรรณชนสงจำกัด ที่ได้ประกอบกิจการมาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประมาณ พ.ศ.2485 (นุกูล ชมพูนิช, 2540: 131) โดยเป็นบริษัทเดินเรือขนาดใหญ่ที่สุดที่ประกอบการขนส่งผู้คนและสินค้าทางลำนํ้า ได้แก่ การเดินทางมายังกรุงเทพฯ มีเรือเมล์จากชัยนาทถึงตลาดท่าเตียนโดยแล่นมาตามลำแม่น้ำเจ้าพระยา ในแม่น้ำท่าจีนมีเรือเมล์แล่นรับส่งคนจากจังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดนครปฐม ราชบุรี สมุทรสาคร ไปมาหาสู่ขนส่งสินค้าระหว่างจังหวัดและเชื่อมต่อกับกรุงเทพฯ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การสัญจรและการเข้าถึงพื้นที่ตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในช่วงเวลานี้มีความสะดวกยิ่งขึ้นกว่าเดิมมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง หรือเป็นบริเวณที่เรือเมล์สัญจรผ่านจะเป็นที่ตั้งของท่าเรือเป็นระยะตลอดเส้นทาง และเกิดตลาดชุมชนริมน้ำขึ้นควบคู่กันไป นอกจากนี้สำหรับตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ในช่วงเวลาแรก เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงต่างๆ เกิดขึ้นในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในช่วงเวลานี้ก็ทำให้ตลาดดังกล่าวเกิดการเปลี่ยนแปลงด้วยเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ตลาดมีการขยายตัวมากขึ้น มีความเจริญรุ่งเรือง เป็นผลจากการสัญจรและการเข้าถึงพื้นที่ที่สะดวกขึ้น ซึ่งเป็นลักษณะฐาน

ศูนย์กลางหรือความเป็นพื้นที่ศูนย์กลาง ทำให้มีผู้คนเดินทางเข้ามาจับจ่ายซื้อสินค้าในตลาดชุมชน ริมน้ำเป็นจำนวนมาก

4.2.3 ช่วงเวลาที่ 3: ยุคการสัญจรทางบก (พ.ศ.2506 - ปัจจุบัน พ.ศ.2554)

การเปลี่ยนแปลงอย่างมากที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ก็เช่นเดียวกับพัฒนาการของตลาดชุมชน ริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนได้รับอิทธิพลมาจากการพัฒนาโครงสร้างเชิงสัณฐานของการสัญจรทาง บกของรัฐบาลตามแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่างๆ ปัจจุบันนี้มีผลต่อการ ปรับเปลี่ยนระบบการค้าของตลาดชุมชนริมน้ำ เพราะเมื่อการสัญจรและการขนส่งทางบกสะดวก ขึ้น การสัญจรและการขนส่งทางน้ำเริ่มหมดความหมาย จุดขนถ่ายสินค้าแปรเปลี่ยนจากริมน้ำเป็น ริมถนน (อรศิริ ปาณินท์, 2544: 3) ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาในด้านต่างๆ ที่สำคัญ คือ การพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกภายในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ส่วนใหญ่เป็นการ ก่อสร้างถนนและสะพานข้ามแม่น้ำท่าจีนและคลองสายต่างๆ เรื่อยมาเป็นระยะๆ มีเป้าหมายเพื่อ การพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยทัดเทียมกับประเทศทางตะวันตก การพัฒนาเส้นทาง การสัญจรนำความเปลี่ยนแปลงไปสู่ทุกพื้นที่ ทำให้บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนนี้มีสภาพที่แตกต่างไปจากช่วง ก่อนหน้านี้อย่างเห็นได้ชัด โครงข่ายการสัญจรทางน้ำถูกลดบทบาทลงเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุนี้ จากความได้เปรียบในเชิงที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำที่ลดลง กล่าวคือ ศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ ตลาดชุมชนริมน้ำจากในระดับเมืองซึ่งอาศัยทางน้ำจึงลดลง ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการ ปรับตัวของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในช่วงเวลานี้ที่เคยอาศัยการสัญจรทางน้ำเป็น หลัก ตลาดชุมชนริมน้ำเป็นจำนวนมากสิ้นสุดลงหรือเลิกให้บริการไป หลายแห่งยังคงอยู่แต่มี สภาพที่ซบเซา รวมถึงตลาดหลายแห่งที่เคยซบเซาปัจจุบันก็พยายามปรับตัวโดยได้รับการฟื้นฟูขึ้น ใหม่ เพื่อให้สามารถอยู่ท่ามกลางการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงของประเทศได้

4.3 การวิเคราะห์เงื่อนไขหรือปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาด ชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในแต่ละช่วงเวลา

4.3.1 การเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำในช่วงเวลาที่ 1 ยุคการ สัญจรทางน้ำและทางบก (ทางเกวียน)

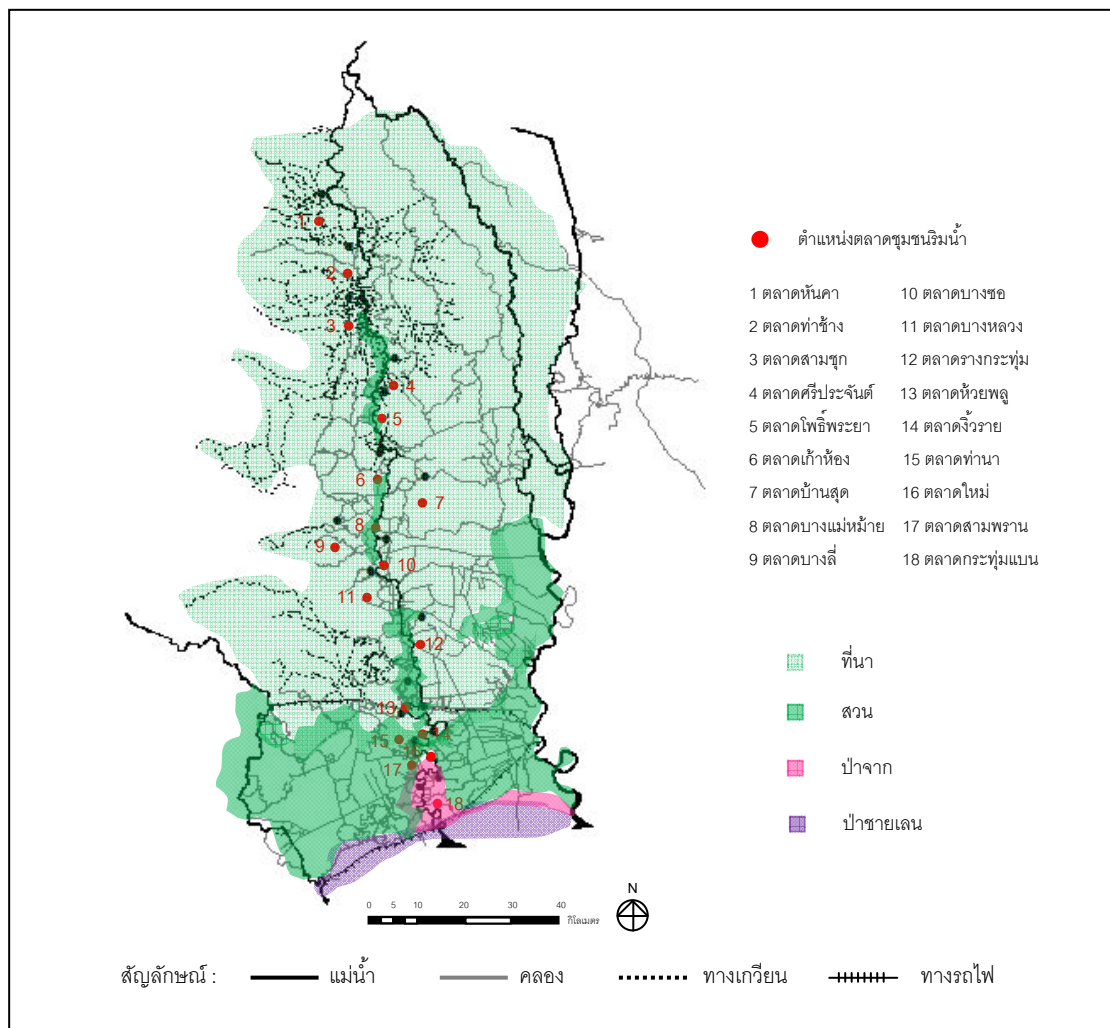
4.3.1.1 **สัณฐานพื้นที่ของตลาดชุมชนริมน้ำ** เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการ เกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน การศึกษาสัณฐานพื้นที่จะเป็น การศึกษาในเรื่องของ ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ โครงข่ายการสัญจร การตั้งถิ่นฐานของชุมชน โดยมี รายละเอียด ดังนี้

1) **ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์** เนื่องจากบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนมีลักษณะที่ราบลุ่ม และเป็นบริเวณที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก ทำให้บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนเป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่สำคัญของประเทศ ยังผลต่อการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน โดยชุมชนไทยในภาคกลางจะมีลักษณะที่ตั้งชุมชนเก่าแก่ดั้งเดิมอยู่ริมสองฟากฝั่งแม่น้ำ ใช้เส้นทางน้ำในการไปมาหาสู่ซื้อขายสินค้าอุปโภคบริโภคกัน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, 2541) ทำให้เกิดตลาดชุมชนริมน้ำขึ้นเพื่อเป็นที่จับจ่ายซื้อสินค้าของคนในพื้นที่ ซึ่งส่วนใหญ่จะตั้งอยู่บริเวณที่มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มที่มีความเหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐานบริเวณริมฝั่งแม่น้ำลำคลอง และมีชุมชนอยู่ใกล้ๆ หรือเกาะตัวอยู่มาก บริเวณโดยรอบเป็นไร่นาหรือสวน ด้วยเหตุนี้โครงข่ายการสัญจรทางน้ำจึงถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดตลาดชุมชนริมน้ำเกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ โดยพบว่าตลาดชุมชนริมน้ำจะมีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่สำคัญ คือ มักตั้งอยู่บริเวณที่เส้นทางเกวียนมาบรรจบกับแม่น้ำจีนเป็นหลัก เป็นการใช้เกวียนในการขนส่งผู้คนและสินค้าจากพื้นที่ด้านในที่เรือไม่สามารถเข้าถึงหรือยังไม่ได้มีการขุดคลองเข้าไปในพื้นที่ จึงจำเป็นต้องอาศัยเกวียนในการสัญจรเพื่อมาต่อเรือบริเวณริมแม่น้ำท่าจีนไปยังพื้นที่อื่นๆ เพราะง่ายต่อการขนส่งสินค้าและการเดินทางเข้าถึง (เกี้ย นากปาน, สัมภาษณ์ 20 กันยายน 2553) จึงทำให้บริเวณดังกล่าวเกิดการรวมกลุ่มของผู้คนและกิจกรรม มีลักษณะของสัญญาณพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลาง ซึ่งในเวลาต่อมาก็พัฒนากลายเป็นตลาดชุมชนริมน้ำขึ้นแล้วค่อยๆ ขยายตัวเข้าไปตามลำคลองสายหลัก ในบริเวณที่มีลำคลองหลายสายแยกหรือเชื่อมกันหลายสาย บริเวณนั้นจะกลายเป็นชุมทางหรือที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำในเวลาต่อมา เนื่องจากสามารถเชื่อมโยงกับพื้นที่ต่างๆ ได้อย่างสะดวก มีศักยภาพการเข้าถึงสูง และมีลักษณะสัญญาณศูนย์กลาง รวมถึงบริเวณที่คลองบรรจบกับคลองหรือบริเวณริมคลองก็มีตลาดชุมชนริมน้ำเกิดขึ้นด้วยเช่นเดียวกันแต่ก็เป็นเพียงส่วนน้อยเท่านั้น เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่อยู่ลึกเข้าไปด้านใน และโอกาสในการเข้าถึงของผู้คนอาจมีน้อยกว่าพื้นที่ด้านนอก

โดยในช่วงเวลาที่ 1 นี้พบตลาดชุมชนริมน้ำเกิดขึ้นทั้งหมด 18 ตลาด กระจายตัวอยู่ทั่วลุ่มน้ำท่าจีน โดยเฉพาะบริเวณริมแม่น้ำท่าจีนเป็นสำคัญ ทั้งนี้ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของบริเวณที่ตั้งตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ 1 นี้ สามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ (แผนที่ 4.6)

ลักษณะที่ 1 ตลาดชุมชนริมน้ำเกิดขึ้นบริเวณที่นา ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่เส้นทางเกวียนบรรจบแม่น้ำท่าจีน เป็นการเชื่อมโยงการสัญจรทั้งทางน้ำและทางบก (เกวียน) เข้าด้วยกัน โดยมีที่ตั้งอยู่ใกล้วัด และมีชุมชนตั้งอยู่โดยรอบ พบตลาดชุมชนริมน้ำตั้งอยู่ ได้แก่ ตลาดหันคา ตลาดท่าช้าง ตลาดสามชุก ตลาดศรีประจันต์ ตลาดโพธิ์พระยา ตลาดเก้าห้อง และตลาดท่านา คุณลักษณะดังกล่าวพบมากบริเวณจังหวัดสุพรรณบุรี เนื่องจากช่วงเวลานี้ผู้คนนิยมการสัญจร

ทางน้ำ ประกอบกับบริเวณจังหวัดสุพรรณบุรีเป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวขนาดใหญ่ ซึ่งบริเวณพื้นที่เพาะปลูกส่วนใหญ่อยู่ห่างจากแม่น้ำลำคลอง จึงจำเป็นต้องมีเส้นทางลำเลียงสินค้า โดยอาศัยเส้นทางเกวียนที่ปรากฏอยู่รายรอบพื้นที่เพาะปลูก ขนส่งจากแหล่งเพาะปลูกมาสู่เส้นทางขนส่งขนาดใหญ่อย่างแม่น้ำท่าจีนเพื่อขนส่งไปยังพื้นที่อื่นต่อไป ด้วยเหตุนี้บริเวณจังหวัดสุพรรณบุรีจึงเป็นพื้นที่ที่ปรากฏตลาดบริเวณทางเกวียนบรรจบแม่น้ำลำคลอง เพราะเป็นเสมือนจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรที่สำคัญ

แผนที่ 4.6 ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของตลาดชุมชนริมน้ำในยุคการสัญจรทางน้ำและทางบก (เกวียน)
ที่มา : สร้างจากแผนที่ฐานของกรมแผนที่ทหาร และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

ลักษณะที่ 2 ตลาดชุมชนริมน้ำเกิดขึ้นบริเวณที่สวนหรืออนา ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่เส้นทางคลองบรรจบแม่น้ำท่าจีน หรือคลองบรรจบคลอง กล่าวคือ

- คลองบรรจบแม่น้ำ/คลองขนาดใหญ่ จะเป็นการเชื่อมโยงโครงข่ายคลอง ภายในพื้นที่กับแม่น้ำหรือคลองที่มีขนาดใหญ่เทียบเท่ากับแม่น้ำ ซึ่งเป็นโครงข่ายการสัญจรหลัก ของลุ่มน้ำ โดยมีที่ตั้งอยู่ใกล้วัด และมีชุมชนตั้งอยู่โดยรอบ พบตลาดชุมชนริมน้ำตั้งอยู่ ได้แก่ ตลาดบ้านสุด ตลาดบางแม่หม้าย ตลาดบางซอ ตลาดบางหลวง ตลาดห้วยพลู ตลาดจรัญราย ตลาดใหม่ และตลาดสามพราน เนื่องจากพื้นที่ในบริเวณจังหวัดนครปฐมส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ สวน ทำให้มีการขนส่งผลผลิตทางการเกษตรจากพื้นที่สวนภายในออกสู่ภายนอก โดยอาศัย เส้นทางน้ำในขนส่งเป็นหลัก จากคลองหลักหรือคลองรองภายในพื้นที่มาสู่แม่น้ำท่าจีนเพื่อขนส่ง สินค้าต่อไปยังที่อื่นๆ ทำให้ปรากฏตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณที่คลองบรรจบแม่น้ำท่าจีนขึ้น

- คลองบรรจบคลอง จะเกิดขึ้นในบริเวณที่เป็นโครงข่ายคลองภายในที่อยู่ถัด จากแม่น้ำเข้าไป โดยเฉพาะบริเวณคลองสายหลักภายในพื้นที่ โดยมีที่ตั้งอยู่ใกล้วัด และมีชุมชน ตั้งอยู่โดยรอบ พบตลาดชุมชนริมน้ำตั้งอยู่ ได้แก่ ตลาดบางลี่ ตลาดรางกระทุ่ม และตลาดกระทุ่ม แบน เนื่องจากเป็นลักษณะของตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่ลึกเข้าไป จึงทำให้ปรากฏ ตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้ไม่มากนัก ซึ่งส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นในบริเวณที่มีชุมชนเกาะ กลุ่มกันอย่างหนาแน่น และเกิดการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าในพื้นที่ระหว่างกัน เนื่องจากการ เดินทางออกมาซื้อขายสินค้าภายนอกยังทำได้ไม่สะดวกเท่าที่ควร

2) **โครงข่ายการสัญจร** จากความได้เปรียบในเชิงที่ตั้งจากโครงสร้างเชิงสัณฐาน ของการสัญจรและการเข้าถึงพื้นที่ของการสัญจรทั้งทางน้ำและทางบก (ทางเกวียน) โดยเฉพาะ โครงข่ายการสัญจรทางน้ำ ประกอบกับในช่วงเวลานี้ในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน นอกจากที่จะอาศัย การเดินทางสัญจรด้วยเรือพายเรือแจวแล้วได้เริ่มเกิดการนำเอาเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่ทันสมัย มาใช้ เช่น เรือยนต์ และเรือกลไฟที่มีปล่องควัน ใช้พื้นเป็นเชื้อเพลิง เรียกว่า “เรือแท็กซี่” (นิวัฒน์ ฉิมพาลี, 2528: 13) ฯลฯ เพื่อการสัญจรและการลากจูงเรือบรรทุกสินค้า (เรือเถี่ยมจิ้น) โดยการ ขนส่งสินค้าจะมีเรือบรรทุกข้าวหรือสินค้าจากต่างพื้นที่ล่องแม่น้ำมาส่งสินค้ายังตลาดชุมชนริมน้ำ กล่าวได้ว่าในช่วงเวลานี้จากการเปลี่ยนแปลงระบบการสัญจรที่มีความทันสมัยมากขึ้น ทำให้การ เดินทางสัญจรและการขนส่งสินค้าในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนสะดวกและรวดเร็ว ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ ดึงดูดผู้คนจากหลากหลายพื้นที่ให้อพยพเข้ามาตั้งรกรากเพื่อทำการค้าขายและอยู่อาศัยในพื้นที่ เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ และส่งผลต่อการขยายตัวของตลาดชุมชนริมน้ำในเวลาต่อมา

ส่วนการสัญจรทางบกจะอาศัยการเดินทางเท้าและเกวียนไปตามคันนาและทางที่เป็น คันกันแม่น้ำท่าจีน โดยเฉพาะในช่วงหน้าแล้งที่น้ำในแม่น้ำลำคลองแห้งเรือไม่สามารถผ่านได้ ก็มีความจำเป็นต้องใช้เกวียนในการสัญจรและการขนส่งสินค้าหรือใช้การเดินทางเท้าแทน โดยเฉพาะ

ชาวบ้านจะใช้เกวียนเพื่อลำเลียงข้าวเปลือกไปยังโรงสี แต่ภายหลังจากการโคจรขยายการสัญจรด้วยระบบรางหรือเส้นทางรถไฟขึ้น 3 สายในกลุ่มน้ำท่าจีนระหว่าง พ.ศ.2442-2447 ถือเป็นกา
 บุกเบิกความเชื่อมโยงของการสัญจรภายในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนและบริเวณใกล้เคียง ส่งผลต่อ
 ศักยภาพการเข้าถึงตลาดชุมชนริมน้ำที่สูงขึ้น รวมทั้งการเดินทางสัญจรและขนส่งสินค้าไปยังพื้นที่
 ต่างๆ สามารถทำได้อย่างสะดวกและรวดเร็วมากยิ่งขึ้น กล่าวได้ว่าในช่วงเวลานี้หากเป็นการ
 เดินทางระยะใกล้ๆ มักอาศัยการเดินทางเท้า หรือเป็นการไปมาหาสู่กันระหว่างบ้านใกล้เคียงมัก
 อาศัยเรือพายเรือแจว แต่หากเป็นระยะทางไกลๆ หรือเดินทางไปต่างพื้นที่หรือมีระยะทางไกลๆ จะ
 อาศัยการเดินทางด้วยเกวียนและเรือ (บุญสม บุญประกอบ, สัมภาษณ์ 10 ธันวาคม 2553) โดย
 เรือที่เป็นพาหนะสัญจรทางน้ำ มีรูปแบบต่างๆ กัน ขึ้นอยู่กับลักษณะการใช้สอยและมีชื่อที่ต่างกัน
 และภายหลังถึงเริ่มมีการใช้รถไฟในการสัญจรต่อจากทางเรือเพื่อเดินทางเข้าไปยังพื้นที่อื่นๆ ที่อยู่
 ห่างไกลมากยิ่งขึ้น ผู้คนและสินค้าจากที่ต่างๆ ทั้งที่ใกล้และไกลสามารถเข้าถึงพื้นที่ได้มาก ส่งผล
 ต่อการขยายตัวของตลาดชุมชนริมน้ำในช่วงเวลาต่อมา

ซึ่งจากโครงข่ายการสัญจรที่มีความสะดวกทั้งทางน้ำและทางบก (เกวียน) จึงทำ
 ให้การสัญจรในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนมีความสะดวก ผู้คนจากที่ต่างๆ สามารถเดินทางเข้าถึงพื้นที่ได้
 โดยง่าย ด้วยเหตุนี้การเกิดตลาดชุมชนริมน้ำจึงเป็นเงื่อนไขความสัมพันธ์ของโครงสร้างเชิงสัจฐาน
 กับระดับความนิยมหรือการตัดสินใจของผู้คนในการสัญจรบนโครงข่ายการสัญจรที่สามารถ
 เชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพหรือมีศักยภาพการเข้าถึงสูง ทำให้เกิดบริเวณที่ตั้งของ
 ตลาดชุมชนริมน้ำที่มีแนวโน้มการใช้สอยที่มีลักษณะสัจฐานศูนย์กลาง (spatial centrality) ซึ่งใน
 การอธิบายถึงภาพรวมของโครงข่ายการสัญจรในระดับพื้นที่รวม (global level) หรือบริเวณลุ่ม
 น้ำท่าจีน สามารถอธิบายด้วยผลการวิเคราะห์แบบจำลองโครงสร้างเชิงสัจฐาน (configurational
 model) กล่าวคือ ตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ส่วนใหญ่จะตั้งอยู่บริเวณที่เส้นทาง
 เกวียนบรรจบกับแม่น้ำ มีที่ตั้งใกล้วัด และมีชุมชนอยู่โดยรอบ และมีโครงข่ายการสัญจรทางน้ำ
 และทางเกวียนเชื่อมโยงพื้นที่เข้าด้วยกัน อยู่บนโครงข่ายการสัญจรทางน้ำที่ถูกสัญจรผ่านมาก คือ
 บริเวณริมแม่น้ำท่าจีน ตลาดชุมชนริมน้ำจึงเป็นศูนย์กลางการค้าขายทั้งทางน้ำและทางบก

ผลจากแบบจำลองโครงสร้างเชิงสัจฐานที่ประมวลผลด้วยชุดโปรแกรม สเปซ ซิน
 แทกซ์ (Space Syntax) ใช้มาตรวัดค่ากลาง (measure of central tendency) และมาตรวัดค่า
 การกระจาย (measure dispersion) แสดงผลด้วยค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ในระดับต่างๆ
 (integration value) ของการสัญจรทางน้ำและทางบก ช่วยประเมินจัดระบบและประสิทธิภาพของ
 พื้นที่ต่างๆ บนแผนที่โครงสร้างเชิงสัจฐานที่แสดงด้วยสีต่างๆ ตามวรรณะสีรุ่ง เส้นทางใดมีค่า

ศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ (integration value) ของการสัญจรในระบบมากกว่าเส้นทางอื่น มีแนวโน้มในการสัญจรผ่านมาก หรือมีศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่สูงกว่า ในทางตรงกันข้าม เส้นทางที่มีค่าน้อย หรือแยกตัวออกจากระบบ (segregation) มีแนวโน้มในการสัญจรผ่านน้อย หรือมีศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่ต่ำ โดยกลุ่มเส้นทางที่มีศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่สูงจะถูกแสดงออกมาเป็นวรรณะสีแดง ไล่ลำดับตามสเปกตรัมไปสีส้ม สีเหลือง สีเขียว จนกระทั่งถึงกลุ่มเส้นทางที่มีศักยภาพในการเข้าถึงต่ำจะถูกแสดงออกมาในโทนสีน้ำเงิน

ตารางที่ 4.1 ค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ระดับต่างๆ บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในยุคนการสัญจรทางน้ำและทางบก (เกวียน)

ค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ของการสัญจร	บริเวณลุ่มน้ำท่าจีน
1) ศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ระดับเมือง (Rn : global integration)	
ค่าสูงสุด (maximum)	0.142364
ค่าต่ำสุด (minimum)	0.0465019
ค่าเฉลี่ย (average)	0.100184
2) ศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ระดับย่าน (R3 : local integration)	
ค่าสูงสุด (maximum)	3.1198
ค่าต่ำสุด (minimum)	0.333333
ค่าเฉลี่ย (average)	1.01952
3) ความเชื่อมต่อ (connectivity integration)	
ค่าสูงสุด (maximum)	16
ค่าต่ำสุด (minimum)	0
ค่าเฉลี่ย (average)	2.29283

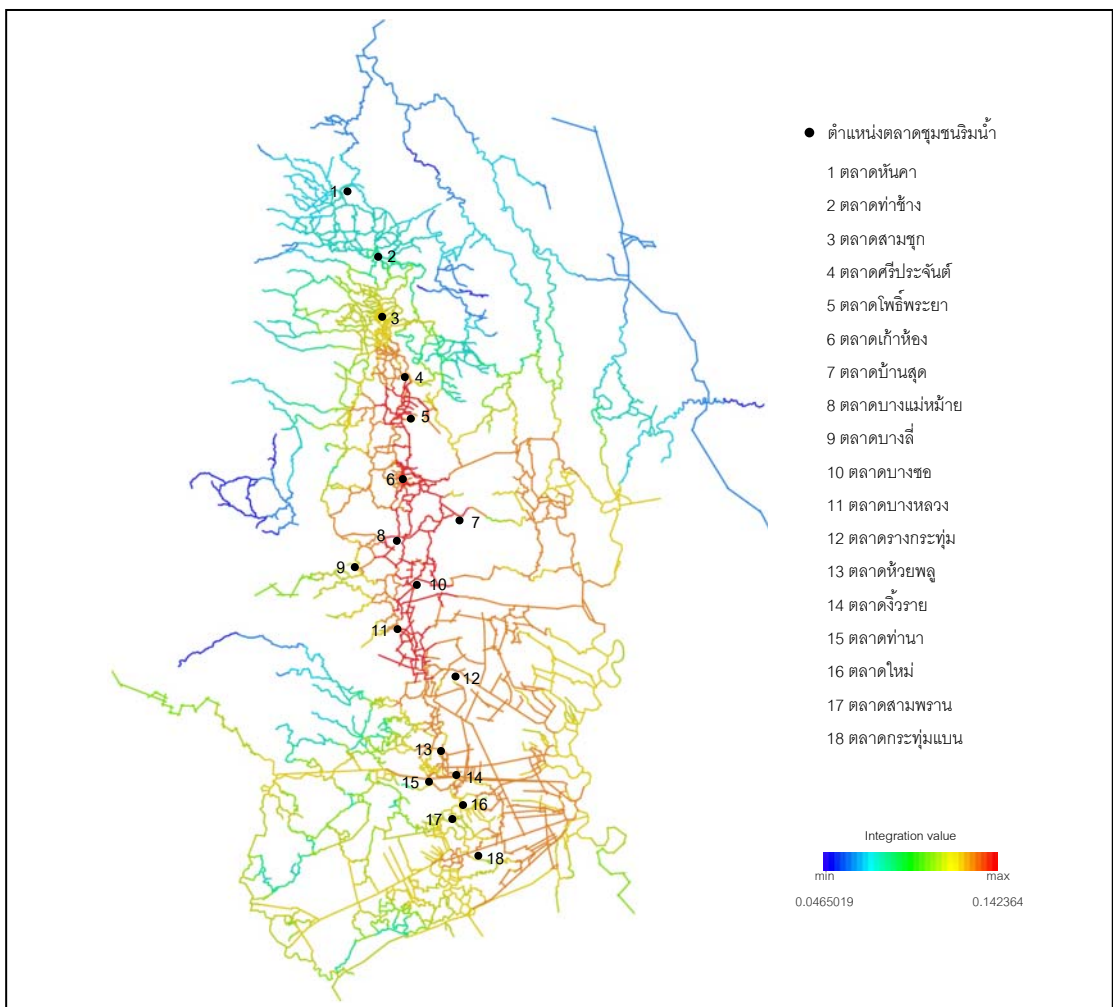
ที่มา : แบบจำลองโครงสร้างเชิงสัณฐาน สเปซ ซินแทกซ์ (Space Syntax)

จากตาราง 4.1 แสดงค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ระดับต่างๆ ในยุคนการสัญจรทางน้ำและทางบก (เกวียน) พบว่าค่าเฉลี่ยศักยภาพการเข้าถึงของเส้นทางต่างๆ ในระดับเมือง (average global integration value) ซึ่งเป็นค่าเฉลี่ยความลึกของเส้นทางใดเส้นทางหนึ่งจากเส้นทางอื่นๆ ทั้งหมดในเมืองของพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนมีค่าเท่ากับ 0.100184

ค่าเฉลี่ยศักยภาพการเข้าถึงของเส้นทางต่างๆ ในระดับย่าน (average local integration value) ซึ่งเป็นความลึกของเส้นทางใดเส้นทางหนึ่งจากการประมวลผลโดยเทียบจากเส้นทางอื่นๆ ถัดไปทุกๆ สองเลี้ยวมีค่า 1.01952

ค่าเฉลี่ยความเชื่อมต่อ (average connectivity integration value) จากการประมวลผลโครงข่ายการสัญจรในย่านว่ามีจำนวนเส้นที่อยู่ถัดไปหนึ่งเลี้ยวของเส้นทางใดเส้นทางหนึ่งเป็นจำนวนโดยเฉลี่ยกี่เส้น มีค่า 2.29283

ในงานวิจัยนี้กำหนดเกณฑ์ในการตีความค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ระดับต่างๆไว้ว่า ถ้าค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่อยู่ในช่วงระหว่างค่าเฉลี่ยกับค่าสูงสุด ถือเป็นกลุ่มเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง ในทางกลับกัน ถ้าค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่อยู่ในช่วงระหว่างค่าต่ำสุดกับค่าเฉลี่ย ถือว่าเป็นกลุ่มเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงรองลงมา ซึ่งในช่วงเวลาที่ 1 ยุคการสัญจรทางน้ำและทางบก (เกวียน) ค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ในระดับเมือง มีค่าระหว่าง 0.0465019-0.142364 โดยที่กลุ่มที่มีศักยภาพในการเข้าถึงระดับเมืองสูงมีค่าระหว่าง 0.100184-0.142364 (แสดงด้วยสีเขียวไล่ระดับไปจนถึงสีแดง) และกลุ่มที่มีศักยภาพการเข้าถึงระดับเมืองรองลงมามีค่าระหว่าง 0.0465019-0.100184 (แสดงด้วยโทนสีน้ำเงินไปถึงสีเขียว) (ตารางที่ 4.1)

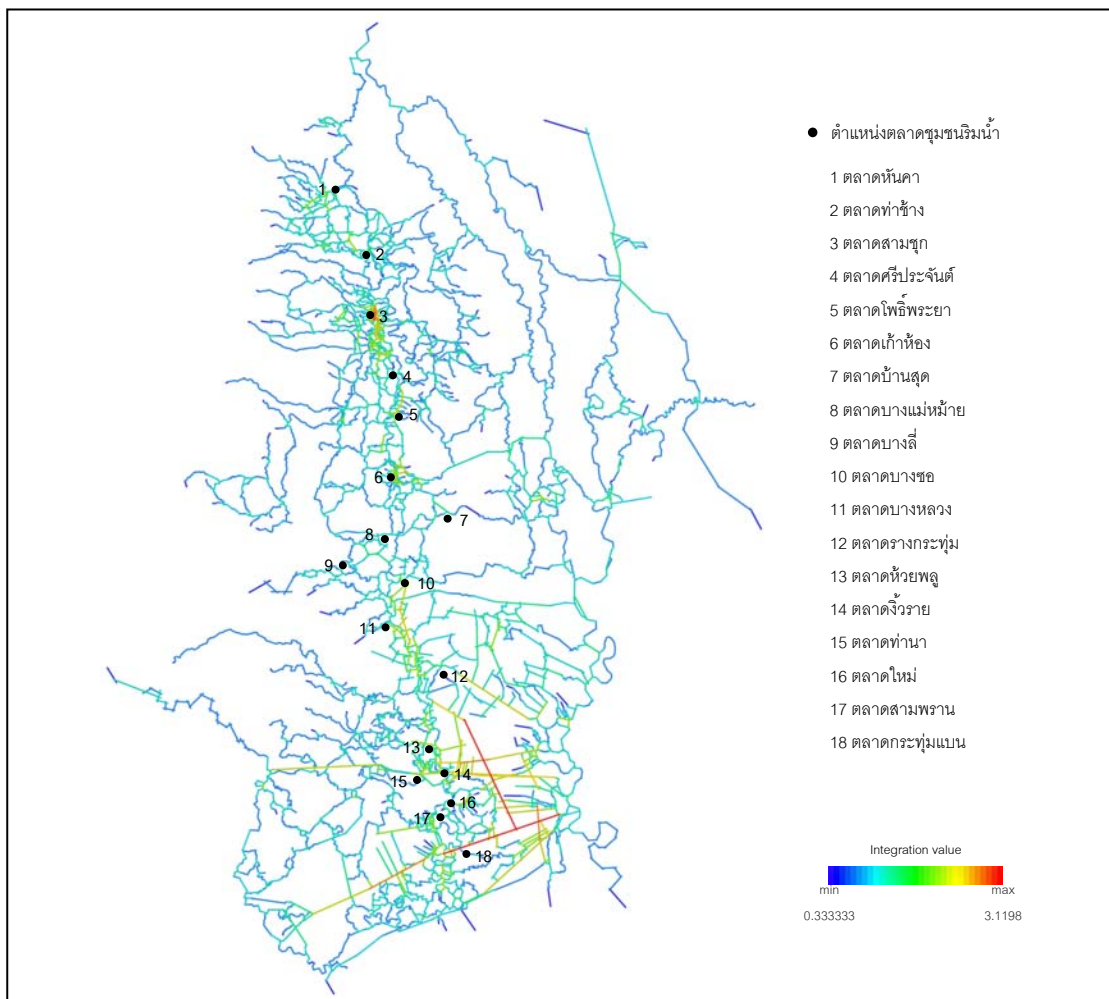
ภาพที่ 4.1 โครงสร้างเชิงสัณฐานในระดับเมือง (ศักยภาพการเข้าถึงตลาดชุมชนริมน้ำในยุคการสัญจรทางน้ำและทางเกวียน)

ที่มา : แบบจำลองโครงสร้างเชิงสัณฐาน สเปซ ซินแทกซ์ (Space Syntax) และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

ทั้งนี้การเกิดที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในยุคการสัญจรทางน้ำและทางบก (เกวียน) สามารถสรุปได้ 2 ลักษณะ คือ (ภาพที่ 4.1 และ ภาพที่ 4.2)

ลักษณะที่ 1 ตลาดชุมชนริมน้ำที่ตั้งอยู่บนโครงสร้างเชิงสัณฐานที่มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (ค่าระหว่าง 0.100184-0.142364) มักเป็นศูนย์กลางการซื้อขายในระดับเมืองและย่าน ได้แก่ ตลาดสามชุก ตลาดศรีประจันต์ ตลาดโพธิ์พระยา ตลาดเก้าห้อง ตลาดบ้านสุด ตลาดบางแม่หม้าย ตลาดบางลี่ ตลาดบางซอ ตลาดบางหลวง ตลาดรางกระทุ่ม ตลาดห้วยพลู ตลาดจิวราย ตลาดท่านา ตลาดใหม่ ตลาดสามพราน และตลาดกระทุ่มแบน

ลักษณะที่ 2 ตลาดชุมชนริมน้ำที่ตั้งอยู่บนโครงสร้างเชิงสัณฐานที่มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองรองลงมา (ค่าระหว่าง 0.0465019-0.100184) มักเป็นศูนย์กลางการซื้อขายในระดับย่าน ได้แก่ ตลาดหันคา และตลาดท่าช้าง

ภาพที่ 4.2 โครงสร้างเชิงสัณฐานในระดับย่าน (ศักยภาพการเข้าถึงตลาดชุมชนริมน้ำในยุคการสัญจรทางน้ำและทางเกวียน)

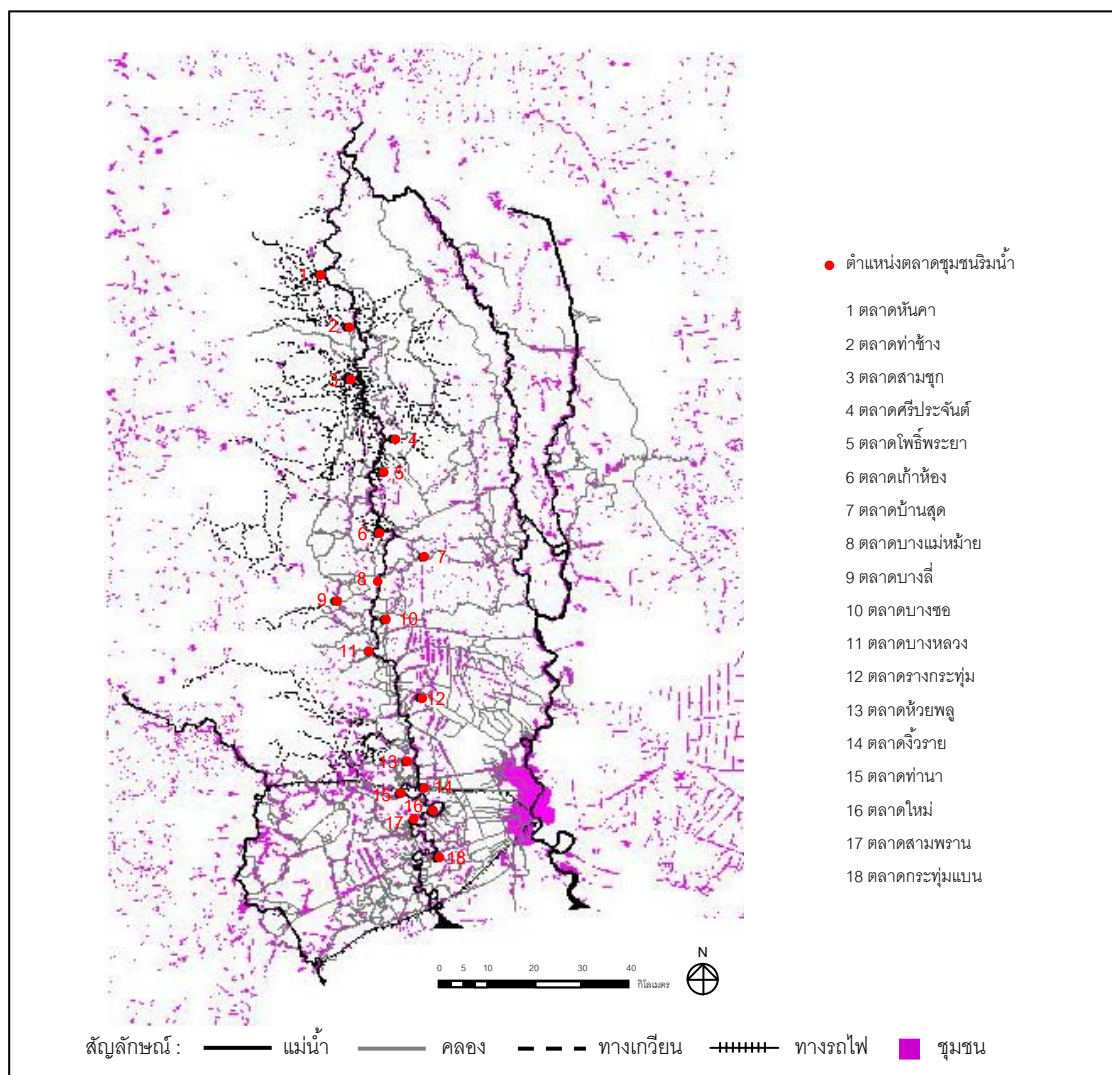
ที่มา : แบบจำลองโครงสร้างเชิงสัณฐาน สเปซ ซินแทกซ์ (Space Syntax) และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

กล่าวได้ว่า ตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ส่วนใหญ่ ตั้งอยู่บริเวณที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง ที่สะท้อนถึงความสะดวกเปรียบในเชิงที่ตั้งของตลาดที่มี ลักษณะสัณฐานศูนย์กลาง สามารถเข้าถึงได้อย่างสะดวก เนื่องจากมีโครงสร้างเชิงสัณฐานของการสัญจรทั้งทางน้ำและทางบก ได้แก่ แม่น้ำ คลอง ทางเกวียน สานตัวกันอยู่อย่างหนาแน่น มี ลักษณะคล้ายก้างปลา (fish bone type) ดึงดูดให้ผู้คนที่ต่างๆ เข้ามารวมกลุ่มเพื่อประกอบ กิจกรรมการค้าในพื้นที่ โดยตลาดชุมชนริมน้ำแต่ละแห่งล้วนมีบทบาทที่หลากหลายในตนเอง ตลาดชุมชนริมน้ำบางแห่งมีเรือบรรทุกสินค้าจากต่างพื้นที่ล่องแม่น้ำมาส่งสินค้าให้พ่อค้าแม่ขาย ในพื้นที่ บางแห่งใช้เกวียนขนส่งข้าวเปลือกไปยังโรงสี บางแห่งบรรทุกสินค้าเกษตรมาวางขาย บริเวณตลาดชุมชนริมน้ำ รวมถึงเป็นสถานที่ให้เข้ามาจับจ่ายซื้อขายสินค้า และลงเรือเพื่อเดินทาง ไปต่างถิ่นเพื่อไปทำงานและติดต่อการค้าทั้งใกล้ไกลก็อาศัยแม่น้ำท่าจีนด้วยกันทั้งสิ้น

ด้วยเหตุนี้จากสภาพทางภูมิศาสตร์ของกลุ่มน้ำท่าจีนที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า พื้นที่ส่วนใหญ่ของบริเวณนี้เป็นที่ราบลุ่มอันอุดมสมบูรณ์เหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐานของประชากร ที่ตั้งที่ใกล้กรุงเทพฯ และชุมชนข้างเคียงหลายเมือง โดยอาศัยโครงข่ายการสัญจรในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนที่มีความพร้อมในทุกๆ ด้าน เป็นปัจจัยสำคัญต่อการเกิดของตลาดชุมชนริมน้ำที่ จำเป็นต้องอาศัยโครงสร้างเชิงสัณฐานของการสัญจรและการเข้าถึงพื้นที่ที่มีศักยภาพในการเข้าถึง สูง จากเหตุผลดังกล่าวทำให้ในช่วงเวลานี้ตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนจึงค่อยๆ เปลี่ยนแปลงและขยายตัวขึ้นตามลำดับ

3) การตั้งถิ่นฐานของชุมชน จากการมีที่ตั้งที่มีความเหมาะสมและมีโครงสร้างเชิงสัณฐานของการสัญจรทางน้ำและทางบก (ทางเกวียน) ที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง ดึงดูดให้ผู้คนที่ต่างถิ่นอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้น โดยค่อยๆ กระจายตัวตามแนวยาวต่อเนื่องไปตามสองฝั่งริมแม่น้ำท่าจีนเป็นสำคัญ และขยายตัวเข้าไปตามลำคลองสายหลักที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำท่าจีน อาศัยประโยชน์จากโครงข่ายการสัญจรทางน้ำ เพื่อการเดินทางเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ในลุ่มน้ำท่าจีน และใช้ในการอุปโภคและบริโภค นอกจากนี้ยังมีกลุ่มคนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้นและได้กระจายตัวห่างออกจากบริเวณที่ราบริมฝั่งแม่น้ำท่าจีนลึกเข้าไปในแผ่นดิน ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าและนา เป็นส่วนใหญ่และยังไม่มีที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนมาก่อน (บุญสม บุญประกอบ, สัมภาษณ์ 10 ธันวาคม 2553) โดยการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในช่วงเวลานี้จะพึ่งพาความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำท่าจีนและการสัญจรทางน้ำที่สามารถเดินทางเข้าถึงพื้นที่ได้สะดวกทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานขึ้นในพื้นที่ ซึ่งในอดีตนิยมการตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่ลุ่มมากกว่าที่ดอน เนื่องจากต้องการแหล่งน้ำจากธรรมชาติในการทำการเกษตรโดยเฉพาะการทำนาข้าวเป็นหลัก ที่ดินส่วนใหญ่จึงถูกใช้เพื่อการพัก

อาศัยและการทำเกษตรกรรม ภายหลังเมื่อผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่มากขึ้น เกิดการขยายตัวของชุมชน มีการตั้งบ้านเรือนอยู่กันอย่างหนาแน่นจึงเกิดการพัฒนาจากตลาดขนาดเล็กกลายเป็นรูปแบบของตลาดชุมชนริมน้ำขึ้น หากบริเวณใดก็ตามที่เป็นที่ตั้งของชุมชนหรือมีการตั้งถิ่นฐานมาก่อนจะทำให้ในบริเวณนั้นมีโอกาสที่จะเกิดตลาดชุมชนริมน้ำโดยง่ายเพื่อให้บริการกับคนในท้องถิ่น ดังนั้นการเกิดตลาดชุมชนริมน้ำจึงมีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชน (แผนที่ 4.7) และมักกระจายตัวอยู่ใกล้ๆ กับวัดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ นอกจากนี้บริเวณที่เป็นที่ตั้งของตลาดหากชุมชนเกิดการขยายตัวก็ย่อมที่จะส่งผลต่อการขยายตัวของตลาดชุมชนริมน้ำด้วยเช่นเดียวกัน

แผนที่ 4.7 การตั้งถิ่นฐานของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในยุคการสัญจรทางน้ำและทางบก (เกวียน) ที่มา : สร้างจากแผนที่ฐานของกรมแผนที่ทหาร และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

โดยพบว่าบริเวณที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำทั้ง 18 ตลาดที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้จะ มีการตั้งถิ่นฐานอยู่ 2 ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ 1 การตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัวตามแนวแม่น้ำลำคลอง ประกอบด้วย ตลาดหันคา ตลาดท่าช้าง ตลาดสามชุก ตลาดศรีประจันต์ ตลาดโพธิ์พระยา ตลาดเก้าห้อง ตลาดบ้านสุข ตลาดบางแม่หม้าย ตลาดบางหลวง และตลาดท่านา ซึ่งการตั้งถิ่นฐานในรูปแบบนี้ส่วนใหญ่ มักเกิดขึ้นกับตลาดชุมชนริมน้ำที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่เกวียนบรรจบกับแม่น้ำเป็นสำคัญ

ลักษณะที่ 2 การตั้งถิ่นฐานแบบกระจายตัวตามแนวยาวของแม่น้ำลำคลอง ประกอบด้วย ตลาดบางลี่ ตลาดบางซอ ตลาดรางกระทุ่ม ตลาดห้วยพลู ตลาดจิวราย ตลาดใหม่ ตลาดสามพราน และตลาดกระทุ่มแบน ซึ่งการตั้งถิ่นฐานในรูปแบบนี้ส่วนใหญ่ มักเกิดขึ้นกับตลาดชุมชนริมน้ำที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่คลองบรรจบกับแม่น้ำหรือคลองบรรจบคลองเป็นสำคัญ

ทั้งนี้ในช่วงเวลาที่ 1 ยุคการสัญจรทางน้ำและทางบก จากการพิจารณาโครงสร้างเชิงสัณฐานของสัณฐานพื้นที่ สามารถสรุปได้ว่า ลักษณะที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของตลาดชุมชนริมน้ำส่วนใหญ่ มักตั้งอยู่บริเวณที่เส้นทางเกวียนบรรจบแม่น้ำ ซึ่งเป็นบริเวณที่มีความได้เปรียบในเชิงที่ตั้งของโครงสร้างเชิงสัณฐานของการสัญจรทางน้ำและทางบกที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง แสดงให้เห็นถึงลักษณะสัณฐานศูนย์กลาง หรือความเป็นพื้นที่ศูนย์กลาง โดยมีการตั้งถิ่นฐานที่จะกระจุกตัวตามแนวแม่น้ำลำคลองเป็นส่วนใหญ่ และยิ่งผลให้เกิดการสร้างอาคารเรือนแถวไม้ค้าขายขึ้น เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและประกอบกิจกรรมการค้าแบบถาวร โดยการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าของตลาดชุมชนริมน้ำจะใช้ประโยชน์จากอาคารเรือนแถวที่ได้มีการก่อสร้างขึ้น ทั้งชั้นเดียวและสองชั้น ที่สร้างด้วยไม้ มีรูปแบบเป็นสถาปัตยกรรมจีน ซึ่งได้รับอิทธิพลจากผู้สร้างหรือเจ้าของตลาดที่เป็นชาวจีนที่มีฐานะที่เข้ามาอยู่อาศัยและทำการค้าขาย ซึ่งส่วนใหญ่เคยเป็นพ่อค้าย่อยหรือเจ้าภาชี นายอากรมาก่อน โดยอาคารเรือนแถวจะมีการสร้างเกาะกลุ่มเป็นแนวยาวต่อเนื่องกันหลายห้อง บางแห่งเป็นอาคารเรือนแถวไม้ที่สร้างกระหนาบทางเดินกลางหันหน้าเข้าหากัน มีหลังคาคลุมเหนือทางเดินและไม่มีหลังคาคลุม กลุ่มอาคารเรือนแถวไม้จึงมีลักษณะเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของชุมชนริมน้ำ เพื่อใช้เป็นสถานที่ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าของผู้คนในชุมชนและละแวกใกล้เคียง

4.3.1.2 ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำ การศึกษาลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน จะทำการศึกษาเรื่องราวของวิถีชีวิต ผู้กระทำ และระบบกิจกรรม โดยมีรายละเอียด ดังนี้

สืบเนื่องจากการเปิดเสรีทางการค้า พ.ศ.2398 ส่งผลให้เศรษฐกิจของประเทศไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และเกิดการขยายตัวทางการค้าในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ทำให้วิถีชีวิตการเป็นอยู่ของผู้คนเกิดการเปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรกรรมเพื่อยังชีพเป็นสังคมเกษตรกรรมเพื่อการค้าขาย ผู้คนหลากหลายชนชาติจึงอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและทำการค้าขายบริเวณริมฝั่งแม่น้ำท่าจีนมากขึ้น (พิพัฒน์ ภัทรสกุลชัย, สัมภาษณ์ 11 มีนาคม 2554) เนื่องจากความสะดวกในการเข้าถึงพื้นที่ด้วยโครงข่ายการสัญจรทางน้ำในการเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ และเรียกพื้นที่ที่ใช้ประกอบกิจกรรมการค้านี้ว่า “ตลาดชุมชนริมน้ำ” ซึ่งส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นในบริเวณที่โครงสร้างเชิงสัณฐานของการสัญจรทางน้ำและทางบก (ทางเกวียน) ที่มีความได้เปรียบ โดยมีศักยภาพการเข้าถึงสูง สามารถเข้าถึงได้อย่างสะดวก แต่ในบางกรณีการเลือกที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำนั้นผลมาจากเงื่อนไขหรือปัจจัยของผู้กระทำ ซึ่งในช่วงเวลานี้หมายถึงผู้คนหรือกลุ่มคนที่มีบทบาททางสังคม และมีส่วนเกี่ยวข้องกับการเกิดและการเลือกที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำ ได้แก่ เจ้าของที่ดิน เจ้าของตลาด ผู้นำชุมชนหรือท้องถิ่น ฯลฯ ตลาดชุมชนริมน้ำถือเป็นแหล่งรวมหรือเป็นศูนย์กลางของผู้คนทั้งในชุมชนและนอกชุมชนที่เข้ามารวมกลุ่มกันเพื่อประกอบกิจกรรมการค้าและบริการเป็นจำนวนมาก สินค้าที่ทำการค้าขายกันในตลาดส่วนใหญ่เป็นผลผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะการค้าข้าว เนื่องจากข้าวกลายเป็นสินค้าส่งออก ที่มีกำลังซื้อจากต่างประเทศและมีราคาดี เป็นสิ่งจูงใจให้ชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนมีการผลิตเฉพาะอย่าง ซึ่งเห็นได้ชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ส่วนใหญ่มุ่งผลิตข้าวหรือหันไปปลูกข้าวกันอย่างแพร่หลาย การปลูกข้าวเพื่อขายหรือส่งออกขยายตัวอย่างรวดเร็วตลอดทั้งลุ่มน้ำท่าจีน ดังปรากฏในบันทึกปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ว่า “... เพราะข้าวราคาดี คนจึงหันไปทำนากันมาก ที่ทางฝั่งตะวันออกต่อพรมแดนกรุงเก่าและอ่างทอง ซึ่งเป็นป่าพงอยู่เมื่อกรมหมื่นดำรงมาตรวจราชการคราวก่อนบัดนี้ได้กลายเป็นนาฟางตลอดถึงกัน...” ชาวนามีกำลังซื้อหรือมีเงินเพื่อหาซื้อสินค้าได้สะดวกขึ้น (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, รัชกาลที่ 5 ม. 2.14/9) ในระยะเริ่มแรกของตลาดชุมชนริมน้ำมีทั้งชาวไทย ชาวลาว ชาวจีน ชาวมอญ ชาวเขมร และชาวญวน ที่ทำการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าโดยเฉพาะข้าวกัน ผู้ค้าในตลาดส่วนใหญ่เป็นชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญต่อการค้าขายในตลาดมากกว่ากลุ่มคนอื่น ๆ เพราะกลุ่มชาวจีนมีความสามารถในการค้าขาย (อโนทัย โพธิ์น้อย, สัมภาษณ์ 30 พฤษภาคม 2553) และผู้ค้าในตลาดชุมชนริมน้ำเหล่านี้จะใช้เรือขนแฉะไม้ในตลาดเป็นพื้นที่กิจกรรมสำหรับทำการค้าขายและอยู่อาศัย การค้าขายของตลาดชุมชนริมน้ำจึงเจริญรุ่งเรืองขึ้นอย่างต่อเนื่อง ผู้คนในบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงกับตลาดที่ส่วนมากเป็นเกษตรกร จะนำผลผลิตที่ได้จากการทำเกษตรกรรม พวกพืชผักผลไม้มาจำหน่ายที่ตลาดด้วยเรือพาย เรือแจว และเรือยนต์เป็นพาหนะ โดยใช้แม่น้ำท่าจีนและลำคลองเป็นเส้นทางสัญจร อาศัยท่าเรือเป็นสถานที่ขนถ่ายสินค้า

และขณะเดียวกันจะซื้อสินค้าที่เป็นของใช้ประจำวันและจำเป็นต่อการดำรงชีวิตจากตลาด รวมทั้งยังมีผู้คนจากพื้นที่บริเวณโดยรอบตลาดที่ไม่ไกลมากนักเข้ามาซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า

ตลาดชุมชนริมน้ำเป็นสิ่งมีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการค้าขายและบริการ มีการเข้าออกของผู้คนจำนวนมาก เนื่องจากมีการเข้าถึงที่สะดวก ผู้คนทั้งในละแวกใกล้เคียงและต่างถิ่นพากันอพยพเข้ามาตั้งรกรากเพื่อทำการค้าและอยู่อาศัยในตลาด ตลอดจนผู้คนที่เข้ามาในตลาดเพื่อหาซื้อสินค้าและของใช้ประจำวัน ได้แก่ ข้าวสาร ยา อาหาร เครื่องบวช เสื้อผ้า สุรา น้ำมันก๊าด เครื่องมือเกษตร เครื่องอุปโภค และเครื่องบริโภค ฯลฯ และใช้บริการร้านค้าต่างๆ เช่น ร้านขายของชำ ร้านตัดผม ร้านเสริมสวย ร้านตัดเสื้อ ร้านขายยา ฯลฯ (หุ่ยเลียง แซ่ไควว, สัมภาษณ์ 30 พฤษภาคม 2553) ซึ่งประเภทของสินค้าและบริการในตลาดที่มีความหลากหลายนี้เองถือเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยดึงดูดให้ผู้คนเดินทางเข้ามาซื้อขายสินค้าและใช้บริการตลาดชุมชนริมน้ำมากขึ้น ส่งผลให้ทั้งผู้ขายหรือพ่อค้าแม่ค้า และผู้ซื้อหรือลูกค้า รวมถึงผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องในรูปแบบต่างๆ เช่น เจ้าของหรือผู้พายเรือ ขั้วเรือรับจ้าง เป็นต้น มีความสัมพันธ์กันในลักษณะพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (ประภาย ทรัพย์ประภา, สัมภาษณ์ 19 เมษายน 2554) เมื่อการค้าขายเริ่มเจริญรุ่งเรืองประกอบกับผู้คนบริเวณตลาดมีกำลังซื้อเพิ่มขึ้น ทำให้สามารถซื้อสินค้าที่ตลาดได้มากขึ้น กิจกรรมการค้าจึงคึกคักและขยายตัวไปทั่วลุ่มน้ำท่าจีน ดังปรากฏในบันทึกปลายสมัยรัชการที่ 5 ว่า “...ลำน้ำสุพรรณบุรีตั้งแต่พื้นเมืองขึ้นไปหรือใต้ลงมา ทำเล ผู้คน และการทำมาค้าขายสมบูรณ์ บ้านเรือนเป็นเรือนฝากระดานโดยมาก เรือบรรทุกข้าวขนาดใหญ่ตลอดระยะทางสัก 200 ลำ เห็นได้ว่าการค้าขายสมบูรณ์มากขึ้น...” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, รัชกาลที่ 5 ม. 2.14/9)

ดังนั้นวิถีชีวิตของผู้คนในตลาดชุมชนริมน้ำในช่วงเวลานี้จะผูกพันและเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการค้าขาย ผู้คนมีการเกื้อกูลกัน มีความสนิทสนมและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ความมีน้ำใจช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยความเต็มใจอย่างเต็มที่ รวมทั้งการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกิจกรรมทางสังคม เช่น การทำบุญ บวชนาค แต่งงาน เป็นต้น กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นการช่วยเหลือกันเองด้วยแรงเกาะเกี่ยวภายในชุมชน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2540: 48-49) โดยเฉพาะกลุ่มชาวไทยที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แต่เดิมเป็นส่วนใหญ่ และกลุ่มชาวจีนซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่ที่อพยพเข้ามาภายหลังจะมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น (นภา เพ็ชรดี, สัมภาษณ์ 18 กุมภาพันธ์ 2554) สังเกตได้จากความเป็นอยู่ของผู้คนบริเวณตลาดชุมชนริมน้ำ มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาวไทยและชาวจีน ทำให้เกิดรูปแบบวิถีชีวิต และลักษณะทางสังคมที่เป็นแบบไทยจีน มีศาลเจ้าให้เห็นในทุกตลาดชุมชนริมน้ำ ศาลเจ้าจึงเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการเคารพ

สักการะของผู้คนในตลาดและผู้คนที่เดินทางเข้าออกตลาดอยู่เป็นประจำ เป็นศูนย์รวมจิตใจในการประกอบพิธีกรรมเพื่อความ เป็นสิริมงคล เป็นความเชื่อของผู้ค้าขายโดยเฉพาะกลุ่มชาวจีนในตลาด (ห้วยเลี้ยว แซ่โค้ว, สัมภาษณ์ 30 พฤษภาคม 2553) แม้ว่ากลุ่มชาวจีนในตลาดจะมีความเชื่อในการไหว้เจ้าและการเคารพต่อศาลเจ้าแล้ว ยังมีความสนิทสนมกับกลุ่มคนอื่นๆ ในตลาดที่นับถือพุทธศาสนาโดยไม่มี การต่อต้าน กลุ่มชาวจีนจึงสามารถอยู่ร่วมกับกลุ่มคนต่างๆ ในตลาดได้ โดยเฉพาะกลุ่มชาวไทย (สุรพล ทองสีมา, สัมภาษณ์ 14 กรกฎาคม 2553) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้คนในตลาดชุมชนริมน้ำอยู่ร่วมกันด้วยความสมัครสมานสามัคคี ส่งผลให้สามารถทำกิจกรรมการค้าขายร่วมกันได้อย่างราบรื่น

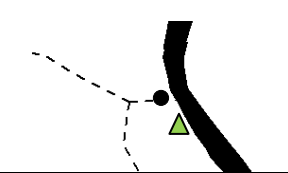
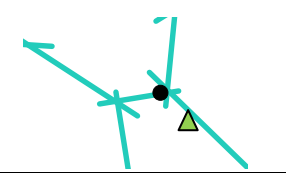
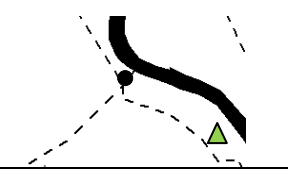
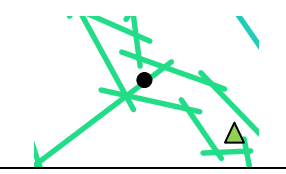
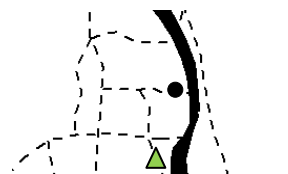
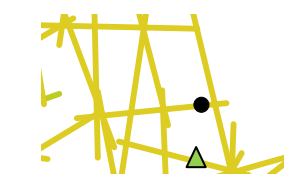
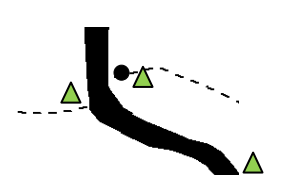
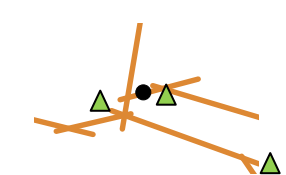
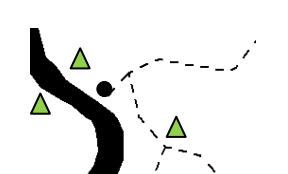
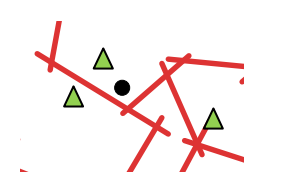
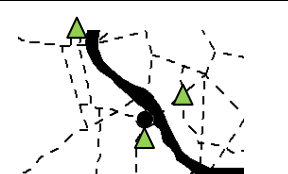

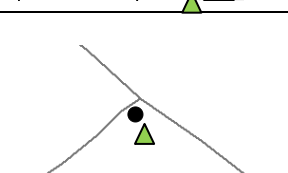
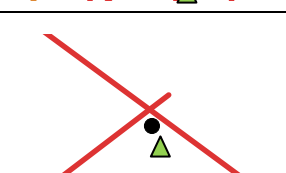
กล่าวได้ว่าลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในช่วงเวลาที่ 1 หลังจากการเปิดเสรีทางการค้าตั้งแต่ พ.ศ.2398 เกิดการขยายตัวทางการค้าของบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ระบบเศรษฐกิจของลุ่มน้ำเปลี่ยนจากแบบเลี้ยงตัวเองมาเป็นแบบเงินตราหรือการผลิตเพื่อการค้า วิถีชีวิตของผู้คนเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมเพื่อยังชีพเป็นสังคมเกษตรกรรมเพื่อการค้าขาย กลุ่มชาวไทยในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนที่ทำการค้าขายหรือซื้อสินค้าในตลาด และกลุ่มชาวจีนซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ประกอบกิจกรรมการค้าขายและบริการในตลาดจึงเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาเศรษฐกิจที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดตลาดชุมชนริมน้ำขึ้นทั่วไปในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน โดยสินค้าที่ทำ การค้าขายในตลาดชุมชนริมน้ำส่วนใหญ่เป็นสินค้าภายในท้องถิ่นและการบริการต่างๆ ที่จำเป็นในชีวิตประจำวันเป็นสำคัญ

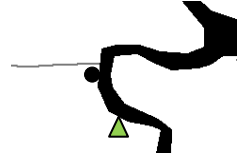
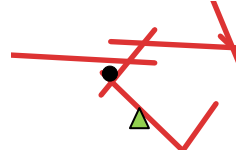
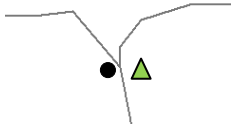
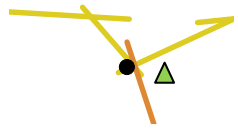
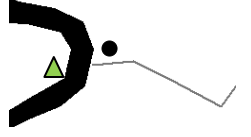
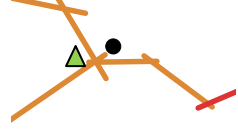
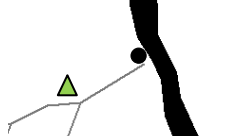

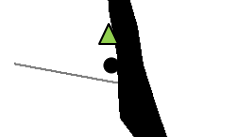
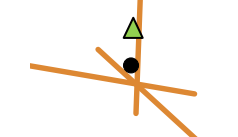
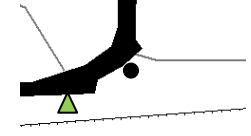
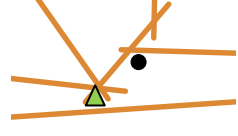
4.3.1.3 สรุปรูปการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในช่วงเวลาที่ 1 ยุคการสัญจรทางน้ำและทางบก

ในช่วงเวลานี้ตลาดชุมชนริมน้ำเป็นศูนย์กลางของการซื้อขายทั้งทางน้ำและทางบก (ทางเกวียน) โดยมีการเกิดที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำบนโครงข่ายกริดรูปทรงอิสระที่มีการสานตัวกันอย่างหนาแน่น ที่มีค่าศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองอยู่ระหว่าง 0.0465019-0.142364 จากโครงสร้างเชิงสัณฐานของการสัญจรทั้งทางน้ำและทางบก (ทางเกวียน) โดยเฉพาะตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นในบริเวณที่เส้นทางเกวียนมาบรรจบกับแม่น้ำและคลองมาบรรจบกับแม่น้ำ ส่วนใหญ่มักเกิดตลาดชุมชนริมน้ำที่มีความเป็นศูนย์กลางระดับเมืองและย่าน ในขณะที่ตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นบริเวณที่คลองมาบรรจบกับคลองมักเกิดตลาดชุมชนริมน้ำที่มีความเป็นศูนย์กลางระดับเมืองและย่าน ส่วนการตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัวตามแม่น้ำลำคลองส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นกับตลาดชุมชนริมน้ำที่ตั้งอยู่บริเวณที่เส้นทางเกวียนมาบรรจบกับแม่น้ำ และการตั้งถิ่นฐานแบบกระจายตัวแนวยาวของแม่น้ำลำคลองจะเกิดขึ้นกับตลาดชุมชนริมน้ำที่ตั้งอยู่ฝนบริเวณที่คลอง

บรรจบกับแม่น้ำหรือคลองบรรจบคลองเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์และโครงข่ายการสัญจรจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีผลต่อการเกิดที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะบริเวณริมแม่น้ำท่าจีนและริมคลองสายหลักที่มีการสัญจรผ่านมาก ที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของผู้คนและกิจกรรมเกิดเป็นพื้นที่ศูนย์กลางที่มีชีวิตขึ้น (ตารางที่ 4.2)

ตารางที่ 4.2 สรุปลักษณะการเกิดที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ยุคการสัญจรทางน้ำและทางบก (ทางเกวียน)

ช่วงเวลาที่ 1: ยุคการสัญจรทางน้ำและทางบก (พ.ศ.2436 – พ.ศ.2484)			
1. ตลาด หันคา			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่เส้นทางเกวียนบรรจบกับแม่น้ำ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองที่รองลงมา ($R_n = 0.076335$) โดยเป็นศูนย์กลางระดับย่าน
2. ตลาด ท่าช้าง			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่เส้นทางเกวียนบรรจบกับแม่น้ำ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองที่รองลงมา ($R_n = 0.0876539$) โดยเป็นศูนย์กลางระดับย่าน
3. ตลาด สามชุก			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่เส้นทางเกวียนบรรจบกับแม่น้ำ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองที่สูง ($R_n = 0.116437$) โดยเป็นศูนย์กลางระดับเมืองและย่าน
4. ตลาด ศรี ประจันต์			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่เส้นทางเกวียนบรรจบกับแม่น้ำ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง ($R_n = 0.128034$) โดยเป็นศูนย์กลางระดับเมืองและย่าน
5. ตลาด โพธิ์พระ ยา			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่เส้นทางเกวียนบรรจบกับแม่น้ำ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง ($R_n = 0.134483$) โดยเป็นศูนย์กลางระดับเมืองและย่าน
6. ตลาด เก้าห้อง			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่เส้นทางเกวียนบรรจบกับแม่น้ำ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง ($R_n = 0.134442$) โดยเป็นศูนย์กลางระดับเมืองและย่าน
7. ตลาด บ้านสุด			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่คลองบรรจบกับคลอง มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง ($R_n = 0.138076$) โดยเป็นศูนย์กลางระดับเมืองและย่าน

ช่วงเวลาที 1: ยุคการสัญจรทางน้ำและทางบก (พ.ศ.2436 – พ.ศ.2484)			
8. ตลาด บางแม่ หม้าย			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่คลองบรรจบกับแม่น้ำ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง ($R_n = 0.134778$) โดยเป็นศูนย์กลางระดับเมือง และย่าน
9. ตลาด บางลี่			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่คลองบรรจบกับคลอง มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง ($R_n = 0.12429$) โดยเป็นศูนย์กลางระดับเมือง และย่าน
10. ตลาด บางซอ			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่คลองบรรจบกับแม่น้ำ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง ($R_n = 0.131177$) โดยเป็นศูนย์กลางระดับเมือง และย่าน
11. ตลาด บาง หลวง			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่คลองบรรจบกับแม่น้ำ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง ($R_n = 0.130388$) โดยเป็นศูนย์กลางระดับเมือง และย่าน
12. ตลาด ราง กระพุ่ม			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่คลองบรรจบกับคลอง มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง ($R_n = 0.129193$) โดยเป็นศูนย์กลางระดับ เมืองและย่าน
13. ตลาด ห้วยพุด			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่คลองบรรจบกับแม่น้ำ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง ($R_n = 0.12573$) โดยเป็นศูนย์กลางระดับเมือง และย่าน
14. ตลาด จิวราย			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่คลองบรรจบกับแม่น้ำ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง ($R_n = 0.125936$) โดยเป็นศูนย์กลางระดับเมือง และย่าน

ช่วงเวลาที 1: ยุคการสัญจรทางน้ำและทางบก (พ.ศ.2436 – พ.ศ.2484)			
15. ตลาด ท่าหน้า			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่เส้นทางเกวียนบรรจบกับแม่น้ำ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.123761) โดยเป็นศูนย์กลางระดับเมืองและย่าน
16. ตลาด ใหม่			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่คลองบรรจบกับแม่น้ำ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองที่สูง (Rn = 0.117789) เป็นศูนย์กลางระดับเมืองและย่าน
17. ตลาด สาม พราน			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่คลองบรรจบกับแม่น้ำ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองที่สูง (Rn = 0.111606) เป็นศูนย์กลางระดับเมืองและย่าน
18. ตลาด กระพุ่ม แบน			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่คลองบรรจบกับคลอง มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองที่สูง (Rn = 0.127678) เป็นศูนย์กลางระดับเมืองและย่าน
<p>Rn : ศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ในระดับเมือง (global integration)</p> <p style="text-align: center;">Rn (average) = 0.100184</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> <div style="text-align: center;"> <p>min 0.0465019</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>max 0.142364</p> </div> </div>			

ที่มา: จากการวิเคราะห์โดยผู้วิจัย

4.3.2 การเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำในช่วงเวลาที 2 ยุคการขยายตัวของการสัญจรทางน้ำ

4.3.2.1 สันฐานพื้นที่ของตลาดชุมชนริมน้ำ

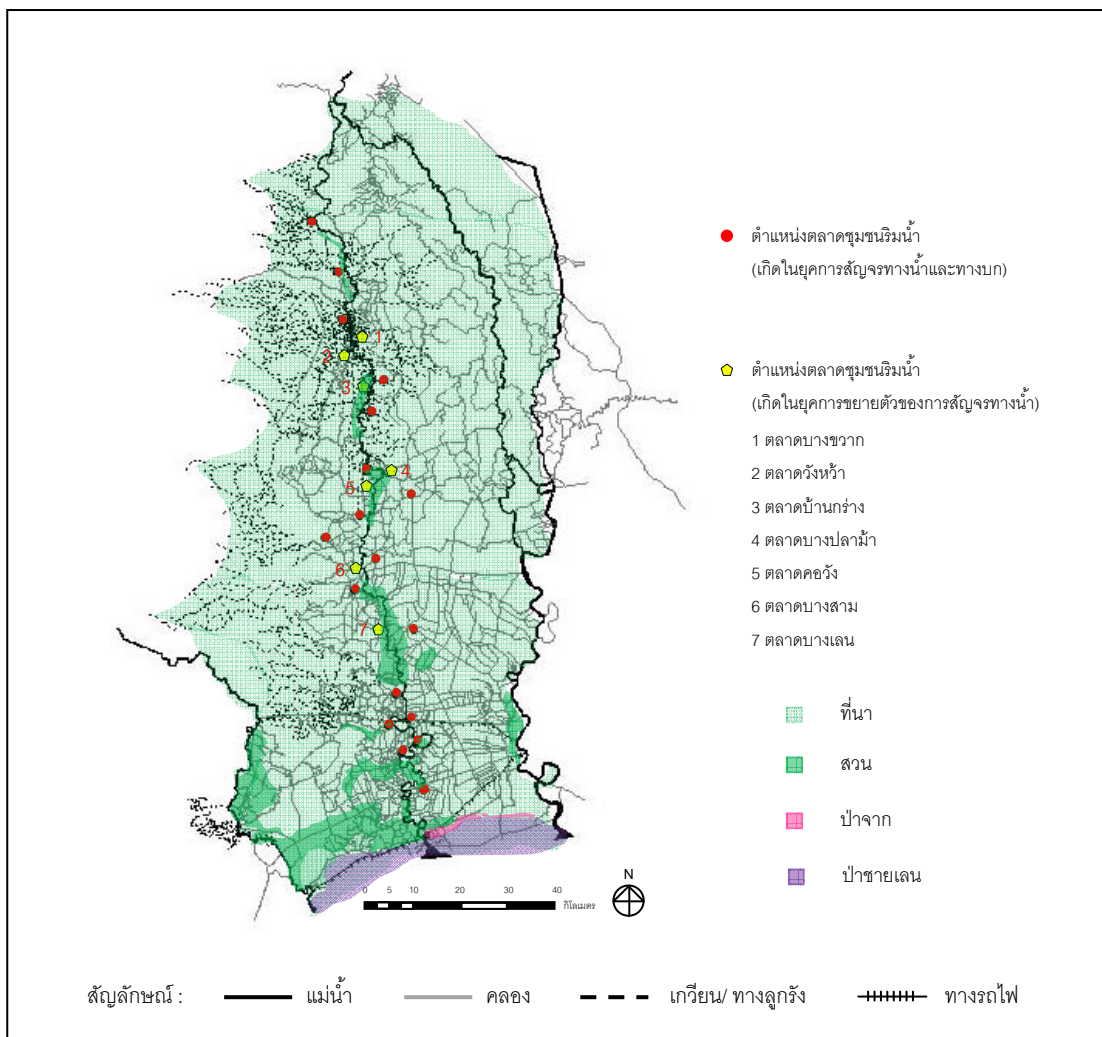
1) **ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์** จะมีความสัมพันธ์กับโครงข่ายการสัญจรและการเข้าถึงของระบบคลองเป็นอย่างมาก โดยพบว่าตำแหน่งที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นใหม่นั้นยังคงมีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์เช่นเดียวกับในช่วงเวลาแรก คือ ตั้งอยู่บริเวณริมน้ำเป็นหลัก บริเวณโดยรอบเป็นที่นาหรือสวน และมีชุมชนตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียง อาจกล่าวได้ว่าสิ่งต่างๆ เหล่านี้เกิดขึ้นจาก

การขยายตัวของการค้าภายในลุ่มน้ำท่าจีน ทำให้ชุมชนหลายแห่งบริเวณปากคลองคู้้งน้ำ ริมแม่น้ำ บางจุดที่การคมนาคมสะดวกหรือเป็นชุมทาง พัฒนากลายเป็นจุดศูนย์กลางสินค้าขึ้นลงหรือจุด แลกเปลี่ยนการค้ากลายเป็น “ตลาด” ขึ้น (สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์, 2532: 106) ซึ่งเป็นผลมา จากโครงข่ายการสัญจรที่มีความสะดวกและมีศักยภาพการเข้าถึงสูงขึ้น ดึงดูดผู้คนให้ผ่านเข้าออก พื้นที่จำนวนมาก ประกอบกับการเป็นเส้นทางผ่านของเรือเมลิโดยสารสุพรรณชนสงฯ จึงทำให้ บริเวณที่เป็นท่าเทียบเรือหรือจุดจอดเรือมักเกิดตลาดชุมชนริมน้ำควบคู่กัน เพื่อให้บริการสำหรับผู้ ที่มาขึ้นลงเรือ โดยท่าเรือมักจะตั้งอยู่บริเวณหน้าตลาดเพื่อความสะดวกต่อการเดินทางของผู้คน และการขนส่งสินค้า (อโนทัย โพธิ์น้อย, สัมภาษณ์ 30 พฤษภาคม 2553) ด้วยเหตุนี้จากความ ได้เปรียบในเชิงที่ตั้งที่มีโครงข่ายการสัญจรที่ดี ประกอบกับมีเรือเมลิโดยสารสุพรรณชนสงฯ ผ่าน ให้บริการ จึงทำให้เกิดที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำที่ขึ้นใหม่ สำหรับตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นมา ตั้งแต่ช่วงเวลาแรกพบว่า ไม่ได้มีการย้ายตำแหน่งที่ตั้งใหม่ จากเดิมที่ตัวตลาดหรืออาคารเรือนแถว ไม่ตั้งอยู่บริเวณริมน้ำเมื่อเกิดความเจริญรุ่งเรืองจำนวนผู้คนที่เข้ามาใช้บริการเพิ่มมากขึ้น ส่งผลต่อ การขยายตัวของตัวตลาดที่กระจายลึกเข้าไปพื้นที่ด้านใน

โดยจะพบว่าตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นใหม่ในช่วงเวลาที่ 2 มีทั้งหมด 7 ตลาด เนื่องจากช่วงเวลานี้เกิดการขยายตัวของการสัญจรทางน้ำ มีเรือเมลิโดยสารให้บริการตลอดลุ่ม น้ำท่าจีนส่งผลให้เกิดตลาดในลุ่มน้ำท่าจีนเพิ่มขึ้น ซึ่งตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นใหม่ในช่วงเวลานี้ มักแทรกอยู่ระหว่างตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาแรก บริเวณริมแม่น้ำท่าจีนที่มีเรือเมลิ แล่นผ่าน ยังประโยชน์ต่อการเข้าถึงของผู้ที่จะเข้ามาใช้บริการในตลาด ทั้งนี้ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของ ตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ (แผนที่ 4.8)

ลักษณะที่ 1 บริเวณที่เส้นทางเกวียนบรรจบแม่น้ำท่าจีน เป็นการเชื่อมโยงการ สัญจรทั้งทางน้ำและทางบก (ทางเกวียน) เข้าด้วยกัน ซึ่งมีที่ตั้งอยู่ใกล้วัด และมีชุมชนอยู่โดยรอบ พบตลาดชุมชนริมน้ำตั้งอยู่ ได้แก่ ตลาดบ้านกร่าง ตลาดวังห้ว และตลาดบางปลาม้า

ลักษณะที่ 2 บริเวณที่คลองบรรจบแม่น้ำท่าจีน เป็นการเชื่อมโยงโครงข่ายคลอง ภายในพื้นที่กับแม่น้ำซึ่งเป็นโครงข่ายการสัญจรหลักของลุ่มน้ำ ซึ่งมีที่ตั้งอยู่ใกล้วัด และมีชุมชนอยู่ โดยรอบ พบตลาดชุมชนริมน้ำตั้งอยู่ ได้แก่ ตลาดบางขวาง ตลาดบางสาม ตลาดคอกวัง และตลาด บางเลน

แผนที่ 4.8 ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของตลาดชุมชนริมน้ำในยุคการขยายตัวของการสัญจรทางน้ำ
ที่มา : สร้างจากแผนที่ฐานของกรมแผนที่ทหาร และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

2) **โครงข่ายการสัญจร** พัฒนาการทางกายภาพของโครงสร้างเชิงสัญญาณที่เกิดขึ้นกับพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในช่วงเวลานี้ยังยึดอยู่กับการสัญจรทางน้ำเป็นหลัก กล่าวได้ว่า เป็นผลสืบเนื่องจากการพัฒนาในช่วงเวลาที่ผ่านมาที่ได้เริ่มมีการมีการวางฐานของการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทั้งทางน้ำและทางบกไว้ในระดับหนึ่ง ประกอบกับการตัดเส้นทางเกวียนและคลองขึ้นใหม่เพิ่มขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะที่การตัดคลองเพื่อเชื่อมแม่น้ำและคลองต่างๆ ครอบคลุมเกือบทั้งลุ่มน้ำ โดยหลังจากสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา การสัญจรทางเรือในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนเริ่มเกิดการขยายตัวของการใช้เรือที่ขับเคลื่อนด้วยเครื่องยนต์ เรือยนต์ที่มีกำลังเครื่องหลายๆ ทำให้การขนส่งรวดเร็วและได้ปริมาณมาก ส่วนการไปมาหาสู่ระหว่างจังหวัดก็เปลี่ยนเป็นการใช้เรือยนต์เป็นหลัก (นพพา สุรธนพัฒน์, สัมภาษณ์ 25 มิถุนายน 2554) การพัฒนาดังกล่าวส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงกับพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนและตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่ม

น้ำท่าเงินเป็นอย่างมาก ซึ่งการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้มีลักษณะ โครงสร้างเชิงพื้นฐานที่สำคัญ ดังนี้

ลักษณะที่ 1 การตัดแนวคลองขนานกับแม่น้ำ เพื่อผ่านพื้นที่หรือเข้าถึงพื้นที่ ตลาดชุมชนริมน้ำ

ลักษณะที่ 2 การตัดแนวคลองแยกจากแม่น้ำหรือคลองที่มีอยู่เดิม เพื่อเชื่อมโยง เส้นทางสัญจรทางน้ำให้ครอบคลุมพื้นที่ต่างๆ มากขึ้น

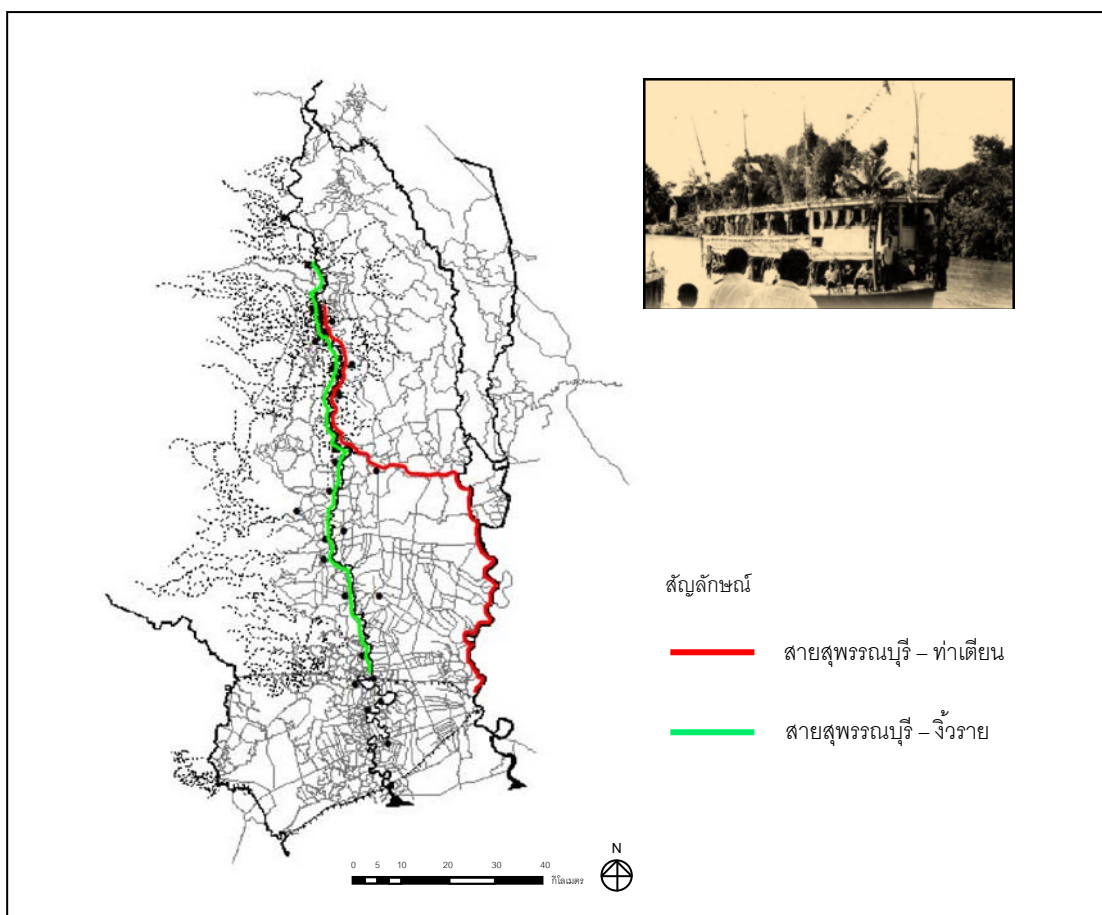
ลักษณะที่ 3 การตัดเส้นทางเกวียนเพิ่มเติม โดยต่อเนื่องจากเส้นทางเกวียนที่มี อยู่ และที่มีการตัดขึ้นใหม่ทั้งเส้น เพื่อเชื่อมโยงเส้นทางสัญจรทางบกและทางน้ำเข้าด้วยกัน

ประกอบกับในช่วงพ.ศ.2485 ได้เกิดการให้บริการเรือเมล์โดยสารติดเครื่องยนต์ ของ “บริษัทสุพรรณชนสง จำกัด” พัฒนาจากเรือโดยสารชั้นเดียวไปจนถึงเรือโดยสารสองชั้นขนาด กลางและขนาดใหญ่ (ภาพที่ 4.3) ที่สัญจรขึ้นล่องในแม่น้ำท่าเงิน รับส่งผู้โดยสารและขนส่งสินค้า ตั้งแต่จังหวัดชัยนาท สุพรรณบุรี นครปฐม สมุทรสาคร และกรุงเทพฯ แต่เดิมเรือสุพรรณชนสงเป็น เรือชั้นเดียว ภายหลังจึงเริ่มมีเรือสองชั้น ชั้นบนของเรือใช้สำหรับเป็นที่นั่งที่นอนของผู้โดยสาร ส่วน ชั้นล่างใช้สำหรับวางสินค้าที่มีผู้ส่งเรือจัดส่งตามที่ต้องการ เรือเมล์โดยสารสองชั้นมีขนาดใหญ่ มี รูปทรงคล้ายกับเรือท่องเที่ยวในปัจจุบันบรรจุกคนและสินค้าได้ที่ละมากๆ โดยเรือของบริษัทสุพรรณ ชนสงจะตั้งชื่อตามตัวละครในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน เช่น เรือศรีมาลา เรือพิมพิลาไฉย เป็นต้น แต่บางครั้งชาวบ้านจะเรียกชื่อเรือตามสีของเรือ เช่น เรือแดง เรือสีเลือดหมู เป็นต้น (คุณยาย ชำเฮียง, สัมภาษณ์ 20 กุมภาพันธ์ 2554) ซึ่งจากการเกิดขึ้นของเรือเมล์โดยสารทำให้การสัญจรใน บริเวณลุ่มน้ำท่าเงิน และการเดินทางไปยังพื้นที่ต่างๆ สะดวกมากยิ่งขึ้น ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ ทำให้เกิดตลาดชุมชนริมน้ำขึ้นใหม่ในบริเวณที่เรือผ่าน และยังผลให้ตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นตั้งแต่ ในช่วงเวลาแรกขยายตัวและเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก

ภาพที่ 4.3 เรือเมล์โดยสารชั้นเดียว และเรือเมล์โดยสารสองชั้น ของบริษัทสุพรรณชนสงจำกัด
ที่มา : คณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกร้อยปีเชิงอนุรักษ์ และ <http://www.nmt.or.th> (22 กันยายน 2552)

ทั้งนี้ เรือโดยสารของบริษัทสุพรรณชนสงจำกัด มีเส้นทางเดินเรือที่สำคัญ 2 เส้นทาง ดังนี้ (แผนที่ 4.9)

แผนที่ 4.9 เส้นทางเรือเมลิโดยสารของบริษัทสุพรรณชนสงจำกัด

ที่มา : สร้างจากแผนที่ฐานของกรมแผนที่ทหาร และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

เส้นทางที่ 1 สายสุพรรณบุรี – ท่าเตียน เส้นทางเดินเรือเริ่มจากสามชุก – ศรีประจันต์ – โพนั้พระยา – สุพรรณบุรี – บางปลาเ้า – แก้าห้อง – บ้านสุด – บ้านแพน – ท่าเตียน (กรุงเทพฯ) เส้นทางสายนี้จะใช้เรือโดยสารสองชั้นขนาดใหญ่ เนื่องจากเป็นเรือที่ขึ้นล่องระหว่างแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำเจ้าพระยา ที่มีระดับน้ำลึกและกระแสน้ำเชี่ยว

เส้นทางที่ 2 สายสุพรรณบุรี – จั้วราย (ต่อรถไฟถึงกรุงเทพฯ) เส้นทางเดินเรือเริ่มจากเดิมบางนางบวช – สามชุก – ศรีประจันต์ – โพนั้พระยา – สุพรรณบุรี – แก้าห้อง – บางปลาเ้า – คอวัง – บางแม่หม้าย – บางสาม – บางหลวง – จั้วราย เส้นทางสายนี้จะใช้เรือโดยสารสองชั้นขนาดกลาง สำหรับผู้ที่จะเดินทางต่อเข้ากรุงเทพฯ จากท่าเรือจั้วรายสามารถต่อรถไฟที่สถานีจั้วราย

– ผ่านสถานีคลองมหาสวัสดิ์ – ศาลายา – ศาลาธรรมสพ – ชุมทางตลิ่งชัน – ฉิมพลี – ถึงสถานี บางกอกน้อย (กรุงเทพฯ)

นอกจากนี้ยังมีการเดินเรือยนต์ขนาดเล็ก เป็นเรือชั้นเดียว ที่รับส่งผู้โดยสารเป็น ช่วงสั้นๆ และรับส่งผู้โดยสารข้ามต่อกันตรงแต่ละประตูน้ำ โดยไม่ต้องรอเวลาที่ประตูน้ำเปิดอีก เป็นช่วงๆ ล่องขึ้นลงในแม่น้ำสุพรรณบุรี เส้นทางเดินเรือเริ่มจากตัวจังหวัดสุพรรณบุรี – โพนีพระยา – ศรีประจันต์ – สามชุก – ท่าช้าง – ถึงหันคา (จังหวัดชัยนาท)

กล่าวได้ว่าในเวลานี้การสัญจรทางน้ำเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง โครงข่ายการสัญจรทางน้ำมีบทบาทเพิ่มมากขึ้นตามบทบาททางการค้าของตลาดชุมชนริมน้ำที่ขยายตัว ซึ่งนอกจากการสัญจรไปมาหาสู่ของคนในชุมชนและระหว่างชุมชนแล้ว ยังใช้เป็นเส้นทางขนส่งสินค้าที่สำคัญ ด้วยเหตุนี้การเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำจึงเป็นเงื่อนไขความสัมพันธ์ของโครงสร้างเชิงสัญญฐานกับระดับความนิยมหรือการตัดสินใจของผู้คนในการสัญจรบนโครงข่ายการสัญจรที่สามารถเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ และมักเป็นบริเวณที่มีสถานตัวกันอย่างหนาแน่นเป็นพิเศษ ที่สะท้อนลักษณะสัญญฐานศูนย์กลางหรือความเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของตลาดชุมชนริมน้ำ ซึ่งในการอธิบายถึงภาพรวมของโครงข่ายการสัญจรในระดับพื้นที่รวม (global level) หรือระดับลุ่มน้ำท่าจีนในงานวิจัยนี้ สามารถอธิบายด้วยผลการวิเคราะห์แบบจำลองโครงสร้างเชิงสัญญฐาน (configurational model) กล่าวคือ

สำหรับตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นใหม่จะเป็นศูนย์กลางการค้าขายทางน้ำที่สำคัญ โดยที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นใหม่จะมีเพียงลักษณะเดียว คือ ตลาดชุมชนริมน้ำที่ตั้งอยู่บนโครงข่ายเชิงสัญญฐานที่มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมือง ได้แก่ ตลาดบางขวาง ตลาดวังห้ว ตลาดบ้านกร่าง ตลาดบางปลาหมอ ตลาดคอวัง ตลาดบางสาม และตลาดบางเลน และเป็นศูนย์กลางในระดับเมืองและย่าน โดยอาศัยประโยชน์จากรูปแบบการสัญจรที่พัฒนาขึ้นของการเกิดเรือเมล์โดยสารฯ ทำให้สามารถเชื่อมโยงหรือเดินทางไปยังพื้นที่ต่างๆ ที่ไกลออกไปได้สะดวกขึ้น สำหรับตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นตั้งแต่ในช่วงเวลาที่ผ่านมาพบว่ามีแนวโน้มที่การขยายตัวของการสัญจรทางน้ำได้เกิดการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นผลมาจากการตัดคลองสายต่างๆ เชื่อมโยงโครงข่ายการสัญจรทางน้ำและทางบกตามแผนและนโยบายของรัฐ ประกอบกับการเกิดเรือเมล์โดยสารฯ ที่ให้บริการในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนและลุ่มน้ำใกล้เคียง ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำที่นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง แต่ศักยภาพการเข้าถึงตลาดชุมชนริมน้ำส่วนใหญ่ก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลงมากนัก เนื่องจากตั้งอยู่ในบริเวณที่โครงข่ายเชิงสัญญฐานมีศักยภาพการเข้าถึงสูงอยู่แล้ว โดยในช่วงเวลานี้เครือข่ายการให้บริการของตลาดชุมชนริมน้ำขยายตัว พัฒนา

กลายเป็นศูนย์กลางทั้งในระดับเมืองและระดับย่าน โดยมีการให้บริการที่กว้างและไกลออกไปทั้งในลุ่มน้ำท่าจีนและลุ่มน้ำข้างเคียง (ภาพที่ 4.4 และภาพที่ 4.5)

ตารางที่ 4.3 ค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ระดับต่างๆ บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในยุคการขยายตัวของการสัญจรทางน้ำ

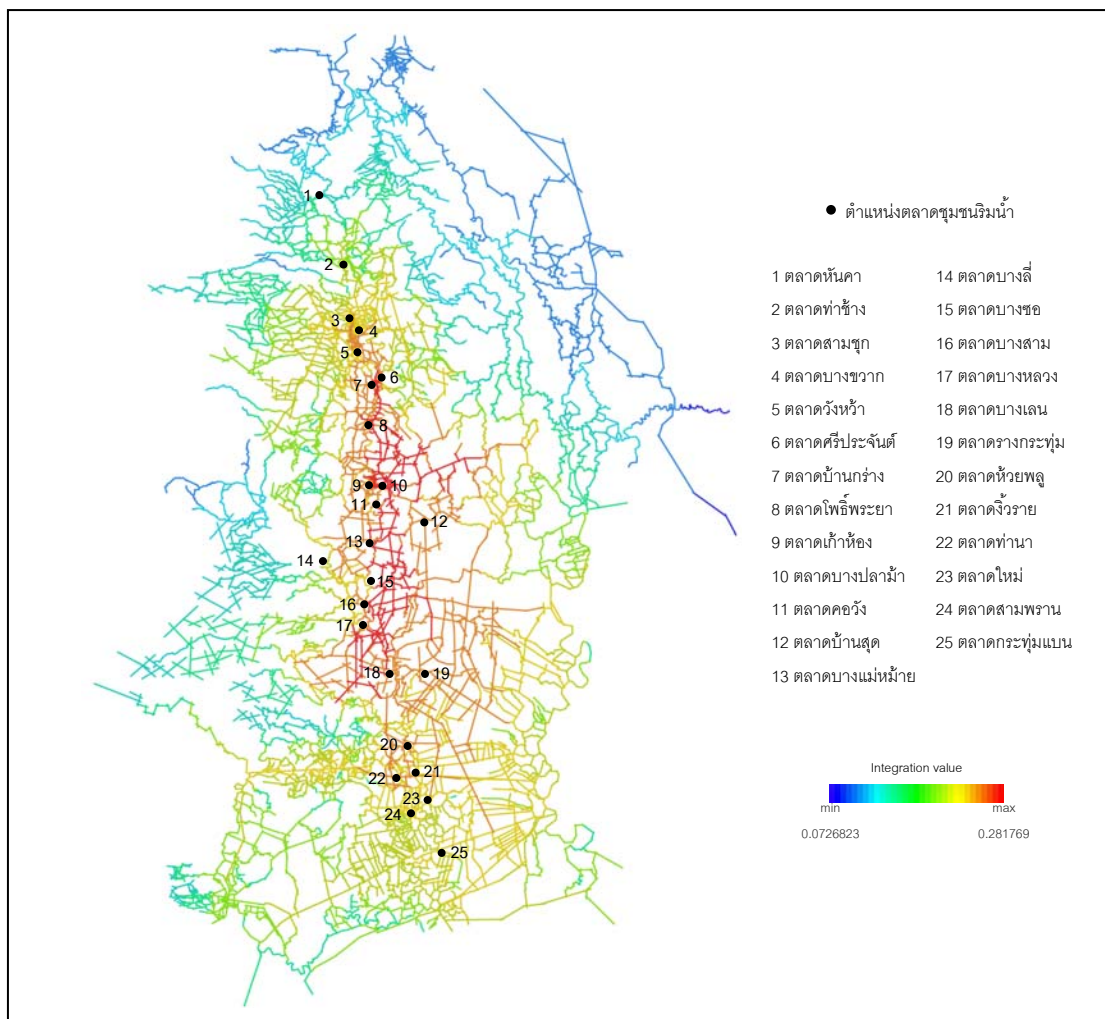
ค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ของการสัญจร	บริเวณลุ่มน้ำท่าจีน
1) ศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ระดับเมือง (Rn : global integration)	
ค่าสูงสุด (maximum)	0.281769
ค่าต่ำสุด (minimum)	0.0726823
ค่าเฉลี่ย (average)	0.188108
2) ศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ระดับย่าน (R3 : local integration)	
ค่าสูงสุด (maximum)	3.39057
ค่าต่ำสุด (minimum)	0.333333
ค่าเฉลี่ย (average)	1.15266
3) ค่าความเชื่อมต่อ (connectivity integration)	
ค่าสูงสุด (maximum)	21
ค่าต่ำสุด (minimum)	0
ค่าเฉลี่ย (average)	2.53204

ที่มา : แบบจำลองโครงสร้างเชิงสัญญาณ สเปซ ซินแทกซ์ (Space Syntax)

จากตาราง 4.3 แสดงค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ระดับต่างๆ ในยุคการขยายตัวของสัญจรทางน้ำ พบว่าค่าเฉลี่ยศักยภาพในการเข้าถึงของเส้นทางต่างๆ ในระดับเมือง (average global integration value) ซึ่งเป็นค่าเฉลี่ยความลึกของเส้นทางใดเส้นทางหนึ่งจากเส้นทางอื่นๆ ทั้งหมดในเมืองของพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนมีค่าเท่ากับ 0.188108

ค่าเฉลี่ยศักยภาพการเข้าถึงของเส้นทางต่างๆ ในระดับย่าน (average local integration value) ซึ่งเป็นความลึกของเส้นทางใดเส้นทางหนึ่งจากการประมวลผลโดยเทียบจากเส้นทางอื่นๆ ถัดไปทุกๆ สองเฉลี่ยมีค่า 1.15266

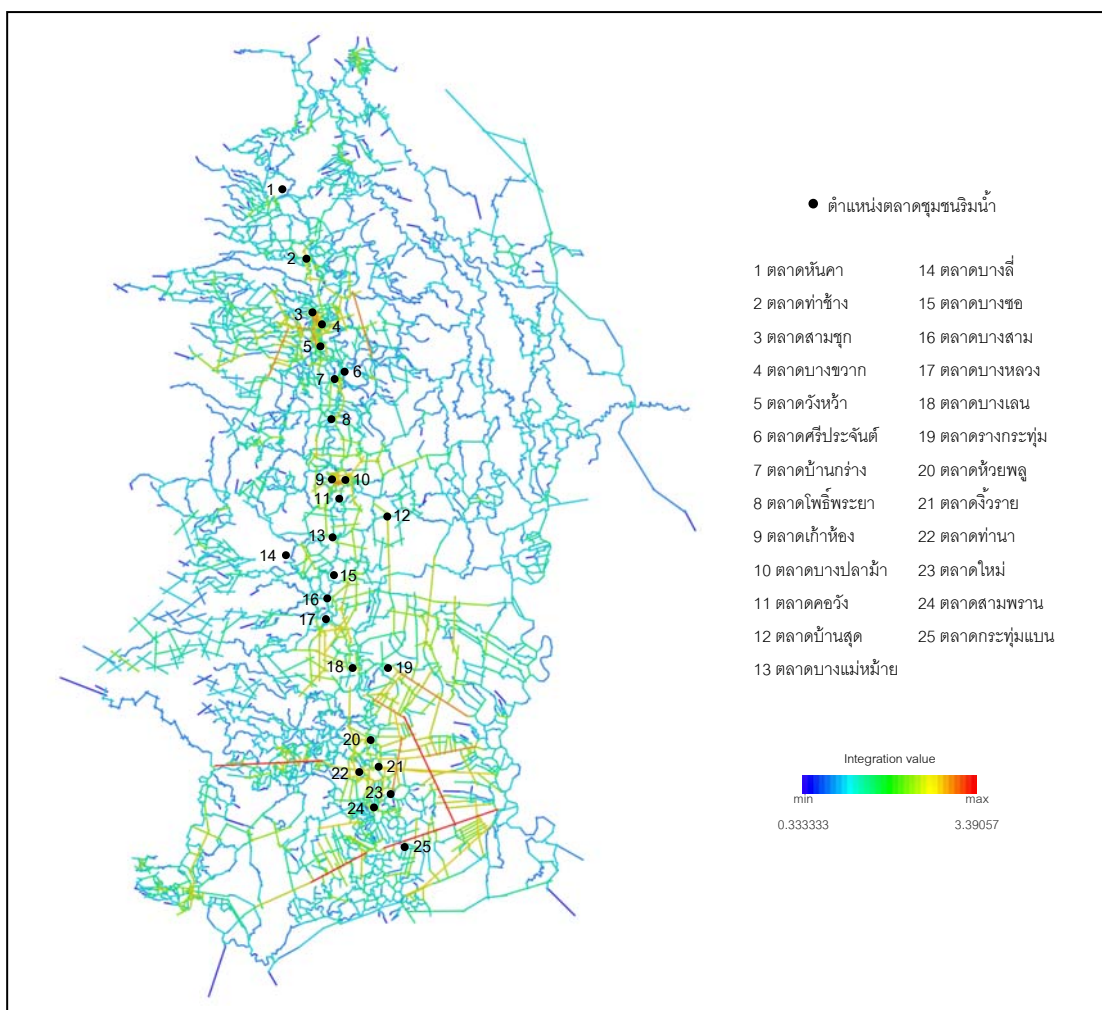
ค่าเฉลี่ยความเชื่อมต่อ (average connectivity integration value) จากการประมวลผลโครงข่ายการสัญจรในย่านว่ามีจำนวนเส้นที่อยู่ถัดไปหนึ่งของเส้นทางใดเส้นทางหนึ่งเป็นจำนวนโดยเฉลี่ยกี่เส้น มีค่า 2.53204

ภาพที่ 4.4 โครงสร้างเชิงสัณฐานในระดับเมือง (ศักยภาพการเข้าถึงตลาดชุมชนริมน้ำในยุคการขยายตัวของการสัญจรทางน้ำ)

ที่มา : แบบจำลองโครงสร้างเชิงสัณฐาน สเปซ ซินแทกซ์ (Space Syntax)

ในงานวิจัยนี้ได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการตีความหมายค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ระดับต่างๆ ไว้ว่า ถ้าค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ มีค่าอยู่ในช่วงระหว่างค่าเฉลี่ยกับค่าสูงสุด ถือเป็นกลุ่มเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง ในทางกลับกัน ถ้าค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่มีค่าอยู่ในช่วงระหว่างค่าต่ำสุดกับค่าเฉลี่ย ถือเป็นกลุ่มเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงรองลงมา ซึ่งในช่วงเวลาที่ 2 ยุคการขยายตัวของสัญจรทางน้ำ ค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ในระดับเมือง มีค่าระหว่าง 0.0726823-0.281769 โดยที่กลุ่มที่มีศักยภาพในการเข้าถึงระดับเมืองสูงมีค่าระหว่าง 0.188108-0.281769 (แสดงด้วยสีเขียวไล่ระดับไปจนถึงสีแดง) และกลุ่มที่มีศักยภาพในการเข้าถึงระดับเมืองรองลงมามีค่าระหว่าง 0.0726823-0.188108 (แสดงด้วยโทนสีน้ำเงินไปถึงสีเขียว) (ตารางที่ 4.3)

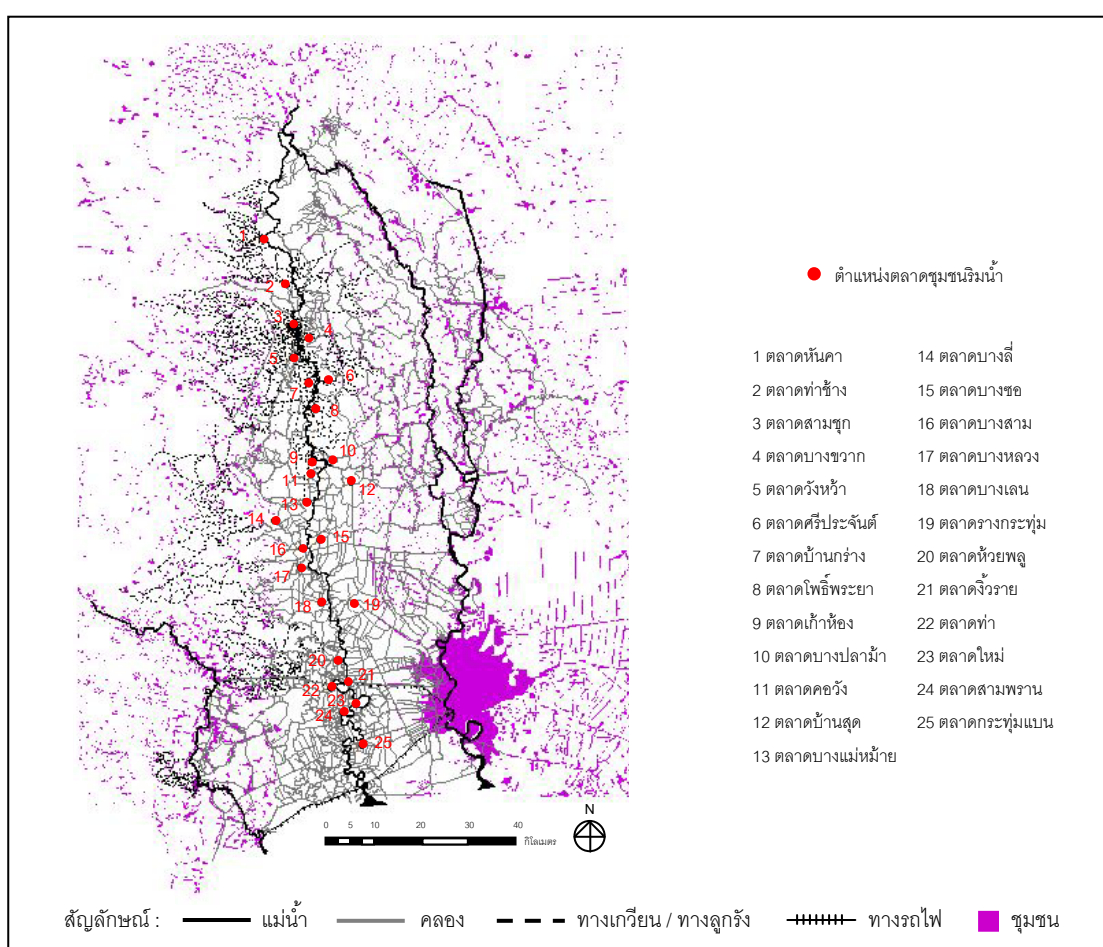
ภาพที่ 4.5 โครงสร้างเชิงสัญญาณในระดับย่าน (ศักยภาพการเข้าถึงตลาดชุมชนริมน้ำในยุคการขยายตัวของการสัญจรทางน้ำ)

ที่มา : แบบจำลองโครงสร้างเชิงสัญญาณ สเปนซ์ ซินแทกซ์ (Space Syntax)

ตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นใหม่จะตั้งอยู่บริเวณที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูงทั้งหมด มีค่าอยู่ในช่วง 0.188108-0.281769 โดยมีแม่น้ำลำคลองสานตัวอยู่กันอย่างหนาแน่น ลักษณะการสานตัวส่วนใหญ่มีลักษณะคล้ายก้างปลา (fish bone type) ดังเช่นในช่วงเวลาแรกแต่สานกันอย่างหนาแน่นมากขึ้น เนื่องจากโครงข่ายการสัญจรทางน้ำขยายตัวขึ้น ประกอบกับมีเรือเมล์ของหลวงมิลินทวนิชและสยามสตีมแพคเกจจ (Siam Stream Package) และเกิดบริษัทสุพรรณบุรีขนส่งจำกัด ที่ตั้งอยู่บริเวณท่าเรือจรัญรายทำหน้าที่เป็นแม่ข่ายให้บริการขนส่งบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ยิ่งส่งผลให้การเชื่อมต่อระหว่างลุ่มน้ำท่าจีนและลุ่มน้ำเจ้าพระยา ทำให้บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนเกิดตลาดชุมชนริมน้ำขึ้นอีกหลายแห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งตลาดที่ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำท่าจีน ซึ่งเป็นบริเวณที่มีเรือแล่นผ่านมีความได้เปรียบในเชิงที่ตั้งที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง

3) การตั้งถิ่นฐานของชุมชน (แผนที่ 4.10) จากการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างเชิงสัณฐานของการสัญจรทางน้ำที่เกิดการขยายตัวเป็นอย่างมาก จึงเป็นเหตุจูงใจที่ดึงดูดให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนมากยิ่งขึ้น อาศัยความสะดวกจากการเข้าถึงของโครงข่ายการสัญจรทางน้ำ และรูปแบบการสัญจรทางน้ำที่เกิดขึ้นใหม่ โดยเฉพาะเกิดการให้บริการของเรือเมลิโดยसारของบริษัทสุพรรณชนสงจำกัด ซึ่งการตั้งถิ่นฐานส่วนใหญ่จะกระจุกตัวตามแนวของแม่น้ำโดยสมบูรณ์ แม้ว่าในช่วงเวลานี้จะเริ่มมีการตัดถนนเข้ามาในพื้นที่แต่ไม่มีอิทธิพลเทียบเท่าการสัญจรทางน้ำ เนื่องจากส่วนใหญ่ยังมีลักษณะเป็นถนนลูกรังที่การสัญจรยังไม่สะดวก จึงไม่ค่อยได้รับความนิยม

แผนที่ 4.10 การตั้งถิ่นฐานของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในยุคการขยายตัวของโครงข่ายการสัญจรทางน้ำที่มา : สร้างจากแผนที่ฐานของกรมแผนที่ทหาร และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

สำหรับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับตัวอาคารเรือนแถวไม้ของตลาดที่ใช้เป็นที่ค้าขายและอยู่อาศัยพบว่า ไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือ อาคารเรือนแถวไม้ค้าขายของตลาดยังคงเกาะตัวไปตามริมแม่น้ำท่าจีนและริมคลองสายหลักสายต่างๆ และ

คงรูปทรงสถาปัตยกรรมเช่นเดียวกับของเดิม นอกจากนี้บริเวณโดยรอบพื้นที่ตลาดชุมชนริมน้ำยังปรากฏการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่ขยายวงกว้างเพิ่มมากขึ้น ทำให้อาคารเรือนแถวไม้ในตลาดชุมชนริมน้ำที่มีการตั้งถิ่นฐาน เพื่ออยู่อาศัยและค้าขาย หรือมีการใช้ประโยชน์อาคารเป็นที่อยู่อาศัยก็พาดพิงกรรมเป็นส่วนใหญ่นั้นเกิดการขยายตัว จากการขยายตัวของพื้นที่การค้าดังกล่าว ทำให้มีผู้นอพยพย้ายถิ่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยในพื้นที่ตลาดชุมชนริมน้ำมากขึ้น ส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีนที่อพยพ ซึ่งเป็นผลมาจากภาวะสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานกลุ่มนี้มีบทบาทสำคัญทางการค้าขายในตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนทุกแห่ง ในขณะเดียวกันก็มีบทบาทในการเป็นผู้ซื้อสินค้าในตลาดชุมชนริมน้ำด้วยเช่นเดียวกัน

ในช่วงเวลาที่ 2 ยุคการขยายตัวของการสัญจรทางน้ำ จากการพิจารณาพบว่าลักษณะที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของตลาดชุมชนริมน้ำส่วนใหญ่จะตั้งอยู่บริเวณที่เกี่ยวเนื่องบรรจบแม่น้ำและคลองบรรจบแม่น้ำเช่นเดิม และมักเป็นบริเวณที่โครงสร้างเชิงสัณฐานของการสัญจรทางน้ำที่มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง สำหรับการตั้งถิ่นฐานจะพบแบบกระจุกตัวตามแนวยาวของแม่น้ำลำคลองเป็นสำคัญ ผู้นอพยพเข้ามาอยู่อาศัยและทำให้การค้าขายในตลาดชุมชนริมน้ำที่มากขึ้น ทำให้เกิดการสร้างอาคารเรือนแถวไม้เพิ่มเติมเพื่อเตรียมรองรับกับการขยายตัวของการประกอบกิจกรรมการค้าและบริการของตลาดชุมชนริมน้ำที่กำลังจะเกิดขึ้น โดยพื้นที่ประกอบกิจกรรมการค้าและบริการมีความแตกต่างไปจากช่วงเวลาแรก คือ จำนวนและความหนาแน่นของอาคารที่เพิ่มมากขึ้น ทั้งอาคารเรือนแถวเดิมที่มีสร้างเพิ่มเติมจากของเดิมและอาคารที่สร้างขึ้นใหม่ (ธานินทร์ แสงสว่างฉิมกุล, สัมภาษณ์ 5 มีนาคม 2554) หากเป็นร้านค้าและตลาดที่มีอายุการสร้างตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไปจะพบอาคารเรือนแถวไม้ทั้งชั้นเดียวและสองชั้น บางแห่งเป็นเรือนแถวสร้างกระหนาบทางเดินกลาง มีหลังคาคลุมทางเดินยกสูงขึ้นเหนือระดับหลังคาห้องแถว ลักษณะห้องแถวไม้แบบนี้ชั้นบนใช้พักอาศัยเพราะส่วนใหญ่มีระเบียงพักผ่อนยื่นออกมาด้านหน้าของตัวเรือน หากเป็นเรือนแถวชั้นเดียวมักจะมีควมลึกของห้องมากเพราะด้านหน้าใช้ค้าขาย ด้านหลังใช้พักอาศัย ชั้นล่างนิยมเปิดเป็นบางเพ็ชไมซึ่งเปิดได้ตลอดช่วงเส

สภาพของอาคารเรือนแถวไม้ค้าขายอาจผันแปรไปตามช่วงเวลาการก่อสร้าง บางแห่งเมื่อของเก่าผุพังลงก็สร้างเรือนไม้ขึ้นมาใหม่ซึ่งอาจมีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปบ้างเล็กน้อย (อรศิริ ปาณินท์, 2544: 3) โดยเฉพาะอย่างยิ่งตลาดที่เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงเวลาที่ได้มีการขยายตัวและมีความเจริญรุ่งเรืองมากขึ้น อาศัยโอกาสทางการค้าจากโครงข่ายการสัญจรในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนที่มีความสะดวกขึ้น เอื้อให้มีผู้คนจำนวนมากจากที่ต่างๆ เดินทางเข้ามาอยู่อาศัยใหม่และทำการค้าขายในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนนี้ ทั้งนี้หากบริเวณตำแหน่งที่ตั้งของตลาดเป็นบริเวณที่มีการ

ตั้งถิ่นฐานของชุมชนก็ยิ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความเจริญรุ่งเรืองของตลาดด้วย เนื่องจากการขยายตัวของชุมชนย่อมส่งผลกระทบต่อการเพิ่มขึ้นของจำนวนลูกค้าที่จะเข้ามาใช้บริการภายในตลาด ทำให้ตลาดเกิดการขยายตัวตามด้วยเช่นเดียวกัน

4.3.2.2 ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำ การศึกษาลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน จะทำการศึกษาเรื่องราวของวิถีชีวิตผู้กระทำ และระบบกิจกรรม โดยมีรายละเอียด ดังนี้

การดำรงชีวิตของผู้คนบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในช่วงเวลานี้ยังคงเป็นสังคมเกษตรกรรมเพื่อการค้าขายและยังคงใช้การสัญจรทางน้ำเป็นหลักเพื่อการสัญจรและการขนส่งสินค้า และพืชผลทางการเกษตร ผู้คนบริเวณตลาดมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าช่วงเวลาที่ผ่านมากิจกรรมการค้าขายในตลาดชุมชนริมน้ำมีความเจริญมากยิ่งขึ้น เนื่องจากในช่วงเวลานี้เกิดการเปลี่ยนแปลงการสัญจรทางน้ำ โดยการนำเทคโนโลยีนวัตกรรมที่ทันสมัยเข้ามาใช้ด้วยการให้บริการเรือเมล์โดยสารของบริษัทสุพรรณชนสง จำกัด ในปี พ.ศ. 2485 เป็นเรือโดยสารขนาดใหญ่ติดเครื่องยนต์ มีทั้งชั้นเดียวและสองชั้นมาให้บริการในการขนส่งผู้คนโดยสารและการขนส่งสินค้า (สุรพล ทองสีมา, สัมภาษณ์ 14 กรกฎาคม 2553) เกษตรกรสามารถส่งผลผลิตทางเกษตรกรรมไปยังตลาดชุมชนริมน้ำต่างๆ ได้สะดวกและรวดเร็วกว่าในช่วงเวลาที่ผ่านมารวมทั้งสามารถรับส่งผู้โดยสารและขนส่งสินค้าขึ้นล่องเป็นประจำทั้งไปและกลับระหว่างกรุงเทพฯ และจังหวัดต่างๆ ในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนได้โดยสะดวกและรวดเร็วทำให้มีผู้คนเดินทางมาขึ้นเรือเพื่อเดินทางไปท่าธุระและติดต่อทำการค้าขายมากขึ้น ตลาดชุมชนริมน้ำจึงเกิดการขยายตัวเติบโตอย่างต่อเนื่อง (ประภัย ทวีทรัพย์ประภา, สัมภาษณ์ 19 เมษายน 2554) กิจกรรมทางการค้าของตลาดสามารถขยายเครือข่ายทางการค้าไปทั่วลุ่มน้ำท่าจีนและลุ่มน้ำอื่นๆ รวมทั้งส่งผลให้เกิดตลาดชุมชนริมน้ำแห่งใหม่ๆ ขึ้นอีกหลายแห่ง

ตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงเวลาแรกมีการขยายตัวและเจริญรุ่งเรืองมากยิ่งขึ้น เนื่องจากมีการให้บริการเรือโดยสารขนาดใหญ่ขึ้นล่องในแม่น้ำท่าจีน จึงทำให้การเดินทางของผู้คนและการขนส่งสินค้ามายังตลาดชุมชนริมน้ำทำได้สะดวกรวดเร็วมากขึ้น ตลาดชุมชนริมน้ำจึงมีผู้คนหนาแน่นทั้งผู้ที่ทำการค้าขายและผู้ที่เข้ามาซื้อสินค้า นอกจากนี้ตลาดบางแห่งจะเป็นจุดจอดพักแรมของเรือโดยสารบริษัทสุพรรณชนสง จำกัด เนื่องจากต้องรอเวลาเปิดของประตูน้ำจึงจะสัญจรต่อไปได้ ทำให้เกิดการให้บริการที่พักค้างคืนในรูปแบบของโรงแรมขึ้นภายในตลาด ทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำในช่วงเวลานี้มีผู้คนหนาแน่นทั้งกลางวันและกลางคืน (นพพา สุรธณพัฒน์, สัมภาษณ์ 25 มิถุนายน 2554) การใช้ชีวิตประจำวันของผู้ที่ประกอบกิจกรรมการค้าขาย

และบริการในบริเวณตลาด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาวจีนและกลุ่มชาวไทย ยังคงเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการค้าขายและบริการ สังคมวัฒนธรรมในตลาดยังคงเป็นแบบไทยจีนที่ยังคงดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง วิถีชีวิตของผู้คนในตลาดชุมชนริมน้ำมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าในช่วงเริ่มต้นทางการค้าเป็นอย่างมาก มีร้านค้าให้บริการเพิ่มมากขึ้นอีกหลายประเภท ได้แก่ ร้านขายทอง ร้านถ่ายรูป ร้านอาหาร ร้านกาแฟ ร้านขายยา ร้านตัดผม ร้านตัดเสื้อผ้า โรงพิมพ์ และโรงแรม เป็นต้น (พิพัฒน์ ภัทรสกุลชัย, สัมภาษณ์ 11 มีนาคม 2554) ทำให้ชาวไทยและชาวจีนที่ทำการค้าขายและเข้ามาอยู่อาศัยในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนตั้งแต่ในช่วงเวลาแรกมีโอกาสด้านการค้ามากขึ้นจนเป็นเจ้าของกิจการส่วนใหญ่ในตลาดชุมชนริมน้ำ กิจกรรมการค้าขายจึงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

ความเป็นอยู่ผู้คนในตลาดชุมชนริมน้ำยังคงเป็นสังคมแบบไทยจีน ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในตลาดชุมชนริมน้ำยังคงเป็นรูปแบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่ใกล้ชิดสนิทสนมและเกื้อกูลกันฉันท์พี่น้อง รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยและชาวจีนที่จะมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ร่วมมือร่วมใจกันในการจัดกิจกรรมต่างๆ เป็นประจำ เช่น งานประจำปี (คุณยาย ชำเฮียง, สัมภาษณ์ 20 กุมภาพันธ์ 2554) นอกจากนี้ยังมีปฏิสัมพันธ์กันในรูปแบบของการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกันในเรื่องของความเชื่อ ความศรัทธา และค่านิยมของชาวไทยและชาวจีนในตลาดชุมชนริมน้ำที่ยังคงมีความเชื่อและความศรัทธาร่วมกันต่อศาลเจ้าประจำตลาด โดยเฉพาะกลุ่มผู้ค้าขายที่ต้องการเสริมสร้างศรัทธาการค้าขาย ทำให้เกิดกิจกรรมการไหว้ศาลเจ้า (บุญโต้ง บุวรรณนะ, สัมภาษณ์ 15 สิงหาคม 2553) ซึ่งเปรียบเสมือนศูนย์รวมจิตใจของผู้คนในพื้นที่ตลาดชุมชนริมน้ำ ส่งผลให้ผู้คนในตลาดชุมชนริมน้ำมีความสามัคคีกลมเกลียวกัน และมีความผูกพันกับตลาดมากขึ้น ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนในพื้นที่ตลาดชุมชนริมน้ำและกลุ่มคนจากพื้นที่โดยรอบจะมีความสัมพันธ์กันในเรื่องของการประกอบกิจกรรมการค้าและบริการ ที่จะให้ความช่วยเหลือระหว่างกันเพราะมีความมีความเกี่ยวข้องกันทางการค้าและความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ

นอกจากความสัมพันธ์กับกลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำโดยรอบแล้ว ในช่วงเวลานี้ยังเกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างตลาดชุมชนริมน้ำที่สำคัญๆ ในบริเวณที่ไกลออกไป ตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนหลายแห่งจึงเริ่มเป็นศูนย์กลางการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าในระดับเมือง กล่าวคือ ในช่วงเวลานี้ตลาดชุมชนริมน้ำหลายแห่งกลายเป็นย่านการค้าและจุดแวะพักที่สำคัญของบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน เนื่องจากมีโครงข่ายการสัญจรทางน้ำที่สะดวกเป็นเส้นทางหลักในการเชื่อมต่อกับพื้นที่ต่างๆ กิจกรรมทางการค้าและบริการมีการเติบโตขึ้นตามลำดับ ผู้คนในบริเวณใกล้เคียงจึงนิยมเดินทางเข้ามาภายในตลาด เพื่อที่จะนำผลผลิตทางการเกษตรมาขาย และซื้อ

สินค้าต่างๆ กลับไป (สุรพล ทองสีมา, สัมภาษณ์ 14 กรกฎาคม 2553) และมีการรวบรวมผลผลิตทางการเกษตร และสินค้าโดยทั่วไป เพื่อที่จะส่งเข้าไปขายภายในเมืองตัวเมืองและหัวเมืองใหญ่ เช่น กรุงเทพฯ ใช้เส้นทางทางสัญจรทางน้ำอาศัยเรือเมล์โดยสารสุพรรณชนส่งจำกัดในการขนส่งสินค้าจากตลาดไปขายยังภายนอกพื้นที่ และนำสินค้าจากนอกพื้นที่กลับเข้ามาขายในตลาดในพื้นที่

โดยสินค้าที่จะบรรทุกไปกับเรือเพื่อส่งไปขายจะมีพ่อค้าชาวจีนรับซื้อและทำการขนส่งไปขายยังตัวเมืองต่างๆ ที่อยู่ไกลออกไป เช่น กรุงเทพฯ และขากลับเรือบรรทุกข้าวเปลือกจะเป็นเรือเปล่าหรือมีสินค้าเพียงเล็กน้อย เพราะต้องการให้เรือมีน้ำหนักเบา เนื่องจากเที่ยวกลับจะต้องแล่นทวนกระแสน้ำ หากเรือมีน้ำหนักมากจะเสียเวลาในการเดินทาง ส่วนเรือสินค้าอื่นๆ ที่เที่ยวกลับจะซื้อสินค้าจากกรุงเทพฯ หรือจากนอกพื้นที่กลับเข้ามาขายภายในตลาด ดังนั้นประเภทของสินค้าที่ทำการค้าขายภายในตลาดชุมชนริมน้ำในช่วงเวลานี้จึงมีความหลากหลายมากขึ้น ส่วนใหญ่เป็นสินค้าที่ติดมากับเรือสุพรรณชนส่งจำกัด เช่น หมากพลู ของใช้ในครัวเรือน อาหารทะเล เครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องสูบน้ำ วัสดุก่อสร้าง หนังสือแบบเรียน สินค้าอุปโภคบริโภคฯ (จุมพล กীরติอาภักกุล, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2553) โดยชั้นล่างของเรือจะใช้สำหรับวางสินค้าที่มีผู้สั่งให้เรือจัดส่งตามที่ต้องการ มีสินค้าหลากหลายทั้งของสดของแห้งและของสำหรับใช้สอยในชีวิตประจำวันจากเมืองหลวง ถูกส่งมาทางเรือยังท่าเรือต่างๆ โดยเฉพาะท่าเรือที่ไม่มีการเดินทางสัญจรทางบก (คุณยายชำเฮียง, สัมภาษณ์ 20 กุมภาพันธ์ 2554) ส่วนร้านค้าที่ให้บริการมีความหลากหลายมากขึ้นด้วยเช่นเดียวกัน จากการที่ผู้คนเริ่มมีเงินในการจับจ่ายใช้สอยที่มากขึ้น จึงต้องการสิ่งของเครื่องใช้ที่จะแสดงถึงฐานะของตนเอง และความต้องการความสะดวกสบายที่มีมากขึ้น จึงทำให้เกิดร้านค้าประเภทต่างๆ ได้แก่ ร้านทอง ร้านถ่ายรูป ร้านอาหาร ร้านขายยา ร้านตัดผม ร้านตัดเสื้อผ้า ร้านกาแฟ โรงพิมพ์ เป็นต้น ประกอบกับตลาดชุมชนริมน้ำบางแห่งกลายเป็นจุดจอดของเรือเมล์โดยสาร ที่ต้องจอดแวะพักในยามค่ำคืน หรือเพื่อรอประตูน้ำเปิดถึงจะสัญจรผ่านไปได้ จึงทำให้ในบริเวณตลาดชุมชนริมน้ำเกิดการให้บริการในรูปแบบของโรงแรมขึ้น (จรรยา ศรีจรัสวัฒนชัย, สัมภาษณ์ 25 กันยายน 2553)

กล่าวได้ว่าผลจากการขยายตัวของโครงข่ายการสัญจรทางน้ำ มีการนำเรือเมล์โดยสารเข้ามาให้บริการขึ้นลงในแม่น้ำท่าจีน ส่งผลให้การดำเนินชีวิตของผู้คนในลุ่มน้ำท่าจีนเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี ผู้คนสามารถเดินทางสัญจร ขนส่งสินค้า และติดต่อกันภายในลุ่มน้ำและระหว่างลุ่มน้ำได้สะดวกรวดเร็วและไกลมากขึ้น ทำให้กิจกรรมการค้าและบริการของตลาดชุมชนริมน้ำสามารถขยายเครือข่ายทางการค้าไปทั่วลุ่มน้ำท่าจีนและลุ่มน้ำอื่นๆ ส่งผลให้เกิดตลาดชุมชน

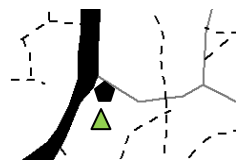
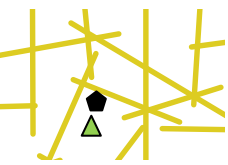
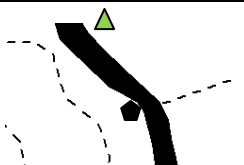
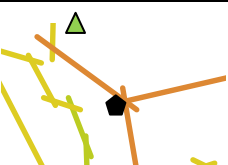
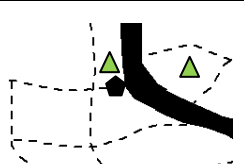
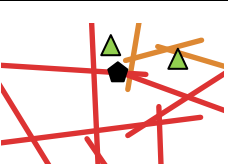
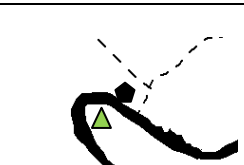
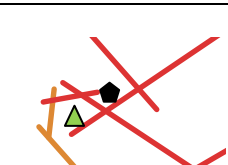
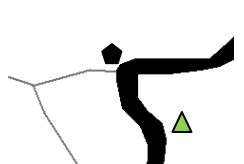
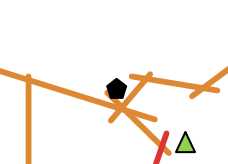
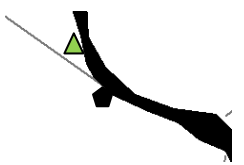
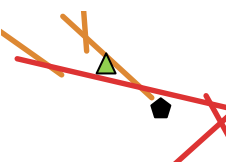

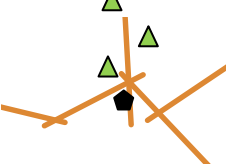
ริมน้ำแห่งใหม่ ๆ ขึ้นอีกหลายแห่ง รวมทั้งทำให้สินค้ามีความหลากหลายมากขึ้น เกิดบริการรูปแบบใหม่ ๆ ดึงดูดให้ผู้คนที่ต่าง ๆ ทั้งใกล้และไกลเดินทางเข้ามาใช้บริการจับจ่ายซื้อสินค้าในอาคารเรือนแถวไม้ของตลาดเป็นจำนวนมาก กิจกรรมการค้าและบริการของตลาดชุมชนริมน้ำจึงมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างต่อเนื่อง

4.3.2.3 สรุปการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในช่วงเวลาที่ 2 ยุคการขยายตัวของการสัญจรทางน้ำ

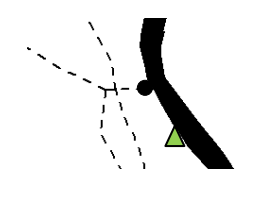
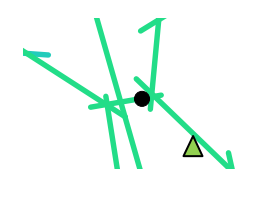
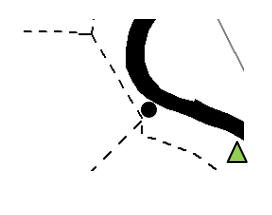
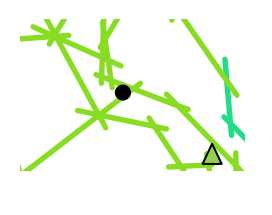
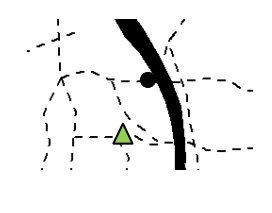
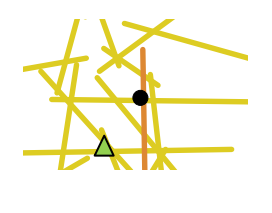
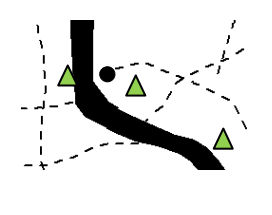
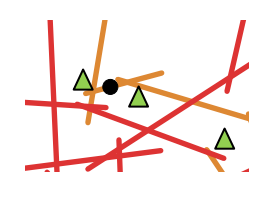
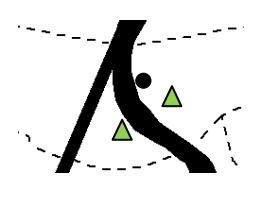
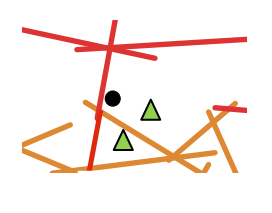
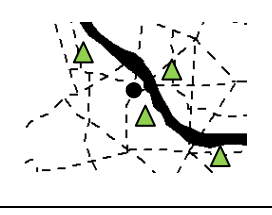
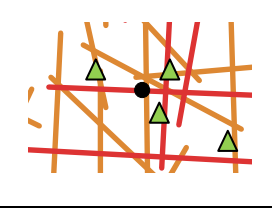
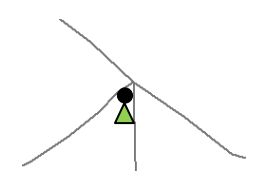
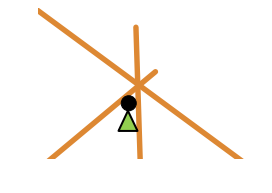
ตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นใหม่ในยุคการขยายตัวของการสัญจรทางน้ำจะตั้งอยู่บริเวณเส้นทางเรือแม่โดยสารถ่านผ่าน โดยแทรกตัวอยู่ระหว่างตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นในยุคก่อน ซึ่งเป็นบริเวณที่มีโครงสร้างเชิงซ้อนฐานบนโครงข่ายกิริตรูปทรงอิสระที่สานตัวกันอย่างหนาแน่น ทำให้บริเวณดังกล่าวมีความได้เปรียบจากศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง โดยที่ศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ในระดับเมืองของช่วงเวลานี้มีค่าระหว่าง 0.0726823-0.281769 ตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นบริเวณที่เส้นทางเกี่ยวขนบรจบกกับเป็นน้ำ และตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นบริเวณที่เส้นทางคลองบรจบกกับแม่น้ำจะเป็นศูนย์กลางในระดับเมืองและย่าน อาศัยประโยชน์จากเรือแม่ในการเชื่อมโยงพื้นที่ต่างๆ ด้วยการสัญจรทางน้ำที่สะดวกรวดเร็วขึ้น (ตารางที่ 4.4)

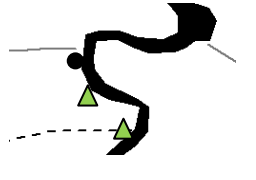
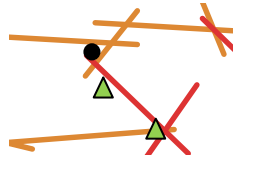
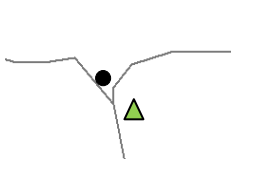
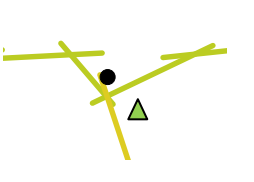
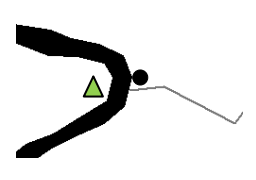
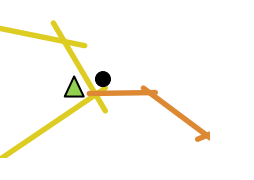
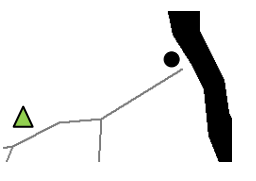
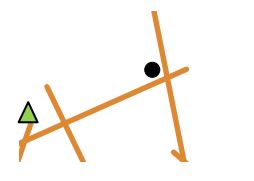

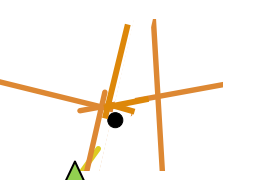

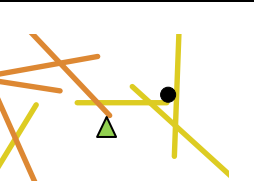
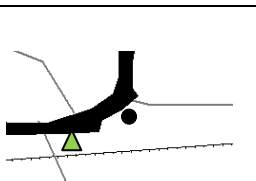
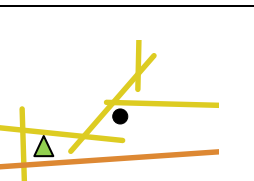
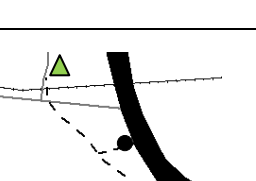
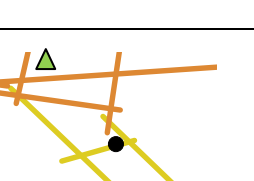
สำหรับตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นตั้งแต่ในช่วงเวลาที่ผ่านมาส่วนใหญ่เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนากลายเป็นศูนย์กลางของการซื้อขายทั้งในระดับเมืองและระดับย่าน ซึ่งเป็นผลมาจากการขยายตัวของโครงสร้างเชิงซ้อนฐานของการสัญจรทางน้ำ โดยเฉพาะการตัดและขุดคลองขึ้นในพื้นที่ และการให้บริการของเรือแม่ เป็นเกิดการเชื่อมโยงพื้นที่ต่างๆ เข้าด้วยกัน ส่งผลให้ค่าศักยภาพการเข้าถึงตลาดชุมชนริมน้ำในระดับเมืองส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในกลุ่มสูง ประกอบกับเมื่อพิจารณาจากสี่ที่ปรากฏของเส้นแอกเซียล (axial line) ตามวรรณะสี่รุ่งจากสี่แดงไล่ลำดับตามสเปกตรัมไปจนถึงสีน้ำเงิน (ศักยภาพในการเข้าถึงสูงไปต่ำ) ในแบบจำลองโครงสร้างเชิงซ้อนฐานพบว่า ศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองของตลาดชุมชนริมน้ำส่วนใหญ่เกิดการเปลี่ยนแปลงไป ในลักษณะที่สี่ของเส้นแอกเซียลที่แสดงออกมาจะเป็นกลุ่มสี่ที่แทนค่าศักยภาพการเข้าถึงในกลุ่มสูง แต่มีระดับที่สูงขึ้นเมื่อเทียบกับในช่วงเวลาที่ 1 เนื่องจากโครงข่ายการสัญจรและรูปแบบการสัญจรที่เกิดขึ้นใหม่สามารถเชื่อมโยงพื้นที่ต่างๆ ได้มากขึ้น (ตารางที่ 4.5) ด้วยเหตุนี้โครงข่ายการสัญจรจึงเป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำในช่วงเวลานี้อย่างมาก

ตารางที่ 4.4 สรุปลักษณะการเกิดที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ยุคการขยายตัวของการสัญจรทางน้ำ

ช่วงเวลาที่ 2: ยุคการขยายตัวของ การสัญจรทางน้ำ (พ.ศ.2484 – พ.ศ.2505)			
1. ตลาด บางขวาง			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่เส้นทางคลองบรรจบกับแม่น้ำ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.234629) โดยเป็นศูนย์กลางในระดับเมืองและย่าน
2. ตลาด วังห้ว			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่เส้นทางเกี่ยวบรรจบกับแม่น้ำ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.242067) โดยเป็นศูนย์กลางในระดับเมืองและย่าน
3. ตลาด บ้านกว้าง			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่เส้นทางเกี่ยวบรรจบกับแม่น้ำ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.261469) โดยเป็นศูนย์กลางในระดับเมืองและย่าน
4. ตลาด บางปลา ม้า			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่เส้นทางเกี่ยวบรรจบกับแม่น้ำ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.273906) โดยเป็นศูนย์กลางในระดับเมืองและย่าน
5. ตลาด คอวัง			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่คลองบรรจบกับแม่น้ำ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.251754) โดยเป็นศูนย์กลางในระดับเมืองและย่าน
6. ตลาด บางสาม			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่คลองบรรจบกับแม่น้ำ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.261481) โดยเป็นศูนย์กลางในระดับเมืองและย่าน
7. ตลาด บางเลน			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่คลองบรรจบกับแม่น้ำ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.253213) โดยเป็นศูนย์กลางในระดับเมืองและย่าน

ตารางที่ 4.5 สรุปลักษณะการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ยุคการขยายตัวของการสัญจรทางน้ำ

ช่วงเวลาที่ 2: ยุคการขยายตัวของการสัญจรทางน้ำ (พ.ศ.2484 – พ.ศ.2505)			
1. ตลาด หันคา			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เส้นทางเกวียนตัดเข้าสู่ตลาดเพิ่มขึ้น มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองรองลงมา (Rn = 0.159443) โดยเป็นศูนย์กลางระดับย่าน
2. ตลาด ท่าช้าง			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เส้นทางเกวียนตัดเข้าสู่ตลาดเพิ่มขึ้น คลองตัดขนานแม่น้ำ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.19716) โดยเป็นศูนย์กลางระดับเมืองและย่าน
3. ตลาด สามชุก			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เส้นทางเกวียนตัดเข้าสู่ตลาดเพิ่มขึ้น มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.235214) โดยเป็นศูนย์กลางระดับเมืองและย่าน
4. ตลาด ศรี ประจันต์			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เส้นทางเกวียนตัดเข้าสู่ตลาดเพิ่มขึ้น มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.257159) โดยเป็นศูนย์กลางระดับเมืองและย่าน
5. ตลาด โพธิ์พระยา			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม ชุมชนขยายตัว เส้นทางเกวียนตัดเข้าสู่ตลาดเพิ่มขึ้น มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.261991) โดยเป็นศูนย์กลางระดับเมืองและย่าน
6. ตลาด เก้าห้อง			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เส้นทางเกวียนตัดเข้าสู่ตลาดเพิ่มขึ้น มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.262372) โดยเป็นศูนย์กลางระดับเมืองและย่าน
7. ตลาด บ้านสุด			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม ตัดคลองแยกจากเส้นคลองที่มีอยู่เดิม มีศักยภาพการเข้าถึงสูง (Rn = 0.256523) โดยเป็นศูนย์กลางระดับเมืองและย่าน

ช่วงเวลาที 2: ยุคการขยายตัวของการสัญจรทางน้ำ (พ.ศ.2484 – พ.ศ.2505)			
8. ตลาด บางแม่ หม้าย			- ตลาดตั้งอยู่บริเวณที่เส้นทางคลองบรรจบกับแม่น้ำ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.260077) โดยเป็นศูนย์กลางในระดับเมืองและย่าน
9. ตลาด บางลี่			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม ตัดคลองแยกจากเส้นทางคลองที่มีอยู่เดิม มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.222951) โดยเป็นศูนย์กลางในระดับเมืองและย่าน
10. ตลาด บางซอ			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.244542) โดยเป็นศูนย์กลางในระดับเมืองและย่าน
11. ตลาด บางหลวง			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.253957) โดยเป็นศูนย์กลางในระดับเมืองและย่าน
12. ตลาด รางกระทุ่ม			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.250755) โดยเป็นศูนย์กลางในระดับเมืองและย่าน
13. ตลาด ห้วยพลู			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.237833) โดยเป็นศูนย์กลางในระดับเมืองและย่าน
14. ตลาด จิวราย			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม มีเส้นทางคลองและรถไฟเกิดขึ้นใหม่ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.234779) โดยเป็นศูนย์กลางในระดับเมืองและย่าน
15. ตลาด ท่านา			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม มีเส้นทางรถไฟเกิดขึ้นใหม่ มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.233854) โดยเป็นศูนย์กลางในระดับเมืองและย่าน

ช่วงเวลาที 2: ยุคการขยายตัวของการสัญจรทางน้ำ (พ.ศ.2484 – พ.ศ.2505)			
16. ตลาดใหม่			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม มีเส้นทางรถไฟเพิ่มขึ้น มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง ($R_n = 0.217514$) โดยเป็นศูนย์กลางในระดับเมือง
17. ตลาดสามพราน			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดการตัดคลองแยกจากเส้นแม่น้ำเพิ่มเติม มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง ($R_n = 0.219885$) โดยเป็นศูนย์กลางในระดับเมืองและย่าน
18. ตลาดกระทู้มแบน			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดการตัดคลองแยกจากเส้นแม่น้ำเพิ่มเติม มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง ($R_n = 0.227752$) โดยเป็นศูนย์กลางในระดับเมืองและย่าน
<p>● ตลาด (เกิดช่วง1) ● ตลาด (เกิดช่วง2) ▲ วัด - - - เกวียน — คดง ——— แม่น้ำ</p>			
<p>R_n : ศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ในระดับเมือง (global integration) min max</p> <p>R_n (average) = 0.188108 0.0726823 0.281769</p>			

ที่มา: จากการวิเคราะห์โดยผู้วิจัย

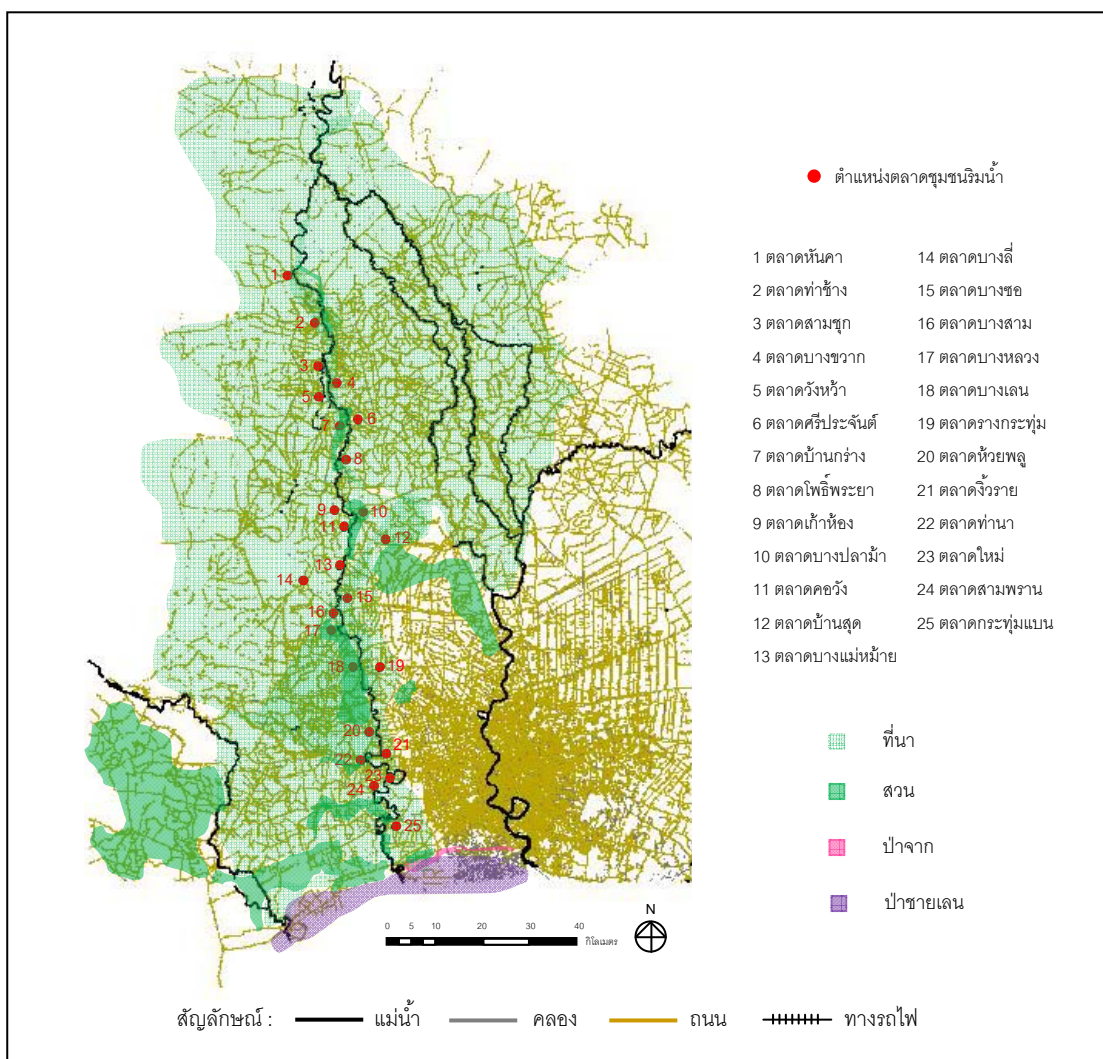
4.3.3 การเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำในช่วงเวลาที่ 3 ยุคการสัญจรทางบก (ทางถนน)

4.3.3.1 สันฐานพื้นที่ของตลาดชุมชนริมน้ำ

1) **ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์** ในช่วงเวลานี้ไม่มีตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นใหม่ สำหรับตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ในช่วงเวลาก่อนๆ ทั้ง 25 ตลาด (แผนที่ 4.11) ส่วนใหญ่ยังคงที่ตั้งทางภูมิศาสตร์บริเวณตำแหน่งที่ตั้งเดิม แต่มีบางส่วนที่ได้มีการย้ายตำแหน่งที่ตั้งใหม่ในบริเวณใกล้เคียงกับตำแหน่งที่ตั้งเดิม ได้แก่ ตลาดโพธิ์พระยา และตลาดบางสาม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นตลาดชุมชนริมน้ำที่เคยผ่านเหตุการณ์สำคัญในพื้นที่ เช่น ไฟไหม้ ฯลฯ ส่งผลให้จำเป็นต้องมีการสร้างตลาดขึ้นใหม่ หรือมีการย้ายไปสร้างตลาดแห่งใหม่ เช่น บริเวณริมถนนที่มีความสะดวกสบายมากกว่าแทน (สว่าง ศรีมาตร, สัมภาษณ์ 5 มีนาคม 2554) ซึ่งจากการพัฒนาในด้านต่างๆ โดยเฉพาะการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบก ทำให้เส้นทางการสัญจรทางบกหรือถนน

เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การสัญจรและขนส่งทางน้ำลดความสำคัญ ประกอบกับการเลิกให้บริการของเรือเมล์โดยสาร ผนวกกับการมีทั้งตลาดนัดและตลาดสมัยใหม่ ในบริเวณใกล้เคียง ส่งผลให้ตลาดชุมชนริมน้ำเกิดการเปลี่ยนแปลง และตลาดชุมชนริมน้ำที่ยังเหลืออยู่คลายความสำคัญลง

แผนที่ 4.11 ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของตลาดชุมชนริมน้ำในยุคการสัญจรทางบก
ที่มา : สร้างจากแผนที่ฐานของกรมแผนที่ทหาร และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

ด้วยเหตุนี้การพัฒนาของสร้างเชิงสัญญาณของโครงข่ายถนนที่เชื่อมโยงพื้นที่ต่างๆ มากขึ้น ทำให้การติดต่อสัญจรและขนส่งทางบกหรือทางรถมีความสะดวกกว่าการขนส่งทางเรือ ยังผลให้เกิดการตลาดรูปแบบใหม่ที่ตั้งอยู่บริเวณริมถนนแทน เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่จะเดินทางมาโดยรถยนต์ รวมทั้งเกิดการขยายตัวของตึกแถวค้าขายใหม่ที่มีลักษณะเป็นอาคารคอนกรีตกระจายตัวสองฝั่งของถนน กล่าวได้ว่า ในปัจจุบันที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำยังคงอยู่ใน

บริเวณตำแหน่งที่ตั้งเดิมเช่นเดียวกับในอดีต แต่จากการพัฒนาโครงสร้างเชิงสัณฐานของการสัญจรทางบกที่เกิดขึ้นเพื่อเชื่อมโยงพื้นที่ต่างๆ ทำให้ความได้เปรียบในเชิงที่ตั้งจากโครงข่ายการสัญจรทางน้ำ ที่แสดงถึงลักษณะสัณฐานศูนย์กลางหรือความเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของตลาดชุมชนริมน้ำที่เคยมีมาแต่อดีตหมดความสำคัญลง ทำให้ค่านิยมในการเดินทางของผู้คนเปลี่ยนแปลง โดยหันไปพึ่งพาโครงข่ายการสัญจรทางบก และใช้บริการตลาดรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้น

2) โครงข่ายการสัญจร การเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำในยุคการสัญจรทางบก (ถนน) เป็นผลมาจากการการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงสัณฐานของโครงข่ายการการสัญจรหลักจากทางน้ำมาเป็นทางบก เกิดการตัดถนนสายต่างๆ ในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียงตามแผนและนโยบายของรัฐ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงสัณฐานดังกล่าว ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนเป็นอย่างมาก จากที่เคยมีบทบาทในการเป็นพื้นที่ศูนย์กลางการสัญจรและการค้าขายได้ถูกลดบทบาทลง รวมถึงยังเกิดศูนย์กลางถนนบกแห่งใหม่ และการขยายตัวของชุมชนเมืองหนาแน่นบริเวณริมถนนที่มีศักยภาพการเข้าในระดับเมืองที่สูงกว่าของโครงข่ายการสัญจรทางบกที่ถูกสัญจรผ่านมาก โดยการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบก (ถนน) มีลักษณะโครงสร้างเชิงสัณฐานที่สำคัญ 2 ลักษณะ ดังนี้

ลักษณะที่ 1 การตัดแนวถนนขนานกับแม่น้ำหรือคลองสำคัญที่เป็นที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำ โดยผ่านบริเวณตลาดชุมชนริมน้ำ

ลักษณะที่ 2 การตัดแนวถนนขนานกับแม่น้ำ และตัดเข้าสู่ตลาดชุมชนริมน้ำ หรือตัดถนนเข้าแม่น้ำหรือคลอง โดยแนวถนนสิ้นสุดที่ริมคลองและที่ตัดข้ามแม่น้ำ

ในช่วงเวลานี้เป็นช่วงเวลาที่โครงข่ายการสัญจรทางบกได้เข้ามามีบทบาทอย่างมาก จากการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกหรือถนนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนและตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนหลายประการ กล่าวคือ เส้นทางสัญจรทางน้ำที่เคยมีความสำคัญมานานต้องลดความสำคัญลง โครงข่ายการสัญจรทางบกเข้ามาแทนที่ เพราะมีความสะดวก รวดเร็วและสามารถขนส่งได้มากกว่า รวมทั้งเกิดการตัดถนนเข้ามายังตลาดชุมชนริมน้ำ ทำให้ผู้คนหันไปใช้รถยนต์ส่วนตัวและรถโดยสารประจำทาง รถโดยสารเริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิตของผู้คนในพื้นที่ ทั้งรถโดยสารที่วิ่งระหว่างจังหวัดและวิ่งภายในจังหวัด ซึ่งใช้เวลาในการเดินทางไม่นานต่างจากการสัญจรทางเรือที่หากจะต้องเดินทางเข้าสู่ตัวเมืองจะต้องใช้เวลานานหลายชั่วโมงหรือต้องใช้เวลาวันข้ามวัน (งอ พึ่งงาม, สัมภาษณ์ 25 มีนาคม 2554)

ด้วยเหตุนี้ผู้คนจึงนิยมการเดินทางโดยรถยนต์ รถโดยสารเข้าไปหาซื้อสินค้าในตัวจังหวัดแทนการนั่งเรือไปซื้อของที่ตลาดชุมชนริมน้ำ ส่งผลให้กิจการเดินเรือในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนเกิดความซบเซาลงและต้องทยอยเลิกกิจการไป ตั้งแต่ พ.ศ.2500 เป็นต้นมา กิจการของเรือรับส่งคนโดยสารขนาดใหญ่ประจำแม่น้ำท่าจีนของบริษัทสุพรรณชนสง จำกัด ที่วิ่งรับคนทั่วไปตั้งแต่จังหวัดชัยนาทจนถึงจังหวัดสมุทรสาครนั้นทรุดตัวลง จึงได้ขายกิจการและเปลี่ยนชื่อบริษัทเป็นบริษัทไทยพัฒนาขนส่ง เปลี่ยนเรือเป็นลักษณะเรือด่วนแล่นเร็ว และในที่สุดก็ต้องเลิกกิจการลงใน พ.ศ.2505 เพราะมีทางรถยนต์สะดวกขึ้นทำให้การสัญจรทางบกมีความนิยมมากกว่าทางน้ำ (นฤกุล ชมพูนิช, 2540: 16) ซึ่งจากการเลิกกิจการของเรือเมล์โดยสารสุพรรณชนสงที่เคยให้บริการผู้คนในบริเวณแถบลุ่มน้ำท่าจีน เป็นเหตุผลสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำในช่วงเวลาต่อมาเป็นอย่างมาก

นอกจากนี้เมื่อการสัญจรทางน้ำถูกลดบทบาทลง ความสะดวกในการเข้าถึงพื้นที่ตลาดชุมชนริมน้ำโดยอาศัยประโยชน์จากโครงข่ายการสัญจรทางน้ำจึงเริ่มหมดไป แต่กลายเป็นศักยภาพการเข้าถึงจากโครงข่ายการสัญจรทางบกหรือถนนที่ได้มีการตัดขึ้นใหม่แทน รวมถึงจากการที่โครงข่ายการสัญจรทางบกครอบคลุมพื้นที่ต่างๆ มากขึ้น ทำให้การเดินทางไปซื้อสินค้ายังพื้นที่อื่นรวดเร็วยิ่งขึ้น ส่งผลให้เกิดการค้ำรูปแบบใหม่ที่ตั้งอยู่บริเวณริมถนนที่มีความสะดวกกว่า รวมถึงผู้ค้าขายบางส่วนในตลาดเดิมได้ย้ายออกไปเปิดร้านค้าบริเวณริมถนนแทน (เกื้อ หูแก้ว, สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2553) กล่าวได้ว่าในยุคนี้เป็นช่วงเวลาของการสัญจรทางบกอย่างแท้จริง เกิดการย้ายศูนย์กลางไปอยู่ริมถนน ส่งผลให้ตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนเกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก ตลาดชุมชนริมน้ำจำนวนมากซบเซาและจำเป็นต้องปรับลดขนาดลง บางแห่งเลิกให้บริการและกลายเป็นเพียงที่อยู่อาศัยหรืออาคารร้างและหมดสภาพของความเป็นตลาดชุมชนริมน้ำ บางแห่งเกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงสัดส่วนและลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจสู่ความเป็นเมือง ด้วยเหตุนี้การเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำจึงเป็นเงื่อนไขความสัมพันธ์ของโครงสร้างเชิงสัดส่วนกับระดับความนิยมหรือการตัดสินใจของคนในการสัญจรบนโครงข่ายการสัญจรที่สามารถเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพซึ่งในการอธิบายถึงภาพรวมของโครงข่ายการสัญจรในระดับพื้นที่รวม (global level) หรือระดับลุ่มน้ำท่าจีนในงานวิจัยนี้ สามารถอธิบายด้วยผลการวิเคราะห์แบบจำลองโครงสร้างเชิงสัดส่วน (configurational model)

ตารางที่ 4.6 ค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ระดับต่างๆ บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในยุคการสัญจรทางบก

ค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ของการสัญจร	บริเวณลุ่มน้ำท่าจีน
1) ศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ระดับเมือง (Rn : global integration)	
ค่าสูงสุด (maximum)	0.511969
ค่าต่ำสุด (minimum)	0.0999955
ค่าเฉลี่ย (average)	0.339824
2) ศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ระดับย่าน (R3 : local integration)	
ค่าสูงสุด (maximum)	4.13662
ค่าต่ำสุด (minimum)	0.333333
ค่าเฉลี่ย (average)	1.35429
3) ค่าความเชื่อมต่อ (connectivity integration)	
ค่าสูงสุด (maximum)	38
ค่าต่ำสุด (minimum)	0
ค่าเฉลี่ย (average)	2.72714

ที่มา : แบบจำลองโครงสร้างเชิงสัญญาณ สเปซ ซินแทกซ์ (Space Syntax)

จากตาราง 4.6 แสดงค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ระดับต่างๆ ในยุคการสัญจรทางน้ำและทางบก (เกวียน) พบว่าค่าเฉลี่ยศักยภาพการเข้าถึงของเส้นทางต่างๆ ในระดับเมือง (average global integration value) ซึ่งเป็นค่าเฉลี่ยความลึกของเส้นทางใดเส้นทางหนึ่งจากเส้นทางอื่นๆ ทั้งหมดในเมืองของพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนมีค่าเท่ากับ 0.339824

ค่าเฉลี่ยศักยภาพการเข้าถึงของเส้นทางต่างๆ ในระดับย่าน (average local integration value) ซึ่งเป็นความลึกของเส้นทางใดเส้นทางหนึ่งจากการประมวลผลโดยเทียบจากเส้นทางอื่นๆ ถัดไปทุกๆ สองเฉลี่ยมีค่า 1.35429

ค่าเฉลี่ยความเชื่อมต่อ (average connectivity integration value) จากการประมวลผลโครงข่ายการสัญจรในย่านว่ามีจำนวนเส้นที่อยู่ถัดไปหนึ่งเฉลี่ยของเส้นทางใดเส้นทางหนึ่งเป็นจำนวนโดยเฉลี่ยที่เส้น มีค่า 2.72714

ในงานวิจัยนี้กำหนดหลักเกณฑ์ในการตีความหมายค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ระดับต่างๆ ไว้ว่า ถ้าค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ มีค่าอยู่ในช่วงระหว่างค่าเฉลี่ยกับค่าสูงสุด ถือเป็นกลุ่มเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง ในทางกลับกัน ถ้าค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่มีค่าอยู่ในช่วงระหว่างค่าต่ำสุดกับค่าเฉลี่ย ถือว่าเป็นกลุ่มเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงรองลงมา ซึ่งในช่วงเวลาที่ 3 ยุคการสัญจรทางบก ค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ในระดับเมือง มีค่าระหว่าง

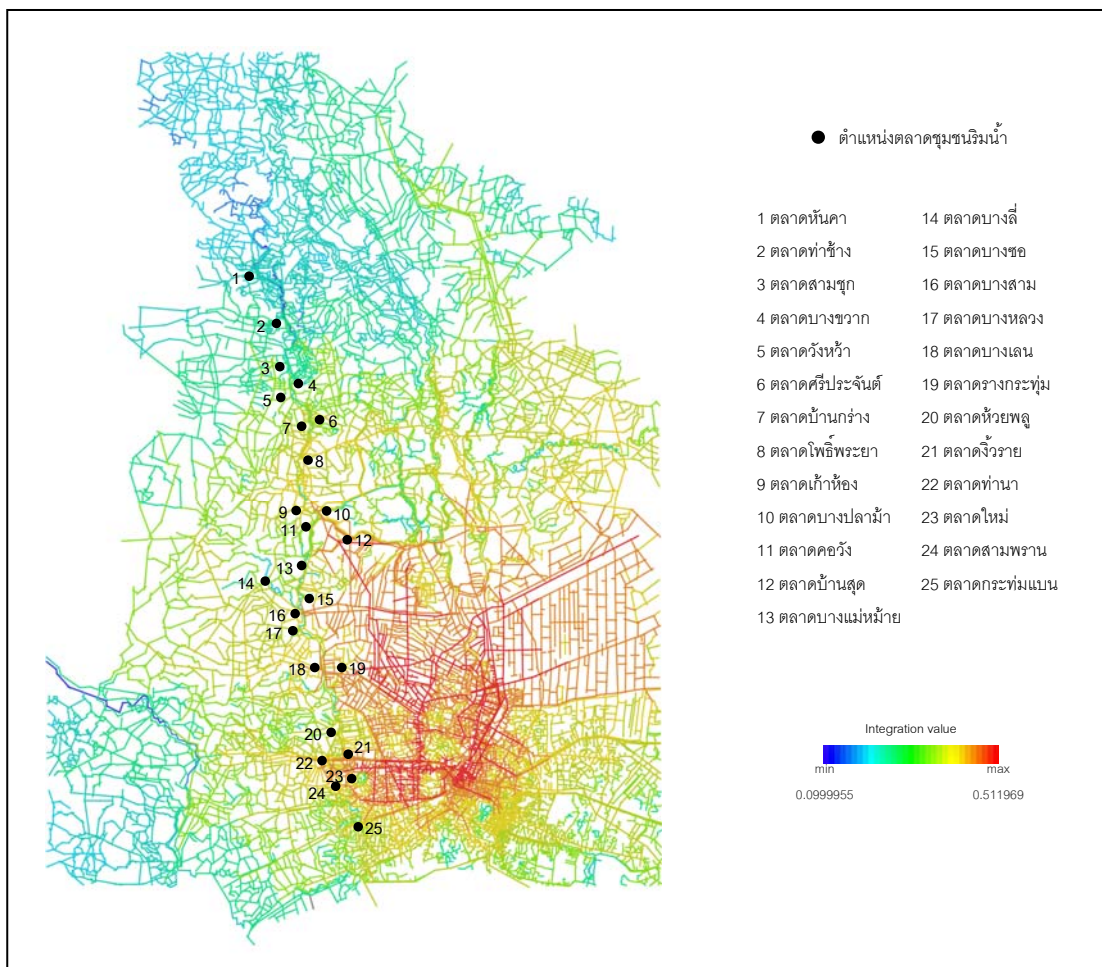
0.0999955-0.511969 โดยที่กลุ่มที่มีศักยภาพในการเข้าถึงระดับเมืองสูงมีค่าระหว่าง 0.339824-0.511969 (แสดงด้วยสีเขียวไล่ระดับไปจนถึงสีแดง) และกลุ่มที่มีศักยภาพในการเข้าถึงระดับเมืองรองลงมา มีค่าระหว่าง 0.0999955-0.339824 (แสดงด้วยโทนสีน้ำเงินไปถึงสีเขียว) (ตารางที่ 4.6)

ผลจากการวิเคราะห์โครงสร้างเชิงสัญญาณในระดับเมืองของการสัญจรทางน้ำและทางบกในช่วงเวลานี้ พบว่า จากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงสัญญาณมาเป็นการสัญจรทางบก ทำให้เกิดศูนย์กลางชุมชนเมืองหนาแน่นฐานบก โครงข่ายการสัญจรทางบกเริ่มเข้ามามีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนเป็นอย่างมาก เกิดการสร้างถนนขึ้นเชื่อมโยงพื้นที่ต่างๆ ในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนและเชื่อมกับกรุงเทพฯ รวมถึงถนนหลายสายได้รับการปรับปรุงให้มีขนาดใหญ่และคล่องตัว ทำให้การสัญจรและขนส่งทางถนนที่มีความสะดวกกว่าการสัญจรทางน้ำ ตลาดชุมชนริมน้ำหลายแห่งกลายเป็นเพียงทางผ่านเพื่อการเดินทางไปยังพื้นที่อื่นมากกว่าการเป็นจุดหยุดพักเพื่อการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าดังเช่นในอดีต อาจกล่าวได้ว่า ถนนเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนที่เดิมอาศัยโครงข่ายการสัญจรทางน้ำเป็นหลักเกิดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัดเจน

ทั้งนี้การปรับตัวและเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำที่สำคัญมี 2 ลักษณะ ดังนี้ (ภาพที่ 4.6 และภาพที่ 4.7)

ลักษณะที่ 1 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงสัญญาณเป็นการสัญจรทางบก เกิดโครงข่ายถนนที่มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง ลักษณะสัญญาณพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นฐานบกมีถนนเป็นโครงข่ายการสัญจรหลัก โดยตลาดชุมชนริมน้ำในกลุ่มนี้มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองที่สูง มีค่าศักยภาพในการเข้าถึงระดับเมืองระหว่าง 0.339824-0.511969 ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตลาดชุมชนริมน้ำส่วนใหญ่ ได้แก่ ตลาดศรีประจันต์ ตลาดบ้านกว้าง ตลาดโพธิ์พระยา ตลาดเก้าห้อง ตลาดบางปลาหมอ ตลาดคอวัง ตลาดบ้านสุด ตลาดบางดี ตลาดบางสาม ตลาดบางเลน ตลาดรางกระทุ่ม และตลาดห้วยพลู ตลาดจิวราย ตลาดท่านา ตลาดใหม่ ตลาดสามพราน และตลาดกระทุ่มแบน

ลักษณะที่ 2 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงสัญญาณเป็นการสัญจรทางบก เกิดโครงข่ายถนนที่มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง ลักษณะสัญญาณพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นฐานบก มีถนนเป็นโครงข่ายการสัญจรหลัก แต่ตลาดชุมชนริมน้ำในกลุ่มนี้ยังมีศักยภาพการเข้าถึงที่รองลงมา มีค่าศักยภาพในการเข้าถึงระดับเมืองในช่วง 0.0999955-0.339824 ได้แก่ ตลาดหันคา ตลาดท่าช้าง ตลาดสามชุก ตลาดบางขวาง ตลาดวังห้ว ตลาดบางแม่หม้าย ตลาดบางซอ ตลาดบางหลวง

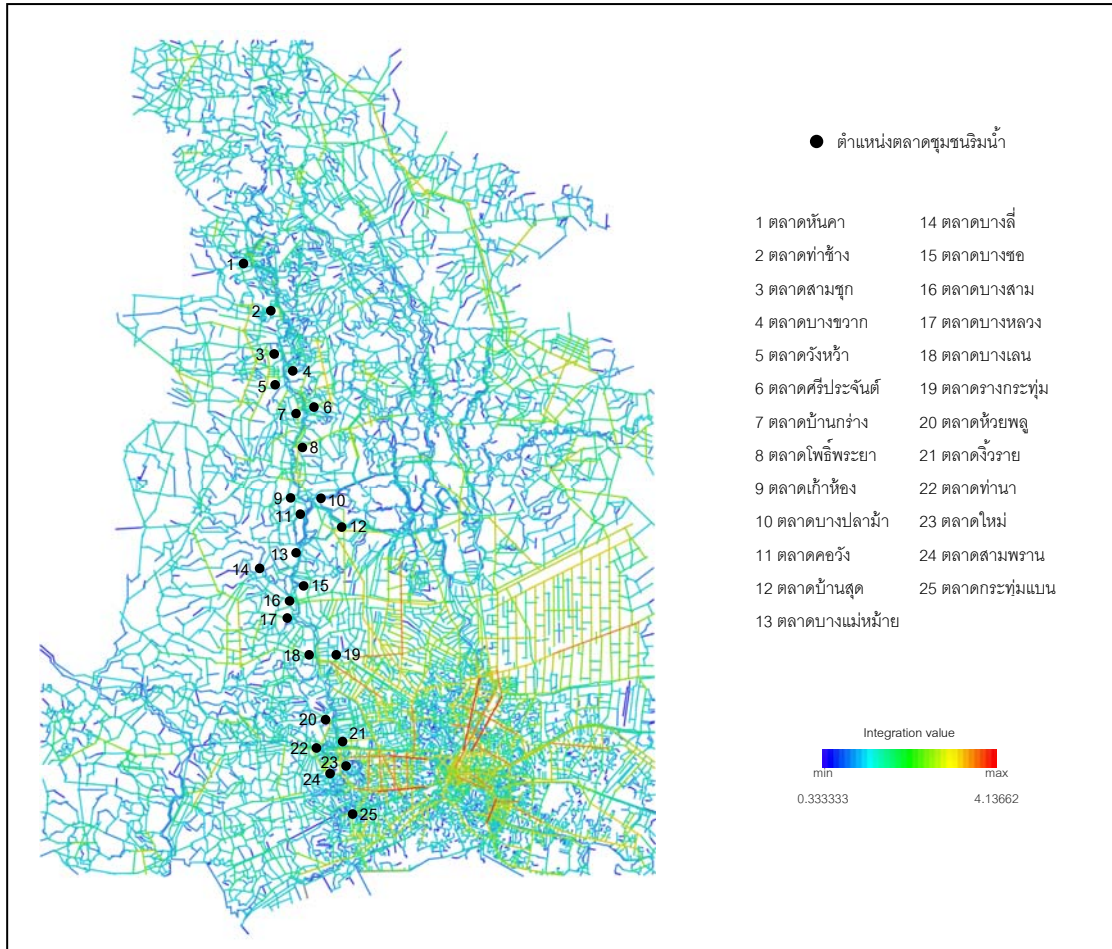
ภาพที่ 4.6 โครงสร้างเชิงสัณฐานในระดับเมือง (ศักยภาพการเข้าถึงตลาดชุมชนริมน้ำในยุคการสัญจรทางบก)

ที่มา : แบบจำลองโครงสร้างเชิงสัณฐาน สเปนซ์ ซินแทกซ์ (Space Syntax) และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

3) การตั้งถิ่นฐานของชุมชน จากการพัฒนาโครงสร้างเชิงสัณฐานของการสัญจรทางบก ที่แม้ว่าชุมชนจะยังคงเกาะตัวตามริมน้ำเช่นเดิม แต่บางส่วนก็เริ่มเกิดการขยายตัวของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนไปเกาะตัวตามริมถนนที่สร้างขึ้นใหม่ โดยเฉพาะการกระจายตัวของตลาดที่เกิดขึ้นใหม่ซึ่งเป็นไปในลักษณะของการค้าขายบนถนนเส้นทางถนนมากกว่า โดยพบว่าในปัจจุบันบริเวณที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำจะมีการตั้งถิ่นฐานอยู่ 2 ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ 1 กระจายตัวไปตามแนวแม่น้ำหรือคลอง เป็นการการขยายตัวของชุมชนที่ตั้งอยู่ภายในพื้นที่ขนานหรือตั้งฉากกับแม่น้ำหรือคลอง ได้แก่ ตลาดหันคา ตลาดท่าช้าง ตลาดบางขวาง ตลาดวังหัว ตลาดบางแม่หม้าย และตลาดบางซ้อ

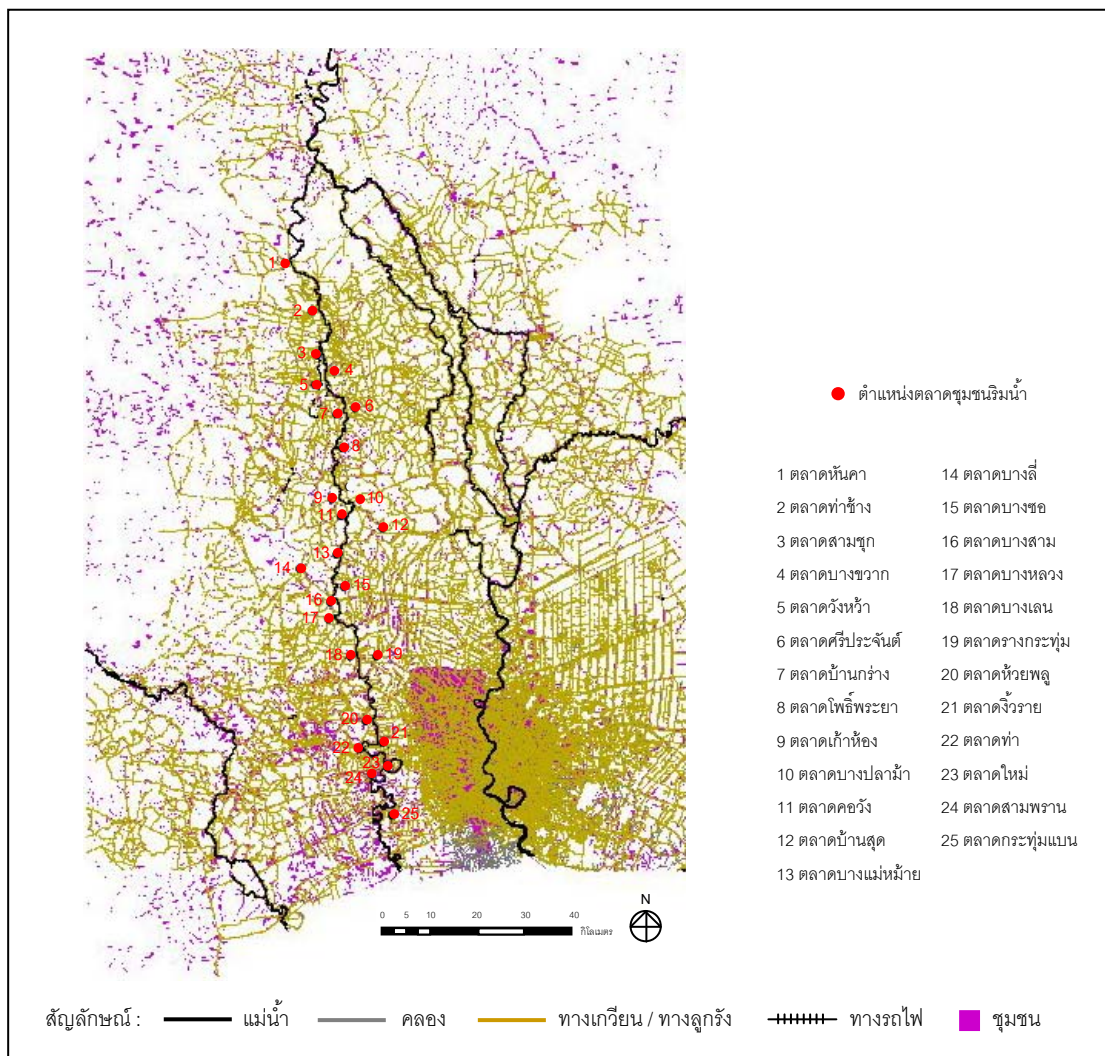

ภาพที่ 4.7 โครงสร้างเชิงสัณฐานในระดับย่าน (ศักยภาพการเข้าถึงตลาดชุมชนริมน้ำในยุคการสัญจรทางบก)

ที่มา : แบบจำลองโครงสร้างเชิงสัณฐาน สเปนซ์ ซินแทกซ์ (Space Syntax)

ลักษณะที่ 2 กระจายตัวไปตามแนวถนน เป็นการขยายตัวของชุมชนไปเกาะตามแนวยาวของถนน ทั้งที่เป็นการขยายตัวจากชุมชนเดิมที่เกาะตัวตามแนวแม่น้ำหรือคลอง และที่ย้ายหรือเข้าไปตั้งถิ่นฐานใหม่ ได้แก่ ตลาดสามชุก ตลาดศรีประจันต์ ตลาดบ้านกร่าง ตลาดโพธิ์พระยา ตลาดเก้าห้อง ตลาดบางปลาหมอ ตลาดคอวัง ตลาดบ้านสุด ตลาดบางลี่ ตลาดบางสาม ตลาดบางหลวง ตลาดบางเลน ตลาดรางกระทุ่ม ตลาดห้วยพลู ตลาดจี่วราย ตลาดท่านา ตลาดใหม่ ตลาดสามพราน และตลาดกระทุ่มแบน (แผนที่ 4.12)

แผนที่ 4.12 การตั้งถิ่นฐานของชุมชนบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในยุคการสัญจรทางบก
ที่มา : สร้างจากแผนที่ฐานของกรมแผนที่ทหาร และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

กล่าวได้ว่า ในช่วงเวลาที่ 3 ยุคการสัญจรทางบก จากการพิจารณาโครงสร้างเชิงสัณฐานของพื้นที่พบว่า ตลาดชุมชนริมน้ำส่วนใหญ่ไม่ได้มีลักษณะสัณฐานศูนย์กลางหรือความเป็นพื้นที่ศูนย์กลางดังเช่นในอดีต โดยลักษณะที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของตลาดชุมชนริมน้ำส่วนใหญ่แม้ว่าจะยังคงตั้งอยู่บริเวณเดิมแต่ศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองกลับลดลงเมื่อเปรียบเทียบกับในช่วงเวลาที่ 2 ส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานที่พบว่าเริ่มมีการย้ายออกของผู้คนในพื้นที่ นอกจากนี้จากการเปลี่ยนแปลงสภาพกิจกรรมการค้าและบริการของตลาดชุมชนริมน้ำที่ไม่ได้มีบทบาทสำคัญดังเช่นในอดีต ส่งผลให้บริเวณตลาดที่เคยมีอาคารเรือนแถวไม่ทำการค้าขายอยู่อย่างหนาแน่นบางแห่งกลับอยู่ในสภาพที่ซบเซา เพราะไม่ค่อยมีผู้คนอยู่อาศัยหรือทำการค้าขายมากดังเช่นในอดีต อาคารเรือนแถวไม่บางส่วนได้ถูกรื้อและปลูกสร้างอาคารใหม่ริมถนนแทนรวมทั้งอาคารเรือนแถวไม่ค้าขายในตลาดชุมชนริมน้ำบางส่วนมีสภาพทรุดโทรมเนื่องจากเรือนแถว

ไม่นานเริ่มผุพัง ผู้เป็นเจ้าของจึงได้มีการรื้อและสร้างขึ้นมาใหม่เป็นลักษณะของอาคารห้องแถวหรือตึกแถวที่เป็นคอนกรีตแทรกตัวอยู่ปะปนกับเรือนแถวไม้เดิม (สมพร วัฒนะรังสรรค์, สัมภาษณ์ 25 มิถุนายน 2554) นอกจากนี้ยังเกิดการผสมผสานการใช้พื้นที่แบบสมัยใหม่กับรูปแบบเดิม ลักษณะของอาคารเรือนแถวไม้ที่ใช้เป็นพื้นที่ประกอบกิจกรรมการค้าและบริการก็เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยพบว่าทิศทางการวางตัวของอาคารที่เป็นเรือนแถวไม้ค้าขายของชาวจีนและศาลเจ้ายังคงอยู่ในลักษณะเดิม แต่ด้านที่ติดแม่น้ำจากที่เคยเป็นหน้าตลาดกลับเปลี่ยนเป็นหลังตลาดแทน ทั้งอาคารที่หันหน้าเข้าหาน้ำและอาคารสมัยใหม่ที่หันหลังเข้าหาน้ำ ซึ่งการปรับเปลี่ยนลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนจากบริเวณริมแม่น้ำลำคลองมาอยู่บริเวณริมถนนไม่เพียงเพื่อความสะดวกในการเดินทาง แต่ยังช่วยให้ครัวเรือนที่เคยประกอบอาชีพค้าขายในตลาดชุมชนริมน้ำสามารถดำเนินกิจการต่อไปได้บริเวณริมถนน นอกจากการเพิ่มของโครงข่ายการสัญจรทางบกแล้ว การขยายตัวของชุมชนเมืองที่เกาะอยู่กับการสัญจรทางบกหรือทางถนนยังก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจที่พึ่งพาการสัญจรทางบกเป็นหลัก เช่น ศูนย์การค้าและบันเทิง ฯลฯ ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ต่างเป็นปัจจัยที่ทำให้ความคึกคักของตลาดชุมชนริมน้ำเดิมที่เกาะตัวกับการสัญจรทางน้ำเปลี่ยนแปลงบางแห่งเล็กให้บริการ และหลายแห่งซบเซาลงเป็นอย่างมาก (สุรพล ทองสีมา, สัมภาษณ์ 14 กรกฎาคม 2553) อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาปัจจุบันยังพบว่าตลาดชุมชนริมน้ำบางแห่งที่เคยเกิดความซบเซาในช่วงเวลาหนึ่งก็เริ่มได้รับการฟื้นฟูทั้งกิจกรรมการค้าและบริการของตลาด รวมถึงการบูรณะซ่อมแซมอาคารเรือนแถวไม้ค้าขายที่ทรุดโทรมให้มีสภาพที่ดีขึ้น เพื่อให้สามารถใช้เป็นทั้งที่ค้าขายและที่อยู่อาศัยได้อยู่ในปัจจุบัน และเพื่อพัฒนาให้ตลาดชุมชนริมน้ำเหล่านี้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สำคัญของบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ที่คอยให้บริการแก่คนในชุมชน และนักท่องเที่ยวที่อยากเรียนรู้และสัมผัสเรื่องราวของความเจริญรุ่งเรืองของตลาดชุมชนริมน้ำที่เคยมีมาแต่อดีต

4.3.3.2 ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำ การศึกษาลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในช่วงเวลานี้จะทำการศึกษาเรื่องราวของวิถีชีวิต ผู้กระทำ และระบบกิจกรรม โดยมีรายละเอียด ดังนี้

จากการพัฒนาเมืองนำพาความเจริญเข้ามาในพื้นที่ลุ่มน้ำท่าจีน เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงฐานของการสัญจรเป็นทางบกตามแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเพื่อพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัย โดยเฉพาะการสร้างถนนและสะพานข้ามแม่น้ำท่าจีนและคลองสำคัญต่างๆ หลายแห่งทั่วลุ่มน้ำ ทำให้การสัญจรและการขนส่งสินค้าทางบกสะดวกและรวดเร็วขึ้น โครงข่ายการสัญจรทางน้ำถูกลดบทบาทลงไปอย่างมาก ความเจริญต่างๆ เกาะตัวไปตามเส้นทางถนน เกิดการค้าขายในรูปแบบใหม่ ทั้งห้างค้าปลีกส่ง และตลาดนัด

(กิมล้าน แซ่เอ็ง, สัมภาษณ์ 17 สิงหาคม 2554) ทำให้วิถีชีวิตของผู้คนเปลี่ยนแปลงไป ไม่จำเป็นต้องเดินทางเข้ามาซื้อสินค้าในตลาด หรือไม่จำเป็นต้องเข้ามาต่อเรือโดยสารภายในบริเวณตลาดชุมชนริมน้ำ เพราะสามารถเดินทางไปซื้อสินค้าในเมืองโดยอาศัยรถยนต์หรือรถโดยสารประจำทางแทน (นภา เพ็ชรดี, สัมภาษณ์ 18 กุมภาพันธ์ 2554) ผู้คนจึงเดินทางเข้ามาใช้บริการในตลาดน้อยลง และไม่ได้มีผู้คนมาหน้าหลายตาทั้งจากพื้นที่ใกล้และไกลที่เข้ามาเกี่ยวข้องดังเช่นในอดีต ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในตลาดชุมชนริมน้ำกับคนภายนอกลดน้อยลงเป็นอย่างมาก ส่วนใหญ่เป็นเพียงความสัมพันธ์ของผู้คนที่อาศัยอยู่หรือทำการค้าขายภายในพื้นที่กับละแวกใกล้เคียง ที่เข้ามาซื้อสินค้าที่จำเป็นในชีวิตประจำวันเพียงเล็กๆ น้อยๆ ในตลาดชุมชนริมน้ำเท่านั้น (นพพา สุวรรณพัฒน์, สัมภาษณ์ 25 มิถุนายน 2554) ส่งผลให้กิจกรรมทางการค้าของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนซบเซาลงอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่หลังพ.ศ.2500 เป็นต้นมา ผู้คนที่เข้ามาซื้อสินค้าเริ่มหายไป สินค้าที่วางขายก็เริ่มลดความหลากหลายของประเภทสินค้า เนื่องจากปัจจุบันการซื้อขายสินค้าไม่ได้ยึดติดอยู่กับตลาดเพียงอย่างเดียว แต่เกิดร้านค้า ห้างสรรพสินค้า และร้านสะดวกซื้อจำนวนมาก ที่รุกคืบเข้ามาในพื้นที่ลุ่มน้ำท่าจีน (จันทิรา แซ่เจ๊า, สัมภาษณ์ 30 พฤษภาคม 2553) ทำให้กิจกรรมการค้าและบริการของตลาดชุมชนริมน้ำไม่สามารถดึงดูดผู้คนให้เข้ามาใช้บริการในตลาดได้อีกต่อไป (นภา เพ็ชรดี, สัมภาษณ์ 18 กุมภาพันธ์ 2554) นอกจากนี้แม้ว่าวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในตลาดชุมชนริมน้ำส่วนใหญ่ยังคงความเป็นสังคมวัฒนธรรมแบบไทยจีนที่มีความผูกพันกันสืบทอดวัฒนธรรมต่อกันมาอย่างเหนียวแน่น แต่ค่านิยมของผู้คนในท้องถิ่นได้เปลี่ยนแปลงไป โดยเริ่มให้ความสำคัญกับเรื่องของการศึกษามากขึ้น จึงนิยมส่งบุตรหลานให้เข้ามาเรียนในกรุงเทพฯ และเมื่อเรียนจบได้งานทำในเมืองส่วนใหญ่จะไม่กลับมาประกอบอาชีพค้าขายในตลาด ทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำบางส่วนต้องเลิกให้บริการเป็นเพราะลูกหลานหันไปประกอบอาชีพอื่นแทนจึงไม่มีผู้สืบทอดกิจกรรมการค้าขายต่อกันจากรุ่นบุรุษ (กิมล้าน แซ่เอ็ง, สัมภาษณ์ 17 สิงหาคม 2554) ส่งผลกระทบต่อบทบาททางด้านการค้าของตลาดชุมชนริมน้ำจากที่เคยรุ่งเรืองถึงขีดสุดในช่วงเวลาที่ผ่านมาบางแห่งได้เลิกให้บริการหรือกลายเป็นเพียงที่อยู่อาศัยบางแห่งอยู่ในสภาพที่ซบเซา แต่บางแห่งที่เคยซบเซาได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่เพื่อสามารถอยู่ได้ในปัจจุบันโดยเน้นเพื่อการท่องเที่ยว

สำหรับประเภทสินค้าหรือร้านค้าที่ค้าขายในตลาดชุมชนริมน้ำในปัจจุบันพบว่าส่วนใหญ่ยังคงเป็นเป็นสินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันแต่มีความหลากหลายน้อยลง จำนวนร้านค้าและจำนวนลูกค้าที่เข้ามาซื้อของในตลาดลดน้อยลงมาก เนื่องจากผู้คนนิยมไปซื้อของในตลาดที่ทันสมัยกว่า แต่ตลาดชุมชนริมน้ำที่ยังคงอยู่จำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพการณ์ปัจจุบัน โดยตลาดชุมชนริมน้ำบางแห่งที่ในช่วงเวลาหนึ่งเคยเกิดความซบเซา แต่เมื่อได้รับการดูแลและฟื้นฟู

ส่งเสริมเรื่องของการท่องเที่ยวตลาดเก่าในเชิงอนุรักษ์เข้าไป โดยอาศัยการรวมกลุ่มและความร่วมมือของผู้คนในตลาด รวมถึงการสนับสนุนของภาครัฐและเอกชนช่วยกันพลิกฟื้นตลาดชุมชนริมน้ำดังกล่าวให้สามารถกลับมาประกอบกิจกรรมการค้าขายได้อีกครั้ง (เกื้อ พู่แก้ว, สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2553) จากที่เคยเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนสินค้าทางการเกษตรระหว่างครัวเรือนหรือของกินของใช้ในชีวิตรประจำวัน ก็ได้มีการปรับปรุงรูปแบบของตลาดชุมชนริมน้ำให้มีสินค้าที่หลากหลายมากขึ้น เพื่อเอาใจนักท่องเที่ยวหรือผู้เดินทางมาซื้อสินค้าจากนอกพื้นที่ นอกจากนี้ช่วงเวลาในการขายสินค้าก็มีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย จากเดิมที่เคยมีการค้าขายที่คึกคักตลอดเวลาและเปิดทำการค้าขายทุกวันเหลือเพียงการค้าขายที่พอจะคึกคักเฉพาะวันหยุดเสาร์อาทิตย์หรือวันหยุดนักขัตฤกษ์เท่านั้น (บุญมา คำอ่อน, สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2553) โดยในวันธรรมดาตลาดชุมชนริมน้ำส่วนใหญ่ค่อนข้างเงียบเหงาและเป็นการซื้อขายสินค้าของคนในท้องถิ่น นอกจากนี้ตลาดชุมชนริมน้ำบางแห่งก็เริ่มปิดกิจการลง อาคารเรือนแถวไม้ค้าขายเดิมก็ถูกปล่อยทิ้งร้างหรือใช้เป็นที่อยู่อาศัยแทนในปัจจุบัน หรือมีลักษณะเป็นเพียงร้านค้าขนาดเล็กที่แทรกตัวอยู่ในชุมชนพักอาศัย ด้วยเหตุผลว่าเมื่อตลาดไม่มีผู้คนแวะเวียนเข้ามาซื้อสินค้าก็จำเป็นต้องปิดตัวไป หรือย้ายไปขายของที่อื่นแทน ประกอบกับการขยายตัวของสภาพเศรษฐกิจของเมือง และการเกิดรูปแบบการค้าใหม่ๆ ในบริเวณใกล้เคียง ทำให้สินค้าในกลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำเดิมไม่เป็นที่นิยม ส่งผลให้บทบาททางการค้าหรือของตลาดชุมชนริมน้ำลดความสำคัญลงมาก

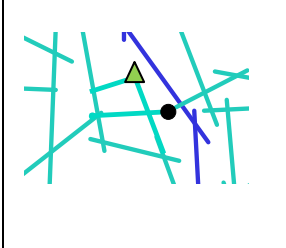
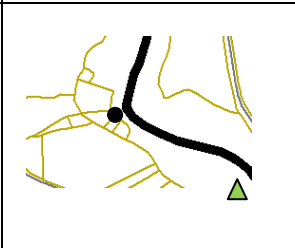
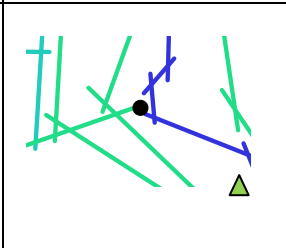
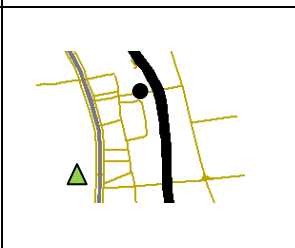
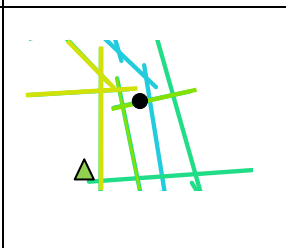
กล่าวได้ว่าลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดในช่วงเวลานี้ยังคงเป็นลักษณะสังคมไทยจีน ที่สืบทอดวัฒนธรรมจีนมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าตลาดชุมชนริมน้ำจะเกิดการเปลี่ยนแปลงไปอยู่ในสภาพที่ซบเซา แต่ประเภทสินค้าในตลาดชุมชนริมน้ำในปัจจุบันพบว่าไม่แตกต่างจากในอดีตมากนัก ส่วนใหญ่เป็นสินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน แต่สำหรับตลาดชุมชนริมน้ำที่ได้รับการฟื้นฟูก็จะมีสินค้าที่หลากหลายเพื่อดึงความสนใจของกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เริ่มเข้ามาใช้บริการ

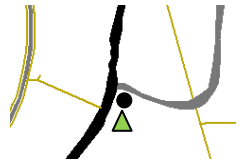
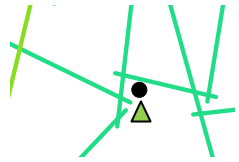
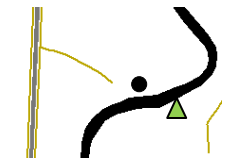
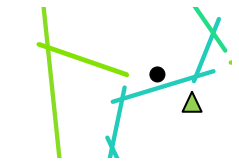

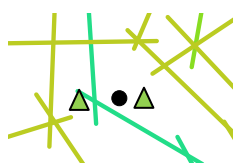

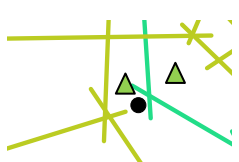

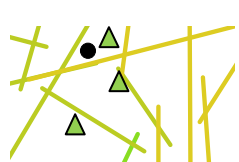

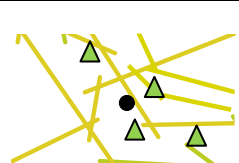
4.3.3.3 สรุปการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ในช่วงเวลาที่ 3 ยุคการสัญจรทางบก (ทางถนน)

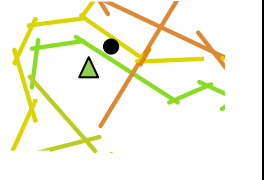
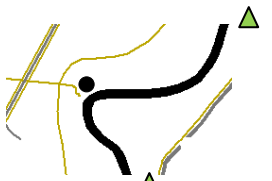

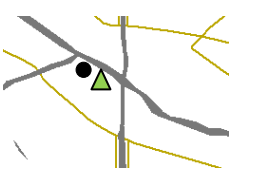
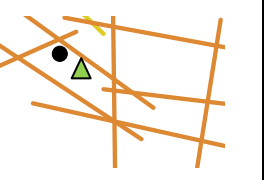

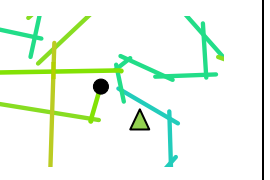
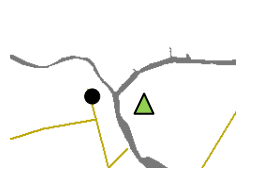
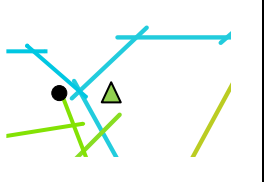
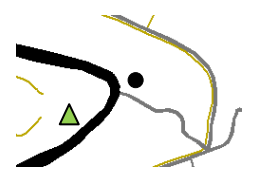
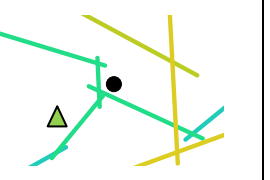
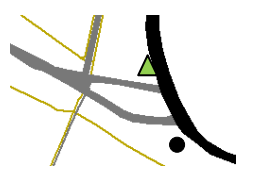
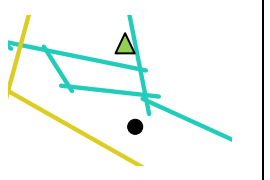
การเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำในยุคการสัญจรทางบก (ถนน) เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงสัณฐานจากการสัญจรทางน้ำไปเป็นการสัญจรทางบก แม้ว่าตลาดชุมชนริมน้ำส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ในบริเวณที่ตั้งเดิม แต่จากการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (mode) การสัญจร มีการตัดถนนขึ้นใหม่ในหลายลักษณะ ทำให้เกิดสัณฐานบกขึ้นแทนที่สัณฐานน้ำ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่า

จีน โดยตลาดชุมชนริมน้ำส่วนใหญ่จะมีค่าศักยภาพในการเข้าถึงพื้นที่อยู่ในกลุ่มสูงแต่ก่อนมาทางค่าเฉลี่ยมาก คือ มีค่าศักยภาพการเข้าถึงในระดับสูงกว่าค่าเฉลี่ย ($Rn_{ave.} = 0.339824$) เพียงเล็กน้อย ประกอบกับเมื่อพิจารณาจากสีที่ปรากฏของเส้นแอกเซียล (axial line) ตามวรรณะสีรุ้งจากสีแดง ไล่ลำดับตามสเปกตรัมไปจนถึงสีน้ำเงิน (ศักยภาพในการเข้าถึงสูงไปต่ำ) ในแบบจำลองโครงสร้างเชิงสัณฐานพบว่า ศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองของตลาดชุมชนริมน้ำส่วนใหญ่เกิดการเปลี่ยนแปลงไป ในลักษณะที่แม้ว่าสีของเส้นแอกเซียลจะยังคงเป็นกลุ่มสีที่แทนค่าศักยภาพการเข้าถึงในกลุ่มสูง แต่มีระดับที่ลดลงเมื่อเทียบกับช่วงเวลา 2 เนื่องจากศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ในบริเวณลุ่มน้ำทำจีนได้รับผลกระทบจากโครงข่ายการสัญจรของกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นเมืองใหญ่ ทำให้ค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ถูกดึงไปยังพื้นที่บริเวณกรุงเทพมหานครที่มีความหนาแน่นของโครงข่ายที่มากกว่า ด้วยเหตุนี้โครงข่ายการสัญจรจึงเป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำในช่วงเวลาปัจจุบันอย่างมาก (ตารางที่ 4.7)

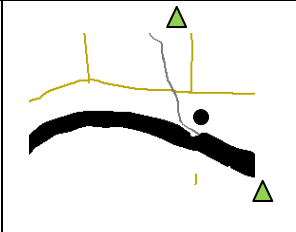
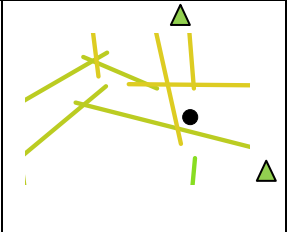
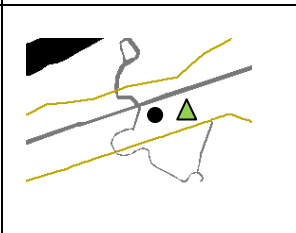
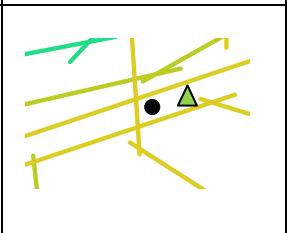
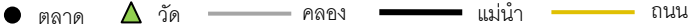

ตารางที่ 4.7 สรุปลักษณะการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำทำจีน ยุคการสัญจรทางบก (ถนน)

ช่วงเวลา 3: ยุคการสัญจรทางบก (พ.ศ.2485 – พ.ศ. 2554)			
1. ตลาด หันคา			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดถนนตัดขนานแม่น้ำ และตัดเข้าสู่ตลาด โดยตลาดมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองรองลงมา ($Rn = 0.247283$)
2. ตลาด ท่าช้าง			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดถนนขนานแม่น้ำและตัดเข้าสู่ตลาด โดยตลาดมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองรองลงมา ($Rn = 0.267899$)
3. ตลาด สามชุก			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดถนนตัดขนานแม่น้ำและตัดเข้าสู่ตลาด รวมถึงมีสะพานตัดข้ามแม่น้ำ โดยตลาดมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง ($Rn = 0.345438$)

ช่วงเวลาที 3: ยุคการสัญจรทางบก (พ.ศ.2485 – พ.ศ. 2554)			
4. ตลาด บางขวาง			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดถนนตัดขนานแม่น้ำและผ่านพื้นที่ โดยตลาดมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองรองลงมา (Rn = 0.297682)
5. ตลาด วังห้ว			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดถนนตัดขนานแม่น้ำและตัดเข้าสู่พื้นที่ โดยตลาดมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองรองลงมา (Rn = 0.326213)
6. ตลาด ศรี ประจันต์			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดถนนขนานแม่น้ำ รวมถึงมีสะพานตัดข้ามแม่น้ำ โดยตลาดมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.359041)
7. ตลาด บ้านกร่าง			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดถนนขนานแม่น้ำ และตัดเข้าสู่พื้นที่ รวมถึงมีสะพานตัดข้ามแม่น้ำ โดยตลาดมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.347854)
8. ตลาด โพธิ์พระยา			- ตลาดบางส่วนตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม และย้ายไปตั้งตลาดใหม่ในบริเวณใกล้เคียง เกิดถนนขนานแม่น้ำและตัดเข้าสู่พื้นที่ รวมถึงมีสะพานตัดข้ามแม่น้ำ โดยตลาดมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.409097)
9. ตลาด เก้าห้อง			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดถนนตัดขนานแม่น้ำ และตัดเข้าสู่พื้นที่ รวมถึงมีสะพานตัดข้ามแม่น้ำ โดยตลาดมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.408448)

ช่วงเวลาี่ 3: ยุคการสัญจรทางบก (พ.ศ.2485 – พ.ศ. 2554)			
10. ตลาดบาง ปลาเ้า			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดถนนขนานแม่น้ำ และตัดเข้าสู่พื้นที่ โดยตลาดมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.347815)
11. ตลาด คอวัง			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดถนนตัดขนานแม่น้ำ และตัดเข้าสู่พื้นที่ โดยตลาดมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.35239)
12. ตลาด บ้านสุด			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดถนนตัดขนานคลอง และผ่านพื้นที่ โดยตลาดยังคงมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.444332)
13. ตลาด บางแม่ หม้าย			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดถนนตัดขนานแม่น้ำ และตัดเข้าสู่พื้นที่ รวมถึงมีสะพานตัดข้ามแม่น้ำโดยตลาดมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองรองลงมา (Rn = 0.339648)
14. ตลาด บางลี่			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดถนนตัดขนานคลอง และตัดเข้าสู่พื้นที่ โดยตลาดมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.345111)
15. ตลาด บางซอ			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดถนนตัดขนานแม่น้ำ และผ่านพื้นที่ โดยตลาดมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองรองลงมา (Rn = 0.269701)
16. ตลาด บางสาม			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดถนนตัดขนานคลอง และผ่านพื้นที่ โดยตลาดมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.412031)

ช่วงเวลาี่ 3: ยุคการสัญจรทางบก (พ.ศ.2485 – พ.ศ. 2554)			
17. ตลาด บางหลวง			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดถนนตัดขนานแม่น้ำ และตัดตรงเข้าสู่ตลาด รวมถึงตัดข้ามแม่น้ำ โดยตลาดมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.394675)
18. ตลาด บางเลน			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดถนนตัดขนานแม่น้ำ และตัดเข้าสู่พื้นที่ รวมถึงมีสะพานตัดข้ามแม่น้ำ โดยตลาดมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.468902)
19. ตลาด รางกระทุ่ม			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดถนนตัดขนานคลอง และตัดผ่านพื้นที่ โดยตลาดมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.45541)
20. ตลาด ห้วยพลู			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดถนนตัดขนานคลอง และผ่านพื้นที่ โดยตลาดมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.374005)
21 ตลาด จรัญราย			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดถนนตัดขนานคลองและแม่น้ำ และตัดผ่านพื้นที่ โดยตลาดมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.421953)
22. ตลาด ท่านา			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดถนนตัดขนานแม่น้ำ และตัดเข้าสู่พื้นที่ โดยตลาดมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.38173)
21. ตลาด ใหม่			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดถนนตัดขนานแม่น้ำ และผ่านพื้นที่ โดยตลาดมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.416429)

ช่วงเวลาที่ 3: ยุคการสัญจรทางบก (พ.ศ.2485 – พ.ศ. 2554)			
24. ตลาดสาม พราน			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดถนนตัดขนานแม่น้ำ และผ่านพื้นที่ รวมถึงมีสะพานตัดข้ามคลองโดยตลาดมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.396348)
25. ตลาด กระทู้ แบน			- ตลาดตั้งอยู่ที่ดั้งเดิม เกิดถนนตัดขนานคลองและแม่น้ำ และผ่านพื้นที่ รวมถึงมีสะพานตัดข้ามคลองโดยตลาดมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง (Rn = 0.388443)
			
Rn : ศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ในระดับเมือง (global integration) Rn (average) = 0.339824 min 0.999955 max 0.511969			

ที่มา: จากการวิเคราะห์โดยผู้วิจัย

4.3.4 สรุปการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนหรือระดับพื้นที่รวม (global level)

ช่วงเวลาที่ 1 ยุคการสัญจรทางน้ำและทางบก (พ.ศ.2436 – พ.ศ.2484) ที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้จะตั้งอยู่บริเวณที่นาที่เป็นพื้นที่ราบลุ่มที่มีความเหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐานและทำการค้าขาย มักตั้งอยู่ใกล้วัด มีชุมชนตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียง และมีพื้นที่โดยรอบเป็นที่นาหรือสวน โดยมีลักษณะเป็นพื้นที่ศูนย์กลางที่เกิดขึ้นจากความได้เปรียบของโครงสร้างเชิงสัดส่วนของบริเวณที่เส้นทางเกวียนมาบรรจบกับแม่น้ำเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นบริเวณที่มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง จากโครงข่ายการสัญจรทางน้ำและทางบก (ทางเกวียน) เป็นหลัก และจากลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของกลุ่มผู้กระทำที่เข้ามาเกี่ยวข้องทำให้เกิดการสร้างตลาดชุมชนริมน้ำขึ้นในบริเวณดังกล่าวด้วยเช่นเดียวกัน กล่าวได้ว่าในช่วงเวลาที่ 1 นี้ เป็นช่วงเวลาของ “การเกิดของตลาดชุมชนริมน้ำ”

ช่วงเวลาที่ 2 ยุคการขยายตัวของการสัญจรทางน้ำ (พ.ศ.2485 – พ.ศ.2505) ตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ยังคงเป็นบริเวณที่เส้นทางเกวียนมาบรรจบกับแม่น้ำเป็นส่วนใหญ่ โดยโครงข่ายการสัญจรทางน้ำได้เข้ามามีบทบาทสำคัญเป็นอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ จากการพัฒนาและการขยายตัวของโครงข่ายเชิงสัดส่วนของการสัญจร

ทางน้ำ และการเกิดขึ้นของเรือเมล์โดยสาร ตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนหลายแห่งได้กลายเป็นศูนย์กลางการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าทั้งในระดับย่านและระดับเมืองที่ไกลออกไป ทำให้สัญญาณศูนย์กลางของตลาดชุมชนริมน้ำเกิดขึ้นจากฐานน้ำเป็นหลัก ซึ่งเป็นผลจากโครงสร้างเชิงสัญญาณของการสัญจรทางน้ำที่มีการขยายตัว กล่าวได้ว่าในช่วงเวลาที่ 2 นี้ เป็นช่วงเวลาของ **“การเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ”**

ช่วงเวลาที่ 3 ยุคการสัญจรทางบก (พ.ศ.2505 – ปัจจุบัน พ.ศ.2554) เมื่อเริ่มเกิดการตัดถนนเข้าสู่พื้นที่ โครงสร้างเชิงสัญญาณของถนนส่วนใหญ่จะตัดขนานกับแนวแม่น้ำหรือคลองสำคัญและเข้าไปในพื้นที่ แนวถนนมีทั้งที่สิ้นสุดบริเวณริมน้ำ และที่ทอดข้ามฝั่งแม่น้ำหรือคลอง ทำให้การเดินทางไปยังพื้นที่ต่างๆ สะดวกมากยิ่งขึ้น กล่าวได้ว่า โครงสร้างเชิงสัญญาณของโครงข่ายการสัญจรทางบก (ถนน) มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำที่นำไปสู่การคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำเดิมแต่มีสภาพที่ซบเซา การสิ้นสุดหรือเลิกให้บริการของตลาดชุมชนริมน้ำ แต่จากแผนและนโยบายการฟื้นฟูตลาดชุมชนริมน้ำเก่าให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว อาศัยความร่วมมือของผู้กระทำทุกฝ่ายที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำที่เคยซบเซาได้รับการฟื้นฟูขึ้นอีกครั้ง กล่าวได้ว่า ในช่วงเวลาปัจจุบันนี้ ผู้กระทำมีบทบาทสำคัญที่มีผลต่อ **“การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของตลาดชุมชนริมน้ำ”**

4.3.5 ลักษณะสัญญาณพื้นที่ที่มีผลต่อกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนหรือระดับพื้นที่รวม

ผลจากการศึกษาและวิเคราะห์ถึงพัฒนาการและสภาพทั่วไปของบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนที่สะท้อนถึงกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนทั้ง 3 ช่วงเวลาข้างต้น ทำให้สรุปลักษณะสำคัญที่มีผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำทั้ง 25 แห่ง ด้วยตัวแปรของลักษณะสัญญาณพื้นที่ ได้แก่ ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ โครงข่ายการสัญจร (ศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองหรือลุ่มน้ำ) และการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน โดยมีรายละเอียด ดังนี้ (ตารางที่ 4.8)

4.3.5.1 ลักษณะสัญญาณพื้นที่ที่มีผลต่อการเกิดของตลาดชุมชนริมน้ำสามารถแบ่งได้เป็น 4 ลักษณะ คือ

- **ลักษณะที่ 1** ตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นบริเวณที่เส้นทางเกวียนมาบรรจบกับแม่น้ำท่าจีน ที่มีโครงสร้างเชิงสัญญาณของการสัญจรทางน้ำและทางบก (ทางเกวียน) ที่มีศักยภาพ

การเข้าถึงสูง และมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนแบบกระจุกตัว ได้แก่ ตลาดสามชุก ตลาดวังห้ว ตลาดศรีประจันต์ ตลาดบ้านกว้าง ตลาดโพธิ์พระยา ตลาดบางปลาหมอ ตลาดเก้าห้อง ตลาดท่านา

- **ลักษณะที่ 2** ตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นบริเวณที่เส้นทางเกวียนมาบรรจบกับแม่น้ำท่าจีน ที่มีโครงสร้างเชิงสัณฐานของการสัญจรทางน้ำและทางบก (ทางเกวียน) ที่มีศักยภาพการเข้าถึงรองลงมา และมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนแบบกระจุกตัว ได้แก่ ตลาดหันคา ตลาดท่าช้าง

- **ลักษณะที่ 3** ตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นบริเวณที่เส้นทางคลองมาบรรจบกับแม่น้ำท่าจีน ที่มีโครงสร้างเชิงสัณฐานของการสัญจรทางน้ำและทางบก (ทางเกวียน) ที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง และมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนแบบกระจุกตัว ได้แก่ ตลาดบางขวก ตลาดคอวัง ตลาดบางแม่หม้าย ตลาดบางซอ ตลาดบางสาม ตลาดบางหลวง ตลาดบางเลน ตลาดห้วยพลู ตลาดจิวราย ตลาดใหม่ ตลาดสามพราน

- **ลักษณะที่ 4** ตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นบริเวณที่เส้นทางคลองมาบรรจบกับคลอง ที่มีโครงสร้างเชิงสัณฐานของการสัญจรทางน้ำและทางบก (ทางเกวียน) ที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง และมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนแบบกระจายตัว ได้แก่ ตลาดบ้านสุด ตลาดบางลี่ ตลาดรางกระทุ่ม ตลาดกระทุ่มแบน

4.3.5.2 ลักษณะสัณฐานพื้นที่ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ สามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

- **ลักษณะที่ 1** ตลาดชุมชนริมน้ำที่ยังคงตั้งอยู่ในตำแหน่งที่ตั้งเดิม มีโครงสร้างเชิงสัณฐานของการสัญจรทางน้ำและทางบก (ทางถนน) ที่มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองหรือระดับลุ่มน้ำท่าจีนสูง และมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่กระจายตัวไปตามแนวถนน ได้แก่ ตลาดสามชุก ตลาดศรีประจันต์ ตลาดบ้านกว้าง ตลาดโพธิ์พระยา ตลาดเก้าห้อง ตลาดบางปลาหมอ ตลาดคอวัง ตลาดบ้านสุด ตลาดบางลี่ ตลาดบางสาม ตลาดบางหลวง ตลาดบางเลน ตลาดรางกระทุ่ม ตลาดห้วยพลู ตลาดจิวราย ตลาดท่านา ตลาดใหม่ ตลาดสามพราน ตลาดกระทุ่มแบน

- **ลักษณะที่ 2** ตลาดชุมชนริมน้ำที่ยังคงตั้งอยู่ในตำแหน่งที่ตั้งเดิม มีโครงสร้างเชิงสัณฐานของการสัญจรทางน้ำและทางบก (ทางถนน) ที่มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองหรือระดับลุ่มน้ำท่าจีนรองลงมา และมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่กระจายตัวไปตามแนวแม่น้ำหรือลำคลอง ได้แก่ ตลาดหันคา ตลาดท่าช้าง ตลาดบางขวก ตลาดวังห้ว ตลาดบางแม่หม้าย ตลาดบางซอ

ตารางที่ 4.8 ลักษณะพื้นฐานพื้นที่ที่มีผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ บริเวณลุ่มน้ำท่าจีนหรือระดับพื้นที่รวม

ตลาด ชุมชนริมน้ำ	การเกิดของตลาดชุมชนริมน้ำ						การเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ					
	ตัวแปรของลักษณะพื้นฐานพื้นที่											
	ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์			โครงข่ายการสัญจร (ศักยภาพการเข้าถึง)		การตั้งถิ่นฐาน ของชุมชน		ที่ตั้งทาง ภูมิศาสตร์	โครงข่ายการสัญจร (ศักยภาพการเข้าถึง)		การตั้งถิ่นฐาน ของชุมชน	
	เกือบมรรจบแม่น้ำท่าจีน	คลองบรรจบแม่น้ำท่าจีน	คลองบรรจบคลอง	สูง	รองลงมา	กระจุกตัว	กระจายตัว	ตำแหน่งเดิม	สูง	รองลงมา	ตามแนวแม่น้ำหรือคลอง	ตามแนวถนน
1. หินคา	✓				✓	✓		✓		✓	✓	
2. ท่าช้าง	✓				✓	✓		✓		✓	✓	
3. สามชุก	✓			✓		✓		✓	✓			✓
4. บางขวาง		✓		✓		✓		✓		✓	✓	
5. รังหว่า	✓			✓		✓		✓		✓	✓	
6. ศรีประจันต์	✓			✓		✓		✓	✓			✓
7. บ้านกว้าง	✓			✓		✓		✓	✓			✓
8. โพธิ์พระยา	✓			✓		✓		✓	✓			✓
9. เก้าห้อง	✓			✓		✓		✓	✓			✓
10. บางปลาหมอ	✓			✓		✓		✓	✓			✓
11. คอวัง	✓			✓		✓		✓	✓			✓
12. บ้านสด			✓	✓			✓	✓	✓			✓
13. บางแม่หม้าย		✓		✓		✓		✓		✓	✓	
14. บางลี่			✓	✓			✓	✓	✓			✓
15. บางช่อ		✓		✓		✓		✓		✓	✓	
16. บางสาม		✓		✓		✓		✓	✓			✓
17. บางหลวง		✓		✓		✓		✓	✓			✓
18. บางเลน		✓		✓		✓		✓	✓			✓
19. รางกระทุ่ม			✓	✓			✓	✓	✓			✓
20. ห้วยพลู		✓		✓		✓		✓	✓			✓
21. จิวราย		✓		✓		✓		✓	✓			✓
22. ท่านา	✓			✓		✓		✓	✓			✓
23. โหม้		✓		✓		✓		✓	✓			✓
24. สามพราน		✓		✓		✓		✓	✓			✓
25. กระทุ่มแบน			✓	✓			✓	✓	✓			✓

ที่มา: จากการวิเคราะห์โดยผู้วิจัย

4.3.6 สรุปลักษณะหรือปัจจัยของสัณฐานพื้นที่ที่มีผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนหรือระดับพื้นที่รวม

นอกจากนี้ผลจากการศึกษาข้างต้นยังสามารถสรุปได้ว่า สัณฐานพื้นที่เป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยพื้นฐานที่มีผลต่อกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำเป็นอย่างมาก ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1) **เงื่อนไขของสัณฐานพื้นที่ที่มีผลต่อการเกิดของตลาดชุมชนริมน้ำ**
โดยเฉพาะในกรณีการเกิดของตลาดชุมชนริมน้ำ ด้วยเงื่อนไขของสัณฐานพื้นที่เป็นเงื่อนไขหลักที่ทำให้เกิดการเลือกที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำพบว่า ตลาดชุมชนริมน้ำจะเกิดขึ้นในบริเวณที่โครงสร้างเชิงสัณฐานที่ดี กล่าวคือ มีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่มีความเหมาะสม เป็นบริเวณที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูงจากพื้นที่โดยรอบ (ซึ่งในงานวิจัยนี้กำหนดหลักเกณฑ์ในการตีความหมายค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ระดับต่างๆ ของแต่ละช่วงเวลา ที่ได้จากผลของแบบจำลองโครงสร้างเชิงสัณฐานที่ประมวลผลด้วยชุดโปรแกรม สเปนซ์ ซินแทกซ์ (Space Syntax) ไว้ว่า หากค่าศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ มีค่าอยู่ในช่วงระหว่างค่าเฉลี่ยกับค่าสูงสุด ถือเป็นกลุ่มเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง) ดังนั้น บริเวณที่มีค่าศักยภาพการเข้าถึงตั้งแต่ในระดับสูง (สัณฐานดี) จนถึงระดับกลาง (สัณฐานปานกลาง) จะมีโอกาสในการเกิดขึ้นของตลาดชุมชนริมน้ำที่ลดหลั่นกันไป โดยบริเวณที่มีสัณฐานดีจะมีโอกาสเกิดตลาดชุมชนริมน้ำสูง ถ้ามีสัณฐานปานกลางอาจมีโอกาที่จะเกิดหรือไม่เกิดตลาดชุมชนริมน้ำก็ได้ แต่ถ้ามีสัณฐานที่ไม่ดีโอกาสในการเกิดตลาดชุมชนริมน้ำต่ำหรือแทบจะไม่ปรากฏ ด้วยเหตุนี้สัณฐานพื้นที่ที่ดีจึงเป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการเกิดตลาดชุมชนริมน้ำเป็นอย่างมาก

2) **เงื่อนไขของสัณฐานพื้นที่ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ**
สำหรับในกรณีการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำพบว่า สัณฐานพื้นที่เป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยพื้นฐานที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่นำมาสู่การคงอยู่หรือการเลิกให้บริการของตลาดชุมชนริมน้ำ กล่าวคือ หากตลาดชุมชนริมน้ำยังคงตั้งอยู่ในบริเวณที่มีสัณฐานที่ดี ที่มีศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่อยู่ในกลุ่มสูง มีโอกาสที่ตลาดชุมชนริมน้ำนั้นจะยังคงอยู่หรือมีโอกาสอยู่รอดสูง แต่ในทางกลับกันหากตลาดชุมชนริมน้ำตั้งอยู่ในบริเวณที่มีสัณฐานไม่ดี ที่มีศักยภาพการเข้าถึงอยู่ในกลุ่มต่ำ มีโอกาสที่ตลาดชุมชนริมน้ำอาจตายหรือไม่สามารถอยู่รอด และในกรณีที่ตลาดชุมชนริมน้ำตั้งอยู่ในบริเวณที่มีศักยภาพการเข้าถึงอยู่ในกลุ่มปานกลาง ก็มีโอกาสที่ตลาดชุมชนริมน้ำจะอยู่รอดหรือไม่ก็ได้ อาจกล่าวได้ว่าสัณฐานพื้นที่ดีนั้นมีผลต่อการคงอยู่หรือการอยู่รอดของตลาดชุมชนริมน้ำเป็นอย่างมาก แต่นอกเหนือจากเงื่อนไขหรือปัจจัยของสัณฐานพื้นที่ที่มีผลต่อการ

เปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำแล้ว ในบางกรณีที่ตลาดชุมชนริมน้ำแม้ว่าจะตั้งอยู่ในบริเวณที่มีพื้นฐานที่ดีที่ยังคงอยู่ในกลุ่มที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง แต่ตลาดชุมชนริมน้ำบางแห่งยังคงอยู่และบางแห่งกลับตายหรือเลิกให้บริการ ด้วยเหตุนี้อาจกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำอาจขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหรือปัจจัยอื่นๆได้แก่ เงื่อนไขของลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำที่แม้ว่าจะตั้งอยู่บนเงื่อนไขของฐานพื้นที่ในกลุ่มเดียวกัน แต่กลับมีผลต่อการคงอยู่หรือความอยู่รอดของตลาดชุมชนริมน้ำที่แตกต่างกันออกไป

กล่าวโดยสรุปได้ว่าเงื่อนไขหรือปัจจัยพื้นฐานของการคงอยู่หรือการอยู่รอดของตลาดชุมชนริมน้ำในปัจจุบันต้องอยู่บนเงื่อนไขของฐานพื้นที่ที่ดีที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง แต่จะมีการเปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบหรือลักษณะใดนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจเป็นสำคัญ แต่เนื่องจากฐานพื้นที่เป็นลักษณะทางกายภาพที่เห็นได้ชัดเจนสามารถวิเคราะห์จากภาพรวมในระดับลุ่มน้ำได้ ในขณะที่ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจยังไม่สามารถวิเคราะห์ถึงรายละเอียดในด้านต่างๆ ได้อย่างชัดเจน จำเป็นต้องมีการเลือกพื้นที่กรณีศึกษาขึ้นมาเป็นตัวแทนเพื่อทำการศึกษาในเชิงลึกถึงรายละเอียดในด้านต่างๆ ต่อไป

4.4 การพิจารณาแบ่งกลุ่มและคัดเลือกตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา

4.4.1 การพิจารณาแบ่งกลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน

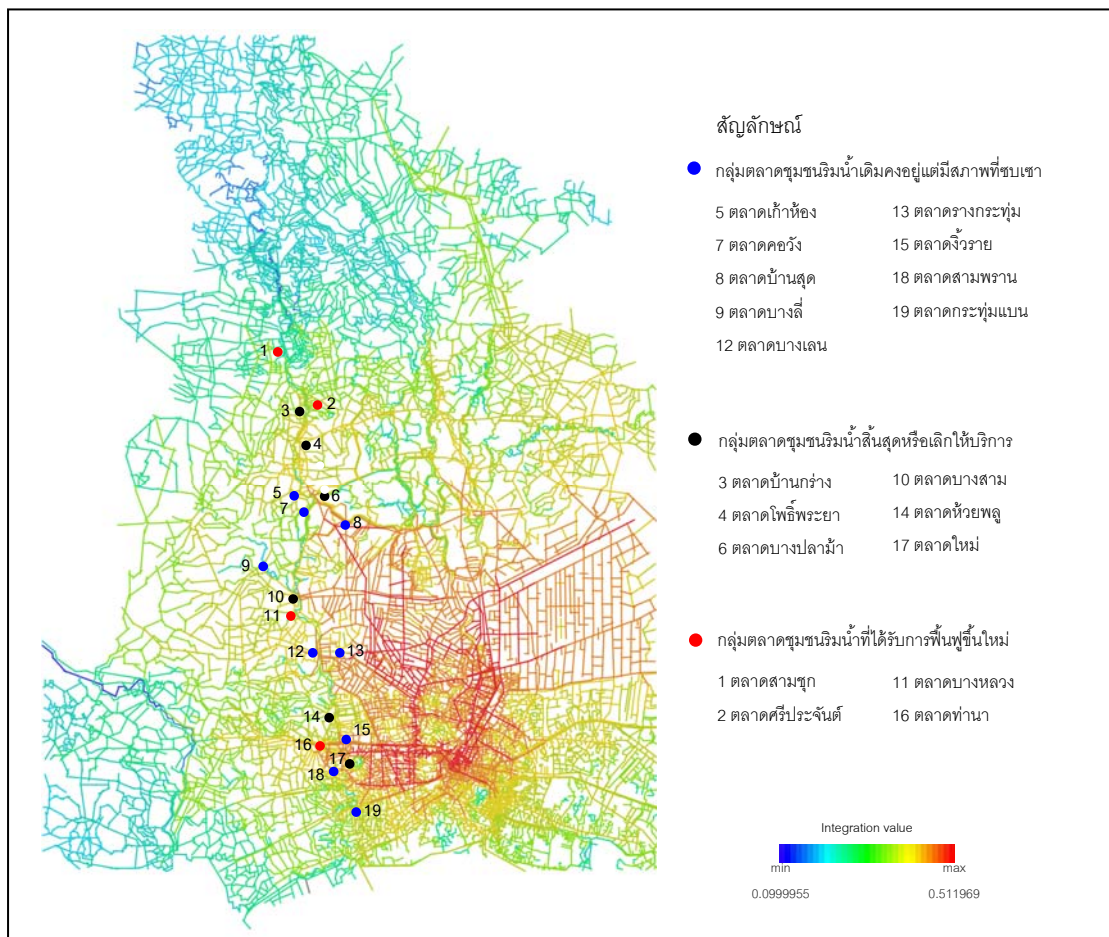
จากข้อสรุปเงื่อนไขหรือปัจจัยของฐานพื้นที่ที่มีผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนหรือระดับพื้นที่ที่รวมข้างต้น นำมาสู่การพิจารณาแบ่งกลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ซึ่งตลาดชุมชนริมน้ำที่จะนำมาพิจารณาแบ่งกลุ่มในการศึกษาคั้งนี้จะเลือกเฉพาะตลาดชุมชนริมน้ำที่ยังคงตั้งอยู่ในบริเวณที่มีฐานพื้นที่ดีแต่กลับมีการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกัน ประกอบกับการพิจารณาถึงสัดส่วนจำนวนห้องแถวที่เปิดให้บริการต่อห้องแถวทั้งหมดในตลาดชุมชนริมน้ำ ซึ่งแสดงถึงสภาพการประกอบกิจการการค้าและบริการของตลาดชุมชนริมน้ำในปัจจุบัน โดยมีเกณฑ์การพิจารณา ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ตลาดชุมชนริมน้ำเดิมคงอยู่แต่มีสภาพที่ซบเซา หมายถึง มีห้องแถวที่เปิดให้บริการมากกว่าร้อยละ 20 – ไม่เกินร้อยละ 80 ของห้องแถวทั้งหมด

กลุ่มที่ 2 ตลาดชุมชนริมน้ำที่สิ้นสุดหรือเลิกให้บริการ หมายถึง มีห้องแถวที่เปิดให้บริการต่ำกว่าร้อยละ 20 ของห้องแถวทั้งหมด

กลุ่มที่ 3 ตลาดชุมชนริมน้ำที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ หมายถึง มีห้องแถวที่เปิดให้บริการมากกว่าร้อยละ 80 ขึ้นไปของห้องแถวทั้งหมด

ซึ่งจากเกณฑ์การพิจารณาข้างต้นสามารถจัดกลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ทั้ง 25 แห่ง ออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ (ภาพที่ 4.8)

ภาพที่ 4.8 การแบ่งกลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน

ที่มา : จากการวิเคราะห์โดยผู้วิจัย

4.4.1.1 กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง และตลาดเดิมคงอยู่แต่มีสภาพที่ซบเซา

ตลาดชุมชนริมน้ำในกลุ่มนี้ตั้งอยู่ในบริเวณตำแหน่งที่ตั้งเดิมที่มีกีดขวางรูปทรงอิสระแบบเส้นตั้งแต่เริ่มต้น โดยปัจจุบันตั้งอยู่บนโครงสร้างเชิงสัณฐานของการสัญจรทางน้ำและทางบกที่มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง แต่ตลาดกลับอยู่ในสภาพที่ซบเซา และเน้นการให้บริการเฉพาะคนในพื้นที่และละแวกใกล้เคียงเป็นหลัก โดยตลาดชุมชนริมน้ำในกลุ่มนี้มีจำนวน 9 ตลาด ได้แก่ ตลาดเก้าห้อง ตลาดคอวัง ตลาดบ้านสุด ตลาดบางลี่ ตลาดบางเลน ตลาดรางกระทุ่ม ตลาดจิ้งจอย ตลาดสามพราน และตลาดกระทุ่มแบน (ภาพที่ 4.9)

ภาพที่ 4.9 กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำเดิมคงอยู่แต่มีสภาพที่ชบเซา
ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย

4.4.1.2 กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง แต่ตลาดสิ้นสุดหรือเลิกให้บริการ

ตลาดชุมชนริมน้ำในกลุ่มนี้แม้ว่าจะยังคงตั้งอยู่ในตำแหน่งที่ตั้งเดิม ที่มีกีดคลองรูปทรงอิสระแบบเส้นตั้งแต่เริ่มต้น และตั้งอยู่บนโครงสร้างเชิงสัญญาณของการสัญจรทางน้ำและทางบก ที่มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง แต่ตลาดชุมชนริมน้ำกลับเลิกให้บริการเนื่องมาจากการขาดผู้สืบทอดกิจกรรมการค้าในตลาด วัยกลางคนออกไปทำงานนอกพื้นที่ ทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำเปลี่ยนแปลงจากการเป็นพื้นที่ประกอบกิจกรรมการค้าและบริการกลายเป็นที่อยู่อาศัย และบางส่วนมีลักษณะเป็นอาคารร้างที่ไม่ได้มีการใช้ประโยชน์ใดๆ ตลาดในกลุ่มนี้ ได้แก่ ตลาดบ้านกว้าง ตลาดโพธิ์พระยา ตลาดบางปลาม้า ตลาดบางสาม ตลาดห้วยพลู และตลาดใหม่ (ภาพที่ 4.10)

ภาพที่ 4.10 กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำที่สิ้นสุด
ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย

4.4.1.3 กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง และตลาดได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่

ตลาดชุมชนริมน้ำในกลุ่มนี้มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงต่างๆเกิดขึ้นค่อนข้างมาก ในลักษณะของการเคลื่อนไหวเข้าสู่ความเป็นเมืองมากขึ้น เป็นตลาดชุมชนริมน้ำที่เคยมีความรุ่งเรืองในอดีต และเกิดความซบเซาในช่วงเวลาหนึ่ง แล้วได้รับการฟื้นฟูกลับขึ้นใหม่ ปัจจุบันตลาดชุมชนริมน้ำในกลุ่มนี้ยังคงอยู่ในตำแหน่งที่ตั้งเดิม มีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองที่สูง ซึ่งเป็นผลจากการพัฒนาโครงข่ายการสัญจร เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงสัญญาณมาเป็นการสัญจรทางบก (ถนน) จึงเอื้อประโยชน์ให้สามารถฟื้นฟูกลับขึ้นมาได้อีกครั้ง โดยพบว่าผู้คนเริ่มกลับมาประกอบกิจกรรมการค้าและบริการอีกครั้ง โดยเน้นเพื่อการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ สำหรับตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในปัจจุบันที่ถูกจัดอยู่ในกลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำที่ฟื้นฟูขึ้นใหม่ มีจำนวน 4 ตลาด ได้แก่ ตลาดสามชุก ตลาดศรีประจันต์ ตลาดบางหลวง และตลาดท่านา (ภาพที่ 4.11)

ภาพที่ 4.11 กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย

4.4.2 การคัดเลือกตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา

จากการพิจารณาแบ่งกลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำดังที่กล่าวในหัวข้อ 4.4.1 ที่ทำให้แบ่งกลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ 1) กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำเดิมคงอยู่แต่มีสภาพที่ซบเซา 2) กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำสิ้นสุดลงหรือเลิกให้บริการ และ 3) กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้จะคัดเลือกตัวแทนของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษาแต่ละกลุ่มอาศัยจากการพิจารณาความพร้อมของข้อมูลเอกสารอ้างอิง และความร่วมมือของผู้ให้สัมภาษณ์เป็นหลัก เพื่อคัดกรองตลาดชุมชนริมน้ำในแต่ละกลุ่มเพื่อเป็นตัวแทนในการศึกษา โดยมีรายละเอียด ดังนี้ (ตารางที่ 4.9)

ตารางที่ 4.9 การคัดเลือกตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา

กลุ่ม	ตลาดชุมชนริมน้ำ	ความพร้อมของข้อมูล			ความร่วมมือของผู้ให้สัมภาษณ์			ตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา
		มาก	ปานกลาง	น้อย	มาก	ปานกลาง	น้อย	
ตลาดชุมชนริมน้ำเดิมคงอยู่แต่มีสภาพที่ขยับเขยื้อน	ตลาดเก้าห้อง	✓			✓			ตลาดเก้าห้อง
	ตลาดบ้านสุด		✓		✓			
	ตลาดคอวัง			✓		✓		
	ตลาดบางลี		✓			✓		
	ตลาดบางเลน			✓	✓			
	ตลาดรางกระทุ่ม			✓	✓			
	ตลาดจิ้งจาย			✓		✓		
	ตลาดสามพราน			✓		✓		
	ตลาดกระทุ่มแบน		✓		✓			
ตลาดชุมชนริมน้ำที่สร้างขึ้นสุดหรือเล็กให้บริการ	ตลาดบ้านกว้าง		✓		✓			ตลาดบ้านกว้าง
	ตลาดโพธิ์พระยา			✓		✓		
	ตลาดบางปลาหมอ		✓			✓		
	ตลาดบางแม่หม้าย		✓			✓		
	ตลาดบางซอ			✓			✓	
	ตลาดบางสาม			✓			✓	
	ตลาดห้วยพลู			✓			✓	
	ตลาดใหม่			✓			✓	
ตลาดชุมชนริมน้ำที่ได้รับ การฟื้นฟูขึ้นใหม่	ตลาดสามชุก	✓			✓			ตลาดสามชุก
	ตลาดศรีประจันต์		✓		✓			
	ตลาดบางหลวง		✓		✓			
	ตลาดท่านา		✓		✓			

ที่มา: จากการวิเคราะห์โดยผู้วิจัย

4.4.2.1 ความพร้อมของข้อมูล จะอาศัยจากการพิจารณาความพร้อมของข้อมูลในด้านต่างๆ ทั้งข้อมูลที่ได้จากการสืบค้น การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารวิชาการ แผนที่ การสำรวจพื้นที่ และการสังเกตการณ์ จากหน่วยงานราชการและผู้คนในท้องถิ่น ประกอบกับโอกาสหรือความเป็นไปได้ของการได้มาซึ่งข้อมูลใหม่ และสภาพการณ์ในปัจจุบันของพื้นที่ศึกษา

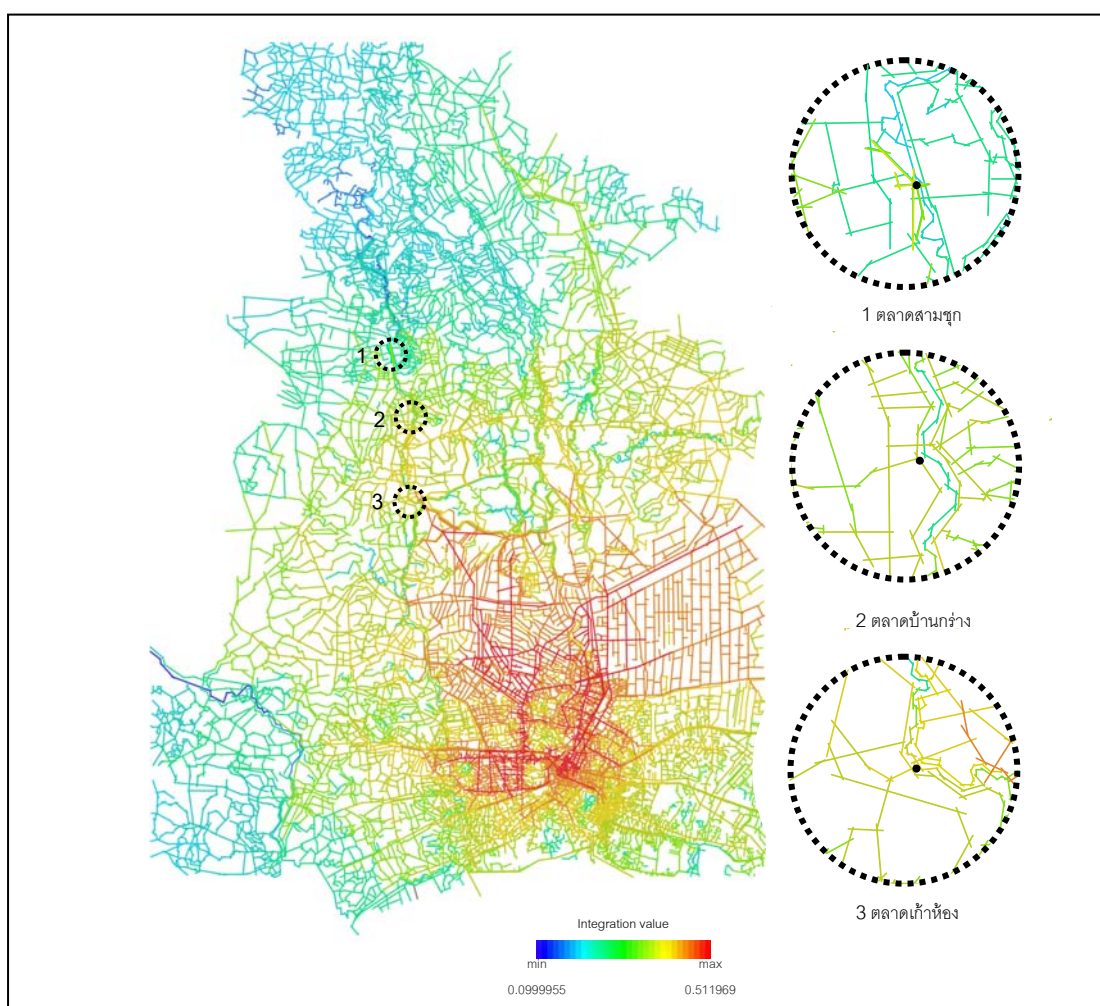
4.4.2.2 ความร่วมมือของผู้ให้สัมภาษณ์ เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ จึงมีความจำเป็นต้องอาศัยวิธีการเก็บข้อมูล และการได้มาซึ่งข้อมูลในการวิจัย จากการสัมภาษณ์เป็นหลัก เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลเก่าที่อาจไม่ได้มีการบันทึกไว้อย่างเป็นลาย

ลักษณะอักษร ด้วยเหตุดังกล่าวความร่วมมือของผู้ให้สัมภาษณ์ โดยเฉพาะการเสียสละเวลาในการให้ข้อมูลหรือเปิดโอกาสให้ทำการสัมภาษณ์จึงมีความสำคัญเป็นอย่างมาก

จากเกณฑ์การพิจารณาข้างต้นดังตารางที่ 4.9 ทำให้สามารถคัดเลือกตลาดชุมชนริมน้ำ ตัวอย่างที่จะใช้เป็นพื้นที่กรณีศึกษา ได้กลุ่มละ 1 ตัวอย่าง รวมทั้งสิ้น 3 ตัวอย่าง คือ (ภาพที่ 4.12)

- กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำเดิมคงอยู่แต่มีสภาพที่ชบเซา ได้แก่ ตลาดเก้าห้อง จังหวัดสุพรรณบุรี
- กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำสิ้นสุดหรือเลิกให้บริการ ได้แก่ ตลาดบ้านกว้าง จังหวัดสุพรรณบุรี
- กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ ได้แก่ ตลาดสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี

ซึ่งรายละเอียดของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษาที่คัดเลือกมาเป็นตัวอย่างทั้ง 3 แห่ง จะกล่าวถึงในบทต่อไป

ภาพที่ 4.12 ตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา

ที่มา : จากการวิเคราะห์โดยผู้วิจัย

บทที่ 5

กระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา บริเวณลุ่มน้ำท่าจีน

การศึกษาปรากฏการณ์กระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษาบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในบทนี้ จะเป็นการนำตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษาทั้ง 3 แห่ง ที่คัดเลือกมาเป็นตัวแทนของตลาดชุมชนริมน้ำแต่ละกลุ่มที่ได้จากบทที่ 4 มาทำการวิเคราะห์เชิงลึก โดยเฉพาะในประเด็นที่มีความเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขหรือปัจจัยที่ทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษาแต่ละแห่งมีการเปลี่ยนแปลงหรือการปรับตัวที่แตกต่างกันดังเช่นที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

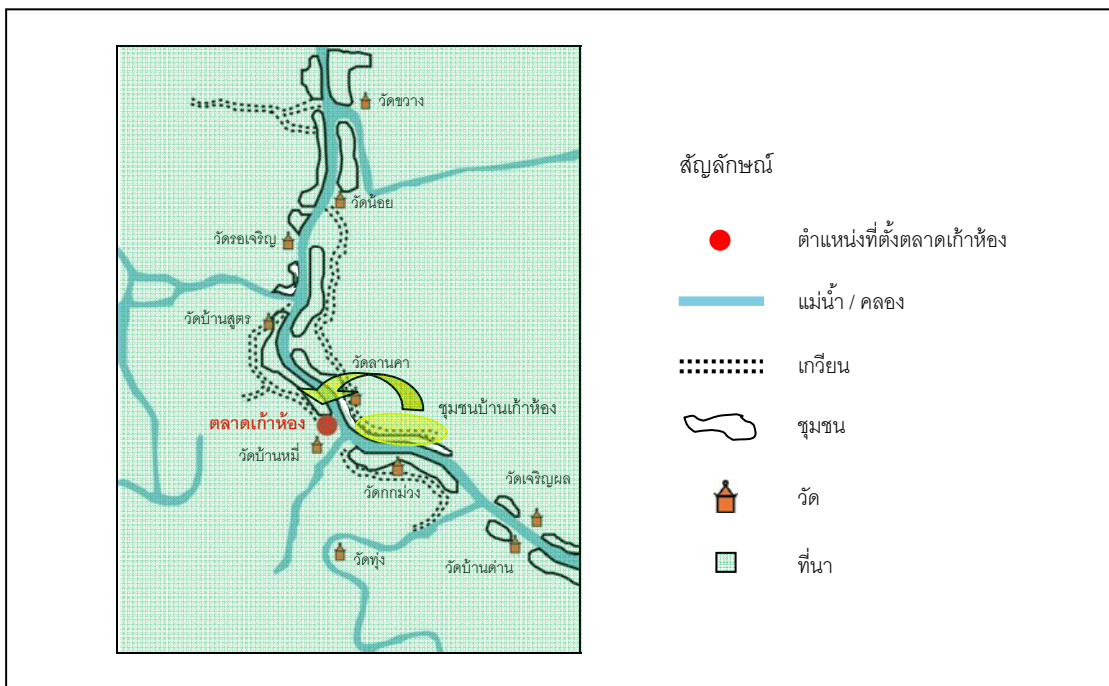
5.1 การเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา: ตลาดเก่าห้อง ตลาดบ้านกว้าง และตลาดสามชุก

การศึกษาในส่วนนี้เป็นการศึกษาเพื่อเข้าใจถึงการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษาในแต่ละกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำเดิมคงอยู่แต่มีสภาพที่ซบเซาคือ ตลาดเก่าห้อง กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำที่สิ้นสุดหรือเลิกให้บริการ คือ ตลาดบ้านกว้าง และกลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ คือ ตลาดสามชุก เป็นการศึกษาจากพัฒนาการและสภาพทั่วไปที่เกิดขึ้นของตลาดที่ได้จากการค้นหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ จากแผนที่โบราณ ภาพถ่ายทางอากาศของกรมแผนที่ทหาร รูปถ่ายเก่า เอกสารทางวิชาการ ประกอบกับการสำรวจพื้นที่ การสัมภาษณ์ และการใช้แบบสอบถาม ซึ่งในการศึกษาพัฒนาการและสภาพทั่วไปจะพิจารณาจากฐานพื้นที่ และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจเป็นหลัก เพื่อนำมาวิเคราะห์โดยมีรายละเอียดที่สำคัญประกอบไปด้วย

5.1.1 พัฒนาการและสภาพทั่วไปของตลาดเก่าห้อง

การเกิดของตลาดเก่าห้องนั้นไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัด แต่เมื่อพิจารณาจากการศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ แผนที่โบราณ และภาพถ่ายทางอากาศ และจากการสัมภาษณ์ พอที่จะอนุมานได้ว่าตลาดเก่าห้องน่าจะเกิดขึ้นตั้งแต่ประมาณต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ในพ.ศ.2467 ก่อสร้างโดยชาวจีนอพยพชื่อ “ฮง” ภายหลังจากนายฮงได้เปลี่ยนชื่อเป็น “นายบุญรอด เหลียงพานิช” (หลวงอรรถวาที ธรรม

ประวัติ) ซึ่งประกอบอาชีพค้าขาย และรับเหมาก่อสร้างเจดีย์ในเขตอำเภอบางปลาเ้า จังหวัดสุพรรณบุรี ในราว พ.ศ.2424 นายสงได้สมรสกับ “นางแพ” ซึ่งเป็นหลานสาวของขุนกำแหงฤทธิ์ เจ้าของบ้านเก้าห้อง หลังจากแต่งงานแล้วนายสงและนางแพได้ช่วยกันทำมาหากินด้วยการค้าขาย และรับเหมาก่อสร้าง เมื่อกิจการค้าขายรุ่งเรืองมากขึ้นจึงได้ขยับขยายเป็นเรือนแพ และจดทำการค้าขายอยู่บริเวณหน้าบ้านเก้าห้อง โดยชาวบ้านรู้จักกันดีในนามของ “แพเจ็กรอด” ความร่ำรวยของนายบุญรอดที่ล่วงรู้ไปถึงหมู่มัจฉา โดยใน พ.ศ.2467 มัจฉาปล้นแพของนายบุญรอด และได้ประทุษร้ายนางแพจนถึงแก่กรรม ซึ่งจากบันทึกในหนังสือที่ระลึกงานฌาปนกิจศพเจ้าแม่บุญรอด และอุบาสิกาสัมผัสเงิน เหลียงพาดิซ ได้บันทึกไว้ว่า “หลังจากที่เจ้าแม่บุญรอดและคุณแม่แพ ซึ่งได้วางแผนการณ์สร้างตลาด ผู้เป็นคู่ทุกข์คู่ยากก่อสร้างตัวมาด้วยกัน ภรรยา ก็มาจากไปเสียก่อน ทิ้งความอาลัยไว้ให้เจ้าแม่แต่ผู้เดียว เมื่อคลายความโศกเศร้าลงได้บ้างแล้ว ได้เริ่มวางแผนผังตลาดจัดการยกแพ...” (เจริญ สวัสดิ์, 2508: 13) จากบันทึกดังกล่าวสันนิษฐานได้ว่า ตลาดเก้าห้องน่าจะเริ่มสร้างเป็นอาคารตลาดแบบถาวร หรืออาคารเรือนแถวไม้ค้าขายภายหลังจากที่นางแพได้เสียชีวิตใน พ.ศ.2467 เป็นต้นมา โดยมีที่ตั้งของตลาดอยู่ริมฝั่งแม่น้ำท่าจีนตรงข้ามกับบ้านเก้าห้อง (ภาพที่ 5.1)

ภาพที่ 5.1 ที่ตั้งของตลาดเก้าห้องในอดีต

ที่มา : สร้างจากแผนที่ฐานของกรมแผนที่ทหาร และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

ทั้งนี้ทำเลที่ตั้งของตลาดเก่าห้องมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงในฤดูน้ำหลาก มีตลิ่งที่ไม่สูงมากนัก และมีชุมชนโดยรอบประกอบกิจกรรมทางการเกษตร ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำท่าจีน ซึ่งใช้เป็นเส้นทางทางการสัญจรสายหลักของผู้คนในพื้นที่ จึงเป็นความได้เปรียบในเชิงที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมต่อการค้าขาย เป็นบริเวณที่เส้นทางเกวียนมาบรรจบกับแม่น้ำท่าจีน ซึ่งเป็นลักษณะที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของตลาดชุมชนริมน้ำที่พบมากในบริเวณจังหวัดสุพรรณบุรี (ดังรายละเอียดในบทที่ 4) ทั้งนี้เส้นทางเกวียนใช้ประโยชน์ในการลำเลียงสินค้าผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรจากแหล่งเพาะปลูกที่อยู่ในชุมชนที่ห่างไกล เช่น ชุมชนวัดโบสถ์ ชุมชนมะขามล้ม เป็นต้น เพื่อมาต่อเรือไปยังพื้นที่อื่นๆ ในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำท่าจีน (ประไพ สุวรรณฤทธิ, สัมภาษณ์ 11 พฤศจิกายน 2554) ทำให้บริเวณดังกล่าวเป็นจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรที่สำคัญของพื้นที่ที่แสดงถึงลักษณะฐานศูนย์กลาง จากความได้เปรียบของพื้นที่ในเชิงที่ตั้งที่มีความเหมาะสมในการตั้งถิ่นฐาน ประกอบกับโครงสร้างเชิงฐานของการสัญจรทางน้ำและทางบกที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง สามารถเข้าถึงพื้นที่ได้สะดวก เป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อประโยชน์ต่อการดึงดูดผู้คนให้เดินทางเข้ามาในพื้นที่ ส่งผลให้เกิดการก่อสร้างอาคารเรือนแถวไม้ค้าขายถาวรขึ้น

ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ได้เริ่มปรากฏอาคารกลุ่มแรก บริเวณตลาดล่าง เรียกว่า “ตลาดล่าง” ซึ่งก่อสร้างโดยนายบุญรอด เหลียงพานิช มีลักษณะเป็นอาคารห้องแถวหรือเรือนแถวไม้ชั้นเดียว เรียงต่อกันเป็นแถวยาวจำนวน 20 ห้อง ตั้งฉากกับแม่น้ำท่าจีน มีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบจีน รวมทั้งโถงตลาดสด ซึ่งเป็นอาคารไม้โล่งชั้นเดียว โดยบริเวณด้านหน้าตลาดที่ติดริมแม่น้ำท่าจีนถัดขึ้นไปทางทิศเหนือจะเป็นที่ตั้งของโรงไม้ และโรงสีนายทองดี (ภาพที่ 5.2) ซึ่งสร้างมาพร้อมๆ กับเรือนแถวไม้ของนายบุญรอด (ประเวศ ชวนภูกุล, สัมภาษณ์ 20 เมษายน 2554)

ตลาดเก่าห้องจึงเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าที่มีการขยายตัวมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ต้องประสบกับปัญหาในเรื่องของโจรผู้ร้ายเช่นเดียวกับพื้นที่อื่นๆ ในลุ่มน้ำท่าจีน ดังนั้นนายบุญรอดจึงสร้างป้อมปราบโจรหรือหอดูโจรขึ้น เพื่อประโยชน์ในการสังเกตการณ์และป้องกันโจรผู้ร้ายที่จะเข้ามาปล้นสะดมภายในตลาด มีรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยปนจีน เป็นหอก่ออิฐถือปูน กว้าง 3x3 เมตร สูงประมาณตึก 4 ชั้น ชั้นบนเป็นดาดฟ้า สามารถมองเห็นทัศนียภาพโดยรอบตลาดเก่าห้อง แต่ละชั้นฝาผนังจะเจาะรูขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 3 นิ้ว สำหรับเอาปืนสองยิงโจรผู้ร้าย หอดูโจรสร้างแล้วเสร็จใน พ.ศ.2477 ภายหลังจากการสร้างหอดูโจรแล้วไม่ปรากฏโจรผู้ร้ายเข้ามาปล้นตลาด ส่งผลให้กิจกรรมการค้าขายในตลาดล่างสามารถดำเนินไปอย่างคล่องตัว (อุดม ทัพพะเวระ, สัมภาษณ์ 12 พฤศจิกายน 2554)

ภาพที่ 5.2 โรงสีนายทองดีและยู่่งข้าวภายในตลาดเก่าห้อง

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย

ด้วยเหตุดังกล่าวส่งผลให้ในพ.ศ.2479 เกิดการสร้างอาคารเรือนแถวไม้เพิ่มเติมบริเวณตลาดกลาง จำนวน 10 ห้อง ซึ่งมีพื้นที่ต่อเนื่องกับตลาดล่างไปทางด้านเหนือ เรียก “ตลาดกลาง” โดยมีลักษณะเป็นเรือนแถวไม้ชั้นเดียวและสองชั้น และมีรูปแบบสถาปัตยกรรมเช่นเดียวกับตลาดล่าง ทั้งนี้ตลาดกลางสร้างโดยนายวันดี คหบดีเชื้อสายจีน และในปีเดียวกันนี้ พระชาญสุวรรณเขต นายอำเภอบางปลาม้า ได้สร้างอาคารเรือนแถวไม้ค้าขายเพิ่มเติมขึ้นอีก บริเวณตลาดบนตรงข้ามวัดลานคา เรียก “ตลาดบน” ซึ่งมีพื้นที่เชื่อมต่อกับตลาดกลาง เป็นเรือนแถวไม้รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยปนจีน 20 ห้อง เป็นอาคารเรือนแถวไม้ 2 ชั้น วางหน้าร้านเข้าหาทางเดินกลาง ด้านบนมีหลังคาคลุมทางเดิน (สุชาติ วชิทองรัตนา, สัมภาษณ์ 25 มกราคม 2555) ตลาดเก่าห้องจึงประกอบด้วยตลาดย่อยๆ 3 ตลาด คือ ตลาดบน ตลาดกลาง และตลาดล่าง ทำให้ตลาดเก่าห้องมีผู้คนอพยพเข้ามาอยู่อาศัยและทำการค้าในอาคารเรือนแถวไม้อย่างหนาแน่น ทำให้กิจกรรมการค้าและบริการของตลาดมีความเจริญรุ่งเรืองมากยิ่งขึ้น และจากการขยายตัวของภารกิจทางน้ำการเกิดขึ้นของกิจการเรือเมล์โดยสารของบริษัทสุพรรณชนสงจำกัดตั้งแต่พ.ศ.2485 เป็นต้นมา โดยให้บริการรับส่งผู้โดยสารและสินค้าครอบคลุมตลอดทั้งลำน้ำท่าจีน ซึ่งตลาดเก่าห้องมีท่าเรือที่ตั้งอยู่ในเส้นทางทำให้บริการของเรือเมล์โดยสารดังกล่าว จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดให้มีผู้คนจากพื้นที่ต่างๆ เดินทางมาขึ้นและลงเรือเพื่อไปทำธุระและติดต่อทำการค้าขายอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ตลาดเก่าห้องในช่วงเวลานี้มีบทบาทในการเป็นพื้นที่ศูนย์กลางการค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้าที่สำคัญของพื้นที่ทั้งในระดับชุมชนและระดับเมือง (จวง จิตสมาบุญ, สัมภาษณ์ 11 พฤศจิกายน 2554)

นอกจากนี้จากการเปลี่ยนแปลงบทบาททางด้านการค้าของตลาดเก่าห้องจากตลาดที่ให้บริการในระดับชุมชนสู่ตลาดที่ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ศูนย์กลางการค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้าที่สำคัญของพื้นที่ในระดับย่านและระดับลุ่มน้ำ ทำให้กิจกรรมการค้าและบริการของตลาดเก่าห้องมีพัฒนาการและเติบโตขึ้นตามลำดับ ความหลากหลายของประเภทสินค้าที่มีมากขึ้น ทั้งนี้ผู้คนในบริเวณใกล้เคียงที่นิยมเดินทางเข้ามาเพื่อนำผลผลิตทางการเกษตรมาขาย และซื้อสินค้าต่างๆ

ภายในตลาดกลับไป ซึ่งเป็นลักษณะการซื้อขายที่เกิดขึ้นในระดับชุมชน แต่ยังไม่ปรากฏให้เห็นลักษณะการซื้อขายในระดับเมือง ซึ่งเป็นลักษณะของการรวบรวมผลผลิตทางการเกษตรและสินค้าโดยทั่วไป เพื่อส่งเข้าไปขายภายในตัวเมืองหรือพื้นที่อื่นๆ เช่น กรุงเทพฯ โดยอาศัยการสัญจรจากเรือแม่โดยบริษัทสารสุพรรณชนสงจำกัด ซึ่งมีความสะดวกในการขนส่งสินค้าจากตลาดเก่าห้องไปขายยังภายนอกพื้นที่ ส่วนใหญ่จะเป็นผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าวสาร มะพร้าว ถ่าน ฯลฯ โดยจะมีพ่อค้าคนกลางซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีนทำหน้าที่ในการรับซื้อและขนส่งสินค้าเหล่านี้ไปขายยังตัวเมืองต่างๆ และชากลับก็บรรทุกสินค้าจากนอกพื้นที่ เช่น กรุงเทพฯ กลับเข้ามาขายภายในตลาด เช่น หมากพลู อาหารทะเล เครื่องใช้ไฟฟ้า เสื้อผ้า วัสดุก่อสร้าง เครื่องเทศ สุราน้ำมันก๊าด ไม้ขีดไฟ ฯลฯ (ฉลวย วิไลยาลักษณ์, สัมภาษณ์ 25 มกราคม 2555)

ดังนั้นประเภทของสินค้าที่ทำการค้าขายภายในตลาดเก่าห้องจึงมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ส่วนร้านค้าที่ให้บริการมีความหลากหลายมากขึ้นเช่นเดียวกับประเภทของสินค้า ซึ่งส่วนใหญ่เป็นร้านค้าที่ให้บริการเกี่ยวกับความสะดวกสบายของผู้คน เช่น ร้านเสริมสวย ร้านตัดเสื้อผ้า ร้านส่งหมวก ร้านทอง ร้านขายยาสมุนไพรไทยจีน โรงพิมพ์ โรงบัดกรี เป็นต้น โดยมีร้านที่เป็นที่รู้จักกันในช่วงเวลานี้ ได้แก่ ร้านขายของชำ จำหน่ายวัสดุก่อสร้าง ของนายบุญรอด ร้านถ่ายรูปสง่าศิลป์ ร้านขนมเปียะและขนมจันอับ ตั้งกุยกี และตั้งเซ่งกี เป็นต้น (อนงค์ ยงค์ไพบุลย์, สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2555) เนื่องจากตลาดเก่าห้องมีสินค้าที่หลากหลาย ไม่จำเป็นต้องเดินทางเข้าไปซื้อถึงในตัวเมือง รวมทั้งผู้คนที่เดินทางไปกรุงเทพฯ ต้องมาต่อเรือที่ตลาดเก่าห้องเพราะเป็นจุดแวะพักระหว่างการเดินทาง ระหว่างตลาดท่าช้างผ่านไปยังสามชุก ศรีประจันต์ ผ่านแวะพักที่ตลาดเก่าห้อง และเดินทางต่อไปยังตลาดบ้านสุด บ้านแหลม สีทุ๊ก ไปจบเส้นทางที่ตลาดท่าเตียนกรุงเทพฯ โดยการเดินทางต้องใช้เวลาประมาณ 1 วัน จึงจำเป็นต้องแวะพักค้างคืนที่ตลาดเก่าห้องผลจากการความหลากหลายของประเภทสินค้าและบริการที่เกิดขึ้นในตลาดเก่าห้อง นับเป็นสิ่งดึงดูดให้ผู้คนที่ทั้งจากภายในพื้นที่และละแวกใกล้เคียงเข้ามาใช้บริการภายในตลาด และกล่าวได้ว่าเป็นช่วงรุ่งเรืองของกิจกรรมการค้าที่เกิดขึ้นภายในตลาดเก่าห้อง ที่มีความเป็นศูนย์กลางทางการค้าและการสัญจรของพื้นที่ในบริเวณนี้อย่างแท้จริง

จากการดำเนินนโยบายส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐบาล ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2500) โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาประเทศไปสู่ความทัดเทียมกับประเทศทางตะวันตก ทั้งนี้การพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกนับเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ เศรษฐกิจ และวิถีชีวิตของผู้คนในตลาดเก่าห้อง เนื่องจากการสัญจรและการขนส่งทางบกมีความสะดวกขึ้น การสัญจรและการขนส่งทางน้ำเริ่มหมด

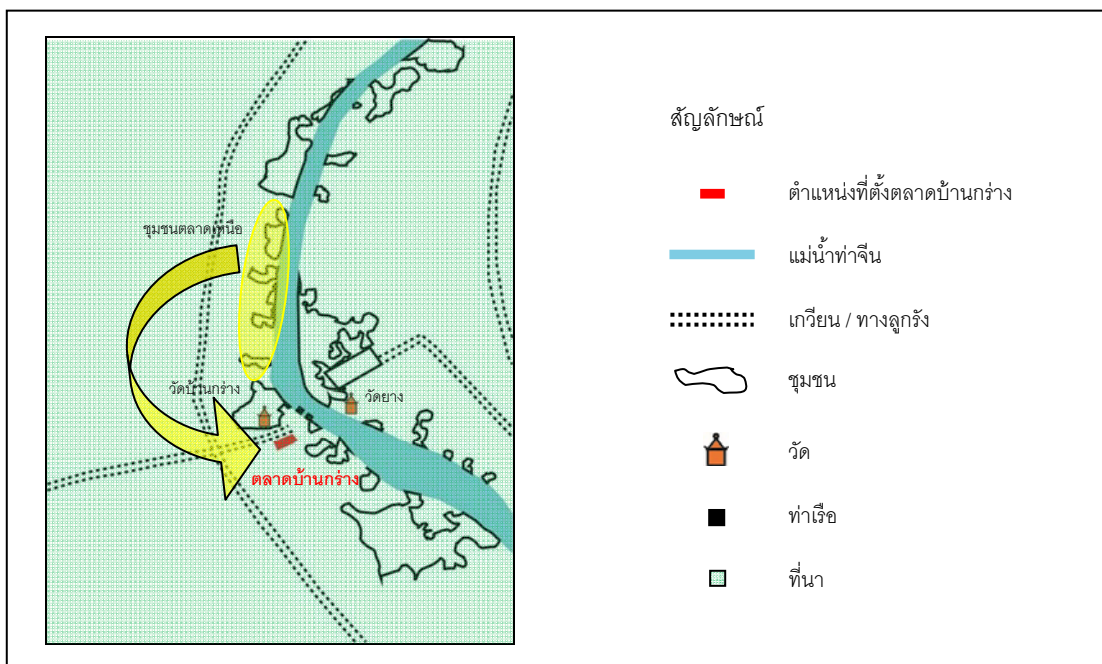
ความสำคัญ ด้วยเหตุนี้ความได้เปรียบในเชิงที่ตั้งของตลาดเก่าห้อง ซึ่งเป็นตลาดชุมชนริมน้ำที่เกิดขึ้นโดยอาศัยศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่จากโครงข่ายการสัญจรทางน้ำจึงลดลง ส่งผลให้กิจกรรมการค้าและบริการของตลาดเก่าห้องซึ่งเคยเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุด และมีบทบาทในการเป็นพื้นที่ศูนย์กลางทางการค้าและการสัญจรของฝั่งตะวันตกของอำเภอบางปลาม้าต้องสูญหายไปมากที่สุด ประกอบกับการเกิดการค้ารูปแบบใหม่ เช่น ห้างค้าปลีก ร้านสะดวกซื้อ และระบบตลาดแบบหมุนเวียน หรือตลาดนัดที่กระจายอยู่โดยรอบพื้นที่เป็นประจำ ได้แก่ บริเวณหน้าเทศบาลตำบลบางปลาม้า (หลังตลาดเก่าห้อง) ทุกวันอังคาร วันพฤหัสบดี วันเสาร์ และที่บ้านมะขามล้ม ทุกวันอาทิตย์ วันจันทร์ วันพุธ ระหว่างเวลา 13.00-18.00 น. และที่ตัวอำเภอบางปลาม้า ทุกวันอาทิตย์ วันจันทร์ วันพุธ วันศุกร์ ระหว่างเวลา 13.00-18.00 น. ทำให้ผู้คนเดินทางเข้ามาใช้บริการในตลาดเก่าห้องลดลง แม้ว่าจะมีความพยายามในการดำเนินโครงการและการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อช่วยฟื้นฟูบรรยากาศการค้าขายของตลาดเก่าห้องให้กลับมามีชีวิตชีวาดังเช่นในอดีต (ศิริพรรณ ตันศักดิ์ดา, สัมภาษณ์ 11 พฤศจิกายน 2554) ตากกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่เกิดขึ้นในช่วงพ.ศ.2546 แต่ด้วยปัจจัยสนับสนุนที่ไม่เพียงพอจึงทำให้โครงการและการจัดกิจกรรมดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ ส่งผลให้ตลาดเก่าห้องไม่สามารถพัฒนาไปสู่การเป็นตลาดการค้าในระดับย่านและระดับเมืองดังเช่นในอดีตได้ ตลาดเก่าห้องจึงมีสภาพที่ซบเซาในปัจจุบัน และกลายเป็นตลาดที่ให้บริการสำหรับคนในท้องถิ่นเป็นสำคัญ

5.1.2 พัฒนาการและสภาพทั่วไปของตลาดบ้านกร่าง

ตลาดบ้านกร่างเป็นตลาดที่เกิดขึ้นจากการอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ของชุมชนชาวตลาดเหนือ ซึ่งเป็นชุมชนการค้าขนาดเล็กที่ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของวัดบ้านกร่าง (เชิงสะพานศรีประจันต์ฝั่งตะวันตกในปัจจุบัน) โดยในช่วงเริ่มต้นของกิจกรรมการค้าขายที่เกิดขึ้นในพื้นที่เป็นเพียงการค้าขายในอาคารชั่วคราวบริเวณริมฝั่งแม่น้ำท่าจีน ซึ่งมีลักษณะเป็นเพิงค้าขายในลักษณะแผงลอยประมาณ 10 แผง เป็นร้านขายอาหาร และผักสด สำหรับให้บริการชาวชุมชนตลาดเหนือที่อพยพเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่เท่านั้น (สมนึก อินสว่าง, สัมภาษณ์ 13 พฤศจิกายน 2554) บริเวณที่ตั้งตลาดบ้านกร่างเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงในฤดูน้ำหลาก และมีตลิ่งที่ไม่สูงมากนัก เป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเพาะปลูกและการตั้งถิ่นฐาน ทำให้มีชุมชนตั้งอยู่โดยรอบโดยส่วนใหญ่จะประกอบกิจกรรมทางการเกษตร ทำนา ทำไร่ ทั้งนี้พื้นที่ของตลาดบ้านกร่างตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำท่าจีนที่เป็นเส้นทางการสัญจรสายหลักของผู้คนที่ใช้ในการเดินทางติดต่อและไปมาหาสู่กันในพื้นที่ อาศัยจากความได้เปรียบในเชิงที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ โดยเป็นบริเวณที่โครงข่าย

การสัญจรทางบก (เส้นทางเกวียน และถนนสายศรีประจันต์-ดอนเจดีย์) มาบรรจบกับโครงข่ายการสัญจรทางน้ำ (แม่น้ำท่าจีน) ที่ตั้งจึงเหมาะสมต่อการค้าขาย (ภาพที่ 5.3)

ภาพที่ 5.3 ที่ตั้งของตลาดบ้านกร่างในอดีต

ที่มา : สร้างจากแผนที่ฐานของกรมแผนที่ทหาร และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

นอกจากนี้บริเวณที่ตั้งตลาดยังเป็นด่านขนอนของราชการที่ใช้สำหรับเก็บภาษีเรือสินค้า ทำให้บริเวณพื้นที่ตลาดมีสภาพเป็นชุมชนเรือมาแต่โบราณ (ถาวร สิกขโกศล, สัมภาษณ์ 17 พฤศจิกายน 2554) และเป็นจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรที่สำคัญของพื้นที่ เกิดการรวมกลุ่มของผู้คนและกิจกรรมที่มีลักษณะเป็นศูนย์กลางของพื้นที่ ประกอบกับศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่จากโครงข่ายเชิงสัญญาณของการสัญจรทางน้ำและทางบกที่เกิดขึ้นจากการตัดถนนสายศรีประจันต์-ดอนเจดีย์เมื่อประโชยชนต่อโครงการบูรณะและฟื้นฟูพระสถูปดอนเจดีย์ ที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้สร้างไว้ เมื่อคราวชนช้างชนะพระมหาอุปราชา เมื่อ พ.ศ.2135 ซึ่งในโครงการฟื้นฟูพระมหาสถูปเจดีย์ดังกล่าวได้มีการกล่าวถึงรายละเอียดของโครงการย่อย คือ การก่อสร้างถนนสายศรีประจันต์-ดอนเจดีย์ในพ.ศ.2495 ซึ่งในระยะแรกจะมีลักษณะเป็นทางลูกรัง แล้วพัฒนาเป็นถนนคอนกรีตภายหลัง ดังปรากฏอยู่ในหนังสือที่ระลึกงานฟื้นฟูเจดีย์ยุทธหัตถี ประจำปีพ.ศ.2495 ที่รวบรวมโดย นายบุรี พรหมลักขโณ ซึ่งดำรงตำแหน่งนายอำเภอศรีประจันต์ในสมัยนั้น (บุรี พรหมลักขโณ, 2495) กล่าวคือ ตามหนังสือราชการของข้าหลวงประจำจังหวัดสุพรรณบุรี (นายสนธิ วิไลจิตต์) ที่เสนอต่อนายกรัฐมนตรี (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) ที่ 6497/2494 ลงวันที่ 18 กันยายน 2494 ความว่า

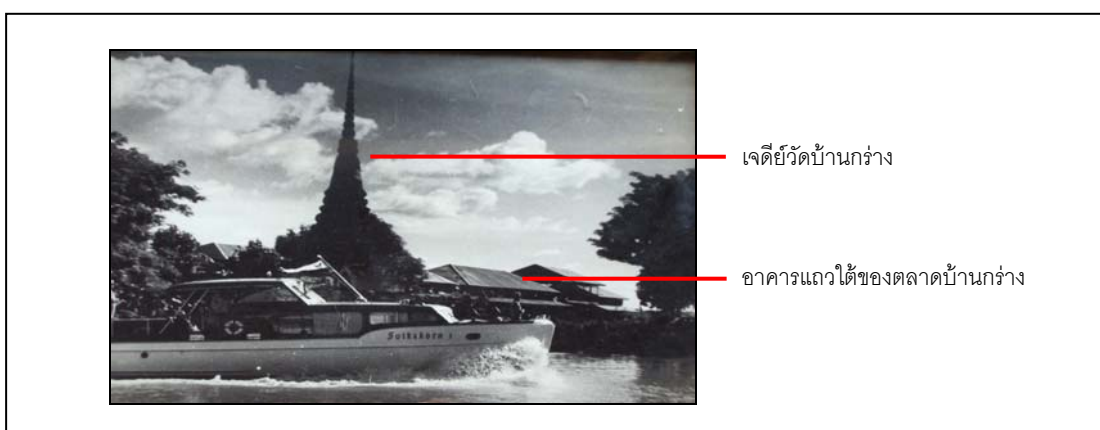
“ ... ขณะนี้ได้วางโครงการจัดสร้างถนน โดยอาศัยเงินบำรุงท้องที่ของจังหวัดและอำเภอ ในปีนี้ได้อนุมัติเงิน 100,000 บาท ให้อำเภอศรีประจันต์ดำเนินการแล้ว ถึงพระมหาสุปเจติย์ ยาวราว 14 ก.ม.จะได้ลงมือทำงานดินในฤดูแล้งที่จะมาถึงนี้ ก็จะได้พยายามทำทุกปีไปจนเป็นถนนถาวร เพราะระยะทางจากจังหวัดถึงอำเภอศรีประจันต์ก็ราว 15 ก.ม. เป็นทางหลวงจังหวัดอยู่แล้ว แต่สภาพถนนยังใช้การไม่ได้ตลอดปี เพราะเป็นถนนดิน เมื่อได้ดำเนินการไปพอควรแล้ว จะขอให้ถนนศรีประจันต์-ดอนเจติย์ เป็นทางหลวงจังหวัดต่อไปด้วย... ”

จากบันทึกดังกล่าวพอที่จะอนุมานได้ว่าตลาดบ้านกร่างก็น่าจะเริ่มสร้างเป็นอาคารเรือนแถวไม้ค้าขายถาวรในช่วง พ.ศ.2495 เป็นต้นมา เพื่อรองรับกับความเจริญที่จะเข้ามาจากโครงการก่อสร้างถนนสายดังกล่าว และเป็นศูนย์กลางการค้าขายทางน้ำของพื้นที่ โดยอาศัยประโยชน์จากโครงข่ายการสัญจรทางน้ำ (แม่น้ำท่าจีน) และทางบกที่มีความคล่องตัวจากโครงการก่อสร้างถนนสายศรีประจันต์-ดอนเจติย์แล้วเสร็จ ซึ่งเป็นเส้นทางสำหรับขนส่งวัสดุอุปกรณ์ที่จะนำไปใช้ในการปรับปรุงและฟื้นฟูพระมหาสุปเจติย์ นับเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมลักษณะความเป็นศูนย์กลางของพื้นที่ให้กับตลาดบ้านกร่างมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ เส้นทางของถนนสายดังกล่าวเริ่มต้นจากบริเวณตลาดบ้านกร่างในอำเภอศรีประจันต์ และสิ้นสุดที่บริเวณพระมหาสุปเจติย์ในอำเภอดอนเจติย์ ทำให้บริเวณที่ตั้งของตลาดบ้านกร่างนั้นเป็นทั้งจุดเริ่มต้นของการเดินทางและจุดสิ้นสุดการเดินทางในเวลาเดียวกัน จากความได้เปรียบในเชิงที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของตลาดบ้านกร่าง ซึ่งเป็นผลมาจากโครงข่ายการสัญจรทั้งทางบก (ถนนลูกรัง) และทางน้ำ โดยเฉพาะการให้บริการเรือเมล์โดยสารของบริษัทสุพรรณชนสงจำกัด ซึ่งเป็นบริษัทเดินเรือขนาดใหญ่ที่สุดที่ประกอบกิจการการขนส่งคนโดยสารและสินค้าทางลำน้ำท่าจีนเป็นประจำทุกวัน

จากโครงข่ายการสัญจรทั้งทางน้ำและทางบกที่เกิดขึ้นดังกล่าวของตลาดบ้านกร่างแสดงให้เห็นว่าบริเวณที่ตั้งของตลาดบ้านกร่างในช่วงเริ่มต้นทางการค้ามีความสะดวกในการเข้าถึงจากเส้นทางต่างๆ เป็นอย่างมาก สอดคล้องกับเมื่อพิจารณาโครงสร้างเชิงสัญญาณของการสัญจรทางน้ำและทางบก (ทางเกวียน) ในระดับลุ่มน้ำ (ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 4) พบว่าตลาดบ้านกร่างมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับเมืองสูง ส่งผลให้บริเวณตลาดมีลักษณะเป็นศูนย์กลางของพื้นที่สามารถดึงดูดให้เกิดการรวมกลุ่มของกิจกรรมการค้า

ในช่วงเวลานี้ปรากฏอาคารเรือนแถวไม้กลุ่มแรกบริเวณอาคารแถวได้ขึ้นแล้ว จากการสอบถามคนเก่าแก่ในพื้นที่หลายท่าน ประกอบกับจากหลักฐานจากภาพเก่า พ.ศ.2495 เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถได้ทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารค เพื่อเปิดประตูระบายน้ำ

ชลมารคพิจารณา เมื่อวันที่ 20 กันยายน พ.ศ.2498 และเสด็จฯ ผ่านบริเวณด้านหน้าตลาดบ้านกร่าง ซึ่งในขณะนั้นปรากฏอาคารแถวใต้ของตลาดบ้านกร่างแล้ว (ภาพที่ 5.4) จึงสามารถอนุมานช่วงเวลาเกิดการก่อสร้างอาคารเรือนแถวไม้แห่งแรกของตลาดบ้านกร่างได้จากเหตุผลดังกล่าว ทั้งนี้อาคารแถวใต้ที่สร้างขึ้นมีลักษณะเป็นอาคารเรือนแถวไม้สองชั้น ซึ่งสร้างยาวต่อเนื่องกันจำนวน 17 ห้อง และต่อมาใน พ.ศ.2500 เกิดการสร้างเพิ่มเติมอีก จำนวน 14 ห้อง ซึ่งมีพื้นที่ต่อเนื่องกับอาคารแถวใต้กลุ่มแรก และมีรูปแบบสถาปัตยกรรมเช่นเดียวกับอาคารแถวใต้ที่ก่อสร้างในพ.ศ.2495

ภาพที่ 5.4 อาคารแถวใต้ของตลาดบ้านกร่างในอดีต
ที่มา : มุขนิชชาติภูมิสถาน “ป.อ.ปยุตโต”

ภายหลังจากการตัดถนนสายศรีประจันต์-ดอนเจดีย์ ท่านเจ้าคุณพระเมธีธรรมศาสน์ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดบ้านกร่าง ท่านได้เล็งเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ในอนาคต ด้วยเหตุนี้ ในช่วง พ.ศ.2500-2501 จึงเกิดการวางแผนผังทำการก่อสร้างอาคารถาวรขึ้นอีกในบริเวณที่ตั้งกุฏิวัดบ้านกร่างเดิม ได้แก่ “อาคารแถวกลาง” จำนวน 48 ห้อง และ “อาคารแถวเหนือ” รูปแบบเดียวกับอาคารแถวใต้ จำนวน 30 ห้อง ซึ่งออกแบบโดยนายคิมปริชาวิทย์ (ถาวร สิกขโกศล, สัมภาษณ์ 17 พฤศจิกายน 2554)

ทั้งนี้จากทำเลที่ตั้งของตลาดบ้านกร่างสามารถเข้าถึงได้จากโครงข่ายการสัญจรทั้งทางน้ำและทางบก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางการเดินทางเรือโดยสารบริษัทสุพรรณชนสงจำกัด ซึ่งเปรียบเสมือนเรือโดยสารประจำจังหวัดที่ผู้คนนิยมใช้สัญจรไปยังจังหวัดต่างๆ ตลอดแนวลำน้ำท่าจีน ทำให้การเข้าถึงพื้นที่ตลาดบ้านกร่างมีความสะดวก ส่งผลให้ผู้คนทั้งจากในพื้นที่และนอกพื้นที่เดินทางเข้ามาซื้อขายสินค้า และใช้บริการต่างๆ ภายในตลาดบ้านกร่าง ซึ่งสินค้าหลักที่ทำการค้าขายในตลาดบ้านกร่างในช่วงเวลานี้ส่วนใหญ่เป็นสินค้าภายในท้องถิ่น

โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลผลิตทางการเกษตรของคนในพื้นที่และละแวกใกล้เคียง เช่น ข้าว ถั่ว น้ำตาล กล้วย อ้อย มะพร้าว ฯลฯ และสินค้าอุปโภคบริโภคที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ของสด ของชำ อาหาร เครื่องดื่ม เสื้อผ้า เครื่องมือเกษตร อุปกรณ์ทำนา ฯลฯ (เดือน พฤษภาคม, สัมภาษณ์ 11 พฤศจิกายน 2554) สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่ดึงดูดให้ผู้คนที่ต่างพื้นที่เข้ามาใช้บริการในตลาดบ้านกว้างอย่างต่อเนื่อง หลังจากโครงการก่อสร้างถนนศรีประจันต์-ดอนเจดีย์ดำเนินการแล้วเสร็จ โครงการสายการสัญจรทางบกเริ่มเข้ามาในพื้นที่มากยิ่งขึ้น ประกอบกับการเกิดท่ารถเมล์โดยสารบริษัทขนส่งจำกัดสาย 79 (กรุงเทพฯ-ศรีประจันต์) ในตลาดบ้านกว้าง ทำให้การเข้าถึงพื้นที่ที่มีความสะดวกเป็นอย่างมาก รวมถึงจากการก่อสร้างอาคารเรือนแถวไม้ของตลาดบ้านกว้างเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยและทำการค้าตั้งแต่ในช่วงเริ่มต้นทางการค้าได้ดำเนินการแล้วเสร็จ ส่งผลให้กิจกรรมการค้าในตลาดบ้านกว้างขยายตัวอย่างรวดเร็ว สืบเนื่องมาจากจำนวนผู้คนที่เข้ามาอยู่อาศัยและใช้บริการรถโดยสารและเรือเมล์โดยสารในพื้นที่เพื่อเดินทางไปยังกรุงเทพฯ และพื้นที่อื่นๆ ทำให้มีผู้คนเดินทางทั้งจากภายในพื้นที่และละแวกใกล้เคียงเข้ามายังพื้นที่ตลาดบ้านกว้างเพิ่มมากขึ้น (เดือน พฤษภาคม, สัมภาษณ์ 13 พฤศจิกายน 2554)

สินค้าที่ทำการค้าขายในตลาดบ้านกว้างส่วนใหญ่เป็นสินค้าภายในท้องถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งผลผลิตทางการเกษตร เช่น มะพร้าว กุ้ง อ้อย ข้าว เป็นต้น แต่สิ่งที่เปลี่ยนไปจากช่วงเริ่มต้นทางการค้า คือ ความหลากหลายของสินค้าอุปโภคบริโภคมีให้เลือกมากขึ้น โดยแหล่งที่มาของสินค้าเหล่านี้ คือ กรุงเทพฯ จังหวัดนครปฐม ฯลฯ ซึ่งสินค้าอุปโภคบริโภคที่ใช้ในชีวิตประจำวันที่พบในช่วงเวลานี้ คือ พริกป่น เครื่องเทศ เครื่องสำอาง ทองคำ เสื้อผ้า ของใช้ในครัวเรือน เครื่องมือเกษตรกรรม ฯลฯ นอกจากความหลากหลายของชนิดสินค้าแล้ว ตลาดบ้านกว้างยังมีความหลากหลายทางด้านบริการในพื้นที่ เช่น ร้านขายยาแผนโบราณและแผนปัจจุบัน ร้านตัดผม สุภาพบุรุษ ร้านตัดเสื้อผ้า ร้านขายทอง ร้านขายวัสดุก่อสร้าง ร้านถ่ายรูป ร้านซ่อมรถจักรยาน ฯลฯ ซึ่งผลจากการเกิดท่ารถเมล์โดยสารบริษัทขนส่งจำกัดสาย 79 (กรุงเทพฯ-ศรีประจันต์) ทำให้ตลาดบ้านกว้างมีบริการด้านที่พักแรม ได้แก่ โรงแรมศรีเจริญ สำหรับผู้คนที่ต้องการพักระหว่างเดินทางหรือจำเป็นต้องรอเรือเมล์โดยสาร หรือรอขึ้นรถเมล์โดยสาร ก่อนเดินทางต่อไปยังกรุงเทพฯ และพื้นที่อื่นๆ ต่อไป (ชัยรัตน์ พุ่มเพชร, สัมภาษณ์ 13 พฤศจิกายน 2554) นอกจากนี้สินค้าที่ตลาดบ้านกว้างยังมีความคล้ายคลึงกับสินค้าที่ตลาดศรีประจันต์ รวมถึงสินค้าบางอย่างที่ตลาดบ้านกว้างยังถูกกว่า ผู้ซื้อสินค้าจากฝั่งตลาดบ้านกว้างจึงไม่มีความจำเป็นต้องข้ามไปซื้อสินค้าที่ตลาดศรีประจันต์ (ถาวร สิกขโกศล, สัมภาษณ์ 10 ธันวาคม 2554) สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่ดึงดูดให้ผู้คนที่ต่างพื้นที่เข้ามาใช้บริการในตลาดบ้านกว้างอย่างต่อเนื่อง อาจกล่าว

ได้ว่ากิจกรรมการค้าขายและบริการของตลาดบ้านกว้างเกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็วและเจริญสูงสุด

จากการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกที่เป็นระบบมากยิ่งขึ้น ความสะดวกในการสัญจรทางบกที่ได้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการสร้างสะพานศรีประจันต์เพื่อเชื่อมต่อพื้นที่บริเวณฝั่งตะวันออกและตะวันตกของแม่น้ำท่าจีนเข้าด้วยกันแล้วเสร็จใน พ.ศ.2513 ส่งผลให้ผู้คนสามารถเดินทางไปยังตัวเมืองสุพรรณบุรี และจังหวัดอื่นๆ ได้คล่องตัวมากยิ่งขึ้นด้วยระบบโครงข่ายการสัญจรทางบก ซึ่งมีความสะดวกและรวดเร็วกว่าการสัญจรทางน้ำ เป็นเหตุให้กิจการเรือเมล์ที่เคยให้บริการในพื้นที่ตลาดบ้านกว้างต้องเลิกให้บริการไปในที่สุด ประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นได้มีการยกฐานะอำเภอดอนเจดีย์ขึ้นเป็นอำเภอแห่งใหม่ ซึ่งส่งผลให้ประชากรบางส่วนของอำเภอศรีประจันต์ถูกแบ่งออกไปและลดลงจากเดิม (สมนึก อินสว่าง, สัมภาษณ์ 13 พฤศจิกายน 2554) ดังนั้นจำนวนผู้คนที่เดินทางเข้ามาติดต่อกิจการยังที่ว่าการอำเภอศรีประจันต์ซึ่งตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามกับตลาดบ้านกว้างก็ลดน้อยลง ประกอบกับการสร้างสะพานศรีประจันต์เพื่อเชื่อมต่อพื้นที่ฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกของแม่น้ำท่าจีน ทำให้การเดินทางระหว่างพื้นที่ทั้งสองฝั่งของแม่น้ำท่าจีนด้วยเรือจ้างข้ามฟากไปยังหน่วยงานราชการในพื้นที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำท่าจีนลดลง ด้วยเหตุนี้จำนวนผู้คนที่เดินทางเข้ามาซื้อขายสินค้าและใช้บริการต่างๆ ภายในตลาดบ้านกว้างจึงลดน้อยลงด้วยเช่นเดียวกัน อีกทั้งใน พ.ศ.2514 ได้มีการย้ายท่ารถเมล์โดยสารบริษัทขนส่งจำกัดสาย 79 (กรุงเทพฯ-ศรีประจันต์) ที่เคยตั้งอยู่ในบริเวณตลาดบ้านกว้างไปยังตลาดท่าช้างอำเภอเดิมบางนางบวชแทน ซึ่งจากการย้ายกิจการท่ารถเมล์โดยสารออกไปจากพื้นที่ นับเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้กิจกรรมการค้าขายภายในตลาดบ้านกว้างต้องหยุดชะงักลง ประกอบกับการเลิกให้บริการของเรือเมล์โดยสารบริษัทสุพรรณขนส่งจำกัด และการเกิดขึ้นของการค้ารูปแบบใหม่ เช่น ห้างสรรพสินค้า และร้านสะดวกซื้อต่างๆ รวมถึงการเกิดระบบตลาดแบบชุมชนเวียนหรือตลาดนัดที่กระจายอยู่โดยรอบพื้นที่ประจำบริเวณใกล้ตลาด ได้แก่ บริเวณวัดยาง ทุกวันอังคาร วันศุกร์ และบริเวณบ้านดอนกระเบื้อง ทุกวันอาทิตย์ วันพุธ และบริเวณบ้านไร่ ทุกวันจันทร์ วันพฤหัสบดี ทุกตลาดเปิดขายระหว่างเวลา 12.00-18.00 น. ซึ่งชุมชนเวียนไปตามชุมชนโดยรอบพื้นที่ กิจกรรมการค้าที่เกิดขึ้นเหล่านี้เป็นการเพิ่มทางเลือกให้กับผู้คนที่ต้องการใช้บริการจากแหล่งการค้าที่เกิดขึ้นในพื้นที่ใกล้เคียงบ้านกว้างทำให้การเดินทางเข้ามาใช้บริการและจับจ่ายซื้อสินค้าในตลาดบ้านกว้างลดน้อยลง

อาจกล่าวได้ว่านับตั้งแต่ พ.ศ.2514 เป็นต้นมา กิจกรรมการค้าและบริการในตลาดบ้านกว้างต้องประสบกับภาวะซบเซาลงอย่างต่อเนื่อง ทำให้บทบาทของการเป็นย่านศูนย์กลางการค้า

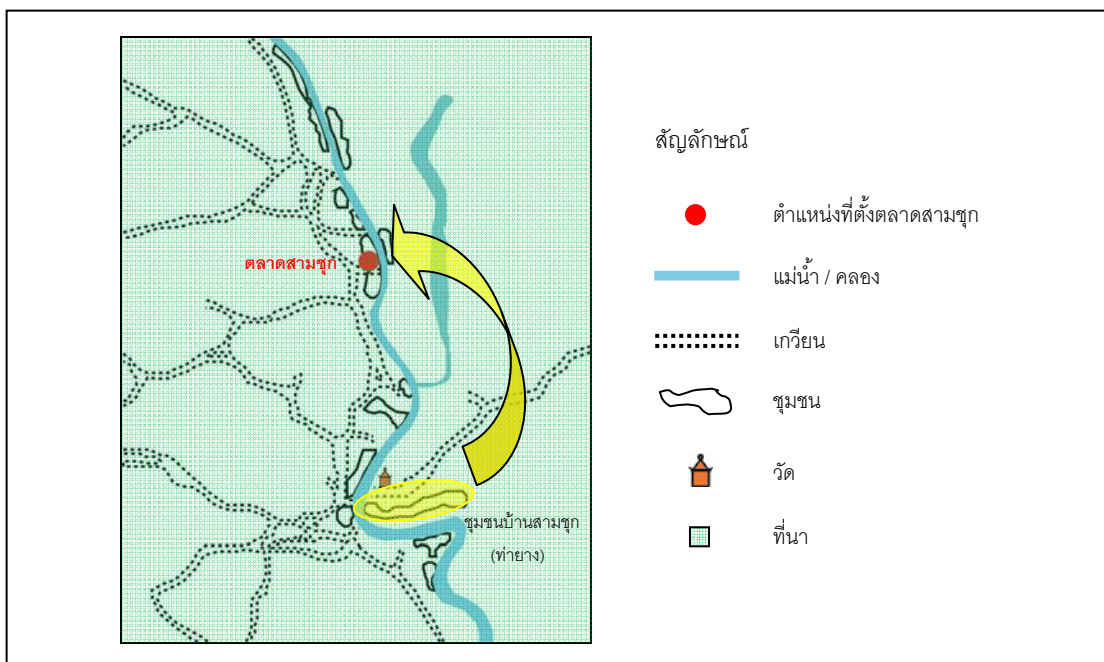
และการสัญจรที่เคยมีมาแต่อดีตสูญหายไป ทั้งนี้จากระดับความรุนแรงของภาวะชบเซาทางการค้าที่เกิดขึ้นในตลาดบ้านกว้างดังกล่าว บรรดาเจ้าของกิจการร้านค้าหลายแห่งในพื้นที่ไม่สามารถปรับตัวกับความเปลี่ยนแปลงที่ตลาดบ้านกว้างเผชิญมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่มีการสร้างสะพานศรีประจันต์เกิดขึ้นในพื้นที่ ส่งผลให้ตลาดบ้านกว้างต้องยุติกิจกรรมการค้าและบริการที่เคยดำเนินมานับตั้งแต่ประมาณพ.ศ.2495 โดยร้านค้าร้านสุดท้ายในตลาดบ้านกว้างเลิกให้บริการประมาณ พ.ศ.2538 (ถาวร สิกขโกศล, สัมภาษณ์ 13 พฤศจิกายน 2554) ด้วยเหตุนี้กล่าวได้ว่าความเป็นตลาดชุมชนริมน้ำที่มีบทบาทในการเป็นย่านศูนย์กลางการค้าและการสัญจรของตลาดบ้านกว้างที่เคยมีมาแต่อดีตได้หมดสภาพลงอย่างสิ้นเชิงนับตั้งแต่พ.ศ.2538 เป็นต้นมา ปัจจุบันตลาดบ้านกว้างมีการปรับเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นตลาดการค้ามาเป็นเพียงที่อยู่อาศัย และคงเหลือไว้แต่เพียงสภาพความเป็นชุมชนริมน้ำเท่านั้น

5.1.3 พัฒนาการและสภาพทั่วไปของตลาดสามชุก

ตลาดสามชุก เป็นตลาดเก่าแก่ที่มีประวัติศาสตร์และพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานและการค้าขายมายาวนานประมาณกว่าร้อยปี พิจารณาจากการศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์แผนที่โบราณ และภาพถ่ายทางอากาศ และจากการสัมภาษณ์ ทำให้สามารถสรุปได้ว่า ตลาดสามชุกน่าจะเกิดขึ้นตั้งแต่ประมาณต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เมื่อเริ่มปรากฏรูปแบบอาคารที่วางตัวเป็นแนวยาวต่อเนื่องกันบริเวณริมฝั่งแม่น้ำท่าจีน การเกิดของตลาดสามชุกมีสาเหตุสำคัญมาจากการขยายตัวของชุมชนบ้านสามชุกในบริเวณท่ายาง ซึ่งเป็นชุมชนการค้าขนาดเล็กประจำท้องถิ่นตั้งอยู่ทางทิศใต้ห่างจากตลาดสามชุกในปัจจุบันประมาณ 2 กิโลเมตร ในพ.ศ.2440 ทำให้ผู้คนส่วนหนึ่งจากชุมชนท่ายางอพยพมาตั้งถิ่นฐานและทำการค้าขายในบริเวณ “สามเพ็ง” ด้วยเหตุผลของความเหมาะสมทางด้านที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ประกอบกับมีระยะห่างไม่ไกลจากชุมชนเดิม จึงเป็นแรงจูงใจให้ชาวชุมชนท่ายางเลือกพื้นที่บริเวณสามเพ็ง (ที่ตั้งตลาดสามชุกในปัจจุบัน) เป็นที่ตั้งของชุมชนแห่งใหม่ และมีการขยายตัวเรื่อยมาใน พ.ศ. 2460 เกิดการสร้างอาคารเรือนแถวไม้หรืออาคารตลาดถาวรขึ้นเพื่อทำการค้าขายและอยู่อาศัยเป็นช่วงเริ่มต้นทางการค้า (ภาพที่ 5.5)

ตลาดสามชุกตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำท่าจีนในบริเวณที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงในฤดูน้ำหลากซึ่งเหมาะแก่การเพาะปลูก มีตลิ่งที่ไม่สูงมากนัก มีชุมชนโดยรอบประกอบกิจกรรมทางการเกษตรด้วยการทำนา ทำไร่เป็นส่วนใหญ่ จากความได้เปรียบเชิงที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ เป็นบริเวณที่เส้นทางเกวียนมาบรรจบกับแม่น้ำท่าจีน ซึ่งเอื้ออำนวยให้การค้าขายของตลาดสามชุกมีโอกาสทางการค้า

มากเป็นพิเศษ กล่าวได้ว่าทำเลที่ตั้งของตลาดสามชุกมีความเหมาะสมต่อการค้าขายในช่วงเริ่มต้นทางการค้ามีเหตุผลสำคัญอยู่ 2 ประการ คือ

ภาพที่ 5.5 ที่ตั้งของตลาดสามชุกในอดีต

ที่มา : สร้างจากแผนที่ฐานของกรมแผนที่ทหาร และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

ประการแรก การมีทำเลที่ตั้งอยู่ในจุดที่สามารถนำเรือเข้าไปเทียบท่าได้สะดวก และการมีทำเลที่ตั้งที่อยู่ในจุดเชื่อมต่อของชุมชนต่างๆ กล่าวคือ จากการที่ตลาดสามชุกตั้งอยู่ในจุดที่สามารถนำเรือเข้าไปเทียบท่าได้สะดวก ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ตลาดสามชุกเกิดการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น เพราะสามารถเข้าถึงได้โดยง่ายทำให้เกิดความได้เปรียบหรือมีโอกาสทางการค้ามากกว่าชุมชนการค้าอื่นๆ ในบริเวณใกล้เคียง เนื่องจากบริเวณท่าหน้าด้านหน้าตลาดสามชุกมีลักษณะเป็นหาดทรายตื้นๆ และยังเป็นหาดทรายที่มีความลาดยาวตลอดท่าหน้า จึงเอื้ออำนวยต่อการนำเรือเข้ามาเทียบท่าที่ตลาดสามชุกเป็นไปโดยง่ายและสะดวก (เต้า ราชตะนะ พันธุ์, สัมภาษณ์ 12 พฤศจิกายน 2554)

ประการที่สอง การมีทำเลที่ตั้งอยู่ในจุดเชื่อมต่อของชุมชนต่างๆ กล่าวคือ จากการที่ตลาดสามชุกตั้งอยู่ที่บ้านสามเพ็ง ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่เป็นเสมือนจุดเชื่อมต่อของชุมชนต่างๆ ทั้งทางน้ำ (ทางเรือ) และทางบก (ทางเกวียน) ทำให้ตลาดสามชุกจึงมีลักษณะเสมือนเป็นจุดเชื่อมต่อของชุมชนต่างๆ โดยจุดเชื่อมต่อนั้นมีเส้นทางที่สามารถใช้เดินทางเข้าออกทั้งจากตลาดสามชุกไปยังพื้นที่อื่นๆ และจากพื้นที่อื่นๆ มายังตลาดสามชุก ซึ่งตลาดสามชุกตั้งอยู่บริเวณที่มีเส้นทางสามารถติดต่อค้าขายได้ 3 เส้นทาง คือ เส้นทางแรก ล่องลงมาจากทางทิศเหนือของแม่น้ำท่าจีน หรือแถบ

จังหวัดชัยนาท-นครสวรรค์ เส้นทางที่ 2 คือ ล่องขึ้นมาจากทางทิศใต้ของแม่น้ำท่าจีน หรือ กรุงเทพมหานคร-สมุทรสาคร และเส้นทางที่ 3 คือ เส้นทางบก (ทางเกวียน) จากหนองหญ้าไซ และด่านช้าง มาจากทางทิศตะวันตก (การประชุมพุทธศาสนสสมาคมแห่งประเทศไทย ครั้งที่ 11, 2506: 192) ด้วยเหตุนี้ผู้คนที่อาศัยอยู่ในละแวกใกล้เคียงกับตลาดและผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ห่างไกลออกไป จึงนิยมใช้เส้นทางดังกล่าวในการเดินทางเข้ามายังตลาดสามชุกเป็นจำนวนมาก จากความได้เปรียบในเชิงที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่เป็นศูนย์กลางศูนย์กลางของตลาดสามชุกที่สามารถเดินทางเข้าถึงพื้นที่ได้สะดวกด้วยโครงข่ายการสัญจรทางน้ำเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่กับจังหวัดใกล้เคียง ประกอบกับโครงข่ายการสัญจรทางบก ได้แก่ เส้นทางเกวียนเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่กับชุมชนโดยรอบในอำเภอหนองหญ้าไซ และอำเภอด่านช้าง ส่งผลให้มีผู้คนเดินทางเข้ามาทำการซื้อขายสินค้าในตลาดสามชุกตลอดทั้งวัน และทำให้ตลาดสามชุกเกิดการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง

จากการขยายตัวทางการค้าขาย ส่งผลให้เกิดการสร้างท่าเทียบเรือขึ้นในพื้นที่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำท่าจีน จำนวน 3 ท่า ซึ่งทำหน้าที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้เพื่ออำนวยความสะดวกในการขนส่งสินค้าและการสัญจรของผู้คนที่เข้ามาใช้บริการ ได้แก่ ท่าที่ 1 ท่าเรือแท็กซี่ ตั้งอยู่บริเวณริมน้ำซอย 1 ใช้เป็นท่าเรือโดยสารสำหรับผู้คนที่ต้องการเดินทางจากตลาดไปยังพื้นที่อื่นๆ ท่าที่ 2 ท่าเรือส่ง ตั้งอยู่บริเวณริมน้ำซอย 2 ท่านี้ผู้ชายส่งสินค้าอุปโภคบริโภค จำพวกของโชห่วยหรือสินค้าจำเป็นในชีวิตประจำวันทุกชนิดมักจอดที่ท่านี้ เพื่อจัดสินค้าไปให้ร้านค้าในตลาด หรือรับคำสั่งซื้อสินค้าของร้านค้าในตลาด ส่วนใหญ่ต้องจอดค้างคืนรอจนกว่าจะค้าขายเสร็จ ก่อนแล่นเรือไปค้าขายต่อยังตอนบนของแม่น้ำท่าจีน (นิมิต จึงเจริญสุขยั้ง, สัมภาษณ์ 12 พฤศจิกายน 2554) และท่าที่ 3 ท่าเรือสีแดงเลือดหมูของบริษัทสุพรรณชนสงจำกัด หรือท่าเรือบริษัท ตั้งอยู่บริเวณระหว่างซอย 2 กับซอย 3 (บริเวณศาลเจ้าพ่อหลักเมืองสามชุก) (ภาพที่ 5.6)

ภาพที่ 5.6 ท่าเรือบริเวณด้านหน้าตลาดสามชุก (ท่าที่ 1 – ท่าที่ 3)

ที่มา : เอนก นาวิกมูล, 2554 และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดการให้บริการของเรือเมล์โดยสารของบริษัทสุพรรณชนส่ง จำกัดในปีพ.ศ. 2485 ส่งผลให้ตลาดสามชุกเกิดการขยายตัวขึ้นเป็นอย่างมาก เนื่องจากเรือเมล์สุพรรณชนส่งให้บริการรับส่งผู้โดยสารที่ต้องการสัญจรไปมาระหว่างลุ่มน้ำท่าจีนและลุ่มน้ำใกล้เคียง อีกทั้งยังช่วยให้การเดินทางสัญจรจากชุมชนอื่นๆ มายังตลาดสามชุก และจากตลาดสามชุกไปยังชุมชนอื่นๆ สามารถทำได้โดยง่ายและมีความสะดวกมากยิ่งขึ้น เนื่องจากมีเรือโดยสารไว้คอยบริการรับส่งผู้โดยสารและสินค้าอยู่เป็นประจำทั้งไปและกลับ (สุรีย์ เอี่ยมพิไชยฤทธิ , สัมภาษณ์ 12 พฤศจิกายน 2554)

ด้วยเหตุนี้ตลาดสามชุกจึงมีผู้คนจากในพื้นที่และผู้คนจากต่างถิ่นเข้ามาใช้บริการซื้อขายสินค้าเป็นจำนวนมาก และสามารถขยายเครือข่ายทางการค้าออกไปไกลทั้งในลุ่มน้ำท่าจีนและต่างลุ่มน้ำ ซึ่งจากการขยายตัวของการสัญจรทางน้ำควบคู่กับการขยายตัวของกิจกรรมการค้าที่เกิดขึ้นในตลาดสามชุก ทำให้ในช่วงเวลานี้บริเวณริมแม่น้ำหน้าตลาดมีท่าเรือเพิ่มขึ้นอีก 3 ท่า คือ ท่าที่ 4 – ท่าที่ 6 (ภาพที่ 5.7) โดยท่าที่ 4 ท่าเรือแดง (ท่าเรือโดยสาร) ตั้งอยู่บริเวณซอย 3 ใช้สำหรับขนส่งสินค้าและผู้คน ท่าที่ 5 ท่าเรือรับจ้าง ตั้งอยู่บริเวณซอย 4 เป็นที่จอดเรือรับจ้าง เช่น เรือหางยาว เรือแท็กซี่ และท่าที่ 6 ท่านายเจริญ ตั้งอยู่บริเวณซอย 5 เป็นท่าสำหรับขนถ่ายสินค้าหนักหรือใช้เวลานานในการขนส่ง เช่น ถ่าน ข้าว เกลือ มะพร้าว โอง เครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น (เต้าราชตนะพันธุ์, สัมภาษณ์ 12 พฤศจิกายน 2554) จากการมีท่าเรือที่คอยให้บริการอยู่ในพื้นที่ถึง 6 ท่า ทำให้การเดินทางสัญจรเข้ามาทำกิจกรรมการค้าและใช้บริการต่างๆ ภายในตลาดสามชุกมีความสะดวก ผู้คนจากพื้นที่ต่างๆ สามารถเดินทางเข้าถึงพื้นที่ได้โดยง่าย ส่งผลให้บริเวณที่ตั้งของตลาดสามชุกในช่วงเวลานี้ยังคงมีความเป็นพื้นที่ศูนย์กลางที่ดึงดูดให้เกิดการรวมกลุ่มของกิจกรรมการค้า

ภาพที่ 5.7 ท่าเรือบริเวณด้านหน้าตลาดสามชุก (ท่าที่ 4 – ท่าที่ 6)

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย

ความเป็นอยู่ของผู้คนในตลาดสามชุกจึงมีลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรมเพื่อการค้า โดยเป็นการผสมผสานทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาวไทยและชาวจีน ทั้งจีนแต้จิ๋ว จีนแคะ ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ ทำให้เกิดการผสมผสานวิถีชีวิต และลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมระหว่างชาวจีน ชาวไทย และลูกหลานไทยเชื้อสายจีน ส่งผลให้ในช่วงพ.ศ.2467 หลังการก่อสร้างตัวตลาดสามชุกขึ้นอย่างถาวร จึงได้มีการสร้างศาลเจ้าพ่อหลักเมืองขึ้น คือ “ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองสามชุก” หรือ “เจ๊ยปึงเถ่ากง” โดยตั้งอยู่บริเวณหน้าท่าเรือบริษัท ระหว่างซอย 2 และซอย 3 (สินทนา จอมจินดารัตน์, สัมภาษณ์ 12 พฤศจิกายน 2554) เพื่อเป็นที่สักการบูชา และเสริมสร้างศรัทธาในอาชีพการค้าขายของคนในตลาด การสร้างศาลเจ้าพ่อหลักเมืองได้สร้างความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยและชาวจีนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นด้วย เนื่องจากศาลเจ้าพ่อหลักเมืองเป็นเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของคนทั้งสองวัฒนธรรม ดังนั้นศาลเจ้าจึงมีบทบาทต่อกลุ่มชาวไทยและชาวจีนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่และละแวกใกล้เคียง ทำให้มีผู้คนเดินทางมาเคารพสักการะกันอย่างไม่ขาดสาย ด้วยเหตุนี้ทำน้าบริเวณด้านหน้าศาลเจ้าเต็มไปด้วยผู้คนจำนวนมากทั้งชาวไทยและชาวจีน สำหรับขนบธรรมเนียมและพิธีกรรมต่างๆ ก็ยังคงยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีของตนเองอยู่ เช่น การทำบุญตักบาตร การไหว้เจ้า ฯลฯ แม้ว่าในช่วงเวลานี้จะเริ่มมีการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างชาวไทยและชาวจีนก็ตาม แต่ก็สามารถผสมผสานกันได้อย่างกลมกลืน

ในขณะเดียวกันการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างชาวจีน ชาวไทย และลูกหลานไทยเชื้อสายจีนยังคงดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง โดยส่วนใหญ่ผู้คนในตลาดสามชุกจะมีวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าเดิมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีนที่อพยพเข้ามาตั้งรกรากอยู่ในตลาด เนื่องจากการค้าขายขยายตัวทำให้กลุ่มคนเหล่านี้มีโอกาสทางการค้าเพิ่มขึ้น และสามารถก่อร่างสร้างตัวเป็นเจ้าของกิจการได้ ในขณะที่ผู้ค้าขายชาวไทยหลายรายกลับเริ่มลดบทบาททางการค้าลงในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา เนื่องจากเล็งเห็นว่าความเชี่ยวชาญในการค้าขายไม่เท่ากับชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีน ด้วยเหตุนี้กลุ่มชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีนที่อยู่อาศัยในตลาดเริ่มมีวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และกลายเป็นกลุ่มคนที่เริ่มเข้ามามีบทบาททางการค้าและบริการแทนที่ชาวไทย ส่วนวิถีชีวิตของชาวตลาดโดยทั่วไปแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนกลุ่มผู้ที่ทำการค้าขายจากกลุ่มชาวไทยมาเป็นกลุ่มชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีนเป็นส่วนใหญ่ ตลาดสามชุกเริ่มมีชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีนเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ด้วยเหตุนี้การดำเนินชีวิตความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ ของผู้คนในตลาด จึงเริ่มเกิดการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมไทยและจีนขึ้น เช่น วัฒนธรรมการแต่งงาน วัฒนธรรมการแต่งกาย และวัฒนธรรมการกิน ฯลฯ แม้ว่าจะมีการผสมผสานทางวัฒนธรรมเกิดขึ้น แต่ทั้งชาวไทยและชาวจีนก็ยังรักษาขนบธรรมเนียมและ

วัฒนธรรมบางอย่างของตนเองไว้ กล่าวคือ สิ่งที่ชาวจีนส่วนใหญ่ยังคงยึดถือและปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด ได้แก่ การถือศีลกินเจ การไหว้เจ้า การฝังศพ และการกราบไหว้ บรรพบุรุษ ฯลฯ ในขณะที่ชาวไทยจะไปทำบุญที่วัด เช่น วัดวิมลโภคคาราม โดยยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของไทยไว้ ได้แก่ การทำบุญตักบาตร การฟังเทศน์ฟังธรรม การแห่หน้า การโกนจุก และการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในวันสำคัญต่างๆ เป็นต้น

สินค้าที่ขึ้นชื่อของตลาดในช่วงเวลานี้ ได้แก่ อาหารและขนมไทยสูตรดั้งเดิม พืชผลทางการเกษตร และเครื่องจักรสาน ฯลฯ ส่วนสินค้าที่รับจากจังหวัดใกล้เคียง เช่น กรุงเทพฯ ราชบุรี นครปฐม ฯลฯ อาศัยเรือขนสินค้าเข้ามาขายเพิ่มมากขึ้นในตลาด ได้แก่ พริกป่น เครื่องบวชนาค เสื้อผ้า ทองคำ วัสดุอุปกรณ์ในการก่อสร้าง เครื่องใช้ไฟฟ้า อะไหล่และเฟอร์นิเจอร์ ของเล่น และของโชว์ห่วย เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสินค้าใหม่ๆ ที่เพิ่งวางขายที่กรุงเทพฯ ก็จะถูกนำมาที่เรือบริษัทสุพรรณชนส่งจำกัดด้วย เช่น ผลไม้และดอกไม้จากท่าเตียน เครื่องสูบน้ำ เมล็ดพันธุ์พืช วัสดุอุปกรณ์ก่อสร้าง หนังสือ แบบเรียน ฯลฯ (นิมิต จึงเจริญสุขขยั้ง, สัมภาษณ์ 12 พฤศจิกายน 2554) ส่งผลให้ตลาดสามชุกเกิดการขยายตัวทางการค้าและบริการอย่างรวดเร็ว และมีเครือข่ายไปทั่วลุ่มน้ำท่าจีนและลุ่มน้ำใกล้เคียงมากมาย โดยเฉพาะตลาด ในจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม กรุงเทพมหานคร พระนครศรีอยุธยา สิงห์บุรี อ่างทอง ชัยนาท เป็นต้น นอกจากนี้ ผู้คนในตลาดสามชุกเริ่มมีฐานะและมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ผู้คนในตลาดมีเงินในการจับจ่ายซื้อสินค้าฟุ่มเฟือยต่างๆ ได้อย่างมากมาย เช่น เสื้อผ้า เครื่องใช้ไฟฟ้า ทองคำ เป็นต้น ในขณะเดียวกันก็สามารถหาความบันเทิงจากโรงหนัง โรงเหล้า และโรงฝิ่น ที่ตั้งอยู่ในตลาดได้ตลอดเวลา (สุริย์เอี่ยมพิไชยฤทธิ์, สัมภาษณ์ 12 พฤศจิกายน 2554) ซึ่งเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้การค้าขายของตลาดมีความคึกคัก และเต็มไปด้วยผู้คนเข้ามาใช้บริการต่างๆ ทั้งนี้ร้านค้าภายในตลาดที่เกิดการขยายตัวส่วนใหญ่จะเป็นการรวมกลุ่มกันเป็นย่านการค้าขึ้น ซึ่งจะพบว่ามีย่านค้าหลายร้านได้ทำการค้าขายในลักษณะเดียวกันและตั้งอยู่ในละแวกเดียวกันหลายแห่ง ซึ่งสามารถแบ่งประเภทและลักษณะร้านค้าและร้านบริการในช่วงเวลานี้สามารถแยกตามชอยต่างๆ คือ ชอย 1 เป็นย่านการค้าที่มีความหลากหลาย เช่น ร้านอาหาร ร้านขายเครื่องดื่ม และร้านขายของเล่น ฯลฯ ชอย 2 เป็นพื้นที่กิจกรรมการค้าที่ให้ความรู้สึกลึบคล้อย เช่น ร้านทำผม โรงแรม ฯลฯ เพียงไม่กี่ร้าน นอกนั้นเป็นพื้นที่พักอาศัยเป็นส่วนใหญ่ ชอย 3 เป็นชอยที่มีร้านค้าหลากหลาย เช่น ร้านขายเครื่องใช้ไฟฟ้า ร้านขายยาโบราณ ร้านขายทอง และร้านขายอะไหล่เฟอร์นิเจอร์ ฯลฯ ชอย 4 เป็นย่านพาหุรัดหรือบางลำพูของตลาดสามชุก เช่น ร้านขายผ้า ร้านตัดเย็บเสื้อผ้า และร้านเสื้อผ้าสำเร็จรูป ฯลฯ และชอย 5 เป็นร้านค้าที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรม เช่น ร้านขายเครื่องมือ

เครื่องใช้ จนถึงร้านขายสินค้าเกษตรแปรรูป กล่าวได้ว่ากิจกรรมการค้าและบริการของตลาดสามชุกรุ่งเรืองสูงสุดในช่วงเวลานี้

นับตั้งแต่พ.ศ.2520 เป็นต้นมา ในช่วงเวลานี้ถือเป็นช่วงเวลาที่เกิดการเปลี่ยนแปลงกับพื้นที่ตลาดสามชุกเป็นอย่างมากในทุกๆ ด้าน ซึ่งเป็นผลมาจากการดำเนินนโยบายพัฒนาสาธารณูปโภค และการสัญจรทางบกตามแผนงานของรัฐบาล ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาเพื่อเชื่อมโยงพื้นที่ในท้องถิ่นทั่วกันดารโดยการตัดถนน ทำให้การเดินทางจากจังหวัดสุพรรณบุรีไปยังพื้นที่อื่นๆ ในบริเวณโดยรอบมีความสะดวกและรวดเร็วมากยิ่งขึ้น สำหรับถนนสายแรกที่ตัดเข้ามายังตลาดสามชุก คือ ถนนสามชุก-หนองหญ้าไซ ซึ่งแต่เดิมเป็นเส้นทางเกวียนที่ใช้สัญจรกันมาตั้งแต่ยุคเริ่มต้นการค้า ประกอบกับมีการก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินหลายเลข 340 (กรุงเทพฯ-ชัยนาท) เพื่อเชื่อมต่อเส้นทางในระดับจังหวัดและภูมิภาคต่างๆ ซึ่งจากการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรทางบกที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ ไม่เพียงแต่ที่จะนำความเจริญมาสู่พื้นที่เท่านั้น เพราะในทางกลับกันการพัฒนาที่เกิดขึ้นดังกล่าวยังนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงทางด้านการค้าและกายภาพของตลาดและบริเวณโดยรอบด้วยเช่นเดียวกัน กล่าวคือ การพัฒนาประเทศในด้านสาธารณูปโภคและการสัญจรทางบก ส่งผลให้ตลาดสามชุกไม่สามารถทำการค้าขายได้ตามปกติในช่วงที่มีการดำเนินการก่อสร้าง อีกทั้งยังสถานที่ราชการหลายแห่งที่เคยตั้งอยู่บริเวณตลาดสามชุกหรือบริเวณใกล้เคียงได้ย้ายออกไปตั้งอยู่ตามแนวถนนสายหลัก เพื่อความสะดวกในการเดินทางเข้ามาติดต่อราชการของประชาชน (สุริย์ เอี่ยมพิชัยฤทธิ์, สัมภาษณ์ 13 พฤศจิกายน 2554) ด้วยเหตุนี้กิจกรรมการค้าและบริการของตลาดสามชุกประสบกับภาวะซบเซาทางการค้า นับตั้งแต่ช่วงประมาณ พ.ศ.2520 เป็นต้นมา นอกจากนี้ในพื้นที่โดยรอบอำเภอสามชุกได้มีการพัฒนาและขยายตัวอย่างรวดเร็ว ทำให้มีการยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอใหม่ ได้แก่ อำเภอด่านช้าง (เมื่อพ.ศ.2524) และอำเภอหนองหญ้าไซ (เมื่อพ.ศ.2533) เป็นต้น เป็นเหตุให้ผู้คนบางส่วนของอำเภอสามชุกถูกแบ่งออกไป (เต้า ราชตะนะพันธ์, สัมภาษณ์ 13 พฤศจิกายน 2554) อีกทั้งจากโครงข่ายการสัญจรที่สะดวกสบายมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้เกิดร้านค้าขนาดใหญ่ เช่น ห้างสรรพสินค้า ฯลฯ และตลาดการค้าในรูปแบบตลาดนัดซึ่งหมุนเวียนไปตามชุมชน อาศัยแนวถนนเป็นเส้นทางเชื่อมต่อพื้นที่ ซึ่งกิจกรรมการค้ารูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นนี้เป็นการเพิ่มทางเลือกให้กับผู้คนในการใช้บริการจากตลาดนัดที่เกิดขึ้นในพื้นที่ใกล้บ้าน ทำให้ความจำเป็นในการเดินทางเข้ามาใช้บริการและจับจ่ายใช้สอยสินค้าในตลาดสามชุกลดลง ดังนั้น ตลาดสามชุกจึงต้องประสบกับช่วงการค้าที่ซบเซา จนสูญเสียบทบาทของการเป็นย่านศูนย์กลางการค้าและการสัญจรที่เคยมีมาแต่อดีตไป

กระทั่งในพ.ศ.2542 ตลาดสามชุกได้ประสบกับปัญหาใหญ่อีกครั้งในเรื่องการไล่อ้อที่อยู่อาศัย เมื่อกรมธนารักษ์ซึ่งเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินบางส่วนภายในตลาดสามชุก คือ บริเวณซอย 1 และซอย 2 ได้มีโครงการปรับปรุงที่ดินบริเวณดังกล่าว ซึ่งเป็นการดำเนินงานตามโครงการเปลี่ยนสินทรัพย์ให้เป็นทุน โดยจะทำการไล่อ้ออาคารเรือนแถวไม้เก่าและสร้างเป็นอาคารพาณิชย์ทดแทน ซึ่งจากปัญหาดังกล่าว นับเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ผู้คนที่อาศัยอยู่ในตลาดสามชุกเริ่มตระหนักถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของอาคารเรือนแถวไม้เหล่านี้ ทำให้ในปีเดียวกันได้เกิดการจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อดำเนินโครงการปรับปรุงตลาดสามชุกในเชิงอนุรักษ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อทำการปรับปรุงฟื้นฟูตลาดสามชุกให้มีความสะอาดและเป็นระเบียบเรียบร้อย ประกอบกับในช่วงเวลาเดียวกันสุขาภิบาลสามชุกได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลตำบลสามชุก โดยนายพงษ์วิน ชัยวิรัตน์ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นหนึ่งในคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อหลักเมืองสามชุกได้รับเลือกให้เป็นนายกเทศมนตรีในพ.ศ.2543 ผลจากการยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลตำบลสามชุก ทำให้การดำเนินงานของโครงการปรับปรุงตลาดสามชุกในเชิงอนุรักษ์มีความคล่องตัวมากยิ่งขึ้น จาก การสนับสนุนของหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐ เอกชน รวมไปถึงองค์กรอิสระต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมูลนิธิชุมชนไท ทำให้มีการกำหนดแผนงานและโครงการต่างๆที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น (เอนก นาวิกมูล , 2554: 31) ด้วยกระบวนการทำงานที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม ประกอบกับความร่วมมือจากหลายภาคส่วนขององค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับชุมชน ทั้งนี้จากการมีผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาเรื่องการอนุรักษ์ และได้รับความเคารพนับถือจากชุมชน ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากการเป็นส่วนหนึ่งของคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อหลักเมืองสามชุก ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นผู้นำตามธรรมชาติของชุมชน ทำให้การดำเนินงานต่างๆได้รับความร่วมมือจากภาคชุมชนเป็นอย่างดี ปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งผลให้แผนงานต่างๆ ที่จัดทำขึ้น ประสบผลสำเร็จจากการนำไปปฏิบัติจริง ทำให้ตลาดสามชุกสามารถพลิกฟื้นกลับขึ้นมาได้อีกครั้ง

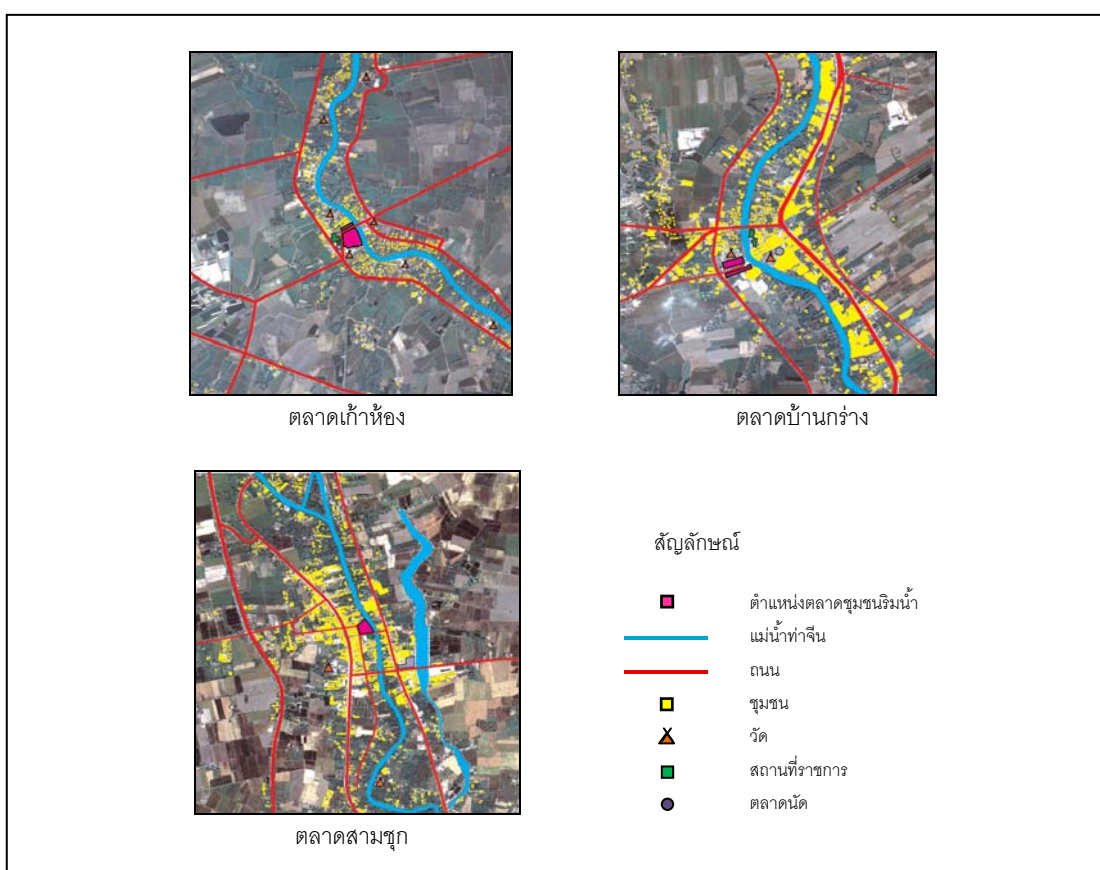
ปัจจุบันตลาดสามชุกกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบในด้านการอนุรักษ์เมืองเก่า จนได้รับการขนานนามว่า “ตลาดมีชีวิต พิพิธภัณฑ์มีชีวิต” ซึ่งจากความสำเร็จในโครงการฟื้นฟูตลาดสามชุก ทำให้ได้รับรางวัลจากหลายหน่วยงานทั้งในระดับประเทศและระดับโลก เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ.2552 องค์กรศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) ประจำปีประเทศไทย ได้ประกาศผลการประกวดโครงการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในภูมิภาคเอเชีย และแปซิฟิก ประจำปี 2552 โดยสามชุกได้รับรางวัล “อนุรักษ์ดี (Award of Merit)” ส่งผลให้ตลาดสามชุกเป็นที่รู้จักในระดับประเทศและเป็นจุดสนใจให้ผู้คนหลั่งไหลเข้ามาเยี่ยมชมตลาดสามชุกอย่างไม่ขาดสาย

5.2 การวิเคราะห์การเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษาในปัจจุบัน

5.2.1 สันฐานพื้นที่ของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา

5.2.1.1 ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์

จากการวิเคราะห์ระดับพื้นที่รวมหรือระดับลุ่มน้ำในเรื่องที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของตลาดชุมชนริมน้ำในอดีตพบว่า การเลือกที่ตั้งตลาดชุมชนริมน้ำเป็นผลมาจากโครงสร้างเชิงสันฐานเป็นสำคัญ โดยมีที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำท่าจีน บริเวณโดยรอบเป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การทำเกษตรกรรม มีชุมชนตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณโดยรอบ มีวัดอยู่ในบริเวณใกล้เคียง และที่สำคัญพบว่าบริเวณที่เป็นจุดเปลี่ยนโหมด (mode) การสัญจรและการขนส่งสินค้าจากทางเกวียนมาเป็นทางน้ำนั้นเป็นที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำ เนื่องจากบริเวณนี้มีสันฐานพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นสันฐานศูนย์กลาง เชื่อให้เกิดการรวมกลุ่มของผู้คนและกิจกรรมการค้าและบริการ

ภาพที่ 5.8 ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษาในปัจจุบัน (พ.ศ.2554)

ที่มา : สร้างจากภาพถ่ายทางอากาศ ของกรมแผนที่ทหาร และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

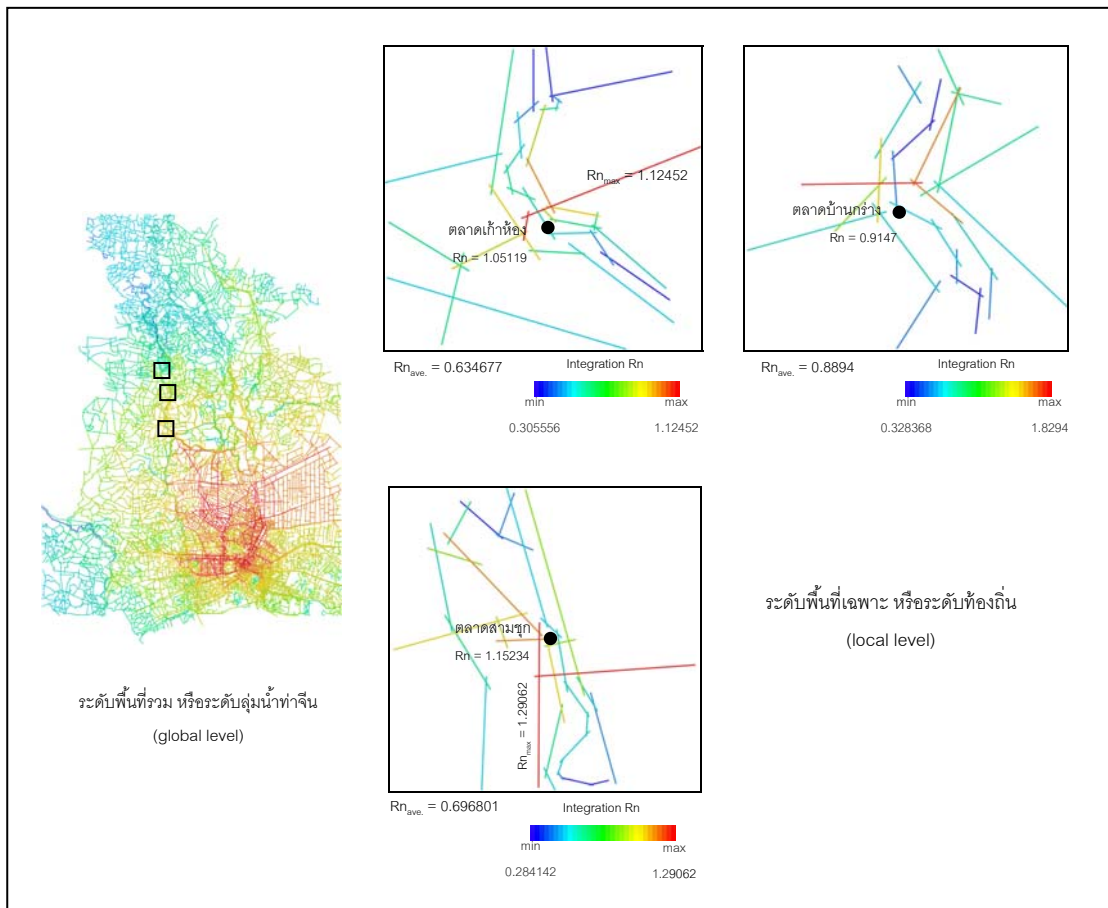
จากการวิเคราะห์ภาพถ่ายทางอากาศของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษาทั้ง 3 แห่งในปัจจุบัน (ภาพที่ 5.8) สามารถอธิบายได้ว่า ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของตลาดยังคงตั้งอยู่ตำแหน่งเดิมเช่นเดียวกับในอดีต กล่าวได้ว่าจากเดิมที่ตลาดชุมชนริมน้ำทั้ง 3 แห่ง เคยมีความได้เปรียบเชิงที่ตั้งซึ่งมีลักษณะศูนย์กลางศูนย์กลางในระดับพื้นที่รวมหรือระดับลุ่มน้ำจากโครงข่ายการสัญจรทางน้ำหมดไปเมื่อโครงข่ายการสัญจรทางบก (ทางถนน) มีความสมบูรณ์ โดยในปัจจุบันพบว่าการเดินทางเข้าออกนอกพื้นที่ของผู้คนจะอาศัยโครงข่ายการสัญจรทางบกด้วยรถยนต์ รถจักรยานยนต์ และรถโดยสารเป็นหลัก ศูนย์กลางการค้าขายและจุดขนถ่ายสินค้าของพื้นที่เกิดการเปลี่ยนแปลงจากริมแม่น้ำเป็นริมถนนแทน ประกอบกับจากการสัมภาษณ์คนในพื้นที่ตลาดชุมชนริมน้ำทั้ง 3 แห่ง สามารถสรุปได้ว่า ผู้คนบางส่วนที่เคยอาศัยและประกอบกิจกรรมการค้าและบริการในตลาดชุมชนริมน้ำได้อพยพย้ายถิ่นฐานออกไปอยู่อาศัยภายนอกพื้นที่ โดยเฉพาะบริเวณริมถนนที่มีการเข้าถึงที่สะดวกกว่าแทน ความจำเป็นในการเดินทางเข้ามาในตลาดชุมชนริมน้ำน้อยลง เพราะสามารถเดินทางไปหาซื้อสินค้ายังพื้นที่ต่างๆ ได้สะดวกมากขึ้น ส่งผลต่อจำนวนพ่อค้าแม่ค้าและผู้เข้ามาใช้บริการในตลาดชุมชนริมน้ำลดลง และนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่นำมาสู่ความชบเซาและการเลิกให้บริการของตลาดชุมชนริมน้ำบางแห่งในเวลาต่อมา เช่น ในกรณีของตลาดเก่าห้องและตลาดบ้านกว้าง

5.2.1.2 โครงข่ายการสัญจร

ผลจากการพิจารณาโครงสร้างเชิงฐานของการสัญจรในระดับพื้นที่รวม (global level) หรือระดับลุ่มน้ำท่าจีน ที่ได้ทำการศึกษาไว้ในบทที่ 4 พบว่า ในปัจจุบันตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษาทั้ง 3 แห่ง มีศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ลดลงจากในช่วงเวลาที่ผ่านมา แต่เมื่อทำการวิเคราะห์โครงสร้างเชิงฐานของการสัญจรทางน้ำและทางบกของตลาดทั้ง 3 แห่งในระดับพื้นที่เฉพาะ (local level) หรือระดับท้องถิ่น (ซึ่งในที่นี้หมายถึงตลาดชุมชนริมน้ำและบริบทโดยรอบ) พบว่า ตลาดชุมชนริมน้ำแต่ละแห่งมีศักยภาพการเข้าถึง ดังนี้ (ภาพที่ 5.9)

ตลาดเก่าห้องมีค่าศักยภาพการเข้าถึงสูง ($R_n = 1.05119$) อธิบายได้ว่า ผู้คนในบริเวณโดยรอบยังสามารถเข้าถึงพื้นที่ตลาดเก่าห้องได้อย่างสะดวกจากโครงข่ายการสัญจรทางบก โดยเฉพาะถนนเส้นที่ต่อเนื่องมาจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 340 ข้ามสะพานเก่าห้อง-ลานคา และเข้าสู่พื้นที่ทางตอนเหนือของตลาดที่มีค่าศักยภาพการเข้าถึงสูงสุด ซึ่งสอดคล้องกับผลการสัมภาษณ์ที่พบว่า เส้นทางดังกล่าวเป็นเส้นทางสายหลักที่คนในพื้นที่ส่วนใหญ่ใช้ในการเดินทางเข้ามาสู่ตลาด (ศิริพรรณ ตันศักดิ์ดา, อนงค์ ยงค์ไพบูลย์ และประไพ สุวรรณฤทธิ์, สัมภาษณ์ 11 พฤศจิกายน 2554) สำหรับตลาดบ้านกว้าง แม้ว่ามีค่าศักยภาพการเข้าถึงที่อยู่ในกลุ่มสูง (R_n

= 0.9147) แต่สูงกว่าค่าเฉลี่ยเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ในส่วนของตลาดสามชุก ยังคงมีศักยภาพการเข้าถึงสูง ($R_n = 1.15234$) ดังนั้นคนในพื้นที่ที่สามารถเข้าถึงได้อย่างสะดวกจากโครงข่ายการสัญจรทางบกภายในพื้นที่ โดยเฉพาะการเข้าถึงจากถนนเลียบบคลองชลประทาน ซึ่งเป็นเส้นทางที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูงสุด และถนนที่ต่อเนื่องมาจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 340 ข้ามแม่น้ำท่าจีนและเข้าสู่พื้นที่ตลาดสามชุก สามารถเชื่อมโยงผู้คนในท้องถิ่นจากพื้นที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำท่าจีนมายังฝั่งตะวันตกซึ่งเป็นที่ตั้งของตลาดสามชุก สอดคล้องกับผลจากสัมภาษณ์ที่พบว่าเส้นทางดังกล่าวเป็นเส้นทางหลักที่ผู้คนในท้องถิ่นใช้ในการสัญจรและเดินทางเข้าสู่ตลาดสามชุก และทำให้ในปัจจุบันตลาดสามชุกยังมีผู้คนในบริเวณใกล้เคียงที่เดินทางเข้ามาใช้บริการ (นิมิต จีเจริญสุขยิ่ง และสุรีย์ เอี่ยมพิไชยฤทธิ์, สัมภาษณ์ 12 พฤศจิกายน 2554)

ภาพที่ 5.9 โครงสร้างเชิงสัมพันธ์ของการสัญจรทางน้ำและทางบกของตลาดเก่าห้องในปัจจุบัน ที่มา : แบบจำลองโครงสร้างเชิงสัมพันธ์ สเปซ ซินแทกซ์ (Space Syntax) และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

ผลจากการวิเคราะห์โครงข่ายการสัญจรของตลาดชุมชนริมน้ำในปัจจุบันพบว่าการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงสัมพันธ์ของการสัญจรทางน้ำมาเป็นการสัญจรทางบก ถนนเข้ามาแทนที่มีผลทำให้ศักยภาพการเข้าถึงพื้นที่ตลาดชุมชนริมน้ำเปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน จากเดิมที่

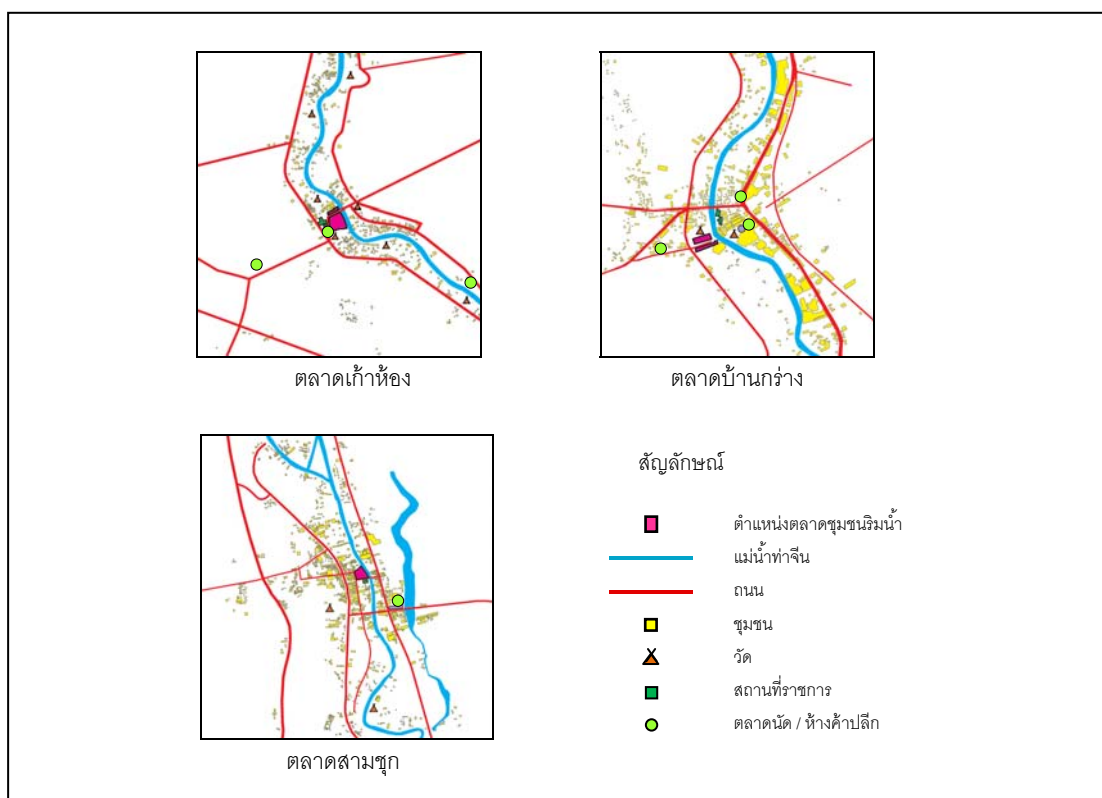

เคยเป็นศูนย์กลางการสัญจรทางน้ำที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูงในระดับพื้นที่รวม (global level) หรือระดับลุ่มน้ำท่าจีน แต่ในปัจจุบันกลับมีศักยภาพการเข้าถึงที่ลดลงจากช่วงเวลาก่อนหน้านี้ โดยเฉพาะในกรณีของตลาดบ้านกว้างที่ปัจจุบันมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับพื้นที่รวมที่ลดลงจากในอดีตเป็นอย่างมาก แต่เนื่องด้วยตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษายังคงมีศักยภาพการเข้าถึงสูงจากในระดับพื้นที่เฉพาะ (local level) หรือระดับท้องถิ่น แสดงให้เห็นว่าการเดินทางเข้าถึงพื้นที่ตลาดชุมชนริมน้ำยังทำได้สะดวก ทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำบางแห่งยังคงอยู่ได้จากการที่มีผู้คนเดินทางเข้ามาใช้บริการ เช่น ตลาดแก้าห้อง และตลาดสามชุก แต่สำหรับในกรณีของตลาดบ้านกว้าง แม้ว่าจะมีศักยภาพการเข้าถึงอยู่ในกลุ่มสูง แต่สูงกว่าระดับค่าเฉลี่ยเพียงเล็กน้อยเท่านั้น หมายถึงตลาดบ้านกว้างมีศักยภาพการเข้าถึงที่เกือบจะอยู่ในกลุ่มที่รองลงมาหรือค่อนข้างต่ำ ทำให้การเข้าถึงพื้นที่ไม่สะดวกมากนัก ซึ่งหากไม่มีรถส่วนตัวการเดินทางเข้าถึงพื้นที่นั้นจะทำได้ยาก เนื่องจากไม่มีรถโดยสารให้บริการ และถ้าต้องการเดินทางออกนอกพื้นที่ต้องอาศัยเรือจ้างข้ามฟากไปฝั่งตลาดศรีประจันต์เพื่อไปต่อรถโดยสารและเดินทางไปยังพื้นที่อื่นๆ (ถาวร สิกขโกศล, สัมภาษณ์ 10 ธันวาคม 2554) เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้มีผู้คนเดินทางเข้ามายังตลาดบ้านกว้างน้อยลงและเลิกให้บริการไปในที่สุด ด้วยเหตุนี้ โครงข่ายการสัญจรจึงเป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยส่วนหนึ่งที่มีผลทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำเกิดการเปลี่ยนแปลง แต่การคงอยู่หรือการอยู่รอดของตลาดชุมชนริมน้ำนั้น อาจเป็นผลมาจากเงื่อนไขหรือปัจจัยอื่นๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง นอกเหนือจากศักยภาพการเข้าถึงของโครงข่ายการสัญจร

5.2.1.3 การตั้งถิ่นฐานของชุมชน

จากการวิเคราะห์ถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในอดีตพบว่า มีลักษณะที่สำคัญ คือ มักกระจายตัวไปตามแนวริมฝั่งแม่น้ำท่าจีนและคลองสายหลักเป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่เกิดจากผู้คนที่เคยอยู่อาศัยบริเวณใกล้เคียงอพยพเข้ามา เนื่องจากพื้นที่เดิมแออัดหนาแน่นจากจำนวนผู้คนที่ขยายตัวเพิ่มมากขึ้น จึงเกิดการย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในพื้นที่ที่มีความได้เปรียบจากโครงสร้างเชิงสัณฐาน ที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูงดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐาน เกิดเป็นชุมชนที่มีการประกอบกิจกรรมการค้าและบริการควบคู่กันไป เมื่อวิเคราะห์การตั้งถิ่นฐานของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษาในปัจจุบันจากภาพถ่ายทางอากาศ (ภาพที่ 5.10) พบว่า ตลาดชุมชนริมน้ำทั้ง 3 แห่ง ยังคงมีการตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณเดิม แต่มีชุมชนบางส่วนได้ขยายตัวไปเกาะตัวอยู่อย่างหนาแน่นบริเวณริมถนน และเกิดเป็นชุมชนฐานบกขึ้น ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงสัณฐานของการสัญจรทางบก (ถนน) จากการย้ายถิ่นฐานออกไปตั้งอยู่ภายนอก ทำให้ผู้ที่เคยอยู่อาศัยในพื้นที่ ซึ่งเป็นกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าหรือลูกค้าหลักของ

ตลาดชุมชนริมน้ำมีจำนวนลดน้อยลง รวมทั้งจากความสะดวกของโครงข่ายการสัญจรทางบกในบริเวณที่เข้าตั้งถิ่นฐานใหม่ การเดินทางไปใช้บริการหรือซื้อสินค้ายังพื้นที่อื่นๆ เป็นไปโดยง่ายและสะดวกขึ้น ด้วยเหตุดังกล่าว ตลาดชุมชนริมน้ำจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ซบเซา และร้านค้าบางส่วนได้เลิกให้บริการไป

ภาพที่ 5.10 การตั้งถิ่นฐานของชุมชนบริเวณตลาดเก่าห้องในปัจจุบัน (พ.ศ.2554)

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ของกรมแผนที่ทหาร และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

5.2.1.4 สรุปการวิเคราะห์สถานการณ์พื้นฐานพื้นที่ของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา

จากการวิเคราะห์เงื่อนไขหรือปัจจัยของสถานการณ์พื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษาทั้ง 3 แห่งข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า เมื่อพิจารณาจากศักยภาพการเข้าถึงในระดับพื้นที่เฉพาะหรือระดับท้องถิ่น พบว่า ในกรณีตลาดเก่าห้องและตลาดสามชุกนั้นมีศักยภาพการเข้าถึงสูงจากพื้นโดยรอบ แต่ในขณะที่ตลาดบ้านกร่างเมื่อเปรียบเทียบกับอีก 2 ตลาดพบว่า มีศักยภาพการเข้าถึงที่ต่ำกว่ามาก ประกอบกับจากผลสำรวจพื้นที่ของผู้วิจัยในปัจจุบัน ตลาดบ้านกร่างแทบจะไม่ปรากฏร้านค้าที่เปิดให้บริการ แต่ยังคงมีผู้คนอาศัยอยู่ในอาคารเรือนแถวไม้ของตลาด กล่าวได้ว่า ตลาดบ้านกร่างได้หมดสภาพของความเป็นตลาดชุมชนริมน้ำไปอย่างสมบูรณ์ เหลือไว้แต่ความเป็นชุมชนริมน้ำเท่านั้นที่ยังคงอยู่ ดังนั้น ตลาดบ้านกร่างจึงไม่

หลงเหลือสภาพความเป็นตลาดชุมชนริมน้ำที่ยังคงอยู่ให้ศึกษาอีกต่อไป ในขณะที่ตลาดเก่าห้อง และตลาดสามชุกเป็นตลาดชุมชนริมน้ำที่ยังคงอยู่ และมีศักยภาพการเข้าถึงสูงเช่นเดียวกัน แต่กลับมีการประกอบกิจกรรมการค้าและบริการที่แตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้ เงื่อนไขของสถานการณ์พื้นที่เพียงอย่างเดียวจึงยังไม่สามารถอธิบายถึงการคงอยู่หรือการอยู่รอดของตลาดชุมชนริมน้ำได้ จำเป็นต้องมีการศึกษาถึงเงื่อนไขหรือปัจจัยอื่นๆ ที่สามารถอธิบายถึงการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำที่มีความแตกต่างกัน และเนื่องจากตลาดชุมชนริมน้ำมีความเกี่ยวข้องกับลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ ดังนั้น การศึกษาในส่วนต่อไปจะเป็นการวิเคราะห์ถึงเงื่อนไขหรือปัจจัยของลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา

5.2.2 ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา

การศึกษาในส่วนนี้จะเป็นการนำตัวแปรของเงื่อนไขหรือปัจจัยของลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ ได้แก่ ผู้กระทำ และระบบกิจกรรม มาอธิบายเหตุผลของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา 2 แห่งที่ปัจจุบันยังคงอยู่แต่ก็มีสภาพที่แตกต่างกัน คือ ตลาดเก่าห้อง เป็นตัวแทนของตลาดชุมชนริมน้ำเดิมคงอยู่แต่มีสภาพที่ซบเซา และตลาดสามชุก เป็นตัวแทนของตลาดชุมชนริมน้ำที่เคยซบเซาแต่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมา โดยมีรายละเอียด ดังนี้

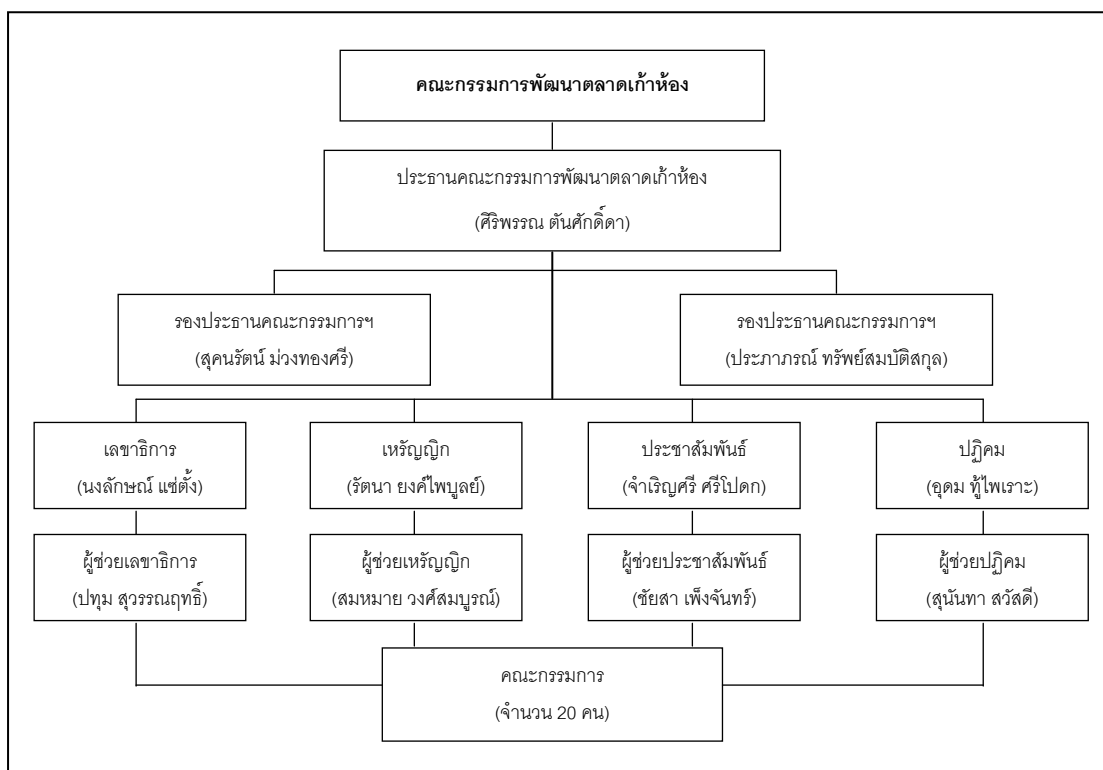
5.2.2.1 ผู้กระทำ

การวิเคราะห์ถึงเรื่องของผู้กระทำที่มีความเกี่ยวข้องกับตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษาทั้ง 2 แห่งในปัจจุบันนั้น จะอธิบายปฏิสัมพันธ์ของผู้กระทำที่เกิดจากการรวมกลุ่มกันเป็นองค์กรชุมชนของตลาด และความสัมพันธ์กับองค์กรหรือหน่วยงานจากภายนอกที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการตลาดชุมชนริมน้ำ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน ในการแก้ไขปัญหา ปรับปรุงหรือการพัฒนาตลาดชุมชนริมน้ำในด้านต่างๆ ดังนี้

1) **ผู้กระทำที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดเก่าห้อง** พบว่า กลุ่มผู้กระทำที่มีส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดเก่าห้องที่ทำให้ยังคงอยู่ได้ในปัจจุบัน คือ “คณะกรรมการพัฒนาตลาดเก่าห้อง” ซึ่งเป็นรูปแบบปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนตลาดเก่าห้อง ผ่านการจัดตั้งเป็นกลุ่มองค์กรชุมชนของตลาดแบบไม่เป็นทางการ ที่ไม่ได้มีการจดทะเบียนกับทางภาครัฐอย่างถูกต้องตามกฎหมาย แต่เกิดจากกรรวมกลุ่มของคนในชุมชนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกันที่ต้องการฟื้นฟูระบบเศรษฐกิจภายในตลาดเก่าห้อง และดำเนินงานโดยอาศัย

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เข้าร่วมในองค์กรหรือกลุ่มบุคคลที่เป็นคณะกรรมการฯ เป็นสำคัญ ซึ่งต้องมีการจัดแบ่งงานหรืออำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบ เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ โดยมีรายละเอียดของคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก้าห้อง ดังนี้

การจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก้าห้องเริ่มต้นขึ้นในพ.ศ.2549 จากกระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ในช่วงพ.ศ.2546 เป็นต้นมา ประกอบกับภายหลังจากการฟื้นฟูตลาดสามชุกประสบผลสำเร็จและกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงของจังหวัดสุพรรณบุรี ส่งผลต่อการกระตุ้นความคิดในการปรับเปลี่ยนสิ่งต่างๆ ของผู้คนในชุมชนตลาดเก้าห้อง เพื่อรองรับกับกระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในพื้นที่ตลาดเก้าห้อง ทั้งนี้การจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก้าห้องที่เกิดขึ้นเป็นลักษณะของการรวมกลุ่มผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดเก้าห้อง และได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิชุมชนไท ซึ่งเป็นองค์กรอิสระที่มีบทบาทหน้าที่ในการส่งเสริมและเป็นศูนย์กลางความร่วมมือขององค์กรภาครัฐ เอกชน และภาคสังคม ทั้งในประเทศและต่างประเทศ มีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาชุมชนทั้งในเมืองและชนบท นับเป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดขึ้นของคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก้าห้องที่ดำเนินงานอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน (แผนภูมิที่ 5.1)

แผนภูมิที่ 5.1 โครงสร้างคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก้าห้อง

ที่มา: จากการสัมภาษณ์ประธานคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก้าห้อง (เมื่อวันที่ 28 กันยายน 2555)

รายชื่อและโครงสร้างของคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก้าห้อง ประกอบด้วย คณะกรรมการบริหารรวม 30 คน ดังนี้

1. ประธานคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก้าห้อง นางศิริพรรณ ตันศักดิ์ดา
2. รองประธานคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก้าห้อง นางสุคนธ์รัตน์ ม่วงทองศรี และนางประภาภรณ์ ทรัพย์สมบัติสกุล
3. เลขานุการคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก้าห้อง นางนงลักษณ์ แซ่ตั้ง
4. รองเลขานุการคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก้าห้อง นางปทุม สุวรรณฤทธิ์
5. เภรัญญิกคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก้าห้อง นางรัตนา ยงค์ไพบูลย์
6. รองเภรัญญิกคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก้าห้อง นายสมหมาย วงศ์สมบุญ
7. หัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์ นางจำเริญศรี ศรีโปดก
8. ผู้ช่วยหัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์ นายชัยสา เพ็งจันทร์
9. หัวหน้าฝ่ายปฎิคม นายอุดม ทัพไพเราะ
10. ผู้ช่วยหัวหน้าฝ่ายปฎิคม นางสุนันทา สวัสดิ์
11. คณะกรรมการทั่วไปจำนวน 20 คน

โดยคณะกรรมการบริหารดังกล่าวทุกคนเป็นสมาชิกที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดเก้าห้อง และการดำรงตำแหน่งดังกล่าวมีที่มาจากการแต่งตั้งของกลุ่มสมาชิกที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่เข้าร่วมการประชุมครั้งก่อนหน้าที่จะมีจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก้าห้องขึ้น ประกอบกับความสมัครใจในการเข้าร่วมรับผิดชอบงานในหน้าที่ต่างๆ ของแต่ละบุคคล จึงเป็นรูปแบบขององค์กรที่จัดตั้งขึ้นมาอย่างไม่เป็นทางการ

การรวมกลุ่มจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก้าห้อง มีวัตถุประสงค์เพื่อดูแลปรับปรุงและพัฒนาตลาดเก้าห้องทางด้านกายภาพ รวมถึงฟื้นฟูระบบเศรษฐกิจภายในตลาด ด้วยการส่งเสริมกิจกรรมการค้าให้กลับมาคึกคัก ผ่านวิธีการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้คนจากภายนอกเข้ามาท่องเที่ยวภายในตลาดมากยิ่งขึ้น โดยการดำเนินงานได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิชุมชนไท ซึ่งถือเป็นองค์กรอิสระที่มีบทบาทอย่างมากต่อการทำงานของคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก้าห้อง ที่ได้เข้ามาให้ความช่วยเหลือทั้งในด้านเงินทุนหรืองบประมาณ บุคลากร และความรู้ทางวิชาการ รวมถึงเข้ามากระตุ้นกระบวนการร่วมคิดร่วมทำระหว่างคนในชุมชนกับองค์กรพัฒนาอื่นๆ และทำให้เกิดกระบวนการในการดำเนินงานต่างๆ นอกจากนี้บทบาทของคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก้าห้องอีกประการหนึ่ง คือ เป็นหน่วยงานกลางที่ทำหน้าที่ในการ

ประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนกับหน่วยงานอื่นๆ ทั้งหน่วยงานท้องถิ่นและหน่วยงานอื่นๆ กล่าวคือ เทศบาลตำบลบางปลาเ้า สถาบันการศึกษาหรือนักวิชาการ คณะกรรมการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) และมูลนิธิชุมชนไท (ศิริพรรณ ตันศักดิ์ดา, สัมภาษณ์ 11 พฤศจิกายน 2554 และ 28 กันยายน 2555) ซึ่งเป็นรูปแบบปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างองค์กรหรือหน่วยงานภายในกับหน่วยงานจากภายนอกพื้นที่ที่เข้ามาให้ความช่วยเหลือ โดยเฉพาะการดำเนินการในด้านการที่ทำให้เกิดการปรับปรุงภูมิทัศน์ การศึกษาดูงาน อันนำมาสู่การส่งเสริมภาพลักษณ์ของตลาดเก่าห้อง ตลอดจนกระตุ้นให้เกิดการพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจภายในตลาดเก่าห้อง สำหรับกิจกรรมสำคัญที่จัดทำและส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นภายในตลาดเก่าห้องทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ลักษณะทางสังคม และสภาพทางกายภาพ คือ “กิจกรรมวันอาทิตย์อ้อมอ้อยที่เก่าห้อง” ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมการค้าขายในรูปแบบดั้งเดิม โดยชาวตลาดเก่าห้องจะนำอาหารคาวหวานสูตรโบราณมาจำหน่าย และการเที่ยวชมสถานที่สำคัญในตลาดเก่าห้อง ประกอบกับการจัดทำพิพิธภัณฑ์ตลาดเก่าห้องขึ้น เพื่อเก็บรวบรวมประวัติศาสตร์ของชุมชน และของใช้โบราณที่ได้จากคนในพื้นที่ รวมถึงมีการจัดบอร์ดแสดงประวัติความเป็นมาของตลาดเก่าห้อง เพื่อให้คนที่สนใจได้มาศึกษา (อุดม ฟูไพบเราะ, สัมภาษณ์ 12 พฤศจิกายน 2554)

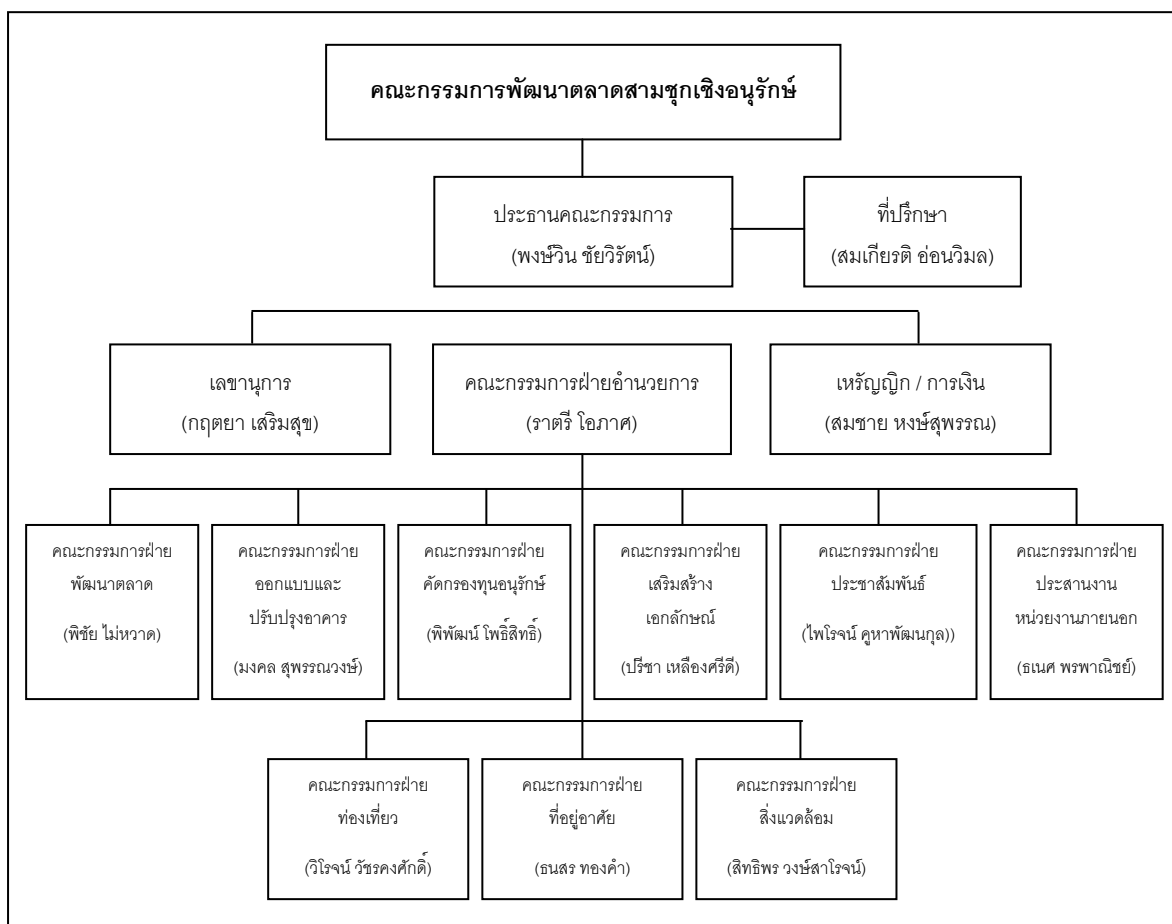
จากผลการดำเนินงานของคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก่าห้องที่ได้มีความพยายามในการดำเนินโครงการและการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อช่วยฟื้นฟูบรรยากาศการค้าขายของตลาดเก่าห้องให้กลับมามีชีวิตชีวา อย่างไรก็ตามแม้ว่าในช่วงเริ่มต้นของการฟื้นฟู เศรษฐกิจการค้าในตลาดเก่าห้องจะมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น แต่ด้วยโครงสร้างของคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก่าห้องที่ยังขาดความเข้มแข็ง ประกอบกับปัญหาเรื่องความขัดแย้งในทิศทางการพัฒนาที่เกิดขึ้นระหว่างหน่วยงานท้องถิ่น คือ เทศบาลตำบลบางปลาเ้ากับคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก่าห้อง ส่งผลให้ไม่ได้รับความร่วมมือในการพัฒนาเท่าที่ควร อีกทั้งแนวทางในการจัดการพื้นที่บริเวณด้านหน้าตลาดเก่าห้องซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ของวัดบ้านหมี่ที่มีการพัฒนาให้เกิดเป็นพื้นที่ตลาดนัด ส่งผลให้ขาดแรงจูงใจให้ผู้คนจากภายนอกชุมชนและละแวกใกล้เคียงเดินทางเข้ามาซื้อสินค้าและบริการภายในตลาดเก่าห้อง นอกจากนี้ปัญหาในเรื่องระดับความร่วมมือที่เกิดขึ้นภายในชุมชน อันเป็นผลมาจากลักษณะทางสังคมในเรื่องของปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่อยู่อาศัยและทำการค้าขายในแต่ละตลาด ทั้งตลาดบน ตลาดกลาง และตลาดล่าง ยังเป็นไปในรูปแบบที่ไม่แน่นอนเท่าที่ควร และจากการที่เจ้าของตลาดกลางคนปัจจุบัน (นายศุภชัย นรานนท์กิจติกุล) ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทในเรื่องของกรรมสิทธิ์ที่ดินเพื่อการพัฒนาพื้นที่ไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกของคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก่าห้อง ทำให้การดำเนินการให้บรรลุตามผลที่ได้จากการประชุมมีความเป็นไปได้น้อย ด้วยเหตุนี้ทำให้การจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก่าห้องที่

เกิดขึ้นไม่มีบทบาทในการฟื้นฟูตลาดเก่าห้องอย่างเป็นทางการ และเป็นรูปธรรม และขาดความร่วมมือจากทุกภาคส่วนทั้งองค์กรหรือหน่วยงานภายในพื้นที่และภายนอกพื้นที่อย่างจริงจัง ส่งผลให้ตลาดเก่าห้องไม่สามารถพัฒนาไปสู่การเป็นตลาดการค้าในระดับลุ่มน้ำดังเช่นในอดีต

2) **ผู้กระทำที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดสามชุก** พบว่า กลุ่มผู้กระทำที่มีส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดสามชุกที่ทำให้ยังคงอยู่ได้ในปัจจุบัน คือ “คณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์” ซึ่งเป็นรูปแบบปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนตลาดสามชุก ผ่านการจัดตั้งเป็นกลุ่มองค์กรชุมชนของตลาดแบบไม่เป็นทางการ ที่ไม่ได้มีการจดทะเบียนกับทางภาครัฐอย่างถูกต้องตามกฎหมาย แต่เกิดขึ้นจากความร่วมมือและการรวมกลุ่มของภาคประชาชนหรือคนในชุมชนที่มีเป้าหมายเดียวกันที่ต้องการฟื้นฟูระบบเศรษฐกิจภายในตลาดสามชุก (พงษ์วิน ชัยวิรัตน์, สัมภาษณ์ 1 ตุลาคม 2555) ซึ่งจะดำเนินงานโดยอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างผู้เข้าร่วมในองค์กรหรือกลุ่มบุคคลที่เป็นคณะกรรมการฯ เป็นสำคัญ โดยมีรายละเอียดของคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์ ดังนี้

การจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์เกิดจากการรวมตัวของชาวตลาดสามชุกเพื่อแก้ปัญหาภาวะเศรษฐกิจของตลาดที่ซบเซามาตั้งแต่ พ.ศ.2540 โดยมีสาเหตุสำคัญ 3 ประการคือ 1) การย้ายออกของสถานที่หน่วยงานราชการและการแยกตัวออกไปของพื้นที่อำเภอข้างเคียง คือ หนองหญ้าไซ และด่านช้าง 2) การเปลี่ยนแปลงของระบบขนส่งจากการสัญจรทางน้ำเป็นการสัญจรทางบก และ 3) การเกิดขึ้นของกิจกรรมตลาดนัดเพื่อความอยู่รอดจากพิษเศรษฐกิจหรือวิกฤติการณ์ฟองสบู่แตก ส่งผลต่อความซบเซาในตลาดสามชุก (สักรินทร์ แซ่ภู และคณะ, 2550: 15 – 21) และใน พ.ศ. 2542 ได้เกิดปัญหาขึ้นกับตลาดสามชุกเมื่อกรมธนารักษ์ ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินบริเวณซอย 1 และซอย 2 มีโครงการจะรื้อถอนอาคารเรือนแถวไม้ของตลาดสามชุกออกไปและสร้างอาคารพาณิชย์เป็นตึกแถวแทน แต่เนื่องจากชาวตลาดสามชุกส่วนใหญ่ต้องการที่จะอนุรักษ์อาคารเรือนแถวไม้ไว้ โดยในเดือน กรกฎาคม พ.ศ.2544 ชาวตลาดสามชุกได้เชิญ ดร.สมเกียรติ อ่อนวิมล สมาชิกวุฒิสมาชิกในขณะนั้นซึ่งเป็นชาวสามชุก เพื่อปรึกษาหาแนวทางในการปรับปรุงตลาดสามชุกเพื่อการอนุรักษ์ ซึ่งที่ประชุมมีมติให้ตั้งคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกขึ้นเป็นครั้งแรก โดยมี ดร.สมเกียรติ อ่อนวิมลเป็นประธานคณะกรรมการ มีวัตถุประสงค์เพื่อปรับปรุงฟื้นฟูและกระตุ้นเศรษฐกิจของตลาดสามชุก แต่การทำงานยังไม่บรรลุผล ต่อมาใน พ.ศ.2545 ได้มีการตั้งคณะกรรมการขึ้นใหม่ โดยมีนายพงษ์วิน ชัยวิรัตน์ เป็นประธานคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์ ในการดำเนินงานคณะกรรมการชุดนี้ได้จัดงาน “อร่อยดีสามชุก” ขึ้น เพื่อฟื้นฟูและอนุรักษ์ภูมิปัญญาด้านอาหารที่มีชื่อเสียงของ

ตลาดสามชุก แต่การทำงานยังไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก รวมถึงได้นำตลาดสามชุกเข้าร่วมโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ และใน พ.ศ.2550 ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นใหม่ โดยมี นายพงษ์วิน ชัยวิรัตน์ เป็นประธานคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์ โดยทำงานต่อเนื่องตามแนวทางของคณะกรรมการชุดที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีรายละเอียดของโครงสร้างคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์ (ปัจจุบัน) ดังนี้ (แผนภูมิที่ 5.2)

แผนภูมิที่ 5.2 โครงสร้างคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์

ที่มา: จากการสัมภาษณ์คณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกฯ (เมื่อวันที่ 28 กันยายน 2555)

รายชื่อและโครงสร้างของคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์

ประกอบด้วย

1. ประธานคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์ นายพงษ์วิน ชัยวิรัตน์
2. ที่ปรึกษาคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์ ดร. สมเกียรติ อ่อนวิมล

3. เลขานุการคณะกรรมการพัฒนาคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์
อาจารย์กฤตยา เสริมสุข

4. คณะกรรมการฝ่ายอำนวยการ ร.ศ. ราตรี โอภาส
5. เกร์ณัญญิก/ การเงิน นายสมชาย หงส์สุพรรณ
6. คณะกรรมการฝ่ายพัฒนาตลาด นายพิชัย ไม่หวาด
7. คณะกรรมการฝ่ายพัฒนาออกแบบและปรับปรุงอาคาร นายมงคล สุพรรณวงษ์
8. คณะกรรมการฝ่ายคัดกรองทุนอนุรักษ์ นายพิพัฒน์ โพธิ์สิทธิ์
9. คณะกรรมการฝ่ายเสริมสร้างเอกลักษณ์ นายปรีชา เหลืองศิริดี
10. คณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์ นายไพโรจน์ คุหาพัฒนกุล
11. คณะกรรมการฝ่ายประสานงานหน่วยงานภายนอก นายธเนศ พรพาณิชย์
12. คณะกรรมการฝ่ายท่องเที่ยว นายวิโรจน์ วัชรคงศักดิ์
13. คณะกรรมการฝ่ายที่อยู่อาศัย นายธนสร ทองคำ
14. คณะกรรมการฝ่ายสิ่งแวดล้อม นายสิทธิพร วงษ์สาโรจน์

ทั้งนี้ตำแหน่งของคณะกรรมการบริหารดังกล่าวมีที่มาจากการแต่งตั้งของกลุ่มสมาชิกที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดสามชุกที่เข้าร่วมการประชุม ประกอบกับความสนใจในการรับผิดชอบงานในหน้าที่ดังกล่าวของตัวบุคคลเอง จึงเป็นรูปแบบขององค์กรที่จัดตั้งขึ้นมาอย่างไม่เป็นทางการ เมื่อพิจารณาจากโครงสร้างคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์พบว่า ในระยะเริ่มต้นของการจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์ จะเป็นไปในลักษณะของการจัดตั้งเพื่อวัตถุประสงค์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการไล่อ้อที่อยู่อาศัยจากกรมธนารักษ์ สุพรรณบุรี โดยเน้นกลยุทธ์ในการอนุรักษ์อาคารบ้านเรือน จึงประกอบด้วยคณะกรรมการ 6 ฝ่าย ได้แก่ คณะกรรมการฝ่ายพัฒนาตลาด คณะกรรมการฝ่ายพัฒนาออกแบบและปรับปรุงอาคาร คณะกรรมการฝ่ายคัดกรองทุนอนุรักษ์ คณะกรรมการฝ่ายเสริมสร้างเอกลักษณ์ คณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์ และคณะกรรมการฝ่ายประสานงานหน่วยงานภายนอก ต่อมาภายหลังจากการดำเนินงานในเรื่องของการแก้ไขปัญหาการไล่อ้อที่อยู่อาศัยยุติลง ประกอบกับตลาดสามชุกกลายเป็นที่รู้จักในฐานะแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จึงมีการจัดตั้งคณะกรรมการเพิ่มเติมขึ้นมา 3 ฝ่าย ประกอบด้วย คณะกรรมการฝ่ายท่องเที่ยว คณะกรรมการฝ่ายที่อยู่อาศัย และคณะกรรมการฝ่ายสิ่งแวดล้อม เพื่อเป้าหมายในการพัฒนาตลาดสามชุกให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงต่อไป (สมชาย หงส์สุพรรณ, สัมภาษณ์ 11 พฤศจิกายน 2554 และ 28 กันยายน 2555)

การรวมกลุ่มจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อปรับปรุงฟื้นฟูตลาดสามชุกให้สะอาดและเป็นระเบียบเรียบร้อย และนำภูมิปัญญาชาวสามชุกมาเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป รวมถึงการฟื้นฟูระบบเศรษฐกิจภายในตลาดโดยการกระตุ้นกิจกรรมการค้าขายให้คึกคักมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้การดำเนินงานของคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์ (พ.ศ.2550 – ปัจจุบัน) ได้มีการประสานงานกับองค์กรและหน่วยงานอื่นๆ เกิดเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กรหรือหน่วยงานภายในกับหน่วยงานจากภายนอกพื้นที่ที่เข้ามาให้ความช่วยเหลือ เพื่อระดมความคิดเห็นผ่านกระบวนการศึกษาร่วมกันระหว่างชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและภาคประชาชน ได้แก่ กรมศิลปากร สำนักงานจังหวัดสุพรรณบุรี สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ส่วนองค์กรอิสระ ได้แก่ มูลนิธิชุมชนไท มูลนิธิเล็ก – ประไพ วิริยะพันธ์ สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ รวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ เทศบาลตำบลสามชุก ตลอดจนสถาบันการศึกษาต่างๆ ได้แก่ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง สถาบันเทคโนโลยีราชมงคลวิทยาเขตสุพรรณบุรี ทั้งนี้สถาบันต่างๆ ได้สนับสนุนด้านองค์ความรู้และด้านงบประมาณ ส่งผลให้การดำเนินงานเพื่อการฟื้นฟูและอนุรักษ์ของคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ตลาดสามชุกกลายเป็นต้นแบบด้านการอนุรักษ์ในปัจจุบัน

จากการจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์ ที่เกิดจากการรวมตัวของชาวสามชุกตั้งแต่ พ.ศ.2540 ดังกล่าวข้างต้น ทำให้เกิดการวางแผนงานพัฒนาตลาดสามชุกเพื่อให้ที่จะทำให้สามชุกเป็นเมืองน่าอยู่อย่างครบวงจร ด้วยแผนงานต่างๆ เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจที่ซบเซาของตลาดสามชุกด้วยการปรับปรุงฟื้นฟูตลาดให้สะอาดและเป็นระเบียบเรียบร้อย รวมทั้งนำภูมิปัญญาชาวตลาดสามชุกมาเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักต่อสาธารณชนทั่วไป ผลการดำเนินงานของคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์ได้ทำมาอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ มหกรรมอาหาร “อร่อยดีสามชุก” การเข้าร่วมโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ จนได้รับเลือกให้เป็น 1 ใน 12 เมืองน่าร้อง เป็นต้น โดยกิจกรรมต่างๆ ได้รับความร่วมมือจากองค์กรทั้งภาครัฐและภาคประชาชนเป็นอย่างดี ผลการทำงานของคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์ ได้ประสบผลสำเร็จเป็นที่ยอมรับจนได้รับรางวัลด้านการอนุรักษ์ดีเด่นหลายรางวัล ได้แก่ รางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่นประจำปี 2548 รางวัลชุมชนดีเด่นด้านการท่องเที่ยว จากการประกวดรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย (Thailand tourism awards) ปี 2550 และรางวัลเพื่อการอนุรักษ์ทางมรดกทางวัฒนธรรมในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก แห่งองค์การยูเนสโก 2552 เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่าการที่ตลาดสามชุกสามารถฟื้นฟูกลับมาได้อีกครั้งเป็นผลมาจาก การทำงานอย่างมีประสิทธิภาพของคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์ที่ร่วมกับ กลุ่มชาวตลาดสามชุกเป็นหลัก โดยมีองค์กรหรือหน่วยงานที่มาจากภาครัฐและภาคประชาชนเข้ามาให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ การสร้างองค์ความรู้และแลกเปลี่ยนการเรียนรู้เป็นสำคัญ ทำให้การทำงานของคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์ประสบผลสำเร็จ ตลาดสามชุกจึงสามารถฟื้นฟูและกลับมาคึกคักได้อีก จนกลายเป็นเมืองต้นแบบในด้านการอนุรักษ์ในปัจจุบัน

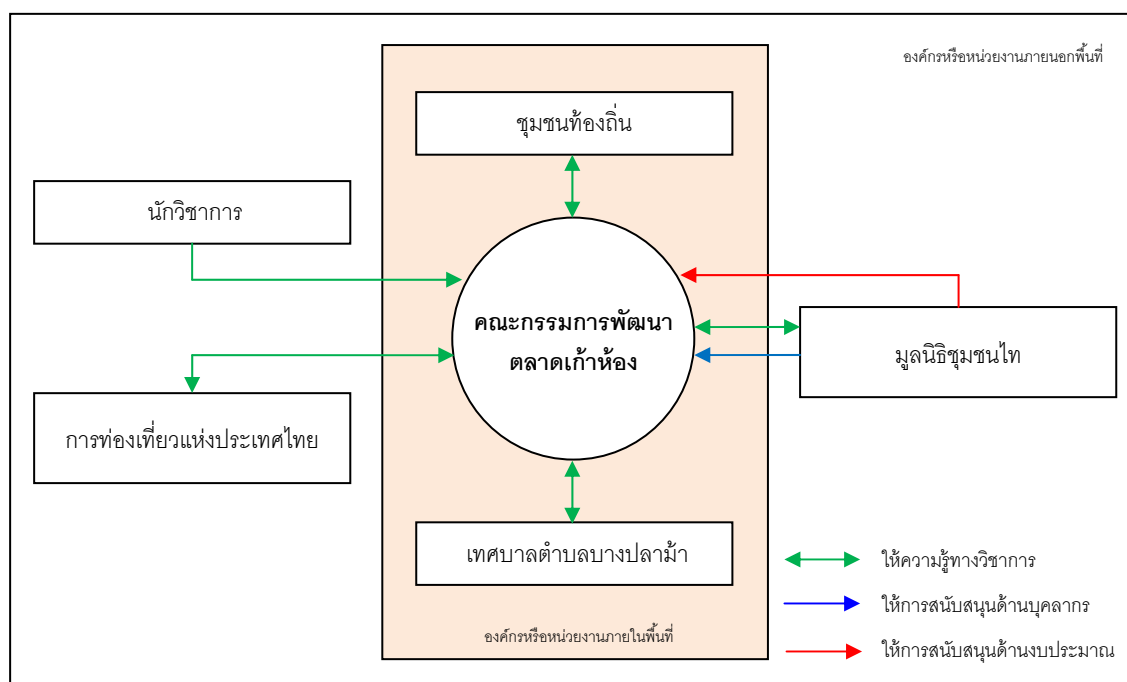
จากการพิจารณาถึงผู้กระทำที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อการพัฒนา ฟื้นฟูตลาดชุมชนริมน้ำกรณศึกษาทั้ง 2 แห่งข้างต้นสรุปได้ ดังนี้

ตารางที่ 5.1 สรุปผู้กระทำที่มีส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำกรณศึกษา

องค์กร / หน่วยงาน	ประเภท ขององค์กร/ หน่วยงาน		แหล่งที่มาขององค์กร/ หน่วยงาน		ตลาดเก่าห้อง	ตลาดสามชุก
	แบบ ทางการ	แบบ ไม่เป็น ทางการ	ภายใน พื้นที่	ภายนอก พื้นที่	การสนับสนุน	การสนับสนุน
องค์กรชุมชนของตลาด / ชุมชน						
- คณะกรรมการพัฒนาตลาดฯ		✓	✓		บุคลากร	บุคลากร, แรงงาน
- ชุมชนท้องถิ่น		✓	✓		แรงงาน	แรงงาน, เงินทุน
องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น						
- เทศบาลตำบล		✓	✓		บุคลากร	บุคลากร, งบประมาณ
องค์กรอิสระ						
- มูลนิธิชุมชนไท	✓			✓	บุคลากร, ความรู้ทาง วิชาการ, งบประมาณ	บุคลากร, ความรู้ทางวิชาการ
- มูลนิธิเล็กประไพ วิริยะพันธุ์	✓			✓		บุคลากร, ความรู้ทางวิชาการ
- สมาคมสถาปนิกสยามฯ	✓			✓		บุคลากร, ความรู้ทางวิชาการ
- อีโคโมสไทย	✓			✓		บุคลากร, ความรู้ทางวิชาการ
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ	✓			✓		งบประมาณ
หน่วยงานภาครัฐ						
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย	✓			✓	บุคลากร	บุคลากร, งบประมาณ
- กรมธนารักษ์	✓			✓		ที่ดิน
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน	✓			✓		บุคลากร, งบประมาณ
- กรมศิลปากร	✓			✓		บุคลากร, ความรู้ทางวิชาการ
- สำนักงานจังหวัดสุพรรณบุรี	✓			✓		บุคลากร, ความรู้ทางวิชาการ
สถาบันการศึกษาและนักวิชาการ						
- นักวิชาการ (รศ.ดร.สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์)		✓		✓	ความรู้ทางวิชาการ	
- สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าฯ	✓			✓		บุคลากร, ความรู้ทางวิชาการ
- สถาบันเทคโนโลยีราชมงคลฯ	✓			✓		บุคลากร, ความรู้ทางวิชาการ

ที่มา: ผลการวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์

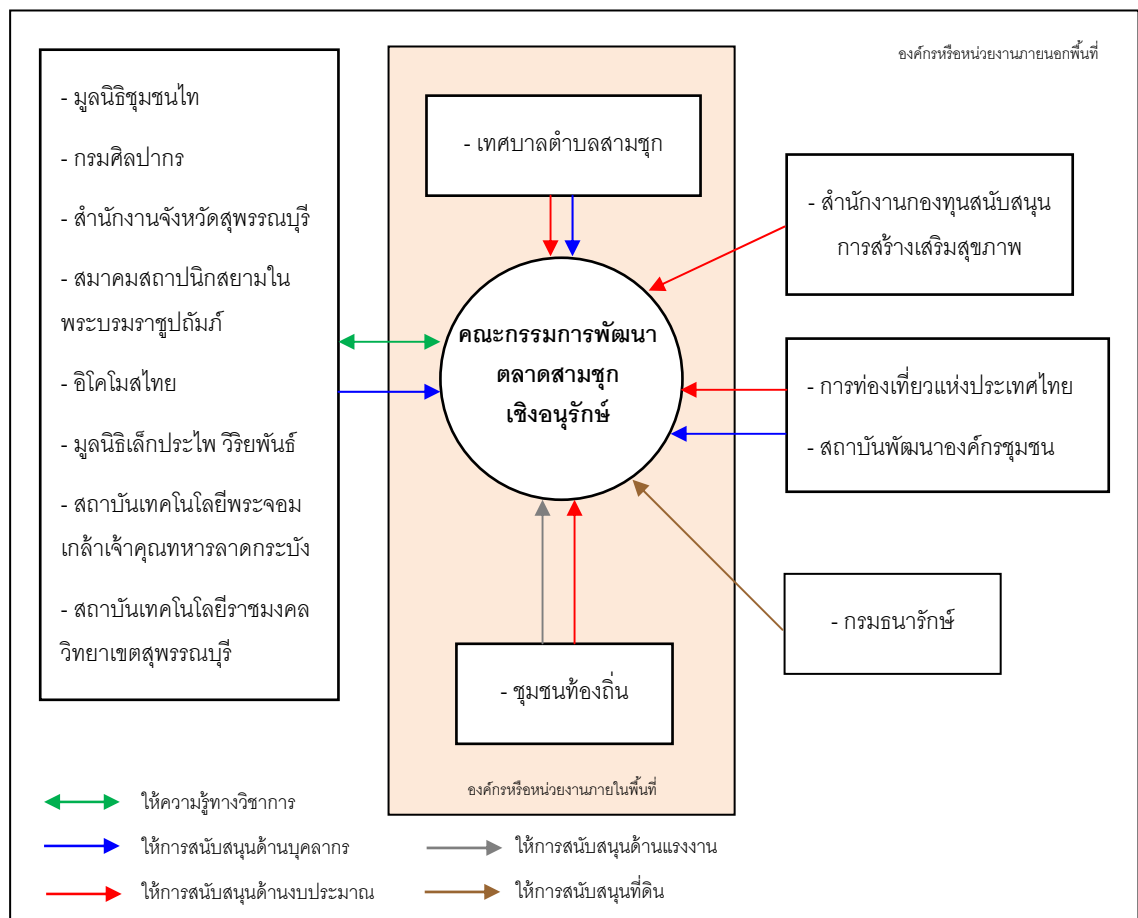
จากตารางที่ 5.1 ประกอบกับการวิเคราะห์ข้อมูลในด้านต่างๆ พบว่า ตลาดเก่าห้องและตลาดสามชุกแม้ว่าจะมีคณะกรรมการพัฒนาตลาดที่เป็นองค์กรชุมชนของตลาดแบบไม่เป็นทางการเช่นเดียวกัน แต่มีผลสำเร็จของการฟื้นฟูตลาดชุมชนริมน้ำที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ในกรณีของตลาดเก่าห้อง จากการที่มีองค์กรหรือหน่วยงานภายนอกพื้นที่ยื่นมือเข้ามาให้ความช่วยเหลือไม่มากนัก ได้แก่ ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรอิสระ สถาบันการศึกษาและนักวิชาการ ซึ่งเป็นประเภทขององค์กรแบบทางการที่ยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือ แต่โดยส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะการให้ความรู้ทางวิชาการมากกว่าการให้เงินทุนหรืองบประมาณในการดำเนินการฟื้นฟู ยกเว้นมูลนิธิชุมชนไทที่ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณแต่เป็นเพียงช่วงเวลาสั้นๆ เท่านั้น (แผนภูมิที่ 5.3) ทำให้การดำเนินงานพัฒนาของตลาดเก่าห้องเป็นไปอย่างไม่ต่อเนื่อง ประกอบกับการที่คนในชุมชนตลาดเก่าห้องมีรูปแบบปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการให้ความร่วมมือระหว่างกันน้อย ด้วยเหตุนี้การดำเนินการในเรื่องของการฟื้นฟูตลาดเก่าห้องจึงไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ทำให้ในปัจจุบันตลาดเก่าห้องยังคงอยู่ในสภาพที่ซบเซา

แผนภูมิที่ 5.3 องค์กรหรือหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาตลาดเก่าห้อง
ที่มา: ผลการวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์และสรุปโดยผู้วิจัย

ทั้งนี้การดำเนินงานฟื้นฟูของตลาดสามชุกจะมีความแตกต่างจากตลาดเก่าห้องเนื่องจากองค์กรชุมชนของตลาดสามชุกเริ่มมีลักษณะการดำเนินงานแบบกึ่งทางการ ที่มีโครงสร้างการดำเนินงานและการแบ่งอำนาจหน้าที่กันอย่างชัดเจน มีการดำเนินงานอย่างเป็นขั้นตอน แม้ว่าจะยังไม่ได้มีการจดทะเบียนรับรองอย่างเป็นทางการ แต่ด้วยความที่คนในชุมชนและ

คณะกรรมการพัฒนาตลาดฯ ฐึ้นน้ำที่ของตนเองอย่างชัดเจนและมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ส่งผลให้การบริหารจัดการตลาดของคณะกรรมการฯ ได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนเป็นอย่างดี ทั้งการสนับสนุนทางด้านเงินทุน แรงงาน และทรัพยากรอื่นๆ ประกอบกับตลาดสามชุกแม้ว่าจะมีองค์กรหรือหน่วยงานที่เป็นทางการจากภายนอกที่เข้ามาให้ความช่วยเหลือเช่นเดียวกับตลาดเก่าห้องแต่มีจำนวนที่มากกว่า และมีหลายหน่วยงานให้การสนับสนุนทางด้านงบประมาณ ได้แก่ เทศบาลตำบลสามชุก การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ และชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น (แผนภูมิที่ 5.4) ทำให้คณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกมีงบประมาณในการดำเนินงานในการฟื้นฟูอย่างเต็มที่ ทำให้เกิดการจัดกิจกรรมต่างๆ ขึ้น เป็นการดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาใช้บริการในตลาด รวมทั้งยังเป็นการประชาสัมพันธ์ตลาดสามชุกให้เป็นที่รู้จัก ส่งผลให้การฟื้นฟูตลาดสามชุกประสบผลสำเร็จดังเช่นในปัจจุบันที่มีผู้คนเข้ามาใช้บริการทั้งการท่องเที่ยวการจับจ่ายซื้อสินค้า และการเข้ามาศึกษาดูงานถึงการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป้นจำนวนมาก

แผนภูมิที่ 5.4 องค์กรหรือหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์

ที่มา: ผลการวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์และสรุปโดยผู้วิจัย

กล่าวได้ว่า พื้นฐานของความสำเร็จในการฟื้นฟูตลาดชุมชนริมน้ำต้องเริ่มจากการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนในชุมชนกับองค์กรชุมชนของตลาด ประกอบกับการมีผู้นำชุมชนที่มีความเข้มแข็ง และเป็นທີ່เคารพนับถือของชาวตลาด ปัจจัยเหล่านี้ล้วนสนับสนุนให้การดำเนินงานต่างๆ ได้รับความร่วมมือจากชาวตลาดสามชุกทุกระดับ ซึ่งนำมาสู่การดำเนินงานตามแผนงานต่างๆ ร่วมกัน นอกจากนี้สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นเงื่อนไขของความสำเร็จ คือ การได้รับความร่วมมือและความช่วยเหลือจากองค์กรหรือหน่วยงานจากภายนอก โดยเฉพาะหากเป็นองค์กรแบบทางการจะช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างเป็นระบบ และได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่ในเรื่องของทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ต่อการฟื้นฟู เช่น บุคลากร ความรู้ทางวิชาการ และงบประมาณ ฯลฯ ซึ่งจะได้เห็นได้ชัดจากแผนภูมิที่ 5.3 และ 5.4 ที่แสดงให้เห็นถึงจำนวนองค์กรหรือหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาร่วมมือและให้ความช่วยเหลือ โดยตลาดสามชุกมีสัดส่วนขององค์กรภายในพื้นที่ต่อองค์กรภายนอกพื้นที่อยู่ที่ 1:4 หรือมีองค์กรภายนอกที่เข้ามามีส่วนร่วมคิดเป็นร้อยละ 80 ขององค์กรหรือหน่วยงานทั้งหมดที่ร่วมกันทำงาน ในขณะที่ตลาดเก่าห้องมีสัดส่วนอยู่ที่ 1:1 หรือมีองค์กรภายนอกที่เข้ามามีส่วนร่วมคิดเป็นร้อยละ 50 ขององค์กรหรือหน่วยงานทั้งหมดที่ร่วมกันทำงาน รวมทั้งตลาดสามชุกได้รับความช่วยเหลือหรือการสนับสนุนด้านงบประมาณที่มากกว่าตลาดเก่าห้องมาก ซึ่งทำให้มีกำลังหรือมีทุนทรัพย์ในการดำเนินงานต่างๆ ได้เป็นอย่างดี กล่าวได้ว่า ความร่วมมือและทรัพยากรจากกลุ่มคนภายในชุมชนอย่างเดียวนั้นอาจไม่เพียงพอต่อการที่จะบรรลุเป้าหมายในการฟื้นฟูตลาดชุมชนริมน้ำได้ จำเป็นต้องอาศัยแรงขับเคลื่อนหรือแรงผลักดันจากองค์กรหรือหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาให้ความช่วยเหลือเป็นองค์ประกอบสำคัญ

การคงอยู่หรือการอยู่รอดของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษาในปัจจุบัน นอกเหนือจากจะขึ้นอยู่กับความร่วมมือและปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นของคนในชุมชนกับองค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ แล้ว จำเป็นต้องมีการพิจารณาถึงระบบกิจกรรมที่เกิดขึ้น และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำร่วมด้วย ดังนี้

5.2.2.2 ระบบกิจกรรมของตลาดชุมชนริมน้ำ

การศึกษาระบบกิจกรรมของตลาดชุมชนริมน้ำจะแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ส่วนหลักๆ คือ 1) กิจกรรมการค้าและบริการ และ 2) พื้นที่กิจกรรม ซึ่งเป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1) **กิจกรรมการค้าและบริการ** เป็นการวิเคราะห์และอธิบายถึงเรื่องของวิถีชีวิต และปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของพ่อค้าแม่ค้าและผู้ซื้อ รวมถึงประเภทกิจกรรมการค้าและบริการต่างๆ ภายในตลาดชุมชนริมน้ำกรณศึกษาทั้ง 2 แห่ง กล่าวคือ

การวิเคราะห์วิถีชีวิตของผู้คนในตลาดชุมชนริมน้ำกรณศึกษาทั้ง 2 แห่งในปัจจุบัน พบว่า วิถีชีวิตของผู้คนในตลาดเก่าห้องและตลาดสามชุกยังมีความคล้ายคลึงกัน โดยยังคงลักษณะของความเป็นชุมชนริมน้ำ ที่ประกอบอาชีพค้าขายอยู่ในอาคารเรือนแถวไม้ริมน้ำดังเช่นในอดีต เป็นสังคมของชุมชนไทยในอดีตที่มีเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเอง และมีลักษณะทางสังคมเป็นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เนื่องจากผู้คนในหมู่บ้านมักเกี่ยวดองเป็นญาติกัน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2540) แต่จากการพัฒนาเมืองในปัจจุบันทำให้เริ่มรับเอาวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบสังคมเมืองเข้ามาในชุมชน ซึ่งเป็นรูปแบบวิถีชีวิตที่มีลักษณะต่างคนต่างอยู่และมีความเป็นส่วนตัวมากขึ้น และส่งผลให้ค่านิยมและทัศนคติในการประกอบอาชีพค้าขายเปลี่ยนแปลงไป แต่โดยภาพรวมแล้ววิถีชีวิตของผู้คนในตลาดยังคงเป็นสังคมไทยแบบดั้งเดิมที่มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างคนในชุมชน เนื่องจากมีลักษณะเป็นกลุ่มเครือญาติเดียวกัน และยังมีภารกิจรวมงานประจำปีร่วมกัน ทั้งประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชาวไทย เช่น ทำบุญตามวันสำคัญทางพุทธศาสนา การตักบาตร เข้าพรรษา ออกพรรษา ฯลฯ หรือประเพณีของชาวไทยเชื้อสายจีน เช่น งานจิวประจำปี งานประจำปีของศาลเจ้า งานวันสารทจีน ตรุษจีน ไหว้พระจันทร์ และการจัดกิจกรรมของสมาคมศาลเจ้าพ่อ ฯลฯ ซึ่งงานประเพณีต่างๆ เหล่านี้จะได้รับความร่วมมือจากผู้คนในตลาดชุมชนริมน้ำเป็นอย่างดี โดยเฉพาะงานจิวประจำปีหรืองานประจำปีศาลเจ้าจะเป็นงานพิธีที่ทุกคนเต็มใจและร่วมมือกันจัดขึ้นเป็นประจำในทุกๆ ปี ถือเป็นวัฒนธรรมประเพณีสำคัญของท้องถิ่นที่สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ผู้คนที่ได้ย้ายออกไปอยู่อาศัยภายนอกเมื่อถึงในวันงานก็จะกลับมาร่วมงานกันเป็นกิจวัตร สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมอันดีของชาวไทยเชื้อสายจีนที่ทำการค้าขายในตลาดชุมชนริมน้ำ

จากที่กล่าวมาข้างต้นสอดคล้องกับผลจากการวิเคราะห์แบบสอบถาม (ตารางที่ 5.2) ที่ผู้คนในตลาดชุมชนริมน้ำส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่า ศาลเจ้ามีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิต โดยเป็นศูนย์รวมทางจิตใจที่ช่วยเชื่อมโยงให้ผู้คนในตลาดยังคงมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยเป็นสังคมที่ผสมผสานระหว่างกลุ่มชาวไทยจีนที่ทำให้ยังคงมีผู้คนบางส่วนอาศัยอยู่ในพื้นที่และประกอบกิจกรรมการค้าและบริการในตลาดชุมชนริมน้ำอยู่จนถึงปัจจุบัน แต่เนื่องจากการขยายตัวของโครงสร้างเชิงสัณฐานของการสัญจรทางบก ทำให้การเดินทางไปยังพื้นที่ต่างๆ มีความสะดวกส่งผลต่อการย้ายถิ่นฐานออกไปอยู่อาศัยหรือทำงานภายนอกพื้นที่เพื่อแสวงหาโอกาสในหน้าที่การงานและการศึกษาที่มีมากกว่า ทำให้ค่านิยมในการประกอบอาชีพค้าขายและสืบทอดกิจการของ

คนในตลาดชุมชนริมน้ำเกิดการเปลี่ยนแปลงไป ปัจจุบันผู้คนในตลาดเก่าห้องนิยมประกอบอาชีพ อยู่ภายนอกพื้นที่ในลักษณะแบบเข้าไปเย็นกลับเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งแตกต่างจากตลาดสามชุกที่คน ส่วนใหญ่ยังคงทำงานหรือประกอบกิจกรรมการค้าภายในพื้นที่ตลาดชุมชนริมน้ำ และมีผู้สืบทอด กิจกรรมเป็นจำนวนมาก รวมถึงจากการที่ปัจจุบันบริเวณโดยรอบของตลาดเก่าห้องเกิดระบบตลาด แบบหมุนเวียนหรือตลาดนัดที่เข้าถึงชุมชนโดยตรง ส่งผลให้ความจำเป็นที่ต้องเดินทางเข้ามาซื้อ สินค้าในตลาดลดลง แต่ในกรณีของตลาดสามชุก แม้ว่าจะมีห้างค้าปลีกขนาดใหญ่ในบริเวณ ใกล้เคียง แต่เนื่องจากตลาดสามชุกมีลูกค้าหลักเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยว ทำให้ตลาดสามชุกไม่ค่อย ได้รับผลกระทบมากนัก ด้วยเหตุนี้ สภาพกิจกรรมการค้าและบริการของตลาดชุมชนริมน้ำทั้ง 2 แห่งในปัจจุบันจึงมีความแตกต่างกัน โดยตลาดเก่าห้องมีจำนวนร้านค้าที่เปิดให้บริการลดลงอย่างมาก และอาจส่งผลกระทบต่อการสิ้นสุดหรือเลิกให้บริการของตลาดในอนาคต ในขณะที่ตลาดสามชุกมี แนวโน้มว่าจะสามารถดำรงสภาพทางการค้าขายและบริการในตลาดได้อย่างต่อเนื่อง

ตารางที่ 5.2 วิถีชีวิตของผู้คนในตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษาปัจจุบัน

ตลาดชุมชน ริมน้ำ กรณีศึกษา	ความเชื่อ (ศาลเจ้า) (%)		การประกอบอาชีพ (%)			การสืบทอดกิจการ (%)		
	มีบทบาท	ไม่มีบทบาท	ทำงานในพื้นที่	ทำงานนอกพื้นที่ (เข้าไปเย็นกลับ)	ทำงานและพัก อาศัยนอกพื้นที่	มีผู้สืบทอด	ไม่มีผู้สืบทอด	ไม่แน่ใจ
ตลาดเก่าห้อง	80	20	20	50	30	5	57.5	37.5
ตลาดสามชุก	100	0	60	25	15	60	17.5	22.5

ที่มา: ผลการวิเคราะห์จากแบบสอบถาม

แม้ว่าในปัจจุบันวิถีชีวิตของผู้คนบางส่วนจะมีการเปลี่ยนแปลงไป แต่ในตลาดชุมชนริมน้ำยังพบปฏิสัมพันธ์ที่เกิดจากการค้าขายของผู้คนที่ยังประกอบกิจกรรมการค้าและบริการในตลาด โดยเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างผู้คนที่อยู่อาศัย ผู้ที่ประกอบกิจกรรมการค้าและบริการ และผู้ที่เข้ามาซื้อสินค้าในอาคารเรือนแถวไม้ของตลาดชุมชนริมน้ำ ซึ่งผลการวิเคราะห์จากแบบสอบถามพบว่า ในกรณีของตลาดเก่าห้องจากการที่กลุ่มคนบางส่วนเริ่มออกไปทำงานนอกพื้นที่แบบเข้าไปเย็นกลับ ทำให้มีลักษณะเป็นสังคมที่ต่างคนต่างอยู่มากขึ้น ปัจจุบันพ่อค้า

แม่ค้าในตลาดจึงไม่ค่อยมีความสัมพันธ์กัน และผู้คนในชุมชนส่วนใหญ่ก็ไม่ได้ประกอบกิจกรรมการค้าในตลาด รวมถึงไม่ได้เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการพัฒนาตลาด ยิ่งทำให้ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นของคนในชุมชนมีลักษณะเป็นเพียงแค่การสนทนาพูดคุยทั่วไปแบบไม่เป็นทางการระหว่างคนในชุมชนเท่านั้น รวมถึงเมื่อวิเคราะห์รายละเอียดความสัมพันธ์ของผู้คนในแต่ละตลาดย่อย ทั้งตลาดบน ตลาดกลาง และตลาดล่าง มีลักษณะที่ไม่แน่นอนเช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นผลมาจากวิสัยทัศน์ในการพัฒนาตลาดที่แตกต่างกันระหว่างเจ้าของตลาดแต่ละราย ส่วนปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างผู้คนในตลาดกับภายนอกพื้นที่พบว่า มีลักษณะความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการเข้ามาซื้อขายสินค้าเล็กๆ น้อยๆ ในชีวิตประจำวันเท่านั้น ซึ่งมีความแตกต่างจากตลาดสามชุกที่ผู้คนจำนวนมากยังคงประกอบกิจกรรมการค้าและบริการภายในพื้นที่ต่อเนื่องมาจากอดีต จึงทำให้มีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นอน จากการสนทนาพูดคุยระหว่างผู้คนภายในชุมชน เนื่องจากในตลาดสามชุกมีลานโพธิ์ ซึ่งเป็นเสมือนพื้นที่โล่งหรือพื้นที่ส่วนกลางในการรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน แม้ว่าในปัจจุบันภายในพื้นที่จะเริ่มเกิดความสัมพันธ์ของคนกลุ่มใหม่ ทั้งที่เข้ามาและอยู่อาศัยและทำการค้าขายแบบชั่วคราวชั่วคราว แต่ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นของตลาดสามชุกนั้นก็กลับเป็นไปอย่างแน่นอน ซึ่งเป็นผลมาจากการซื้อขายสินค้าระหว่างกัน และความพยายามในการอนุรักษ์ฟื้นฟูตลาดสามชุกที่ทำให้ผู้คนบางส่วนได้เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์ ส่วนผู้คนในชุมชนที่ไม่ได้เข้าร่วมจะให้ความร่วมมือกับการดำเนินงานของคณะกรรมการฯ ด้วยเช่นเดียวกัน ที่นำมาสู่การฟื้นฟูจนตลาดสามชุกประสบผลสำเร็จดังเช่นที่ปรากฏในปัจจุบัน (ตารางที่ 5.3)

ตารางที่ 5.3 ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนในตลาดชุมชนริมน้ำกรณศึกษาปัจจุบัน

ตลาดชุมชนริมน้ำกรณศึกษา	ความสัมพันธ์ของพ่อค้าแม่ค้า (%)			กิจกรรมอื่นนอกเหนือจากการค้าขาย (%)			การเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม (%)		
	แน่นอน	ไม่ค่อยมี	มีน้อยมาก	สนทนาพูดคุย	กิจกรรมทางศาสนา	สนทนาการ	คณะกรรมการพัฒนาตลาด	คณะกรรมการพัฒนาศาลเจ้า	กลุ่มสหกรณ์
ตลาดเก้าห้อง	39.5	60.5	0	47	17	36	15	40	45
ตลาดสามชุก	62.5	30	7.5	65	19	16	42.5	22.5	35

Figure 5.3 consists of three bar charts comparing data between 'ตลาดเก้าห้อง' (blue bars) and 'ตลาดสามชุก' (red bars). The Y-axis for all charts represents percentage (%).

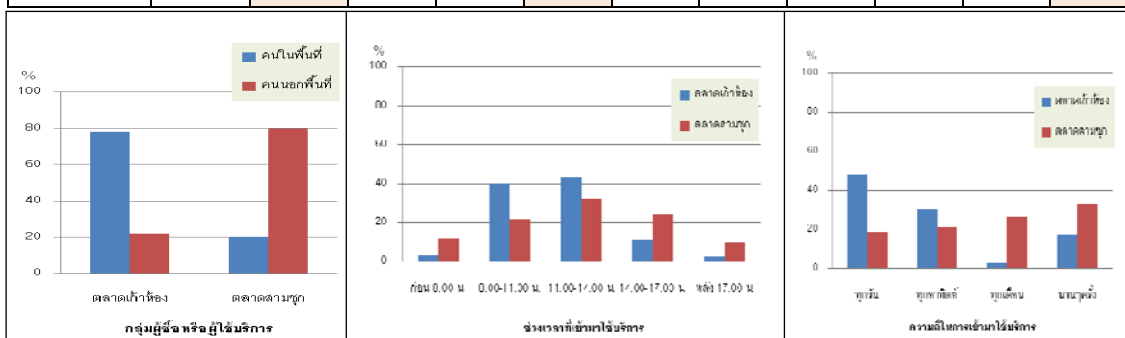
- Chart 1: ความสัมพันธ์ของพ่อค้าแม่ค้า (Relationship of vendors)**
  - X-axis categories: แน่แน่นอน (Certain), ไม่ค่อยมี (Not many), มีน้อยมาก (Very few).
  - Data:
    - ตลาดเก้าห้อง: 39.5% (Certain), 60.5% (Not many), 0% (Very few).
    - ตลาดสามชุก: 62.5% (Certain), 30% (Not many), 7.5% (Very few).
- Chart 2: กิจกรรมอื่นนอกเหนือจากการค้าขาย (Other activities besides trading)**
  - X-axis categories: สนทนาพูดคุย (Talk and chat), กิจกรรมทางศาสนา (Religious activities), สนทนาการ (Talk about business).
  - Data:
    - ตลาดเก้าห้อง: 47% (Talk and chat), 17% (Religious activities), 36% (Talk about business).
    - ตลาดสามชุก: 65% (Talk and chat), 19% (Religious activities), 16% (Talk about business).
- Chart 3: การเข้าร่วมเป็นสมาชิก (Participation in membership)**
  - X-axis categories: กรรมการตลาด (Market committee), กรรมการศาลเจ้า (Temple committee), กลุ่มสหกรณ์ (Cooperative group).
  - Data:
    - ตลาดเก้าห้อง: 15% (Market committee), 40% (Temple committee), 45% (Cooperative group).
    - ตลาดสามชุก: 42.5% (Market committee), 22.5% (Temple committee), 35% (Cooperative group).

ที่มา: ผลการวิเคราะห์จากแบบสอบถาม

เนื่องจากบทบาทของตลาดชุมชนริมน้ำในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลง ส่งผลต่อกลุ่มผู้ซื้อที่เข้ามาใช้ซื้อสินค้าหรือใช้บริการในตลาดชุมชนริมน้ำ จากตารางที่ 5.4 จะพบว่า ในกรณีของตลาดสามชุกปัจจุบันผู้ที่เข้ามาใช้บริการและซื้อสินค้าในตลาดส่วนใหญ่จะเป็นคนจากภายนอกพื้นที่หรือกลุ่มนักท่องเที่ยวเป็นสำคัญ โดยเฉพาะในช่วงเวลาประมาณ 8.00 น.-17.00 น. จะมีคนเข้ามาใช้บริการในตลาดสามชุกเป็นจำนวนมาก เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่เปิดทำการค้าขายของร้านค้าในตลาดเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็ไม่ได้เข้ามาใช้บริการเป็นประจำทุกวัน ซึ่งแตกต่างจากตลาดเก่าห้องที่ผู้ที่เข้ามาซื้อสินค้าหรือบริการจะเป็นคนในพื้นที่ ทั้งคนในชุมชนตลาดเก่าห้องและคนจากบริเวณใกล้เคียงที่เข้ามาใช้บริการทุกวัน โดยเฉพาะช่วงกลางวัน เวลาประมาณ 11.00 น.-14.00 น. ที่มักมีเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่อยู่บริเวณโดยรอบ เช่น เทศบาลตำบลบางปลาร้า สถานีดับเพลิง ฯลฯ ที่เข้ามารับประทานอาหารกลางวัน และจับจ่ายซื้อของกินของใช้ในชีวิตประจำวันในตลาดกันเป็นประจำ ซึ่งถือเป็นกลุ่มลูกค้าหลักอีกกลุ่มหนึ่งของตลาดนอกเหนือจากคนที่อยู่อาศัยในชุมชนเพียงอย่างเดียว จากข้อมูลดังกล่าวมาข้างต้นวิเคราะห์ได้ว่า ในปัจจุบันตลาดเก่าห้องเป็นตลาดระดับท้องถิ่นที่เน้นการให้บริการสำหรับคนในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียงเป็นสำคัญ ในขณะที่ตลาดสามชุก เนื่องจากผู้ที่เข้ามาซื้อสินค้าส่วนใหญ่เป็นคนนอกพื้นที่ที่หมุนเวียนเข้ามาในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ทำให้การค้าขายเกิดความคึกคัก และสามารถทำการค้าขายได้ตลอดทั้งวัน โดยมีลักษณะเป็นตลาดเปิดที่มีลูกค้าทั้งใกล้และไกลที่เดินทางเข้าซื้อสินค้าและใช้บริการในตลาด ซึ่งมีพื้นที่การให้บริการที่กว้างกว่าตลาดเก่าห้อง ยังประโยชน์ที่ทำให้การค้าของตลาดสามชุกยังคงอยู่ได้เป็นอย่างดี จากลูกค้าที่เข้ามาใช้บริการแม้ว่าจะไม่ใช่ลูกค้าประจำอย่างตลาดเก่าห้องก็ตาม

ตารางที่ 5.4 กลุ่มผู้ซื้อ ช่วงเวลา และความถี่ในการใช้บริการในตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษาปัจจุบัน

ตลาดชุมชน ริมน้ำ กรณีศึกษา	กลุ่มผู้ซื้อ/ผู้ใช้บริการ (%)		ช่วงเวลาที่ใช้บริการเป็นส่วนใหญ่ (%)					ความถี่ในการเข้ามาใช้บริการ (%)			
	คนในพื้นที่	คนนอกพื้นที่	ก่อน 8.00 น.	8.00-11.00 น.	11.00-14.00 น.	14.00-17.00 น.	หลัง 17.00 น.	ทุกวัน	ทุกอาทิตย์	ทุกเดือน	นานๆ ครั้ง
ตลาดเก่าห้อง	78	22	3.14	39.97	43.56	10.92	2.41	48.52	30.61	3.25	17.62
ตลาดสามชุก	20	80	11.58	22.04	32.41	24.46	9.51	19.26	21.44	26.47	32.83

ที่มา: ผลการวิเคราะห์จากแบบสอบถาม

จากการที่ตลาดสามชุกเป็นตลาดชุมชนริมน้ำที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ โดยปัจจุบันแม้ว่ากลุ่มผู้ขายในตลาดสามชุกส่วนใหญ่ยังคงเป็นกลุ่มคนในพื้นที่ แต่เริ่มมีคนนอกพื้นที่ที่เข้ามาทำการค้าขายในตลาดเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นผลมาจากการส่งเสริมการท่องเที่ยวของตลาดสามชุก ดึงดูดผู้คนให้เข้าทำการค้าขายในพื้นที่เพิ่มมากขึ้น จากตารางที่ 5.5 อธิบายได้ว่า ร้านค้าในตลาดสามชุกส่วนใหญ่จะทำการค้าขายทุกวัน และบางส่วนเปิดขายเพิ่มเติมเฉพาะวันเสาร์อาทิตย์ โดยมีช่วงเวลาทำการค้าขายในแต่ละวันมากกว่า 7 ชั่วโมงขึ้นไป ตั้งแต่เวลา 6.00 น. เป็นต้นไป ซึ่งมีชั่วโมงทำการมากกว่าตลาดเก่าห้อง เนื่องจากความหลากหลายของกลุ่มคนที่หมุนเวียนเข้ามาใช้บริการในตลาดสามชุกอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งวัน ในทางกลับกันสำหรับตลาดเก่าห้องเนื่องจากการที่ผู้ค้าขายส่วนใหญ่เป็นคนดั้งเดิมภายในพื้นที่ และคนที่เข้ามาใช้บริการมักเป็นกลุ่มลูกค้าประจำที่เป็นคนในท้องถิ่น และเข้ามาในช่วงเวลาที่แน่นอน ร้านค้าในตลาดจึงมีช่วงเวลาเปิดทำการที่ค่อนข้างจำกัดและมีช่วงเวลาในการค้าขายที่สั้นกว่าในอดีต จากที่เคยเปิดให้บริการในช่วงเวลา 6.00 น.-18.00 น. แต่ในปัจจุบันจะเปิดทำการค้าขาย ประมาณ 4-7 ชั่วโมงต่อวัน คือในช่วงเวลาตั้งแต่ 9.00 น.-16.00 น. โดยเฉพาะในวันทำการ และมีร้านค้าบางส่วนที่เปิดให้บริการเฉพาะเสาร์-อาทิตย์ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามายังตลาด ในส่วนร้านค้าที่จะเปิดให้บริการทุกวันพบว่าจะมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้น เนื่องจากจำนวนลูกค้าที่มีไม่มากนักในแต่ละวัน แสดงให้เห็นว่าร้านค้าเหล่านี้มีการปรับตัวในเรื่องของช่วงเวลาทำการค้าขายเพื่อให้เข้ากับกรมมาใช้บริการของลูกค้าในปัจจุบัน และยังคงสามารถเปิดทำการค้าขายต่อไปได้

ตารางที่ 5.5 กลุ่มผู้ขาย ชั่วโมงและวันเปิดทำการของร้านค้าในตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษาปัจจุบัน

ตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา	กลุ่มผู้ค้าขาย (%)		จำนวนชั่วโมงที่เปิดให้บริการ (%)			วันที่เปิดให้บริการ (%)		
	คนในพื้นที่	คนนอกพื้นที่	น้อยกว่า 4 ชั่วโมง	4-7 ชั่วโมง	มากกว่า 7 ชั่วโมง	ทุกวัน	เฉพาะวันธรรมดา	เฉพาะวันหยุดราชการ
ตลาดเก่าห้อง	95	5	6.98	71.68	21.34	20.85	41.61	37.54
ตลาดสามชุก	77	23	3.52	18.29	78.19	79.67	5.38	14.95

ตลาด	คนในพื้นที่ (%)	คนนอกพื้นที่ (%)
ตลาดเก่าห้อง	95	5
ตลาดสามชุก	77	23

จำนวนชั่วโมง	ตลาดเก่าห้อง (%)	ตลาดสามชุก (%)
น้อยกว่า 4 ชั่วโมง	6.98	3.52
4-7 ชั่วโมง	71.68	18.29
มากกว่า 7 ชั่วโมง	21.34	78.19

วันที่เปิดให้บริการ	ตลาดเก่าห้อง (%)	ตลาดสามชุก (%)
ทุกวัน	20.85	79.67
เฉพาะวันธรรมดา	41.61	5.38
เฉพาะวันหยุดราชการ	37.54	14.95

ที่มา: ผลการวิเคราะห์จากแบบสอบถาม

สำหรับประเภทกิจกรรมการค้าและบริการของตลาดชุมชนริมน้ำกรณศึกษาทั้ง 2 แห่งในปัจจุบันพบว่า จากการที่ตลาดเก่าห้องจำเป็นต้องมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดจากสภาวะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ร้านค้าบางส่วนจะเปิดให้บริการเฉพาะวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ หรือวันหยุดนักขัตฤกษ์เท่านั้นเพื่อให้บริการสำคัญกลุ่มนักท่องเที่ยว แต่โดยส่วนใหญ่ยังคงเปิดให้บริการเป็นประจำทุกวัน โดยเฉพาะร้านค้าที่ผลิตสินค้าที่มีชื่อเสียงของตลาด เช่น ร้านขายขนมเปียะ ขนมจันอับ ฯลฯ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นร้านขายส่งที่มีลูกค้าประจำและมารับไปขายภายนอกพื้นที่ ทำให้ร้านค้าในกลุ่มนี้ยังคงอยู่รอดและเปิดให้บริการได้ รวมถึงร้านขายสินค้าที่เกี่ยวข้องกับของกินของใช้ในชีวิตประจำวัน โดยเป็นสินค้าหลักที่ทำการค้าขายในตลาดเก่าห้องในปัจจุบัน เน้นการให้บริการสำหรับคนในพื้นที่เป็นหลัก

จากการสำรวจในปัจจุบันพบว่า (ตารางที่ 5.6) จากสภาพที่ซบเซาของตลาดเก่าห้อง ทำให้ร้านค้าหรือประเภทสินค้าที่ทำการค้าขายอยู่那儿มีความหลากหลายลดลง โดยกิจกรรมบางประเภทที่ในอดีตเคยมีแต่ปัจจุบันได้เลิกให้บริการไป เช่น ขายของสด ขายเหล้า ขายทอง ร้านตัดเสื้อ ร้านถ่ายรูป โรงแรม และโรงสี โดยปัจจุบันร้านค้าที่จะพบมากที่สุดในตลาดเก่าห้อง คือร้านอาหารและเครื่องดื่ม และร้านของของชำ ตามลำดับ ที่เน้นเพื่อการค้าบริการสินค้าจำเป็นในชีวิตประจำวันสำหรับคนในท้องถิ่นเป็นหลัก แต่จากความพยายามในการที่จะฟื้นฟูตลาดเก่าห้อง แม้จะยังไม่ประสบผลสำเร็จ ทำให้เกิดร้านค้าขึ้นใหม่ เช่น ร้านขายของที่ระลึก แต่สำหรับกิจกรรมการค้าและบริการของตลาดสามชุกในปัจจุบันจะมีความแตกต่างจากตลาดเก่าห้องมาก เป็นผลสืบเนื่องจากตลาดสามชุกมีการดำเนินงานตามแผนและโครงการปรับปรุงตลาดสามชุกในเชิงอนุรักษ์ โดยอาศัยความร่วมมือของคนในชุมชน และองค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ ทำให้ร้านค้าส่วนใหญ่ในตลาดสามชุกยังคงเปิดทำการค้าขายและให้บริการอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ผู้ค้าได้มีการปรับเปลี่ยนและเพิ่มประเภทของสินค้าที่มีการค้าขายในตลาดสามชุกให้มีความหลากหลายมากขึ้น มีทั้งผลิตขึ้นในท้องถิ่นและที่นำเข้ามาจากพื้นที่อื่นๆ เพื่อให้สอดคล้องกับบทบาทของตลาดสามชุกในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ที่เน้นให้บริการกลุ่มนักท่องเที่ยวเป็นสำคัญ ได้แก่ของที่ระลึก และอาหารหรือขนมที่เน้นสูตรโบราณ เป็นต้น นอกจากนี้จะมีประเภทสินค้าที่รองรับกับการท่องเที่ยวแล้ว ก็ยังคงมีสินค้าที่จำเป็นในชีวิตประจำวันสำหรับคนในท้องถิ่นด้วยเช่นกัน ได้แก่ของชำ เครื่องอุปโภคบริโภค และของเบ็ดเตล็ด เป็นต้น

จากตารางที่ 5.6 เมื่อนำประเภทของกิจกรรมการค้าและบริการในตลาดชุมชน รมิ นำกรณีศึกษาในปัจจุบันมาจัดกลุ่มใหม่ตามลักษณะของสินค้า และรูปแบบการค้า (ตารางที่ 5.7) เพื่อวิเคราะห์ถึงพื้นที่การให้บริการว่าเป็นตลาดที่ให้บริการเฉพาะในท้องถิ่น หรือเป็นตลาด ให้บริการสำหรับคนภายนอกพื้นที่หรือนักท่องเที่ยว รวมถึงแนวโน้มการคงอยู่หรือการอยู่รอดของ ตลาดชุมชนรมิ นำ โดยพบว่าลักษณะสินค้าส่วนใหญ่ของตลาดเก้าห้องส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มของ กินของใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ อาหาร/เครื่องดื่ม/ ขนม และของชำ ซึ่งเป็นสินค้าที่คนในท้องถิ่น หาซื้อกันเป็นประจำ สะท้อนให้เห็นถึงพื้นที่การให้บริการของตลาดเก้าห้องที่เน้นสำหรับในท้องถิ่น หรือในพื้นที่เป็นสำคัญ ในขณะที่เดียวกันตลาดเก้าห้องก็มีร้านค้าบางส่วนที่เป็นรูปแบบการค้าส่ง เช่น ร้านขายขนมเบี๊ยะ ฯลฯ ที่จะมีคนเข้ามารับสินค้าโดยตรงและนำออกไปขายยังภายนอกพื้นที่ เป็นประจำแต่ก็เป็นเพียงส่วนน้อยเท่านั้น ในขณะที่ตลาดสามชุกกลับมีของใช้โดยทั่วไปเป็นสินค้า หลัก ซึ่งมักเป็นสินค้าที่ไม่มีความจำเป็นในชีวิตประจำวันที่ต้องซื้อทุกวัน แต่จากกลุ่มสินค้านี้ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่าตลาดสามชุกไม่ได้เน้นที่จะให้บริการสำหรับคนในพื้นที่ โดยเน้นให้บริการสำหรับ คนจากภายนอกที่เข้ามาเป็นครั้งคราว ซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่หลากหลายกลุ่มที่สลับสับเปลี่ยน หมุนเวียนเข้ามาใช้บริการในตลาดสามชุกอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งในตลาดสามชุกยังมีร้านที่เน้น รูปแบบการค้าแบบขายส่งเปิดให้บริการจำนวนหนึ่ง นอกเหนือจากจะแสดงให้เห็นถึงพื้นที่การ ให้บริการที่ขยายออกไปภายนอกชุมชนแล้ว ยังส่งผลต่อแนวโน้มการอยู่รอดของตลาดสามชุกจาก การมีลูกค้าประจำที่ซื้อขายสินค้ากันที่ละมากๆ ด้วยเหตุนี้อาจกล่าวได้ว่า ความแตกต่างของ ลักษณะสินค้าและรูปแบบการค้าในของตลาดชุมชนรมิ นำ สะท้อนให้เห็นถึงพื้นที่การให้บริการใน ปัจจุบัน และแนวโน้มการคงอยู่ของตลาดชุมชนรมิ นำ

ตารางที่ 5.7 ลักษณะของสินค้า และรูปแบบการค้าของตลาดชุมชนรมิ นำกรณีศึกษาในปัจจุบัน

ตลาดชุมชนรมิ นำ กรณีศึกษา	ลักษณะสินค้า (%)		รูปแบบการค้า (%)	
	ของกินของใช้ในชีวิตประจำวัน	ของใช้ทั่วไป	ขายส่ง	ขายปลีก
ตลาดเก้าห้อง	56.1	43.9	2.44	97.56
ตลาดสามชุก	27.5	72.5	16.79	83.21

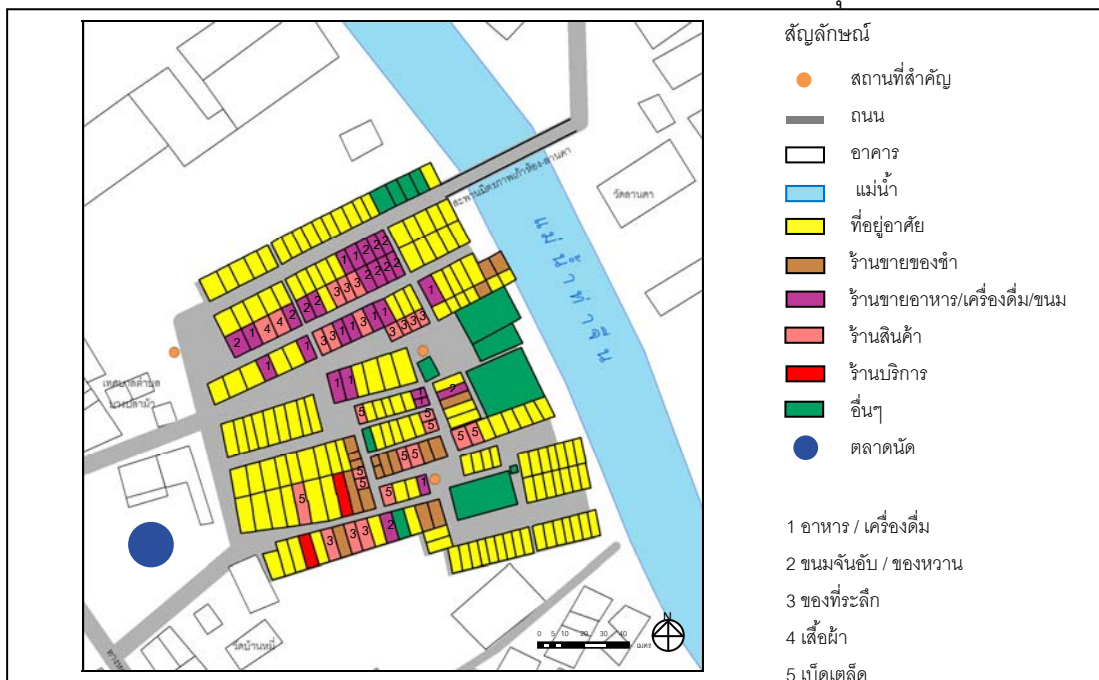
ประเภทสินค้า	ตลาดเก้าห้อง (%)	ตลาดสามชุก (%)
ของกินของใช้ในชีวิตประจำวัน	56.1	27.5
ของใช้ทั่วไป	43.9	72.5

ประเภทการค้า	ตลาดเก้าห้อง (%)	ตลาดสามชุก (%)
ขายส่ง	2.44	16.79
ขายปลีก	97.56	83.21

ที่มา: ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสำรวจ

2) พื้นที่กิจกรรมของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา

จากการผังการใช้ประโยชน์อาคารของตลาดเก่าห้องในปัจจุบัน (แผนที่ 5.1) พบว่า อาคารเรือนแถวไม้ค้าขายบริเวณตลาดเก่าห้องส่วนใหญ่กลายเป็นที่อยู่อาศัย แต่ยังคงมีร้านค้าที่เปิดให้บริการอยู่บ้าง เมื่อพิจารณาจากการแบ่งแยกตลาดเก่าห้องออกเป็น 3 ตลาดย่อย จะพบว่าร้านค้าที่เปิดให้บริการบริเวณตลาดบน (ด้านบนสุดของแผนที่) ส่วนใหญ่เป็นร้านขายของที่ระลึก ร้านขายอาหารและเครื่องดื่ม ซึ่งจะมีจำนวนมากขึ้นในวันหยุดราชการเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ในขณะที่ตลาดกลางพบว่าร้านค้าส่วนใหญ่แปรสภาพเป็นที่พักอาศัยแต่ยังมีร้านขายของชำ และร้านขายของใช้ส่วนตัวปะปนอยู่บ้างเล็กน้อย ตลาดกลางจึงเน้นให้บริการคนในพื้นที่เป็นส่วนใหญ่ สำหรับตลาดล่างร้านค้าส่วนใหญ่กลายเป็นที่พักอาศัย และมีร้านค้าอยู่บ้างเล็กน้อย เช่น ร้านขายของชำ และร้านขายเครื่องอุปโภคบริโภค ตลาดล่างจึงเป็นตลาดที่ขายสินค้าเพื่อรองรับคนในพื้นที่เป็นส่วนใหญ่ จากผังตลาดสะท้อนให้เห็นถึงขอบเขตการให้บริการของตลาดเก่าห้องในปัจจุบันจากจำนวนร้านค้า โดยพบว่า 2 ใน 3 ตลาดย่อย เน้นให้บริการสำหรับคนในพื้นที่ นอกจากนี้เมื่อพิจารณาถึงการใช้สอยอาคารของตลาดชุมชนริมน้ำในปัจจุบัน อาคารเรือนแถวไม้ค้าขายของตลาดเก่าห้องมีการปรับเปลี่ยนลักษณะการใช้ประโยชน์อาคารเป็นที่อยู่อาศัยเป็นส่วนใหญ่ และมีบางส่วนที่ยังคงใช้เป็นทั้งที่อยู่อาศัยและทำการค้าขายแต่มีจำนวนไม่มากนัก โดยมีห้องแถวที่ยังคงเปิดให้บริการอยู่ประมาณ 28.99% ซึ่งจากสภาพความเป็นจริงของร้านค้าที่เปิดทำการค้าขายและให้บริการ สะท้อนถึงความซับซ้อนของตลาดเก่าห้องในปัจจุบัน

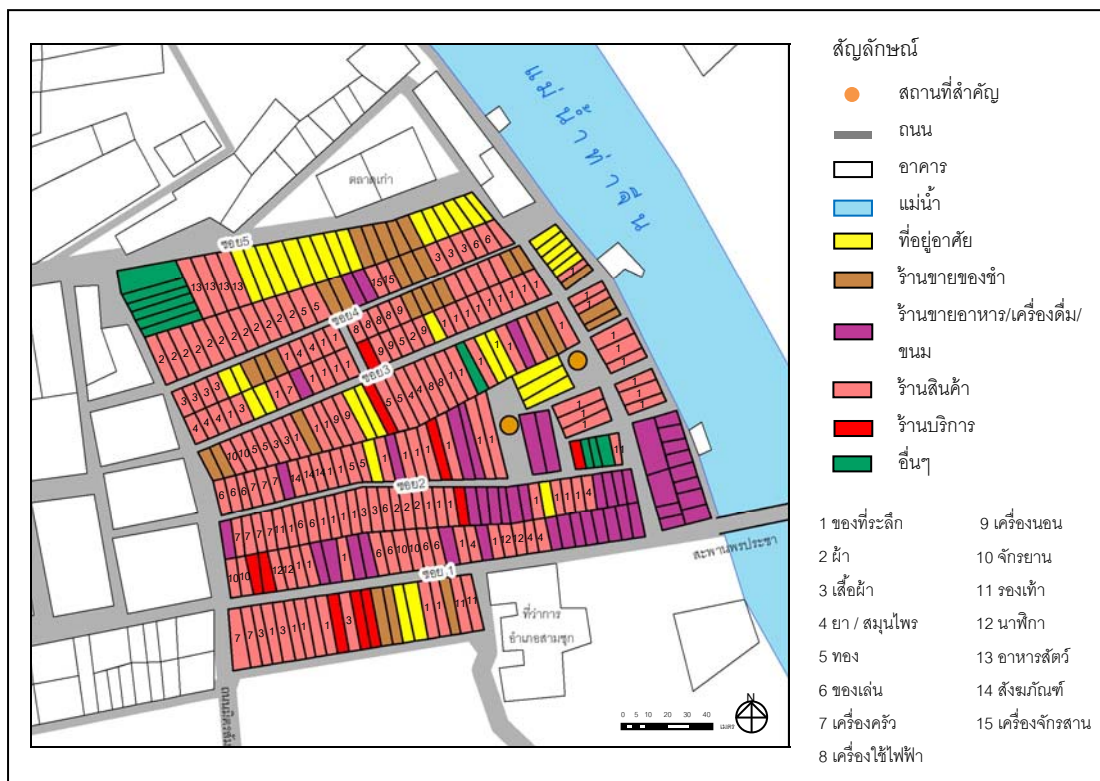
แผนที่ 5.1 ผังแสดงประเภทกิจกรรมการค้าและบริการของตลาดเก่าห้องในปัจจุบัน (พ.ศ.2554)

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย

แต่จากการสำรวจผังการใช้ประโยชน์อาคารของตลาดสามซุกในปัจจุบันพบว่า (แผนที่ 5.2) พบว่า ซอย 1 บริเวณต้นซอยที่ติดกับถนนเลียบบนที่ร้านค้าส่วนใหญ่จะขายอาหาร และเครื่องดื่มน บริเวณกลางซอย มีร้านขายนาฬิกา ร้านขายของเล่น ส่วนบริเวณท้ายซอยที่ติดกับ ถนนมิตรสัมพันธ์ส่วนใหญ่จะเป็นร้านขายของที่ระลึก นอกจากนี้ยังมีร้านค้าที่ให้บริการปะปนอยู่ เช่น ร้านเสริมสวย ซอย 2 บริเวณต้นซอยที่ติดกับถนนเลียบบนที่มีสถานที่สำคัญของตลาดสามซุก คือ บ้านขุนจันทน์ศรีนารักษ์ โดยเปิดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวให้คนเข้าชม บริเวณกลางซอยร้านค้า ส่วนใหญ่ยังคงขายของที่ระลึก ร้านอาหาร เครื่องดื่ม ส่วนบริเวณท้ายซอยมีร้านขายสังฆภัณฑ์ ขายเครื่องครัว และขายของเล่น นอกจากนี้ยังมีร้านค้าอื่นๆ ปะปนอยู่ ได้แก่ ร้านขายทอง ร้านขาย รองเท้า ซอย 3 บริเวณต้นซอยที่ติดกับถนนเลียบบนที่ส่วนใหญ่เป็นร้านขายของที่ระลึก บริเวณ กลางซอยเป็นร้านขายทอง ร้านขายยาโบราณ ร้านขายเครื่องใช้ไฟฟ้า ร้านถ่ายรูป และร้านขาย เครื่องนอน ร้านขายเสื้อผ้า ร้านขายจักรเย็บผ้าโบราณ ร้านขายผ้า และร้านตัดผม บริเวณท้ายซอยมี ร้านขายยาโบราณ และร้านขายของที่ระลึกเป็นส่วนใหญ่ ซอย 4 บริเวณต้นซอยที่ติดกับถนนเลียบบ นที่พบว่ามีร้านขายของที่ระลึก และร้านขายของชำเป็นส่วนใหญ่ กลางซอยพบร้านขายเครื่อง ไฟฟ้า และร้านขายยาโบราณ ร้านขายอาหารและเครื่องดื่ม ร้านขายตะกร้าสาน บริเวณท้ายซอย จะพบร้านขายผ้าเป็นส่วนใหญ่ และซอย 5 บริเวณต้นซอยที่ติดกับถนนเลียบบนที่พบว่าส่วนใหญ่ เป็นที่อยู่อาศัย และร้านขายของชำ บริเวณกลางซอยส่วนใหญ่ยังคงเป็นที่อยู่อาศัย บริเวณท้าย ซอยเป็นร้านขายอาหารสัตว์ ซึ่งจากการสำรวจพื้นที่ข้างต้นสรุปได้ว่า บริเวณซอย 1 ซอย 2 และ ซอย 3 จะพบเห็นนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก เนื่องจากสินค้าส่วนใหญ่เพื่อตอบสนองความ ต้องการของนักท่องเที่ยว ส่วนบริเวณซอย 4 จะเป็นสินค้าขายส่ง และซอย 5 จะเป็นที่พักอาศัย เป็นส่วนใหญ่

กล่าวได้ว่า จากการวิเคราะห์ผังตลาดข้างต้น ทำให้เห็นถึงบทบาทและขอบเขต การให้บริการของตลาดสามซุกในปัจจุบันจากจำนวนร้านค้าที่ให้บริการ พบว่า ตลาดสามซุกนั้น เป็นตลาดที่เน้นให้บริการสำหรับคนนอกพื้นที่หรือนักท่องเที่ยวเป็นหลัก เนื่องจากพื้นที่ค้าขาย 3 ใน 5 ซอย จะเป็นร้านค้าที่เน้นสินค้าที่ขายสำหรับนักท่องเที่ยวเป็นสำคัญนอกจากนี้เมื่อพิจารณา ถึงการใช้สอยอาคารเรือนแถวไม้ของตลาดสามซุกเกือบทั้งหมดยังคงถูกใช้เป็นที่ทำการค้าขาย และอยู่อาศัย โดยมีห้องแถวที่เปิดให้บริการอยู่ประมาณ 88.75% ซึ่งจากสภาพความเป็นจริงของ ร้านค้าที่เปิดทำการค้าขายและให้บริการ สะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจของตลาด สามซุกในปัจจุบัน

แผนที่ 5.2 ผังแสดงประเภทกิจกรรมการค้าและบริการของตลาดสามชุกในปัจจุบัน (พ.ศ.2554)
ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย

5.3 สรุปการวิเคราะห์การเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำกรณศึกษา

5.3.1 การวิเคราะห์การเกิดของตลาดชุมชนริมน้ำกรณศึกษา

จากการศึกษาถึงเงื่อนไขหรือปัจจัยของสัญญาณพื้นที่และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจที่มีผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำกรณศึกษาสามารถสรุปได้ว่า เงื่อนไขเชิงสัญญาณเป็นปัจจัยพื้นฐานที่มีผลต่อการเลือกที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำกรณศึกษาทั้ง 3 แห่ง คือ ตลาดเก่าห้อง ตลาดบ้านกว้าง และตลาดสามชุก โดยตลาดชุมชนริมน้ำเหล่านี้ตั้งอยู่ในบริเวณที่มีความได้เปรียบเชิงที่ตั้ง ที่มีศักยภาพการเข้าถึงสูง สามารถเข้าถึงได้อย่างสะดวกจากโครงสร้างแข็งสัญญาณของการสัญจรทางน้ำและทางบก (เกวียน) เอื้อให้เกิดการรวมกลุ่มของผู้คนมาตั้งถิ่นฐานตามริมฝั่งแม่น้ำลำคลอง เป็นวิถีชีวิตของคนไทยที่มีความผูกพันกับสายน้ำ ด้วยเหตุนี้ โครงข่ายการสัญจรจึงเป็นเงื่อนไขเชิงสัญญาณพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อการเลือกบริเวณพื้นที่ที่จะทำการตั้งถิ่นฐาน โครงข่ายการสัญจรที่เชื่อมต่อกันอย่างเป็นระบบทำให้เกิดพื้นที่ศูนย์กลาง โดยเฉพาะบริเวณที่เป็นจุดเปลี่ยนโหมด (mode) การสัญจรจะเป็นที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำขึ้น

5.3.2 การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำกรณศึกษา

การเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำกรณศึกษาทั้ง 3 แห่ง มีสัญญาณพื้นที่เป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยพื้นฐาน ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงสัญญาณของการสัญจรเป็นทางบก (ถนน) ทำให้ความได้เปรียบในเชิงที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำแต่ละแห่งมีความแตกต่างกัน โดยเฉพาะในกรณีของตลาดบ้านกว้างจะพบว่า เงื่อนไขของสัญญาณพื้นที่ส่งต่อการเปลี่ยนแปลงที่นำมาสู่การสิ้นสุดลงหรือเลิกให้บริการของตลาด กล่าวคือ เมื่อสัญญาณพื้นที่ของตลาดบ้านกว้างมีศักยภาพการเข้าถึงที่ลดลงในระดับลุ่มน้ำ ประกอบกับในระดับพื้นที่เฉพาะหรือระดับท้องถิ่นที่แม้ว่าจะอยู่ในกลุ่มสูง แต่ก็สูงเพียงกว่าค่าเฉลี่ยเพียงเล็กน้อย ยังผลให้การเข้าถึงพื้นที่ไม่สะดวกดังเช่นในอดีต หากเทียบกับตลาดชุมชนริมน้ำกรณศึกษาอีก 2 แห่งจะพบว่า ตลาดบ้านกว้างมีศักยภาพการเข้าถึงที่ต่ำกว่ามาก หากไม่มีรถส่วนตัวจะเข้าถึงพื้นที่ได้ลำบาก เนื่องจากไม่มีรถโดยสารให้บริการ ส่งผลต่อจำนวนลูกค้าที่เข้ามาใช้บริการในตลาดบ้านกว้างที่ลดน้อยลงเรื่อยๆ ในปัจจุบันตลาดบ้านกว้างจึงหมดสภาพของความเป็นตลาดชุมชนริมน้ำ คงเหลือไว้เพียงความเป็นชุมชนริมน้ำเท่านั้น ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า สัญญาณพื้นที่มีผลต่อการคงอยู่หรือการอยู่รอดของตลาดชุมชนริมน้ำ

แต่สำหรับตลาดชุมชนริมน้ำกรณศึกษาอีก 2 แห่ง คือ ตลาดเก่า และตลาดสามชุก เนื่องจากมีสัญญาณพื้นที่ที่ดี มีศักยภาพการเข้าถึงจากโครงสร้างเชิงสัญญาณของการสัญจรในระดับพื้นที่เฉพาะหรือระดับท้องถิ่นสูง การเดินทางเข้าถึงพื้นที่เป็นไปอย่างสะดวก ด้วยเงื่อนไขของสัญญาณพื้นที่ที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันที่มีความได้เปรียบในเชิงที่ตั้ง จึงทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำกรณศึกษาทั้ง 2 แห่งยังคงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน แต่นอกเหนือจากเงื่อนไขของสัญญาณพื้นที่แล้ว จากการที่ตลาดชุมชนริมน้ำทั้ง 2 แห่งแม้จะยังคงอยู่แต่กลับมีสภาพที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ในกรณีของตลาดเก่าห้อง มีลักษณะเป็นตลาดชุมชนริมน้ำเดิมคงอยู่แต่มีสภาพที่ซบเซา ส่วนตลาดสามชุกเป็นตลาดชุมชนริมน้ำที่เคยซบเซาในช่วงเวลาหนึ่งแต่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่และมีสภาพกิจกรรมการค้าที่เจริญรุ่งเรืองดังเช่นในปัจจุบัน ซึ่งผลจากการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจเป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยสำคัญที่มีผลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำกรณศึกษา ที่ทำให้สามารถคงอยู่แต่จะอยู่ในรูปแบบหรือลักษณะที่แตกต่างกัน กล่าวคือ

- **ในกรณีของตลาดเก่าห้อง** ซึ่งเป็นตลาดชุมชนริมน้ำเดิมที่ยังคงอยู่แต่มีสภาพที่ซบเซาในปัจจุบัน เนื่องจากค่านิยมในการประกอบอาชีพค้าขายของคนในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้คนในตลาดออกไปทำงานนอกพื้นที่ กิจกรรมของตลาดเก่าห้องจึงขาดผู้สืบทอด ร้านค้า

ในตลาดจึงปิดตัวลงเป็นจำนวนมาก แม้ว่าตลาดเก๋ากุ้งจะมีความพยายามในการฟื้นฟูสภาพทางเศรษฐกิจของตลาดแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะขาดความร่วมมือของคนส่วนใหญ่ในชุมชน ถึงแม้จะมีการจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาตลาดเก๋ากุ้งขึ้น เพื่อเป็นแกนนำในการดำเนินการ แต่ก็ยังเป็นกลุ่มองค์กรชุมชนของตลาดที่มีปฏิสัมพันธ์กันแบบไม่เป็นทางการ แม้จะมีโครงสร้างที่ชัดเจนแต่ขาดการบริหารจัดการในการทำงานอย่างเป็นระบบ รวมทั้งตลาดเก๋ากุ้งได้รับการสนับสนุนจากองค์กรหรือหน่วยงานภายนอกค่อนข้างน้อย โดยเฉพาะทางด้านงบประมาณที่จะนำมาใช้ในการดำเนินโครงการฟื้นฟูต่างๆ ประกอบกับกิจกรรมการค้าและบริการของตลาดเก๋ากุ้งส่วนใหญ่เน้นการให้บริการสำหรับคนในพื้นที่เป็นสำคัญ โดยส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มลูกค้าที่เข้ามาใช้บริการในช่วงเวลากลางวัน และมีเวลาที่ค่อนข้างจำกัด ซึ่งจากจำนวนลูกค้าและช่วงเวลาที่ลูกค้าเข้ามาใช้บริการ ส่งผลให้พ่อค้าแม่ค้าในตลาดเก๋ากุ้งจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนระบบกิจกรรมการค้าในตลาดใหม่ จากเดิมที่เคยทำการค้าขายได้ตลอดทั้งวัน กลายเป็นเหลือช่วงเวลากการเปิดให้บริการที่สั้นลง และมีร้านค้าบางส่วนที่ปรับตัวโดยเปิดให้บริการเฉพาะวันเสาร์-อาทิตย์ เพื่อให้บริการแก่กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในพื้นที่ ทั้งนี้ในปัจจุบันสินค้าที่ขายในตลาดเก๋ากุ้งจะเป็นของกินของใช้ในชีวิตประจำวัน และผู้มาซื้อสินค้าเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นคนในท้องถิ่นและคนในบริเวณใกล้เคียง ดังนั้นกิจกรรมการค้าของตลาดเก๋ากุ้งในปัจจุบันจึงเน้นให้บริการสำหรับคนในพื้นที่เป็นสำคัญ ประกอบกับร้านค้าส่วนใหญ่ในตลาดจะมีรูปแบบเป็นการค้าปลีก ซึ่งทำให้มีคู่แข่งทางการค้ามากจากรูปแบบการค้าที่เกิดขึ้นใหม่ในบริเวณโดยรอบ โดยเฉพาะตลาดนัดที่มีข้อได้เปรียบในเรื่องของความหลากหลายของสินค้า และการบริการที่เข้าถึงพื้นที่ชุมชนโดยตรง ซึ่งแม้ว่าตลาดเก๋ากุ้งจะยังคงอยู่และมีการประกอบกิจกรรมการค้า แต่จากเหตุผลต่างๆ ข้างต้น ทำให้การฟื้นฟูตลาดเก๋ากุ้งนั้นเป็นไปได้ยาก และส่งผลต่อความชบเซาของตลาดเก๋ากุ้งอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

- **ในกรณีของตลาดสามชุก** ซึ่งเป็นตลาดชุมชนริมน้ำเดิมที่เคยชบเซาแต่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ในปัจจุบัน เนื่องจากผู้คนส่วนใหญ่ยังคงมีค่านิยมในการซื้อทอดกิจการของบรรพบุรุษ ทำให้คนในชุมชนยังคงประกอบกิจกรรมการค้าและบริการภายในพื้นที่ตลาดสามชุกมากกว่าที่จะออกไปทำงานนอกพื้นที่ ส่งผลให้กิจกรรมการค้าของตลาดสามชุกยังคงอยู่มาโดยตลอด แม้ว่าจะเคยประสบประสบปัญหาความชบเซาในช่วงเวลาหนึ่ง แต่ด้วยความร่วมมือและปฏิสัมพันธ์อันดีของระหว่างคนในชุมชน ทำให้เกิดการรวมกลุ่มจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์ขึ้น เพื่อเป็นองค์กรชุมชนของตลาดหรือเป็นศูนย์กลางในการประสานความร่วมมือ ทั้งกับคนภายในชุมชนและหน่วยงานหรือองค์กรภายนอก รวมถึงมีการจัดการประชุมเพื่อ

คิดแผนงานในการจัดการและพัฒนาตลาดสามชุกในด้านต่างๆ ร่วมกัน ระหว่างคณะกรรมการฯ ด้วยกันเอง และระหว่างคณะกรรมการกับองค์กรหรือหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาช่วยเหลือ แม้ว่าองค์กรชุมชนของตลาดสามชุกจะยังไม่ได้มีการจดทะเบียนรับรองอย่างเป็นทางการ แต่ในทางปฏิบัติจะมีการดำเนินงานแบบกึ่งทางการ คือ มีโครงสร้างการดำเนินงานและการแบ่งอำนาจหน้าที่กันอย่างชัดเจนและเป็นระบบ นอกจากนี้ตลาดสามชุกได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรที่เป็นแบบทางการจากภายนอก ที่ให้การสนับสนุนทั้งทางด้านบุคลากร ความรู้ทางวิชาการ งบประมาณ ฯลฯ เป็นจำนวนมาก ตลาดสามชุกจึงสามารถฟื้นฟูขึ้นได้อีกครั้ง ผู้คนจากพื้นที่ต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เป็นคนจากภายนอกพื้นที่จะกลายเป็นลูกค้าหลักของตลาดสามชุกในปัจจุบัน โดยมีช่วงเวลาที่เข้ามาใช้บริการอย่างหลากหลาย จากจำนวนลูกค้าที่เข้ามามากส่งผลให้คนในพื้นที่ส่วนใหญ่ยังประกอบกิจกรรมการค้าอยู่ภายในตลาด และมีคนจากภายนอกบางส่วนที่เข้ามาทำการค้าขายในพื้นที่เพิ่มขึ้น ร้านค้าจะเปิดให้บริการทุกวันเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเป็นจำนวนมากตลอดทั้งวัน จึงทำให้มีช่วงเวลาในการเปิดให้บริการที่ยาวนานติดต่อกันหลายชั่วโมง ซึ่งจากการที่ลูกค้าหลักของตลาดสามชุกเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวดังนั้นสินค้าจึงมีความหลากหลาย และเน้นขายสินค้าที่ตอบรับกับการท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์ นอกจากนี้ในตลาดสามชุกยังมีร้านค้าบางส่วนในตลาดที่มีการขายแบบค้าส่ง ทำให้การค้าขายขยายตัวออกไปนอกพื้นที่ ตลาดสามชุกจึงมีพื้นที่การให้บริการที่ขยายตัวออกนอกท้องถิ่นหรือนอกพื้นที่ จากเหตุผลข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จของการฟื้นฟูตลาดสามชุก ที่ทำให้สามารถกลับมาตลาดชุมชนริมน้ำที่มีการค้าขายอย่างคึกคักอีกครั้ง

จากการที่กล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปเพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างเงื่อนไขที่มีผลต่อการคงอยู่หรือการอยู่รอดของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษาทั้ง 2 แห่ง คือ ตลาดเก่าห้อง และตลาดสามชุก ได้ดังแสดงในตารางที่ 5.8

ตารางที่ 5.8 สรุปการเปรียบเทียบความแตกต่างถึงเงื่อนไขการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำ
กรณีศึกษา

ตลาดเก่าห้อง	ตลาดสามชุก
- คนในพื้นที่ส่วนใหญ่ออกไปทำงานภายนอก	- คนในพื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงทำการค้าขายในตลาด
- ผู้สืบทอดกิจการมีค่อนข้างน้อย	- ผู้สืบทอดกิจการมีมาก
- การรวมกลุ่มเป็นองค์กรชุมชนของตลาดในชื่อ “คณะกรรมการพัฒนาตลาดเก่าห้อง” มีลักษณะปฏิสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ	- การรวมกลุ่มเป็นองค์กรชุมชนของตลาดในชื่อ “คณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์” มีลักษณะปฏิสัมพันธ์แบบกึ่งทางการ
- ได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรหรือหน่วยงานที่เป็นแบบทางการจากภายนอกค่อนข้างน้อย	- ได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรหรือหน่วยงานที่เป็นแบบทางการจากภายนอกมาก
- ได้รับความช่วยเหลือทางด้านงบประมาณจากองค์กรหรือหน่วยงานจากภายนอกน้อย	- ได้รับความช่วยเหลือทางด้านงบประมาณจากองค์กรหรือหน่วยงานจากภายนอกมาก
- กลุ่มลูกค้าหลักเป็นคนในท้องถิ่นหรือคนภายในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียง	- กลุ่มลูกค้าหลักเป็นนักท่องเที่ยวจากภายนอกพื้นที่
- สินค้าที่ส่วนใหญ่เป็นประเภทกินของใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น อาหาร/เครื่องดื่ม ขนม และของชำ	- สินค้าที่ขายมากเป็นประเภทสินค้าที่ตอบรับกับกระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เช่น ของที่ระลึก อาหาร/ขนมสูตรโบราณ
- ห้องแถวเปิดให้บริการ 28.99% (อยู่ในเกณฑ์ตลาดชุมชนริมน้ำเดิมคงอยู่แต่มีสภาพที่ขบเซา คือ มีห้องแถวที่เปิดให้บริการมากกว่าร้อยละ 20 – ไม่เกินร้อยละ 80 ของห้องแถวทั้งหมด)	- ห้องแถวเปิดให้บริการ 88.75% (อยู่ในเกณฑ์ของตลาดชุมชนริมน้ำที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ คือ มีห้องแถวที่เปิดให้บริการมากกว่าร้อยละ 80 ขึ้นไปของห้องแถวทั้งหมด)
- พื้นที่การให้บริการอยู่ในท้องถิ่น	- พื้นที่การให้บริการขยายตัวออกนอกท้องถิ่น

ที่มา: ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลโดยผู้วิจัย

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาในบทนี้จะเป็นการเอานำข้อมูลที่ได้ผลการวิเคราะห์ภาพรวมของกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำทั้งหมดในบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ดังรายละเอียดในบทที่ 4 ประกอบกับผลการวิเคราะห์กระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำกรณีศึกษา ดังรายละเอียดในบทที่ 5 มาทำการสรุปผลการวิจัย ด้วยการอธิบายถึงข้อสรุปและข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษา รวมถึงข้อสรุปที่เป็นนัยเชิงแนวคิดทฤษฎี และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย โดยมีรายละเอียด ดังนี้

6.1 สรุปผลการวิจัย

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงปรากฏการณ์ของกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน จากเงื่อนไขหรือปัจจัยของฐานพื้นที่และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ ที่มีผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ที่ทำให้สามารถปรับตัวจนคงอยู่ได้ถึงปัจจุบัน ทั้งนี้หน่วยวิเคราะห์ในงานวิจัยคือ ตลาดชุมชนริมน้ำ ซึ่งเป็นตลาดบกที่ตั้งอยู่บนฝั่งริมแม่น้ำหรือลำคลองในลุ่มน้ำท่าจีน เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ถือเป็นศูนย์กลาง (node) บนระบบโครงข่ายการสัญจรที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ศูนย์กลาง โดยในการวิจัยใช้แนวคิดทฤษฎีที่มีความเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขของฐานพื้นที่และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ ด้วยทฤษฎีฐานศูนย์กลาง ที่อธิบายถึงกระบวนการเกิดศูนย์กลาง (centrality as a process) (Hillier, 1999) วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงฐานของการสัญจร ร่วมกับแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ ได้แก่ แนวคิดองค์กรชุมชน (สมพันธ์ เตชะอธิก, 2540) แนวคิดระบบกิจกรรม และแนวคิดระบบที่ตั้ง (Chapin, 1972 และ Rapoport, 1977) นำมาสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้ เพื่ออธิบายถึงกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนได้อย่างสมบูรณ์

กระบวนการศึกษาแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 การศึกษากระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนในระดับพื้นที่รวมหรือระดับลุ่มน้ำท่าจีน โดยอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลจากการทบทวนเอกสาร แผนที่โครงสร้างเชิงฐาน การลงสำรวจพื้นที่ และการสัมภาษณ์โดยทั่วไป ส่วนที่ 2 การศึกษาในขั้นตอนรายละเอียดเกี่ยวกับกระบวนการ

เกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำกรน้ำศึกษา ได้แก่ กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำที่คงอยู่แต่มีสภาพที่ซบเซา คือ ตลาดเก่าห้อง กลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำที่สิ้นสุดหรือเลิกให้บริการ คือ ตลาดบ้านกว้าง และกลุ่มตลาดชุมชนริมน้ำที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ คือ ตลาดสามชุก โดยอาศัยข้อมูลจากการทบทวนเอกสาร การสำรวจพื้นที่ แผนที่โครงสร้างเชิงสัญญา การสัมภาษณ์เชิงลึก และการใช้แบบสอบถาม ส่วนที่ 3 การสรุปผลการศึกษาจากข้อค้นพบสำคัญที่ได้จากการวิเคราะห์ รวมถึงข้อสรุปที่เป็นนัยในเชิงแนวคิดทฤษฎี และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

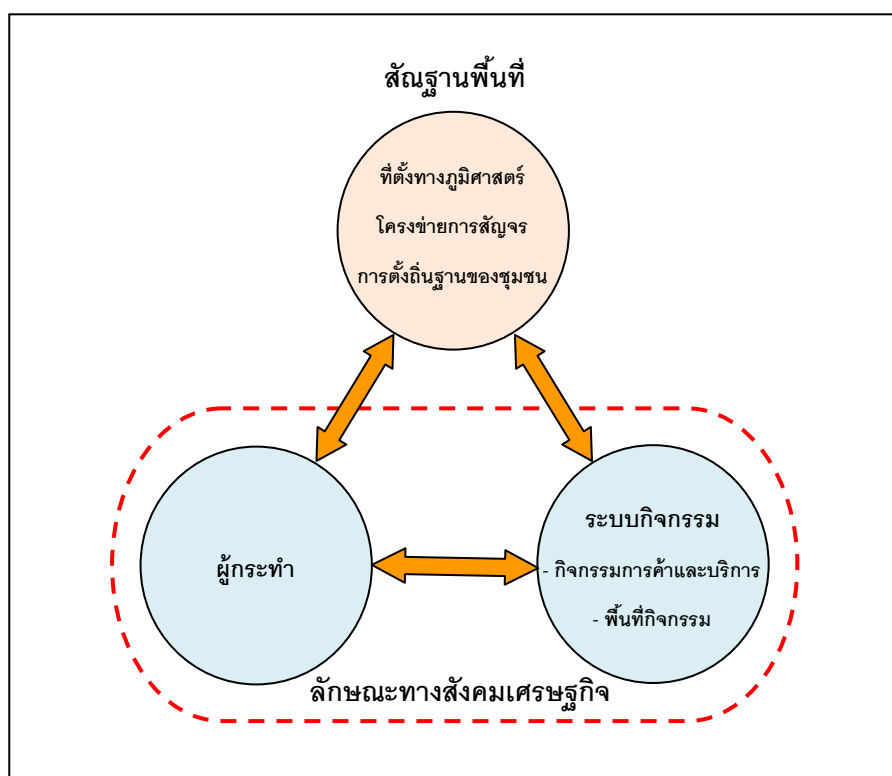
6.2 ข้อสรุปและข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัย

โดยเป็นการข้อสรุปของการวิจัยตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ตั้งแต่ต้น ที่เป็นผลมาจากเงื่อนไขของสัญญาณพื้นที่ และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำ ดังนี้

กระบวนการเกิดของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ตลาดชุมชนริมน้ำเกิดด้วยเงื่อนไขของสัญญาณพื้นที่เป็นพื้นฐาน ทำให้เกิดการเลือกที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำ ที่มีความได้เปรียบ ที่มีศักยภาพการเข้าถึงที่ดีจากโครงสร้างเชิงสัญญาของการสัญจรทั้งทางน้ำและทางบกที่ซับซ้อนบนพื้นที่ เกิดการเชื่อมต่อของการสัญจรอย่างทั่วถึงและมีศักยภาพ ทำให้พื้นที่บางส่วนมีความหนาแน่นและการสัญจรผ่านมากกว่าบริเวณอื่นๆ เกิดการรวมกลุ่มและกระจุกตัวของผู้คนทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานในบริเวณดังกล่าว และพัฒนากลายเป็นตลาดชุมชนริมน้ำขึ้นเพื่อรองรับหรือให้บริการกับคนกลุ่มต่างๆ ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน โดยตลาดชุมชนริมน้ำมีลักษณะสัญญาณศูนย์กลางหรือพื้นที่ศูนย์กลาง จากที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่มีความเหมาะสม และมีศักยภาพการเข้าถึงในระดับพื้นที่รวม (global level) หรือระดับลุ่มน้ำท่าจีนสูง ทั้งนี้ที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำส่วนใหญ่จะตั้งอยู่บริเวณที่เส้นทางเกวียนบรรจบแม่น้ำ ทำให้บริเวณดังกล่าวมีลักษณะเป็นจุดเปลี่ยนโหมดการสัญจรที่สำคัญ นอกจากนี้จากการนำเรือยนต์และเรือเมล์โดยสารมาใช้ในการสัญจรและการขนส่งทางน้ำ ทำให้เกิดตลาดชุมชนริมน้ำขึ้นใหม่ที่ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำลำคลอง โดยเฉพาะบริเวณที่เป็นเส้นทางผ่านของเรือเมล์โดยสาร อาศัยประโยชน์จากระบบการสัญจรทางน้ำที่สะดวกมากขึ้น กล่าวได้ว่า “สัญญาณพื้นที่เป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยพื้นฐานที่มีผลต่อการเลือกที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำ” ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ได้ตั้งไว้

ในส่วนของการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน จากโครงสร้างเชิงสัญญาของการสัญจรที่เกิดการเปลี่ยนแปลงไปเป็นทางบก (ถนน) ทำให้ความได้เปรียบในเชิงที่ตั้งและศักยภาพการเข้าถึงตลาดชุมชนริมน้ำลดลง การเข้าถึงพื้นที่ตลาดไม่สะดวกดังเช่นในอดีต นำมาสู่การสิ้นสุดหรือเลิกให้บริการของตลาดชุมชนริมน้ำในเวลาต่อมา ด้วยเหตุนี้ สัญญาณพื้นที่

นอกจากที่จะเป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยที่สามารถอธิบายถึงการเกิดของตลาดชุมชนริมน้ำได้เป็นอย่างดี ยังสามารถอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำได้ด้วยเช่นกัน แต่เป็นเพียงเหตุผลพื้นฐานหนึ่งเท่านั้น เนื่องจากไม่สามารถอธิบายถึงเงื่อนไขของการคงอยู่หรือการอยู่รอดของตลาดชุมชนริมน้ำในรูปแบบหรือลักษณะต่างๆ ได้ ซึ่งผลจากการวิจัยทำให้ทราบว่า การตลาดชุมชนริมน้ำจะคงอยู่หรือไม่ขึ้นอยู่กับลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจเป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยสำคัญ และยังส่งผลให้ตลาดชุมชนริมน้ำแต่ละแห่งมีสภาพของการคงอยู่ที่แตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้ในการที่จะอธิบายถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำ นอกเหนือจากการพิจารณาเงื่อนไขหรือปัจจัยของ “สัณฐานพื้นที่” เป็นพื้นฐานแล้ว จำเป็นต้องพิจารณาถึง “ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ” ได้แก่ ผู้กระทำ และระบบกิจกรรม ร่วมด้วย (แผนภูมิที่ 6.1) เพื่อให้เข้าใจถึงเงื่อนไขหรือปัจจัยที่มีผลต่อการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำอย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ว่า กระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ เป็นผลมาจากเงื่อนไขร่วมกันของ “สัณฐานพื้นที่” (spatial configuration) และ “ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ” (socio-economic characteristics) ดังแสดงในแผนภูมิที่ 6.1

แผนภูมิที่ 6.1 แบบจำลองกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ

ที่มา: จากการวิเคราะห์โดยผู้วิจัย

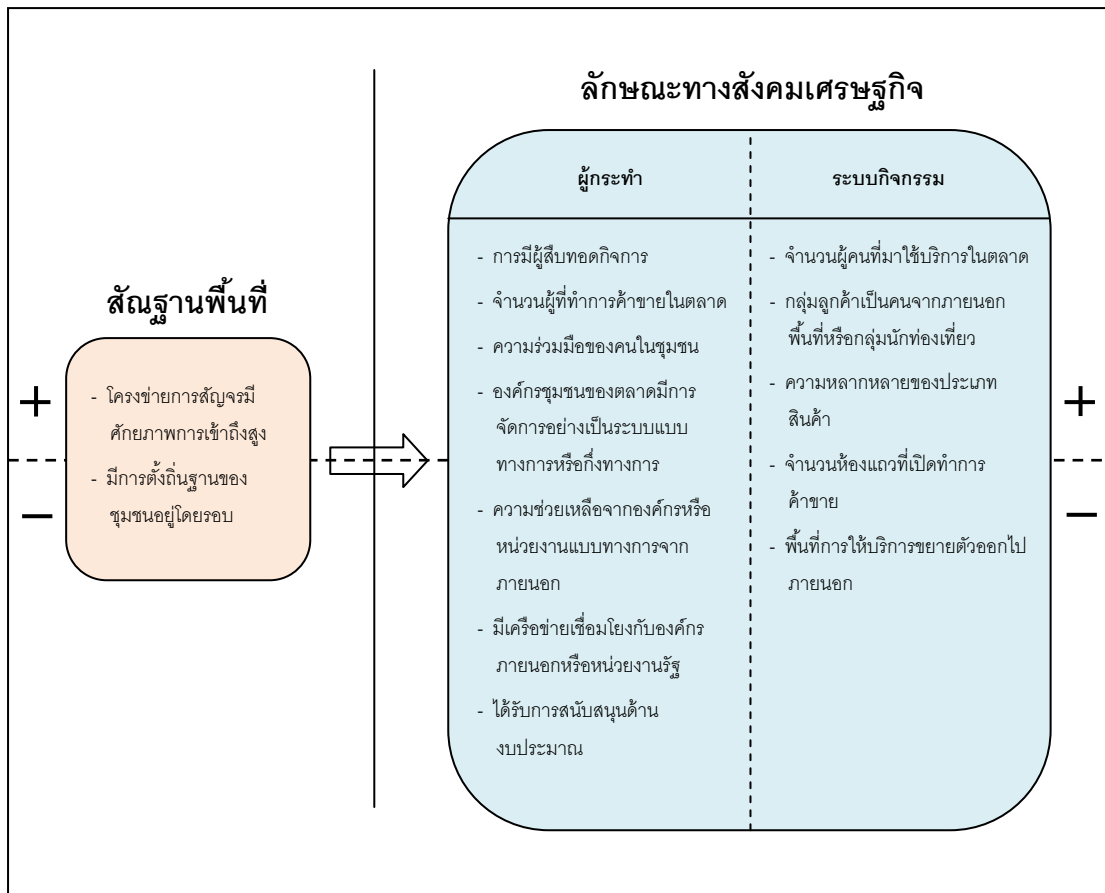

ทั้งนี้เงื่อนไขของลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำ ได้แก่ ตลาดชุมชนริมน้ำเดิมคงอยู่แต่มีสภาพที่ซบเซา และตลาดชุมชนริมน้ำที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ มีรายละเอียดเงื่อนไขหรือปัจจัยของตลาดแต่ละกลุ่ม ดังนี้

1) **ตลาดชุมชนริมน้ำเดิมคงอยู่แต่มีสภาพที่ซบเซา** เป็นลักษณะของตลาดชุมชนริมน้ำส่วนใหญ่ที่พบได้ในปัจจุบัน โดยตลาดชุมชนริมน้ำในกลุ่มนี้ที่ยังคงอยู่ ด้วยมีลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจเป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยสำคัญ ที่แสดงถึงการคงอยู่แบบซบเซาของตลาดชุมชนริมน้ำ กล่าวคือ การที่คนในพื้นที่ส่วนใหญ่ออกไปทำงานนอก ผู้สืบทอดกิจการต่อจากบรรพบุรุษมีค่อนข้างน้อย กลุ่มลูกค้าหลักเป็นคนในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียง สินค้าที่ขายส่วนใหญ่เป็นของกินของใช้ในชีวิตประจำวัน และมีร้านค้าที่เปิดให้บริการมากกว่าร้อยละ 20 – ไม่เกินร้อยละ 80 ของห้องแถวทั้งหมด นอกจากนี้มีการรวมกลุ่มเป็นองค์กรชุมชนของตลาดที่มีปฏิสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ และไม่มีการจัดการตลาดอย่างเป็นระบบ รวมถึงได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรหรือหน่วยงานภายนอกค่อนข้างน้อยโดยเฉพาะในเรื่องของงบประมาณที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาหรือฟื้นฟูตลาด โดยเฉพาะตลาดในกลุ่มนี้จะมีพื้นที่การให้บริการที่เน้นการขายสินค้าภายในพื้นที่

2) **ตลาดชุมชนริมน้ำที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่** โดยตลาดชุมชนริมน้ำในกลุ่มนี้ที่ยังคงอยู่ ด้วยมีลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจเป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยสำคัญ ที่แสดงถึงการคงอยู่แต่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ กล่าวคือ การที่คนในพื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงทำการค้าขายและสืบทอดกิจการต่อจากบรรพบุรุษ กลุ่มลูกค้าหลักเป็นกลุ่มคนจากภายนอกพื้นที่หรือนักท่องเที่ยว สินค้าที่ขายส่วนใหญ่เป็นประเภทของกินของใช้ทั่วไป โดยเฉพาะสินค้าที่ตอบรับกับกระแสการท่องเที่ยว และมีร้านค้าที่เปิดให้บริการมากกว่าร้อยละ 80 ขึ้นไปของห้องแถวทั้งหมด นอกจากนี้มีการรวมกลุ่มเป็นองค์กรชุมชนของตลาดที่มีปฏิสัมพันธ์แบบเป็นทางการหรือกึ่งเป็นทางการ และมีการจัดการตลาดอย่างเป็นระบบ รวมถึงได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรหรือหน่วยงานภายนอกมาก ในเรื่องของบุคลากร ความรู้ทางวิชาการ และงบประมาณที่จะนำมาใช้ในการฟื้นฟูตลาด โดยเฉพาะตลาดในกลุ่มนี้จะเริ่มมีพื้นที่การให้บริการที่ขยายตัวมีการส่งสินค้าออกไปขายนอกพื้นที่

จากการศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยของลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำข้างต้น ทำให้สามารถได้ข้อค้นพบเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำ ดังนี้ (แผนภูมิที่ 6.2)

แผนภูมิที่ 6.2 ข้อค้นพบเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำ
ที่มา: จากการวิเคราะห์โดยผู้วิจัย

จากแผนภูมิที่ 6.2 ที่แสดงถึงข้อค้นพบเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำ น่าจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปประยุกต์ใช้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาถึงโอกาสของการคงอยู่ หรือโอกาสในการฟื้นฟูของตลาดชุมชนริมน้ำแห่งอื่นๆ โดยอาศัยรายละเอียดเงื่อนไขหรือปัจจัยของฐานพื้นที่ และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ ดังนี้

1) **เงื่อนไขหรือปัจจัยของฐานพื้นที่** ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำ โดยฐานพื้นที่เป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยพื้นฐานที่มีผลต่อทั้งการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ กล่าวคือ ฐานพื้นที่ที่ดี (+) โดยที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมเป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การตั้งถิ่นฐาน มีศักยภาพการเข้าถึงสูงจากโครงข่ายการสัญจร และมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนอยู่โดยรอบ นอกจากนี้ที่จะมีผลต่อการเลือกที่ตั้งหรือมีโอกาสต่อการเกิดของตลาดชุมชนริมน้ำแล้ว ยังมีผลต่อการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำด้วยเช่นกัน ในทางกลับกันหากฐานพื้นที่ที่ไม่ดี (-) ทำให้โอกาสในการเกิดตลาดชุมชนริมน้ำนั้นมีน้อย และอาจมี

ผลต่อการสิ้นสุดหรือการหายไปของตลาดชุมชนริมน้ำ โดยเฉพาะในกรณีที่ดินฐานพื้นที่มีศักยภาพการเข้าถึงที่ลดลง

2) **เงื่อนไขหรือปัจจัยของลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ** ที่มีผลต่อการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำ นอกเหนือจากเงื่อนไขของฐานพื้นที่ที่เป็นพื้นฐานแล้ว การที่ตลาดชุมชนริมน้ำจะคงอยู่ได้นั้นจำเป็นต้องตั้งอยู่บนเงื่อนไขหรือปัจจัยสำคัญ 2 ส่วน ได้แก่ 1) ผู้กระทำ และ 2) ระบบกิจกรรม กล่าวคือ การที่ตลาดชุมชนริมน้ำจะคงอยู่หรือมีโอกาสในการฟื้นฟูได้ง่าย ต้องตั้งอยู่บนรายละเอียดของเงื่อนไขในส่วนของผู้กระทำที่มีแนวโน้มที่ดี (+) คือ การมีผู้สืบทอดกิจการและจำนวนผู้ทำการค้าขายในตลาดมาก ความร่วมมือของคนในชุมชนมีมาก องค์กรรมชุมชนของตลาดมีการจัดการอย่างเป็นระบบแบบทางการหรือกึ่งทางการ ได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรหรือหน่วยงานแบบทางการจากภายนอกมาก มีเครือข่ายที่เชื่อมโยงกับองค์กรภายนอกหรือหน่วยงานรัฐหลายหน่วยงาน และได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณเป็นจำนวนมาก สำหรับในเงื่อนไขในส่วนของระบบกิจกรรมที่มีแนวโน้มที่ดี (+) คือ จำนวนผู้คนที่เข้ามาใช้บริการในตลาดมีมาก กลุ่มลูกค้าหลักเป็นคนจากภายนอกพื้นที่หรือกลุ่มนักท่องเที่ยว มีความหลากหลายของประเภทสินค้ามาก มีจำนวนห้องแถวที่เปิดทำการค้าขายอยู่มาก พื้นที่การให้บริการขยายตัวออกไปภายนอกหรือใหญ่กว่าแค่ในระดับท้องถิ่น ในทางกลับกันหากตลาดชุมชนริมน้ำตั้งอยู่บนเงื่อนไขของลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจที่ไม่ดี (-) โอกาสสูงในการที่ตลาดชุมชนริมน้ำจะเกิดความซบเซาหรือสิ้นสุดลง

6.3 ข้อสรุปที่เป็นนัยเชิงแนวคิดทฤษฎี (theoretical implication)

ผลจากการวิจัยสามารถสรุปเป็นนัยเชิงแนวคิดทฤษฎีได้เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรกแนวคิดทฤษฎีที่ใช้อธิบายถึงเงื่อนไขหรือปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำในเชิงฐานพื้นที่ คือ ทฤษฎีฐานศูนย์กลาง ที่อธิบายกระบวนการเกิดฐานศูนย์กลาง (centrality as a process) (Hillier, 1999) และส่วนที่สองแนวคิดที่ใช้อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำในเชิงลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ คือ แนวคิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Kaufman 1959) แนวคิดองค์กรชุมชน (สมพันธ์ เตชะอธิก, 2540) แนวคิดระบบกิจกรรม (Chapin, 1972) และระบบที่ตั้ง (Rapoport, 1977) ที่แสดงถึงการเชื่อมโยงกันของความสัมพันธ์ทั้งทางด้านกายภาพและสังคม โดยมีข้อสรุปที่เป็นนัยเชิงแนวคิดทฤษฎี ดังนี้

ซึ่งจากผลการวิจัยถึงกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำพบว่าการเลือกที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำเป็นไปตามหลักพื้นฐานของทฤษฎีฐานศูนย์กลาง ที่อธิบายกระบวนการเกิดฐานศูนย์กลาง (centrality as a process) (Hillier, 1999) ด้วยเงื่อนไข

สัณฐานพื้นที่ของโครงสร้างเชิงสัณฐานของการสัญจร สามารถแสดงถึงลักษณะสัณฐานศูนย์กลางของตลาดชุมชนริมน้ำได้ โดยโครงข่ายการเชื่อมต่อที่มีผลต่อระดับการสัญจรอิสระจะทำให้บริเวณต่างๆ มีระดับการสัญจรอิสระที่มากน้อยแตกต่างกัน พื้นที่ที่มีระดับการสัญจรสูงจะดึงดูดกิจกรรมการค้าหรือกิจกรรมที่ต้องอาศัยประโยชน์จากการสัญจรให้มากระจุกตัวกันมากกว่าปกติ เกิดเป็นพื้นที่ศูนย์กลางขึ้น ดังเช่นในกรณีของเลือกที่ตั้งหรือการเกิดตลาดชุมชนริมน้ำ

แต่จากการศึกษายังทำให้พบว่า ทฤษฎีสัณฐานศูนย์เพียงอย่างเดียวยังไม่สามารถอธิบายถึงเงื่อนไขหรือปัจจัยที่มีผลการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำได้ จำเป็นต้องอาศัยเงื่อนไขหรือปัจจัยของลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับผู้กระทำ และระบบกิจกรรมมาช่วยในการอธิบายถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ด้วยการประยุกต์ใช้แนวคิดเครือข่ายปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Marsden และ Campbell, 1984) แนวคิดองค์กรชุมชน (สมพันธ์ เตชะอธิก, 2540) ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล และยังขยายความร่วมมือไปสู่การรวมกลุ่มเป็นองค์กรชุมชนเพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้ลุล่วง รวมทั้งแนวคิดระบบกิจกรรม (Chapin, 1972) และแนวคิดระบบที่ตั้ง (Rapoport, 1977) ที่แสดงถึงรูปแบบพฤติกรรมของบุคคลและครอบครัว ทั้งนี้ระบบกิจกรรมเป็นตัวกำหนดรูปแบบทางพื้นที่ และอธิบายถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้พื้นที่ในอนาคตได้ ซึ่งแนวคิดทฤษฎีในกลุ่มลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจนี้จะช่วยอธิบายในประเด็นสำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับการคงอยู่ที่แตกต่างกันของตลาดชุมชนริมน้ำแต่ละแห่งในปัจจุบัน

6.4 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย (policy implication)

ผลจากการวิจัยกระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน มีข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาในเงื่อนไขหรือปัจจัยต่างๆ เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถนำไปประกอบในการวางแผนการอนุรักษ์และการฟื้นฟู โดยมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่มีประเด็นสำคัญเพื่อการอนุรักษ์ตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำท่าจีนให้สืบต่อไป คือ หากต้องการให้ในอนาคตตลาดชุมชนริมน้ำยังคงอยู่ จำเป็นต้องมี **“การปรับเปลี่ยนบทบาทของตลาดชุมชนริมน้ำ”** กล่าวคือ ไม่ใช่แค่เพียงการเป็นตลาดชุมชนริมน้ำที่ให้บริการเฉพาะคนในพื้นที่หรือคนในท้องถิ่นเป็นสำคัญดังเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่ควรมีการปรับเปลี่ยนให้ตลาดชุมชนริมน้ำมีบทบาทหน้าที่ที่เน้นการให้บริการสำหรับทั้งคนในพื้นที่และคนภายนอกพื้นที่หรือนักท่องเที่ยวควบคู่กันไป เพื่อให้มีคนจากภายนอกพื้นที่เข้ามาใช้บริการในตลาดเยอะขึ้น รวมถึงพยายามขยายเขตอิทธิพลหรือพื้นที่ให้บริการที่ใหญ่กว่าการให้บริการในระดับท้องถิ่น เช่น การขยายตัวของกาส่งออกสินค้าไปขายยังนอกพื้นที่ เพื่อเพิ่มฐานของลูกค้าให้กว้างขึ้น เนื่องจากการค้าขายที่อาศัย

เฉพาะแต่เพียงลูกค้าที่เป็นคนในพื้นที่นั้นไม่เพียงพอ รวมถึงจากการที่ในปัจจุบันได้เกิดตลาดการค้ารูปแบบใหม่ขึ้นมาแข่งในหลากหลายรูปแบบ โดยเฉพาะระบบตลาดแบบหมุนเวียนหรือตลาดนัดที่เข้าถึงพื้นที่ชุมชนโดยตรง และสามารถเคลื่อนย้ายไปยังพื้นที่ต่างได้โดยสะดวก ความจำเป็นในการเข้ามาซื้อสินค้าในตลาดชุมชนริมน้ำจึงลดน้อยลง นอกเหนือจากความพยายามในการปรับเปลี่ยนบทบาทของตลาดชุมชนริมน้ำแล้ว การที่จะทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำยังคงอยู่ได้ จำเป็นต้องมีการปรับตัวและพยายามให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจากความร่วมมือของคนในชุมชน ที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มเป็นองค์กรชุมชนของตลาดแบบเป็นทางการหรือกึ่งทางการขึ้น เพื่อให้เกิดการวางแผนจัดการตลาดและการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ด้วยเหตุนี้หากต้องการให้ตลาดชุมชนริมน้ำยังคงอยู่ได้ในอนาคต จำเป็นต้องมีการวางแผนการดำเนินงานในการปรับเปลี่ยนบทบาทของตลาดชุมชนริมน้ำอย่างเป็นรูปธรรมและอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อให้สามารถให้บริการได้ทั้งคนในพื้นที่ และนักท่องเที่ยวจากภายนอกพื้นที่ ที่จะกลายเป็นผู้กระทำกลุ่มใหม่ที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องกับตลาดชุมชนริมน้ำที่จะช่วยให้ตลาดยังคงอยู่ ประกอบกับควรมีการจัดการองค์กรชุมชนของตลาดอย่างเป็นระบบ ส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้กระทำทุกส่วนที่มีความเกี่ยวข้องกับตลาดชุมชนริมน้ำ ยังผลต่อการคงอยู่ของตลาดชุมชนริมน้ำได้ต่อไปในอนาคต

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย:

กนกวรรณ ถมทอง. สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2554.

กาญจนา แก้วเทพ. ภาพรวมของพัฒนาการขององค์กรชุมชน. ใน, องค์กรชุมชน: กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม, 11-59. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2540.

กาญจน์ นทีวุฒิกุล. ตรรกะของการใช้พื้นที่ว่างสาธารณะอย่างอเนกประโยชน์ในเมืองเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. เที่ยวบ้านเราสุขใจไปสุพรรณ. กรุงเทพมหานคร: แพลน โมทีฟ, (ม.ป.ป.).

กิตติกร ใจบุญ. ตลาดกับวิถีชีวิต: บทสำรวจเบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องตลาดในสังคมไทย. . ใน สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์ (บรรณาธิการ), ตลาดในชีวิต ชีวิตในตลาด, 19-102. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549.

กิมล้าน แซ่ฮึ้ง. สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2554.

เกี้ย นากปาน. สัมภาษณ์, 20 กันยายน 2553.

เกื้อ พู่แก้ว. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2553.

กฤตยา เสริมสุข. สัมภาษณ์, 13 พฤศจิกายน 2554.

กฤษณา วงษาสันต์, อานนท์ ผกากรอง, สุรัตน์ วรวงศ์รัตน์ และ สมเกียรติ เกียรติเจริญ. วิถีไทย. กรุงเทพมหานคร: เวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น, 2542.

ไชศรี ภัคดีสุขเจริญ. วาทกรรมของเมืองผ่านโครงสร้างเชิงสัญลักษณ์. วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง, 2548.

คณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์. กว่าจะเป็นสามชุก ตลาดร้อยปี [ออนไลน์], 2552. แหล่งที่มา: <http://www.samchuk.in.th/history/before-samchuk-100-years.html> [10 ธันวาคม 2552]

คณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์. ประวัติตลาดสามชุก [ออนไลน์], 2550. แหล่งที่มา: <http://www.samchuk.in.th/history.html> [7 กันยายน 2550]

คณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์. สามชุก ตลาด ๑๐๐ ปี. กรุงเทพมหานคร: ไบท์ทิว, (ม.ป.ป.).

คณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์. สืบสานงานศิลป์ ถิ่นสามชุก. (ม.ป.ท.), 2551.

คิม ปรีชาวิทย์. สัมภาษณ์, 13 พฤศจิกายน 2554.

งอ พึ่งงาม. สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2554.

งามพิศ สัตย์สงวน. วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย: การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง.

กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

งามพิศ สัตย์สงวน. วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทยและนานาชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

งามพิศ สัตย์สงวน. หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

เง็กถิ่ง มงคลธนวนงศ์. สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2554.

จวง จิตสมานบุญ. สัมภาษณ์, 11 พฤศจิกายน 2554.

จรัญ เทียนเงินเจริญ. สัมภาษณ์, 11 พฤศจิกายน 2554.

จรรยา ศรีจรัสวัฒนชัย. สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2553.

จันทิรา แซ่เจ้. สัมภาษณ์, 30 พฤษภาคม 2553.

จุมพล กীরติอาภักกุล. สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2553.

ฉลวย วิไลยาลักษณ์. สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2555.

ฉัตรชัย พงศ์ประยูร. การตั้งถิ่นฐานมนุษย์: ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชา

ภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

ฉัตรชัย พงศ์ประยูร. ภูมิศาสตร์เมือง. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2527.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชนและชนชาติไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์

แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ. เศรษฐกิจศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์,

2524.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรพีไล. วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร:

สร้างสรรค์, 2541.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ สมภพ มานะรังสรรค์, บรรณาธิการ. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง

พ.ศ. 2484. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,

2527.

- ชัยรัตน์ พุ่มเพชร. สัมภาษณ์. 13 พฤศจิกายน 2554.
- ซึ้งเกียง แซ่ลื้อ. สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2554.
- ซ็องจิม จิ่งเจริญสุซยึง. สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2554.
- ซำเฮียง. สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์ 2554.
- ณรงค์ เส็งประชา. พื้นฐานวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2531.
- เต็มศักดิ์ ภาณุวรรณ. ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย. วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- เดือน พลเสน. สัมภาษณ์, 11,13 พฤศจิกายน 2554.
- เต้า ราชตะนะพันธ์. สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2554.
- ถาวร สิกขโกศล. สัมภาษณ์, 14,17 พฤศจิกายน 2554 10 ธันวาคม 2554 และ 21 มีนาคม 2555.
- เทิดศักดิ์ เตชะกิจจจร, การศึกษาที่อยู่อาศัยริมน้ำบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา. ใน, สารศาสตร์
สถาปัตยกรรม ปีที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- ธันวา ใจเที่ยง และฉัตรทิพย์ นาถสุภา. ชาวนา ประวัติศาสตร์ชีวิต ความหวัง และทางออก.
กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์, 2547.
- ธานินทร์ แสงสรารุณภูมิ. สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2554.
- นพพา สุวรรณพัฒน์. สัมภาษณ์, 25 มิถุนายน 2554.
- นภา เพ็ชรดี. สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2554.
- นันทิยา หุตานุกวัตร และณรงค์ หุตานุกวัตร. การพัฒนาองค์กรชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สถาบัน
พัฒนาองค์กรชุมชน, 2546.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์, ศรีศักร วัลลิโภดม และ เอกวิทย์ ณ ถลาง. มองอนาคต: บทวิเคราะห์เพื่อ
ปรับเปลี่ยนทิศทางการสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิปัญญา, 2536.
- นิมิต จิ่งเจริญสุซยึง. สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2554.
- นियพวรรณ วรรณศิริ. มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์, 2540.
- นุกุล ชมภูนิช. วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการ
วัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, 2540.
- นำพวัลย์ ปิรกิจกุล. ภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2528.

บรรยงค์ ไตจินดา. องค์การและการจัดการ. กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น, 2542.

บริษัท รัชชอสส์ เอนจิเนียริง คอนซัลแตนท์ จำกัด. โครงการศึกษาข้อมูลและศักยภาพการพัฒนา
ลุ่มน้ำท่าจีน. รัชชอสส์ เอนจิเนียริง คอนซัลแตนท์, 2537.

บุญมา คำอ่อน. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2553.

บุญสม บุญประกอบ. สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2553.

บุญโต่ง บุวรรณนะ. สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2553 ปรภัย ทรัพย์ประภา. สัมภาษณ์, 19 เมษายน
2554.

ประเวศ ชวนกุล. สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2554.

ประเสริฐ แยมกสินธุ์ และคณะ. สังคมและวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

ประไพ สุวรรณฤทธิ. สัมภาษณ์, 11 พฤศจิกายน 2554.

ปิติชัย พงษ์วานิชอนันต์. ชัชวาท. ถิ่นฐานบ้านเรา. กรุงเทพมหานคร: ต้นอ่อน 1999, 2543.

ปิติชัย พงษ์วานิชอนันต์. สุพรรณบุรี. ถิ่นฐานบ้านเรา. กรุงเทพมหานคร: ต้นอ่อน 1999, 2543.

พงษ์เพชร ราชตะนะพันธ์. สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2554.

พิพัฒน์ ภัทรสกุลชัย. สัมภาษณ์, 11 มีนาคม 2554.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, เขมชาติ เทพไชย และ พรพรรณ ทองตัน. วัฒนธรรม พัฒนาการทาง
ประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสุพรรณบุรี. กรุงเทพมหานคร:
คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544. (ในโอกาสพระราชพิธีมหา
มงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542).

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, จินตนา กระบวนแสง และ นิติ แสงวัฒน์. วัฒนธรรม พัฒนาการทาง
ประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสมุทรสาคร. กรุงเทพมหานคร:
คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544. (ในโอกาสพระราชพิธีมหา
มงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542).

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, ชรัตน์ สิงห์เดชากุล และ วสันต์ เทพสุริยานนท์. วัฒนธรรม พัฒนาการทาง
ประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนครปฐม. กรุงเทพมหานคร:
คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544. (ในโอกาสพระราชพิธีมหา
มงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542).

- พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, ภัคพดี อยู่คงดี และ เสริมสุข ประภคฤณี. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดชัยนาท. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542. (ในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542).
- ไพศาล สำราญทรัพย์. ท่าจีนที่จากไป. กรุงเทพมหานคร: บรรณกิจ, 2542.
- ไพโรจน์ จิตต์ปลา. สัมภาษณ์, 11 พฤศจิกายน 2554.
- ฟุ้งเจา แซ่เจี่ย. สัมภาษณ์, 13 พฤศจิกายน 2554.
- มนัญญา วาจกวิศุทธิ. ชุมชนตลาดริมน้ำ: พิพิธภัณฑน์มีชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 1. (ม.ป.ท.), 2548.
- มณฑล คงแถวทอง. เศรษฐกิจข้าวและน้ำตาลทรายในลุ่มแม่น้ำท่าจีน พ.ศ. 2398-2453. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527.
- มนูญ ถมคำพาณิชย์. สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2553.
- มรกต งามภักดี. สมุทรสาคร. ถิ่นฐานบ้านเรา. กรุงเทพมหานคร: ต้นอ่อน 1999, 2543.
- มหาวิทยาลัยศิลปากร. โครงการรักษาเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543.
- ยุพา วาสพานต์. สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2554.
- เยาวนุช เวศร์ภาดา และ วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์. ข้าว วัฒนธรรมแห่งชีวิต. กรุงเทพมหานคร: แปลน ไมทิฟ, 2541.
- รุจ รัตนพานุ. แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ชุมชนตลาดสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- ฤทัย ใจจงรัก. เรือนไทยเดิม. 1,000 เล่ม, พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2543.
- ฤทัย ใจจงรัก. เรือนไทยในภาคกลาง. กรุงเทพมหานคร: สยามสมาคม, 2519.
- ฤทัย ใจจงรัก. โครงการค้นคว้าวิจัยเรื่องเรือนไทยเดิม. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2518.

- ลักษณะวดี ธนามี. รูปแบบปฏิสัมพันธ์และกลไกการผสมผสานทางสังคมของชุมชนในพื้นที่ขยายตัวด้านเหนือของกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- เล็ก วงศ์สมบุญ. สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2554.
- วรพจน์ มีสุข. การศึกษาพัฒนาการชุมชนตลาดริมน้ำ: กรณีศึกษาชุมชนริมน้ำตลาดบ้านสุดจังหวัดสุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, ภาควิชาการวางแผนผังเมืองและสภาพแวดล้อม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2550.
- วราคม ที่สุกะ. สังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: พัฒนาศึกษา, 2544.
- วณิช จรุงกิจอนันต์. บ้านเกิดและเพื่อนเก่า. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: แพรว, 2551.
- วารุณี ไสธการมย์. เมืองสุพรรณ บนเส้นทางเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ พุทธศตวรรษที่ 8-ต้นพุทธศตวรรษที่ 25. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547.
- วารุณี ไสธการมย์. รายงานการวิจัยเรื่องวิวัฒนาการเมืองสุพรรณ: ศึกษาพัฒนาการชุมชนเมืองจากพุทธศตวรรษที่ 6-ต้นพุทธศตวรรษที่ 24. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.
- วิชัย พลเสน. สัมภาษณ์, 11,13 พฤศจิกายน 2554.
- วิเชียร รักการ. วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2529.
- วิมล จิโรจพันธุ์, ประชิต สกฤษะพัฒน์ และ อุดม เขยกีวงศ์. วิถีไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: แสงดาว, 2548.
- วิลาวุฒิ ภมรสวรรณ. การเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- ศิริพร กิตติสุขเจริญ. นครปฐม. ถิ่นฐานบ้านเรา. กรุงเทพมหานคร: ต้นอ่อน 1999, 2543.
- ศิริพรรณ ต้นศักดิ์ตา. สัมภาษณ์, 11 พฤศจิกายน 2554.
- ศรีศักร วลัยโกดม. ค้นหาอดีตของเมืองโบราณ. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, 2538.
- ศรีศักร วลัยโกดม. พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, 2544.

ศรีศักร วัลลิโภดม. เรือนไทย บ้านไทย. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, 2543.

สกุณา ฉันทติลก. บางดี: กรณีศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนการค้าในลุ่มน้ำท่าจีน.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, 2541.

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น. องค์กรชุมชน: กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนา

สังคม. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2540.

สมชาย หงส์สุพรรณ. สัมภาษณ์, 11 พฤศจิกายน 2554.

สมนึก อินสว่าง. สัมภาษณ์, 13 พฤศจิกายน 2554.

สมบัติ พลายน้อย. เล่าเรื่องบางกอก. กรุงเทพมหานคร: แพร์พิทยา, 2518

สมพร วัฒนะรังสรรค์. สัมภาษณ์, 25 มิถุนายน 2554.

สมพันธ์ เตชะอธิก, วิเชียร แสงโชติ, มานะ นาคำ และอกนิษฐ์ ป้องภัย. การพัฒนาความเข้มแข็ง
ขององค์กรชาวบ้าน. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น,
2540.

สมพันธ์ เตชะอธิก. NGOs อีสานทางเลือกแห่งพลังการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี,
2540.

สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์. ตลาดในชีวิต ชีวิตในตลาด. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยา
สิรินธร, 2549.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม: แนวทางศึกษาวิเคราะห์ และ
วางแผน. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2528.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. สังคมวิทยาชนบท: วิธีการวิจัย ทฤษฎี และการเปลี่ยนแปลงในสังคมชนบท
ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2528.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. สังคมวิทยาชนบท: แนวคิดทางทฤษฎีและแนวโน้มในสังคม.
กรุงเทพมหานคร: เอ็กซ์เปอร์เน็ท, 2550.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. สังคมไทย: ลักษณะ การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 2.
ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2552.

สมหมาย วงศ์สมบูรณ์. สัมภาษณ์, 11 พฤศจิกายน 2554.

- สว่าง ศรีมาตโร. สัมภาษณ์, 24 กรกฎาคม 2553 และ 5 มีนาคม 2554
- สมัย ตั้งมหัทธนานันท์. สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2554.
- สักรินทร์ แซ่ภู, ณัฐวุฒิ อัครโกวิทยวงศ์ และ มนต์ทวี จิระวัฒน์ทวี. ย่านตลาดร้อยปีสามชุกกับ
กลไกชุมชนในมิติการอนุรักษ์. (ม.ป.ท.), 2550.
- สังวาล บัวทอง. สัมภาษณ์, 13 พฤศจิกายน 2554.
- สันทัด จอมจินดาร์ตน์. สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2554.
- สุนทร ชูติธวานนท์, บรรณาธิการ. ชีวิตชุมชนริมน้ำอยุธยา มรดกไทย มรดกโลก.
กรุงเทพมหานคร: แพลน โมทีฟ, 2540.
- สิทธิพร ภิรมย์ริน, ประสงค์ เขียมอนันต์, ชูวิทย์ สุขฉายา, วิชัย บุญวาต และ พรพจน์ สุขเกษม.
โครงการศึกษาลุ่มน้ำท่าจีน: การศึกษาเพื่อวางแผนพัฒนาชุมชนเมืองในจังหวัด
สมุทรสาคร และจังหวัดนครปฐม. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการออกแบบและวางผัง
ชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.
- สิทธิพร ภิรมย์ริน, ประสงค์ เขียมอนันต์, ชูวิทย์ สุขฉายา, วิชัย บุญวาต และ พรพจน์ สุขเกษม.
โครงการศึกษาลุ่มน้ำท่าจีน: การศึกษาเพื่อวางแผนพัฒนาชุมชนเมืองในจังหวัด
สุพรรณบุรี และจังหวัดชัยนาท. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชน
เมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2534.
- สิทธิพร ภิรมย์ริน, ประสงค์ เขียมอนันต์, ชูวิทย์ สุขฉายา, วิชัย บุญวาต และ พรพจน์ สุขเกษม.
โครงการศึกษาลุ่มน้ำท่าจีน: ลักษณะทางกายภาพของชุมชนเมืองในลุ่มน้ำท่าจีน.
กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรม
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528.
- สิทธิพร ภิรมย์ริน. สรุปการศึกษาลุ่มน้ำท่าจีน ระยะที่ 3 การศึกษาเพื่อวางแผนพัฒนาชุมชนเมือง
ในจังหวัดสุพรรณบุรีและจังหวัดชัยนาท. หน้าจั่ว 11 (2554): 117-146.
- สินทนา จอมจินดาร์ตน์. สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2554.
- สุกัญญา สิกขโกศล. สัมภาษณ์, 12,13 พฤศจิกายน 2554.
- สุชาติ วิจิทองรัตนา. สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2555.
- สุรพล ทองสีมา. สัมภาษณ์, 14 กรกฎาคม 2553.
- สุนิภา เหลืองศรีดี. สัมภาษณ์, 11 พฤศจิกายน 2554.
- สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์. ประวัติศาสตร์สังคมของชุมชนลุ่มน้ำท่าจีน.. พิมพ์ครั้งที่ 1.
กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์, 2554.

สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์. รายงานการวิจัยประวัติศาสตร์สังคมของชุมชนในลุ่มน้ำท่าจีน.

กรุงเทพมหานคร: หมวดวิชาประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532.

สุภาภรณ์ ตันศลารักษ์. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มน้ำท่าจีน จากการบอกเล่าศึกษากรณี: บ้านเก่า
ห้องที่สุพรรณบุรี, ศิลปวัฒนธรรม 6,11 (กันยายน 2528): 78-83.

สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์. รากฐานแห่งชีวิต: วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร:
หมู่บ้าน, 2533.

สุรณัฐ คุณประเสริฐ. การศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนย่านตลาดเก่าริมน้ำ กรณีศึกษาชุมชน
ตลาดสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาการวางผัง
เมืองและสภาพแวดล้อม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2550.

สุรีย์ เขียมไพฑูย์ฤทธิ. สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2554

สุวิชัย รัศมิภูติ. การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมชุมชนพื้นถิ่นริมน้ำ. ใน ASA สุดสัปดาห์วิชาการ
ครั้งที่ 5 : สถาปนิกกับบทบาทการพัฒนาเชิงอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมชุมชน. 24-25
กุมภาพันธ์ 2550 ณ ห้องประชุมใหญ่ อาคารสมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรม
ราชูปถัมภ์..

เสาวภา พรสิริพงษ์, พรทิพย์ อุศุภรัตน์, อภิญา บัวสรวง, ดวงพร คำบุญวัฒน์ และ ขวัญจิต ศศิ
วงศาโรจน์. วิถีชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรี. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อ
พัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, 2548.

หุ่ยเลี้ยง แซ่ไคว. สัมภาษณ์, 30 พฤษภาคม 2553.

อนงค์ ยงค์ไพบูลย์. สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2555.

อภิรดี เกษมสุข และศรายุทธ ทรัพย์สุข. กรุงเทพฯ ที่เปลี่ยนไป Configuring Network: Change in
Spatial Structure of Bangkok and Local Areas. หน้าจั่ว. 18 (2554): 106-129.

อมรา พงศาพิชญ์. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม: กระบวนทัศน์ และบทบาทในประชาสังคม.
พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

อรศิริ ปาณินท์ และ สมคิด จิระทัศนกุล. เรือนค้าขายพื้นถิ่นในชุมชนเมือง. กรุงเทพมหานคร:
เจ พริน, 2544.

อรสุดา เจริญรัตน์. การเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การ
เปลี่ยนแปลงของสังคมไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2543.

อรุณี จำปานิล. ประวัติศาสตร์ชุมชนตลาดสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรีระหว่างปี พ.ศ. 2466-2544.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา คณะอักษรศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550.

อานนท์ อากาภิรม. สังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2525.

อุดม ทัพไพเราะ. สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2554.

อโนทัย โพธิ์น้อย. สัมภาษณ์, 30 พฤษภาคม 2553.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาภาคกลาง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, 2544.

เอนก นาวิกมูล. ตลาดสามชุก เรื่องเล่า กับภาพเก่าและใหม่. กรุงเทพมหานคร: เด็อนตุลา, 2554.

เอนก นาวิกมูล. เยือนย่านร้านตลาด. กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2548.

เอี่ยม ทองดี. ข่าว: วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2538.

ภาษาอังกฤษ:

Berkman, L. F., and Syme, S. L. Social networks, Host Resistance, and Mortality: A Nine Year Follow-up Study of Alameda County Residents. New York: American Journal of Epidemiology, 1979.

Calhoun C., Light D., and Keller, S. Sociology. 6th ed. New York: McGraw-Hill, 1994.

Chapin, S. F. Urban land use planning. New York: University of Illinois Press, 1972

Chorley, R. J., and Haggett, P. Models in geography. London: Methuen, 1967.

Cozen, M. R. G. The urban landscape: Historical development and management. London: Academic Press, 1981.

Dai, X. Centrality process in orthogonal grid-case study Suzhou [Online], 2004.

Available from: <http://www.spacesyntax.tudelft.nl/media/Papers/035.pdf> [3 August 2009]

Desyllas, J. The relationship between urban street configuration and office rent patterns in Berlin. Doctoral dissertation, University College London, 1999.

Doxiadis, C. A. Action for human settlements. New York: W. W. Norton & Company, 1976.

- Doxiadis, C. A. Anthropolis: City for human development. New York: Norton, 1974.
- Fellmann, J. D., Getis, A., and Getis, J. Human geography: Landscapes of human activities. 5th ed. IA: William C. Brown, 1996.
- George, S. The capitalist threat [Online], 1997. Available from: <http://www.theatlantic.com/past/docs/issues/97feb/capital/capital.htm> [24 July 2009]
- Goffman, E. The Interaction Order. American Sociological Review. 48 (1983): 1-17.
- Golledge, R. G., and Stimson, R. J. Activities in Time and Space, in Spatial Behavior: A geographic perspective. New York: The Guilford Press, 1997.
- Hillier, B. Centrality as a process: Accounting for attraction inequalities in deformed grids [Online], 1999. Available from: http://spacesyntax.com/oldsite/Files/MediaFiles/Hillier_1999.pdf [2 August 2008]
- Hillier, B. Cities as movement economies [Online], 1996. Available from: <http://discovery.ucl.ac.uk/1403/1/hillier-96-citiesmovementeconomies.pdf> [2 August 2008]
- Hillier, B., and Hanson, J. The social logic space. Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
- Hillier, B., Penn, A., Hanson, J., Grajewski, T., and Xu, J. Natural movement: or, configuration and attraction in urban pedestrian movement. Environment and Planning B: Planning and Design 20 (1993): 29-66.
- Johnston, R. J. Urban residential patterns: An introductory review. CT: Praeger, 1972.
- Leong, G. C. and Morgan, G. Human and Economic Geography. London: Oxford University Press, 1982.
- Isard, W. Location and space economy. Cambridge: MA: The M.I.T. Press, 1956.
- Kaufman, H. F. Toward an interactional conception of community. Social Forces 38,1 (October 1959): 8-17.
- Marsden, P. V., and Campbell, K. E. Measuring tie strength. Social Forces 63 (1984): 482-501.

- Murphy, R. E. The American city and urban geography. New York: Mcgraw-Hill, 1968.
- Onder, D. E., and Gigi, Y. Reading urban spaces by the space-syntax method: A proposal for the South Halic Region. Cities 27,4 (August 2010): 260-271.
- Poplin, D. E. Communities: A Survey of Theories and Methods of Research. New York: Macmillan, 1972.
- Rapoport, A. Human aspects of urban form: Towards a man-environment approach to urban form and design. Oxford: Pergamon Press, 1977.
- Rapoport, A. Spatial organization and the built environment. In T. Ingold (ed.), Companion encyclopedia of anthropology: Humanity, culture and social life. pp. 460-502. London: Routledge, 1994.
- Rimmer, P.J. Transport in Thailand: the railway decision. Canberra : Australian National University, 1971.
- Spencer, J.E., and Thomas, W.L. Introduction Culture Geography. New York: Wiley, 1978.
- Tonnies, F. Community & society: Gemeinschaft and gesellschaft. Michigan: The Michigan State University Press, 1957.
- Trewartha, G.T. A Geography of Population: World Patterns. New York: Wiley, 1969.
- Young, K., and Mack, R. W. Sociology and Social life. 2nd ed. NJ: D. Van Nostrand, 1973.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แบบสำรวจพื้นที่

วิทยานิพนธ์เรื่อง “ กระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ บริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ”

แบบสำรวจนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นที่ศึกษา ในส่วนของการใช้อาคารเรือนแถวหรือห้องแถวไม้ค้าขายตามสภาพความเป็นจริงในปัจจุบัน เพื่อใช้ประกอบการจัดทำวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก ของ นางสาวกฤตพร ห่าวเจริญ นิสิตภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วันที่สำรวจ.....ผู้ทำการสำรวจ.....

ตลาดที่ทำการสำรวจ.....

บริเวณที่ทำการสำรวจ.....

1. บ้านเลขที่.....ชื่อสถานประกอบการ.....

2. ลักษณะโครงสร้างอาคาร จำนวนชั้นของอาคาร.....ชั้น

☐ 1) ไม้	☐ 2) ไม้และคอนกรีต
☐ 3) คอนกรีต	☐ 4) อื่นๆ (ระบุ).....

3. รูปแบบทางสถาปัตยกรรมอาคาร

☐ 1) เรือนแถวหรือห้องแถวไม้ชั้นเดียว	☐ 2) เรือนแถวหรือห้องแถวไม้สองชั้น
☐ 3) อาคารครึ่งไม้ครึ่งตึก	☐ 4) อาคารคอนกรีตทั้งหลัง
☐ 5) อื่นๆ (ระบุ).....	

4. ลักษณะและสภาพการเปลี่ยนแปลงอาคาร

☐ 1) อาคารเรือนแถวไม้ลักษณะเดิม ยังคงองค์ประกอบสถาปัตยกรรมต่างๆ ไว้ดั้งเดิม
☐ 2) อาคารเรือนแถวไม้ลักษณะเดิม ที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่
☐ 3) อาคารเรือนแถวไม้ลักษณะเดิม แต่มีการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบสถาปัตยกรรม ได้แก่

4) อาคารเรือนแถวไม้ลักษณะใหม่ (ก่อสร้างตามองค์ประกอบสถาปัตยกรรมใหม่)

5) อาคารคอนกรีตแบบใหม่ทั้งหมด (อาคารคอนกรีตทุกประเภท)

5. สภาพอาคาร

- 1) ดี (โครงสร้างแข็งแรง / องค์ประกอบสถาปัตยกรรมอยู่ในสภาพดี)
- 2) พอใช้ (โครงสร้างพอใช้ได้ / องค์ประกอบสถาปัตยกรรมชำรุด แต่อยู่ในระดับที่ใช้งานได้)
- 3) ทరుตโทรม (โครงสร้างไม่แข็งแรง / องค์ประกอบสถาปัตยกรรมไม่คงสภาพการใช้งาน)
- 4) อื่นๆ (ระบุ).....

6. กรรมสิทธิ์การถือครองอาคาร

- 1) เป็นเจ้าของ
- 2) เช่าจาก.....
- 3) อื่นๆ (ระบุ).....

7. อายุอาคาร

- 1) มากกว่า 100 ปี ประมาณ.....ปี
- 2) ประมาณ 100 ปี
- 3) น้อยกว่า 100 ปี ประมาณ.....ปี
- 4) อื่นๆ (ระบุ).....

8. การใช้ประโยชน์อาคาร

- 1) ที่อยู่อาศัย
- 2) ร้านค้า / พาณิชยกรรม
- 3) ที่อยู่อาศัยกึ่งพาณิชยกรรม
- 4) อุตสาหกรรมครัวเรือน / โรงงาน / โกดัง
- 5) อาคารร้าง/ ไม่มีผู้อยู่อาศัย
- 6) อื่นๆ (ระบุ).....

9. ประเภทกิจกรรมค้าและบริการในอาคาร

- 1) ขายของชำ
- 2) อาหาร / เครื่องดื่ม
- 3) ขายสินค้า ประเภท (ระบุ).....
- 4) บริการ ประเภท (ระบุ).....
- 5) อื่นๆ (ระบุ).....

ภาคผนวก ข

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

วิทยานิพนธ์เรื่อง “ กระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ บริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ”

แบบสัมภาษณ์นี้เป็นส่วนหนึ่งที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นที่ศึกษา เพื่อใช้ประกอบการจัดทำวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก ของ นางสาวกฤตพร ห้าวเจริญ นิสิตภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ส่วนที่ 1: ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์วันที่.....
 ตลาดที่ลงทำการสัมภาษณ์.....
 ชื่อ-นามสกุล (ผู้ให้สัมภาษณ์).....อายุ.....ปี
 ภูมิลำเนาเดิม.....
 ภูมิลำเนาปัจจุบัน.....
 เบอร์ติดต่อ บ้าน: .....มือถือ: .....

ส่วนที่ 2: ประเด็นคำถามเกี่ยวกับการเกิดของตลาดชุมชนริมน้ำ

2.1 พัฒนาการของตลาดชุมชนริมน้ำมีความเป็นมาอย่างไร

- ตลาดชุมชนริมน้ำมีความเป็นมาอย่างไร
- ใครเป็นผู้เกี่ยวข้องกับการเกิดตลาดชุมชนริมน้ำ และเกี่ยวข้องอย่างไร

2.2 ที่ตั้งของตลาดชุมชนริมน้ำในอดีตเป็นอย่างไร

- ตลาดชุมชนริมน้ำเริ่มเกิดขึ้นบริเวณใด และเพราะเหตุใดจึงตั้งอยู่ตรงนั้น
- การเดินทางเข้าถึงตลาดชุมชนริมน้ำทั้งผู้คนและการขนส่งสินค้าสามารถใช้เส้นทางไหนอาศัยการเดินทางรูปแบบใด และพาหนะที่ใช้มีอะไรบ้าง
- ตลาดชุมชนริมน้ำประกอบด้วยเรือนแถวไม้ไม้ประมาณกี่ห้อง มีรูปแบบสถาปัตยกรรมอย่างไร มีลักษณะเด่นอะไรบ้าง

2.3 ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับตลาดชุมชนริมน้ำเป็นอย่างไร

- เชื้อชาติ วิถีชีวิต อาชีพ ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับตลาดชุมชนริมน้ำมีลักษณะหรือเป็นอย่างไร
- การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มพ่อค้าแม่ค้า ผู้ที่อาศัยในตลาด ลูกค้าหรือผู้ที่เข้ามาใช้บริการในตลาดเป็นอย่างไร และในรูปแบบใดบ้าง
- ผู้ที่มีบทบาททางสังคม ที่มีความเกี่ยวข้องกับการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำเป็นใครบ้าง และมีบทบาทอย่างไร
- ประเภทของกิจกรรมการค้าและบริการของตลาดชุมชนริมน้ำมีอะไรบ้าง มีลักษณะการซื้อขายสินค้าอย่างไร สินค้าหลักคืออะไร และสินค้ามาจากที่ใด
- ร้านค้ามีช่วงเวลาในการเปิด-ปิดในการให้บริการอย่างไร ในช่วงเวลาและวันใดบ้าง

ส่วนที่ 3: ประเด็นคำถามเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ

3.1 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตลาดชุมชนริมน้ำเป็นอย่างไร

- อะไรเป็นสาเหตุที่ทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำเริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลง (เช่น เจริญรุ่งเรือง ชบเซา เลิกให้บริการ) เกิดขึ้นเมื่อไหร่ และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร
- การเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารเรือนแถวไม้ในตลาดเริ่มเกิดขึ้นเมื่อใด เป็นเพราะสาเหตุใด และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

3.2 ตลาดชุมชนริมน้ำฟื้นฟูกลับขึ้นมาใหม่ในปัจจุบันได้อย่างไร

- อะไรเป็นสาเหตุที่ทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำที่เคยชบเซาสามารถฟื้นฟูกลับขึ้นมาได้ในปัจจุบัน เริ่มฟื้นฟูกลับขึ้นมาใหม่เมื่อใด มีใครเป็นผู้เกี่ยวข้อง และมีการดำเนินการอย่างไร
- ตลาดชุมชนริมน้ำที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่มีลักษณะที่เหมือนหรือแตกต่างจากอดีตอย่างไร
- มีแผนหรือโครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับตลาดชุมชนริมน้ำอีกหรือไม่ อย่างไร

ภาคผนวก ค

แบบสอบถาม

วิทยานิพนธ์เรื่อง “ กระบวนการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ บริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ”

แบบสอบถามนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นที่ศึกษา เพื่อใช้ประกอบการจัดทำวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก ของ นางสาวกฤตพร ห่าวเจริญ นิสิตภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ทั้งนี้ ขอขอบพระคุณทุกท่านที่สละเวลา และให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม มา ณ โอกาสนี้

วันที่.....ผู้ทำการสำรวจ.....

ตลาดที่ทำการสำรวจ.....จังหวัด.....

ชื่อ-นามสกุล (ผู้ให้สัมภาษณ์).....

ที่อยู่ เลขที่.....หมู่ที่.....ตำบล.....อำเภอ.....

หมายเลขโทรศัพท์ ที่บ้าน: .....มือถือ: .....

1. เพศ ชาย หญิง
2. อายุ.....ปี
3. ท่านเข้ามาอยู่ในอาคาร โดยมีวัตถุประสงค์อะไร และอยู่มานานเท่าใด
  - 1) อยู่อาศัยเพียงอย่างเดียวตั้งแต่ต้น พ.ศ. ....หรือประมาณ.....ปี
  - 2) ค้าขายเพียงอย่างเดียวตั้งแต่ต้น พ.ศ. ....หรือประมาณ.....ปี
  - 3) อยู่อาศัยพร้อมทั้งทำการค้าขายตั้งแต่ต้น พ.ศ. ....หรือประมาณ.....ปี
  - 4) เคยทำการค้าขาย แต่ปัจจุบันอยู่อาศัยเพียงอย่างเดียว ตั้งแต่ พ.ศ. ....หรือประมาณ.....ปี
  - 5) อื่นๆ (ระบุ).....
4. กลุ่มผู้ที่ประกอบกิจกรรมการค้าหรือบริการในตลาดส่วนใหญ่เป็นคนกลุ่มใด
  - 1) กลุ่มคนไทย
  - 2) กลุ่มคนจีน
  - 3) กลุ่มคนไทยจีน
  - 4) อื่นๆ (ระบุ).....
5. ผู้ที่ทำการค้าขายหรือบริการในตลาดส่วนใหญ่เป็นคนจากที่ใด
  - 1) คนในพื้นที่
  - 2) คนนอกพื้นที่ โดยมาจาก.....
6. กลุ่มผู้ซื้อสินค้าหรือใช้บริการในตลาดเป็นคนกลุ่มใด
  - 1) คนในพื้นที่
  - 2) คนนอกพื้นที่ โดยมาจาก.....
7. การค้าขายหรือบริการของตลาดเปิดทำการในช่วงเวลาใด
  - 1) ทุกวัน ช่วงเวลา (ระบุ).....
  - 2) เฉพาะวันเสาร์-อาทิตย์ ช่วงเวลา (ระบุ).....
  - 3) อื่นๆ (ระบุ).....

8. ในอนาคต ลูกหลานของท่านจะกลับมาสืบทอดกิจกรรมการค้าขายหรือบริการในตลาดหรือไม่
- 1) กลับมาสืบทอด เพราะ.....
- 2) ไม่กลับมาสืบทอด เพราะ.....
และพวกเขาจะไปประกอบอาชีพอะไร.....
- 3) ไม่แน่ใจ
9. ลักษณะการประกอบอาชีพของสมาชิกในครัวเรือน
- 1) ทำงานในพื้นที่
- 2) ทำงานนอกพื้นที่ (เข้าไปเย็นกลับ)
- 3) ทำงานและพักอาศัยนอกพื้นที่
10. ท่านคิดว่า ศาลเจ้า มีบทบาทสำคัญต่อผู้คนในตลาดหรือไม่
- 1) มีบทบาทมาก เพราะ.....
- 2) มีบทบาท แต่ไม่มากนัก เพราะ.....
- 3) ไม่มีบทบาท เพราะ.....
11. ประเพณีที่ผู้คนในตลาดยังคงทำสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบันมีหรือไม่
- 1) มี (ระบุ).....
.....
- 2) ไม่มี
12. ผู้คนในตลาดมีการรวมตัวหรือรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ หรือไม่
- 1) มี (ระบุ)   สนทนาพูดคุย   กิจกรรมทางศาสนา   สันทนาการ
 อื่นๆ (ระบุ).....
- 2) ไม่มี

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

- ชื่อสกุล : นางสาวกฤตพร ห้าวเจริญ
- วัน เดือน ปี เกิด : 21 มีนาคม 2521 กรุงเทพมหานคร
- ระดับการศึกษา : ศบ. (เกียรตินิยมอันดับ 1) คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
ผ.ม. (การวางผังเมือง) คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ประสบการณ์ทำงาน : อาจารย์ประจำสาขาวิชาการผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (พ.ศ.2547-ปัจจุบัน)
- รางวัล : ทูณภูมิพล (รางวัลเรียนดี) คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร (พ.ศ.2543)
- สถานที่ทำงาน : สาขาวิชาการผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ศูนย์รังสิต)